

ОДЕСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ЕКОНОМІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

ОДЕСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ЕКОНОМІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

Кваліфікаційна наукова
праця на правах рукопису

ДІБРОВА ОЛЕНА ЛЕОНІДІВНА

УДК. 336.221.26

ДИСЕРТАЦІЯ

**ФІСКАЛЬНИЙ ТА РЕГУЛЮЮЧИЙ ЕФЕКТИ ПОДАТКУ НА
ДОХОДИ ФІЗИЧНИХ ОСІБ**

Спеціальність: 072 Фінанси, банківська справа та страхування

Галузь знань: 07 Управління та адміністрування

Подається на здобуття наукового ступеня доктора філософії

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело

_____ О. Л. Діброва

Науковий керівник: Слатвінська Марина Олександрівна, доктор економічних наук, професор

Одеса – 2023

АНОТАЦІЯ

Діброва О.Л. Фіскальний та регулюючий ефекти податку на доходи фізичних осіб. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора філософії з галузі знань 07 «Управління та адміністрування», за спеціальністю 072 «Фінанси, банківська, справа та страхування». – Одеський національний економічний університет. Одеса, 2023.

У дисертації обґрунтовано теоретико-методичні положення та розроблено науково-практичні рекомендації щодо удосконалення податку на доходи фізичних осіб зі зміцненням його фіскального та посиленням регулюючого ефектів.

У першому розділі дисертаційної роботи «Теоретичні засади функціонування податку на доходи фізичних осіб» розкрито соціально-економічну природу податку на доходи фізичних осіб крізь функціональну призму та призму властивих йому ефектів. Обґрунтовано, що він є загальнодержавним прямим податком, який проявляється у формі індивідуального оподаткування доходів фізичних осіб та виступає важливим елементом податкової системи з огляду на іманентні йому бюджетоформуючі властивості, характерні риси потужного інструменту реалізації пріоритетних програм соціально-економічного розвитку держави щодо регулювання рівня доходів фізичних осіб. Запропоновано власне бачення цього поняття для цілей оподаткування, під яким варто розуміти законодавчо визначений обов'язковий платіж фізичної особи до бюджету держави, обов'язок сплати якого виникає у платника податку, при отриманні доходу, що є об'єктом оподаткування у відповідності до чинного законодавства.

За результатами проведеного узагальнення та систематизації наукових підходів щодо функціональної характеристики податку на доходи фізичних осіб, виокремлено дві його фундаментальні функції такі як фіскальна та регулююча. Акцентовано увагу на тому, що реалізація податку на доходи фізичних осіб в частині виконання фіскальної функції однозначна, тоді як регулююча функція є

багатогранною та проявляється в стимулюючій, стримуючій і компенсаційній формах. Виявлено прямі взаємозв'язки між функціями податку та податковими ефектами. Розкрито сутність поняття «податковий ефект» з позиції автора і запропоновано під ним розуміти комплекс отриманих економічних та соціальних наслідків, які виникають в результаті виконання податком його функцій та впливу податкових заходів. Надано авторське визначення ключових дефініцій дослідження - «фіскальний ефект податку на доходи фізичних осіб», «регулюючий ефект податку на доходи фізичних осіб». Під першою запропоновано розуміти ефект від надходжень даного податку до бюджетів різних рівнів в залежності від впливу детермінантів, у тому числі, безпосередньо закладених в механізм оподаткування доходів фізичних осіб та сукупності податкових заходів. Під другою дефініцією - ефект від впливу податкового навантаження ПДФО на чистий дохід фізичної особи-платника податку та застосування відповідних податкових заходів. Встановлено, що соціально-економічна природа податку на доходи фізичних осіб в частині функціональних властивостей і притаманних йому ефектів наділена внутрішньою протилежністю конкуруючих цілей, з огляду на обернено пропорційні ефекти результатів реалізації фіскальної та регулюючої функцій.

На основі проведеного узагальнення теоретичних підходів науковців щодо сутності доходів та їхньої класифікації, запропоновано власне бачення визначення доходів для цілей оподаткування. Обґрунтовано, що під такими доходами варто розуміти грошові та негрошові надходження в матеріальній та нематеріальній формі, одержані платником податку протягом податкового періоду з різних джерел як на території України, так і за її межами.

У дисертаційній роботі здійснено класифікацію доходів фізичних осіб із застосуванням комплексного підходу та передбачено дві фундаментальні компоненти - класифікацію доходів у відповідності до загальноекономічного підходу та класифікацію доходів фізичних осіб з метою оподаткування. Встановлено, що при розробці класифікації доходів фізичних осіб з метою оподаткування слід базуватися на основах українського оподаткування з

імплементациєю зарубіжного досвіду щодо групування доходів за критерієм прикладених зусиль. Розширено класифікацію доходів фізичних осіб за рахунок виокремлення доходів за критерієм прикладених зусиль, які згруповано на активні (трудові, комерційні) та неактивні (інвестиційні, пасивні), що поглиблює розкриття економічної сутності доходів фізичних осіб та конкретизує групи доходів фізичних осіб для цілей подальшого оподаткування.

Здійснено структурування і системне впорядкування детермінантів за визначеними класифікаційними ознаками такими як: сфера формування та функціонування, характер впливу, суб'єктно-об'єктна зумовленість, види залежності, цілі впливу, щільність взаємодії. Аргументовано, що у полі множин детермінант ПДФО варто виділяти два сегменти: вбудовані детермінанти (ендогенні) та зовнішні детермінанти (екзогенні). В контексті дослідження конвергенції вбудованих детермінантів та ефектів ПДФО проведено ретроспективний аналіз трансформації таких детермінантів, у відповідності до періодизації становлення та розвитку оподаткування доходів фізичних осіб в Україні. Виявлено значні трансформації вбудованих детермінантів ПДФО з домінуванням фіскальних пріоритетів таких перетворень, що зумовлено законодавчо-нормативними змінами.

У другому розділі дисертації «Прагматика ефектів податку на доходи фізичних осіб в Україні» проведено аналіз науково-методичних підходів щодо оцінювання фіскального та регулюючого ефектів податку на доходи фізичних осіб, на основі якого сформовано власний комплексний підхід до розробки системи показників за визначеними критеріальними ознаками фіскального ефекту ПДФО, регулюючого ефекту ПДФО в аспектах податкового навантаження і продуктивності податку та податкової соціальної пільги.

За результатами оцінювання фіскального ефекту ПДФО виявлено тенденції щодо його нарощення в доходах зведеного бюджету України протягом усього досліджуваного періоду. Натомість фіскальний ефект в доходах державного та місцевих бюджетів характеризується нерівномірною динамікою, що обумовлено особливостями трансформації міжбюджетних відносин в

Україні. Зокрема виявлена усталена тенденція до нарощення фіскального ефекту ПДФО в податкових надходженнях державного бюджету України на тлі диспропорцій приросту таких надходжень. З'ясовано, що попри переспрямування значної частки ПДФО до державного бюджету, цей податок має значний фіскальний ефект та потужний фіскальний потенціал, адже продовжує зберігати позицію найвагомішого за обсягом джерела дохідної частини місцевих бюджетів в умовах перманентних соціальних, економічних та політичних викликів.

За результатами проведеної діагностики регулюючого ефекту ПДФО констатовано деструктивний вплив трансформації вбудованих детермінантів на регулюючий ефект податку. Встановлено, що впродовж аналізованого періоду на тлі перманентного зростання базового номінального навантаження ПДФО сформувалась стійка тенденція перевищення реального навантаження ПДФО на доходи у вигляді заробітної плати над показником середньої ефективної ставки ПДФО. Виявлено, що скорочення рівня розриву між показниками номінального та реального навантаження ПДФО свідчить про скорочення регулюючого ефекту ПДФО. З'ясовано, що динаміка показника втраченої продуктивності ПДФО внаслідок диференціації ставки оподаткування в частині знижених ставок демонструє тенденцію до скорочення і пояснюється це посиленням навантаження ПДФО, зокрема в частині уніфікації базової ставки ПДФО. Відмічена спадна динаміка показника втраченої продуктивності внаслідок застосування ПСП та ПЗ, що свідчить про нівелювання регулюючого ефекту ПДФО під впливом низької доступності базової ПСП.

У роботі здійснено моделювання впливу ендо- та екзогенних детермінантів на фіскальний та регулюючий ефекти ПДФО (із застосуванням кореляційного аналізу) і виявлено проблемні аспекти функціонування цього податку.

У третьому розділі дисертаційної роботи «Напрями зміцнення фіскального та посилення регулюючого ефектів податку на доходи фізичних осіб в Україні» розроблено науково-методичний підхід до удосконалення ПДФО та запропоновано комплекс науково-практичних рекомендацій щодо зміцнення

фіскального та посилення регулюючого ефектів податку на доходи фізичних осіб.

Доведена наявність функціональної асиметрії ПДФО та, як наслідок – структурного дисбалансу досягнутих ефектів, що в свою чергу розглядається як негативний чинник впливу на добробут населення за дохідною складовою. Виявлено, що діюча модель пропорційного оподаткування не враховує диспропорції у стратифікації доходів фізичних осіб, а тенденції звуження заощаджень домогосподарств підвищують ризики опинитися за межею бідності у випадку настання непередбачуваних обставин, що особливо актуально під час воєнного стану. З огляду на пріоритетність питання підвищення добробуту населення розроблено науково-методичний підхід до удосконалення ПДФО в рамках тактичного і стратегічного сценарію з урахуванням екзогенних та ендогенних детермінантів. Обґрунтовано, що основним заходом для досягнення поставленої мети виступає посилення диференціації рівня податкового навантаження на персоналізовані доходи фізичних осіб у вигляді заробітної плати.

Рекомендовано в межах тактичного сценарію удосконалення ПДФО встановлення диференційованого рівня граничного розміру доходу для застосування базової податкової соціальної пільги та для податкової соціальної пільги «на дітей»; застосування бінарного підходу при розрахунку розміру податкової соціальної пільги для осіб, що працюють на умовах повного і неповного робочого часу; застосування підвищеної ставки ПДФО до частини доходу, яка перевищує розмір 4 мінімальних заробітних плат; модернізацію критеріїв застосування податкової соціальної пільги за окремими категоріями платників.

Запропоновано в межах стратегічного сценарію удосконалення ПДФО комплекс заходів, який базується на необхідності розмежування доходів, для цілей оподаткування, на активні (трудові, базуючись на найбільшому джерелі такого доходу - заробітній платі) та неактивні; перехід з пропорційної на прогресивну шкалу оподаткування ПДФО; застосування диференційованого

податкового навантаження на персоналізовані доходи фізичних осіб у вигляді заробітної плати зі скасуванням податкової соціальної пільги.

З метою удосконалення податку на доходи фізичних осіб та зміцнення його фіскального й посилення регулюючого ефектів розроблено науково-практичні рекомендації, які базуються на комплексному підході та обґрунтовують необхідність врахування впливу низки детермінант, у тому числі екзогенних. Обґрунтовано структурування останніх на основі запропонованої класифікації з виокремленням окремих складових у їх діалектичній єдності, а саме: економічних (детінізація; зміна прожиткового мінімуму та мінімальної з/п; трансформація заощаджень в інвестиції); демографічних (програма повернення мігрантів та підтримки постраждалих від воєнних дій); соціокультурних (формування податкової культури та податкової свідомості населення; податкове консультування; посилення відповідальності); політико-правових (законодавче закріплення змін в податковому законодавстві в частині ПДФО, в частині системи його сплати та зарахування); інформаційно-технологічних та організаційних складових (імплементация всеохоплюючого податкового декларування; застосування автоматизованої онлайн-форми адміністрування ПДФО; подальша цифровізація відносин держава/платник; створення сервісів та чат-ботів; захист особистої інформації та забезпечення кібербезпеки). Наголошено, що впровадження окреслених рекомендацій за окремими структурними компонентами сприятимуть зміцненню фіскального та посиленню регулюючого ефектів податку на доходи фізичних осіб.

Ключові слова: податок, доходи, податок на доходи фізичних осіб, фіскальний ефект, регулюючий ефект, податкове навантаження, фіскальне навантаження, пряме оподаткування, адміністрування податку, детермінанти податку, податковий потенціал, податкова система, бюджетні надходження, податкові надходження.

ABSTRACT

Dibrova O.L. Fiscal and regulatory effects of personal income tax. –
Qualifying scientific work on manuscript rights.

Dissertation for the degree of Doctor of Philosophy in the specialty 072 «Finance, Banking and Insurance» (07 - Management and Administration). - Odesa National Economic University, Odesa, 2023.

The thesis substantiates the theoretical and methodological provisions and develops scientific and practical recommendations for improving the personal income tax with strengthening of its fiscal and regulatory effects.

The first chapter of the dissertation "Theoretical principles of the functioning of the personal income tax" reveals the socio-economic nature of the personal income tax through a functional prism and the prism of its inherent effects. It is substantiated that it is a state-wide direct tax, which manifests itself in the form of individual taxation of the incomes of individuals and acts as an important element of the tax system in view of its inherent budget-forming properties, characteristic features of a powerful tool for the implementation of priority programs of social and economic development of the state regarding the regulation of the level of incomes of individuals. A specific vision of this concept for taxation purposes is proposed, which should be understood as the legally defined mandatory payment of an individual to the state budget, the obligation to pay which arises from the taxpayer, when receiving income that is the object of taxation in accordance with current legislation.

Based on the results of the generalization and systematization of scientific approaches regarding the functional characteristics of the personal income tax, its two fundamental functions, such as fiscal and regulatory, have been singled out. Attention is focused on the fact that the implementation of the personal income tax in terms of the performance of the fiscal function is unambiguous, while the regulatory function is multifaceted and manifests itself in stimulating, restraining and compensatory forms. Direct relationships between tax functions and tax effects have been revealed. The essence of the concept of "tax effect" is revealed from the author's point of view, and it is proposed to understand the set of economic and social consequences that arise as

a result of the tax performing its functions and the impact of tax measures. The author's definition of the key definitions of the study is provided - "fiscal effect of the tax on the income of individuals", "regulatory effect of the tax on the income of individuals". Under the first, it is proposed to understand the effect of the receipts of this tax to the budgets of different levels depending on the influence of determinants, including those directly embedded in the mechanism of taxation of the incomes of individuals and a set of tax measures. Under the second definition - the effect of the impact of the tax burden of personal income tax on the net income of an individual tax payer and the application of appropriate tax measures. It has been established that the socio-economic nature of the personal income tax in terms of its functional properties and its inherent effects is endowed with the internal opposition of competing goals, given the inversely proportional effects of the results of the implementation of fiscal and regulatory functions.

Based on the generalization of the theoretical approaches of scientists regarding the essence of income and their classification, an own vision of income definition for taxation purposes is proposed. It is substantiated that such income should be understood as monetary and non-monetary receipts in tangible and intangible form, received by the taxpayer during the tax period from various sources both on the territory of Ukraine and abroad.

In the dissertation, the classification of the incomes of individuals using a comprehensive approach is carried out and two fundamental components are provided - the classification of incomes in accordance with the general economic approach and the classification of the incomes of individuals for the purpose of taxation. It has been established that when developing the classification of incomes of natural persons for the purpose of taxation, it should be based on the basics of Ukrainian taxation with the implementation of foreign experience regarding the grouping of incomes according to the criterion of applied efforts. The classification of incomes of natural persons has been expanded due to the separation of incomes according to the criterion of applied efforts, which are grouped into active (labor, commercial) and inactive (investment, passive), which deepens the disclosure of the economic essence of the incomes of

natural persons and specifies groups of incomes of natural persons for the purposes of further taxation.

The structuring and systematic ordering of determinants was carried out according to certain classification features, such as: sphere of formation and functioning, nature of influence, subject-object conditioning, types of dependence, goals of influence, density of interaction. It is argued that in the field of sets of determinants of personal income tax, two segments should be distinguished: built-in determinants (endogenous) and external determinants (exogenous). In the context of the study of the convergence of built-in determinants and the effects of personal income tax, a retrospective analysis of the transformation of such determinants was carried out, in accordance with the periodization of the formation and development of personal income taxation in Ukraine. Significant transformations of the built-in determinants of personal income tax were revealed, with the dominance of fiscal priorities of such transformations due to legislative and regulatory changes.

In the second chapter of the dissertation "Pragmatics of the effects of the personal income tax in Ukraine" an analysis of scientific and methodological approaches to the assessment of the fiscal and regulatory effects of the personal income tax was carried out, on the basis of which an own comprehensive approach to the development of a system of indicators based on the determined criteria of the fiscal effect was formed. Personal income tax, the regulatory effect of personal income tax in terms of tax burden and tax productivity and tax social benefits.

According to the results of the assessment of the fiscal effect of personal income tax, trends were revealed regarding its increase in the revenues of the consolidated budget of Ukraine during the entire period under study. Instead, the fiscal effect in the revenues of the state and local budgets is characterized by uneven dynamics, which is due to the peculiarities of the transformation of inter-budgetary relations in Ukraine. In particular, an established tendency to increase the fiscal effect of personal income tax in tax revenues of the state budget of Ukraine against the background of disproportional growth of such revenues was revealed. It was found that, despite the redirection of a significant share of personal income tax to the state budget, this tax has a significant

fiscal effect and a strong fiscal potential, because it continues to maintain the position of the most significant source of revenue for local budgets in terms of permanent social, economic and political challenges.

According to the results of the conducted diagnostics of the regulatory effect of personal income tax, the destructive influence of the transformation of the built-in determinants on the regulatory effect of the tax was ascertained. It was established that during the analyzed period, against the background of a permanent increase in the basic nominal burden of the Personal Income Tax, a steady trend of exceeding the real burden of the Personal Income Tax on income in the form of wages over the indicator of the average effective rate of Personal Income Tax was formed. It was found that the reduction in the level of the gap between the indicators of the nominal and real burden of personal income tax indicates a reduction in the regulatory effect of personal income tax. It was found that the dynamics of the indicator of the lost productivity of the personal income tax due to the differentiation of the tax rate in the part of reduced rates shows a tendency to decrease and this is explained by the increase in the burden of the personal income tax, in particular in the part of the unification of the basic rate of personal income tax. The downward dynamics of the indicator of lost productivity due to the use of basic tax social benefit and software was noted, which indicates the leveling of the regulatory effect of the personal income tax under the influence of the low availability of the basic tax social benefit.

The work simulates the influence of endo- and exogenous determinants on the fiscal and regulatory effects of personal income tax (using correlation analysis) and reveals problematic aspects of the functioning of this tax.

In the third chapter of the dissertation "Directions of strengthening the fiscal and strengthening the regulatory effects of the personal income tax in Ukraine" a scientific and methodological approach to the improvement of the personal income tax was developed and a set of scientific and practical recommendations for strengthening the fiscal and strengthening the regulatory effects of the personal income tax was proposed.

The presence of functional asymmetry of the personal income tax and, as a result, structural imbalance of the achieved effects is proven, which in turn is considered as a

negative factor affecting the welfare of the population in terms of the income component. It was found that the current model of proportional taxation does not take into account disparities in the stratification of incomes of individuals, and the trends of narrowing household savings increase the risks of being below the poverty line in the event of unforeseen circumstances, which is especially relevant during martial law. Given the priority of the issue of improving the welfare of the population, a scientific and methodological approach to the improvement of personal income tax was developed within the framework of a tactical and strategic scenario, taking into account exogenous and endogenous determinants. It is substantiated that the main measure for achieving the set goal is the strengthening of the differentiation of the level of tax burden on the personalized income of individuals in the form of wages.

It is recommended within the tactical scenario of the improvement of personal income tax to establish a differentiated level of the income limit for the application of the basic tax social benefit and for the tax social benefit "for children"; application of a binary approach when calculating the amount of tax social benefits for persons working full-time and part-time; application of the increased personal income tax rate to the part of the income that exceeds the amount of 4 minimum wages; modernization of the criteria for the application of tax social benefits for certain categories of payers.

A set of measures is proposed within the framework of the strategic scenario for the improvement of personal income tax, which is based on the need to distinguish income, for taxation purposes, into active (labor, based on the largest source of such income - wages) and inactive; transition from a proportional to a progressive scale of personal income tax taxation; the application of a differentiated tax burden on the personalized income of individuals in the form of wages with the cancellation of the tax social benefit.

In order to improve the personal income tax and strengthen its fiscal and regulatory effects, scientific and practical recommendations have been developed, which are based on a comprehensive approach and justify the need to take into account the influence of a number of determinants, including exogenous ones. The structuring of the latter is justified on the basis of the proposed classification with the identification

of individual components in their dialectical unity, namely: economic (detinization; change in the subsistence minimum and minimum wage; transformation of savings into investments); demographic (program for the return of migrants and support for victims of war); socio-cultural (formation of tax culture and tax awareness of the population; tax consulting; strengthening of responsibility); political and legal (legislative consolidation of changes in tax legislation in the part of personal income tax, in the part of the system of its payment and enrollment); information technology and organizational components (implementation of comprehensive tax declaration; use of an automated online form of personal income tax administration; further digitization of state/payer relations; creation of services and chatbots; protection of personal information and ensuring cyber security). It was emphasized that the implementation of the outlined recommendations for individual structural components will contribute to strengthening the fiscal and regulatory effects of the personal income tax.

Key words: tax, income, personal income tax, fiscal effect, regulatory effect, tax burden, fiscal burden, direct taxation, tax administration, tax determinants, tax potential, tax system, budget revenues, tax revenues.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

1. Наукові праці, в яких опубліковано основні наукові результати дисертації

1.1. Публікації у наукових фахових виданнях України

1. Діброва О. Л. Оподаткування дивідендів податком на доходи фізичних осіб: проблемні аспекти та вектори оптимізації. *Регіональна економіка та управління*. 2015. № 4 (07). С. 90–92. (0,36 д. а.)

2. Діброва О. Проблемні питання оподаткування заробітної плати в умовах євроінтеграції. *Науковий вісник Одеського національного економічного університету*. 2016. № 2. С. 35-48. (0,6 д.а.)

3. Діброва О. Л. Фіскальна роль податку на доходи фізичних осіб. *Економіка та суспільство*. 2016. № 5. С. 733-738. (0,38 д. а.)

4. Діброва О. Л. Вбудовані детермінанти податку на доходи фізичних осіб. *Східна Європа: економіка, бізнес та управління*. 2016. № 5. С. 289-292. (0,33 д.а.)

5. Слатвінська М. О., Діброва О. Л. Наукові підходи до класифікації доходів фізичних осіб. *Науковий вісник Одеського національного економічного університету*. 2017. № 4 (246). С. 132–144. (0,6 д.а.) *Особистий внесок здобувача: запропоновано авторський підхід до класифікації доходів фізичних осіб та обґрунтовано наукові підходи до їх класифікації* (0,3 д.а.)

1.2. Публікації в періодичних наукових виданнях інших держав проіндексованих у базах даних Scopus та Web of Science

1. Maryna Slatvinska¹, Tamila Chyzhova, Olga Grytsay, Viktoriia Makarovych, Julia Kholodna and Helen Dibrova. Analysis and Justification of the Choice of a Simplified Taxation System for Sustainable Development of Small and Medium-Sized Businesses. *Economic Affairs*. 2022. Vol. 67. No. 04. P. 589-600. (1,03 д.а.) **DOI:** 10.46852/0424-2513.4.2022.25 (Web of Science). *Особистий внесок: обґрунтовано напрямки оптимізації податкового навантаження в*

залежності від того, яку з систем обирає суб'єкт господарювання та алгоритм переходу (0,2 д.а.).

2. Наукові праці апробаційного характеру

1. Dibrova E. L. Income individuals: theoretical aspects. *Economics, management, law: challenges and prospects* : Materials of the international scientific and practical conference (New Delhi, May 27). New Delhi: Discovery Publishing House Pvt. Ltd., 2016. P. 104-106 (0,24 д.а.)

2. Діброва О. Л. Оподаткування доходів фізичних осіб в контексті внесених змін до Податкового кодексу України. *Економічний і соціальний розвиток України в XXI столітті : національна візія та виклики глобалізації*: матеріали XII міжн. наук.-практ. конф. молодих вчених (м. Тернопіль, 26 – 27 березня 2015 р.). Тернопіль: Астон, 2015. С. 144-145 (0,11 д.а.)

3. Діброва О. Л. Функціональна характеристика податку на доходи фізичних осіб. *Сучасні економічні системи : стан та перспективи* : матеріали VI міжн. наук.-практ. інтернет-конф. (м. Хмельницький, 14-15 травня 2015 р.). Хмельницький: ХКТЕІ, 2015. С. 171–172 (0,1 д.а.)

4. Діброва О. Л. Проблемні аспекти функціонування податку на доходи фізичних осіб. *Сучасна економічна теорія в умовах глобалізаційних викликів* : матеріали I Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Київ, 16 грудня 2015 р.). Київ: Вид-во НПУ імені М.П. Драгоманова, 2016. С. 18–20 (0,1 д.а.)

5. Діброва О. Л. Колізії визначення резидентського статусу фізичної особи – платника податку. *Modern Transformation of Economics and Management in the Era of Globalization* : International scientific conference (Klaipeda, January 29, 2016). Klaipeda: Baltija Publishing, 2016. P.260–263 (0,2 д.а.)

6. Діброва О. Л. Оподаткування доходів фізичних осіб у розрізі податкових змін 2016. *Економічний і соціальний розвиток України в XXI столітті : національна візія та виклики глобалізації* : матеріали XIII міжн. наук.-практ. конф. (м. Тернопіль, 24–25 березня 2016 р.). Тернопіль: ТНЕУ, 2016. С. 114–115 (0,11 д.а.)

7. Діброва О. Л. Вбудовані детермінанти податку на доходи фізичних осіб. *Світові тенденції та перспективи розвитку фінансової системи України* : матеріали XIII міжн. наук.-практ. конф. (м. Київ, 27–28 жовтня 2016 р.). Київ: КНУ ім. Тараса Шевченка, 2016. С. 248–250 (0,15 д.а.)
8. Діброва О. Л. Інтерпритація доходів фізичних осіб. *Актуальні процеси економічного розвитку в сучасних умовах* : матеріали Всеукр. наук.-практ. інтернет-конф. (м. Херсон, 22 квітня 2017 р.). Херсон: 2017. С. 175–176 (0,1 д.а.)
9. Діброва О. Л. Податок на доходи фізичних осіб: фіскальний та регулюючий потенціал. *Сучасні проблеми економіки та фінансів* : матеріали міжн. наук.-практ. конф. (м. Київ, 28 жовтня 2020 р.). Київ: 2020. С. 89-91 (0,14 д.а.)
10. Діброва О. Л. Оподаткування доходів фізичних осіб: теоретичний аспект. *Управління публічними фінансами та проблеми забезпечення національної економічної безпеки* : матеріали міжн. податкового конгресу (м. Ірпінь, 3 грудня 2020 р.). Ірпінь: 2020. С. 619–622 (0,20 д.а.)
11. Діброва О. Л. Податок на доходи фізичних осіб в аспекті іманентних функцій. *Економічний розвиток держави, регіонів та підприємств : проблеми та перспективи*: матеріали IV міжн. наук.-практ. інтернет-конф. молодих вчених (м. Львів, 28–29 квітня 2021р.). Львів: НУ «ЛП», 2021. С.44–45 (0,11 д.а.)
12. Діброва О. Л. Компенсаційні інструменти податку на доходи фізичних осіб: сучасні виклики. *Наукові проблеми господарювання на макро-, мезо- та мікроекономічному рівнях* : матеріали XIX міжн. наук.-практ. конф., присвяченої 100-річчю ОНЕУ (м. Одеса, 17–18 травня 2021 р.). Одеса: ОНЕУ, 2021. С. 143–145 (0,14 д.а.)
13. Діброва О.Л. Вектори модернізації податку на доходи фізичних осіб. *Глокалізаційні аспекти інноваційного розвитку економіки* : матеріали міжн. наук.-практ. конф. молодих вчених (м. Одеса, 21 жовтня 2021 р.). Одеса: ОНЕУ, 2021. С. 110–111 (0,25 д.а.)

14. Діброва О. Л., Слатвінська М. О. Всеохоплююче декларування доходів як тригер модернізації ПДФО. II міжнародний податковий конгрес : матеріали міжн. податкового конгресу (м. Ірпінь, 26 листопада 2021 р.). Ірпінь: Університет ДФС України, 2021. С. 84–87 (0,17 д.а.) *Особистий внесок: виявлено об'єктивні перепони запровадження всеохоплюючого декларування фізичних осіб в Україні, та шляхи їхнього подолання (0,16 д.а.)*

15. Діброва О. Л. Оподаткування доходів фізичних осіб в умовах воєнного стану в Україні. *Наукові проблеми господарювання на макро-, мезо- та мікроекономічному рівнях* : матеріали XX міжн. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 14–15 квітня 2022 р). Одеса: ОНЕУ, 2022. С.92–93. (0,13 д.а.)

16. Діброва О. Л. ПДФО у забезпеченні самодостатності місцевих бюджетів. *Фінансові інструменти регіонального розвитку* : матеріали VIII Всеукр. наук.-практ. інтернет-конф. (м. Житомир, 3 листопада 2022 р.). Житомир: Поліський національний університет, 2022. С. 178–182 (0,12 д.а.)

17. Діброва О. Л., Садчикова О. О. Перспективи модернізації податку на доходи фізичних осіб в Україні з урахуванням зарубіжного досвіду. *Фінансові інструменти сталого розвитку* : матеріали V міжн. наук.-практ. конф. (м. Чернівці, 27 квітня 2023 р.). Чернівці: Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича, 2023. С. 255–259 (0,15 д.а.) *Особистий внесок: запропоновано шляхи модернізації податку на доходи фізичних осіб в Україні з урахуванням зарубіжного досвіду (0,14 д.а.)*

18. Діброва О. Л., Погорелова М. Ю. SWOT-аналіз програми поведінкової економіки в контексті податкової системи України. *Актуальні проблеми розвитку фінансів в умовах цифровізації економіки України* : матеріали I Всеукраїнської наук.-практ. конф., присвяченій 55-річчю кафедри фінансів і банківської справи ДонНУ, (м. Вінниця, 27 квітня 2023 р.). Вінниця: Донецький національний університет імені Василя Стуса, 2023 С. 158–160 (0,14 д.а.) *Особистий внесок: запропоновано використання біхевіористичного інструментарію для дослідження потенційного ефекту від нововведень в частині збалансування ефектів ПДФО (0,13 д.а.)*

**3. Наукові праці, які додатково відображають
наукові результати дисертації**

1. Helen Dibrova. Effects of personal income tax: theoretical aspect. European Socio-Legal and Humanitarian Studies. 2022. № 1. Romania. P. 50-58. (0,49 д.а.)

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ.....	20
ВСТУП.....	21
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ФУНКЦІОНУВАННЯ ПОДАТКУ НА ДОХОДИ ФІЗИЧНИХ ОСІБ.....	31
1.1. Соціально-економічна природа та ефекти податку на доходи фізичних осіб.....	31
1.2. Економічна сутність доходів фізичних осіб та їх класифікація.....	45
1.3. Конвергенція вбудованих детермінантів та ефектів податку на доходи фізичних осіб.....	64
Висновки до розділу 1.....	80
РОЗДІЛ 2. ПРАГМАТИКА ЕФЕКТІВ ПОДАТКУ НА ДОХОДИ ФІЗИЧНИХ ОСІБ В УКРАЇНІ.....	85
2.1. Науково-методичні підходи щодо оцінювання фіскального та регулюючого ефектів ПДФО.....	85
2.2. Оцінювання фіскального ефекту податку на доходи фізичних осіб.....	99
2.3. Діагностика регулюючого ефекту податку на доходи фізичних осіб.....	130
Висновки до розділу 2.....	150
РОЗДІЛ 3. НАПРЯМИ ЗМІЦНЕННЯ ФІСКАЛЬНОГО ТА ПОСИЛЕННЯ РЕГУЛЮЮЧОГО ЕФЕКТІВ ПОДАТКУ НА ДОХОДИ ФІЗИЧНИХ ОСІБ В УКРАЇНІ.....	154
3.1. Науково-методичний підхід до удосконалення податку на доходи фізичних осіб.....	154
3.2. Науково-практичні рекомендації щодо зміцнення фіскального та посилення регулюючого ефектів податку на доходи фізичних осіб.....	174
Висновки до розділу 3.....	190
ВИСНОВКИ.....	195
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	202
ДОДАТКИ.....	222

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ

БКУ – Бюджетний Кодекс України

ВВП – валовий внутрішній продукт

ВЗ – військовий збір

ДБУ – Державний Бюджет України

ЗБУ – Зведений Бюджет України

ЗУ – Закон України

МЗП – мінімальна заробітна плата

МБУ – місцеві бюджети України

МКУ – Митний Кодекс України

ПДФО – податок на доходи фізичних осіб

ПКУ – податковий кодекс України

ПМ – прожитковий мінімум

ПСП – податкова соціальна пільга

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. Податок на доходи фізичних осіб посідає одне з провідних місць не лише в доходах державного бюджету, а й в доходах місцевих бюджетів, перевищуючи за своїми обсягами такі джерела, як податок на прибуток та акцизний податок. Однак це ще не доводить достатності фіскальної та регулюючої ролі цього податку і потребує виявлення ефектів податку на доходи фізичних осіб в процесі його функціонування. Це дасть змогу з'ясувати позитивні та негативні аспекти існування ключового загальнодержавного бюджетоутворюючого прямого податку і розробити рекомендації щодо його ревіталізації в умовах воєнного та повоєнного відновлення України.

Практика функціонування податку на доходи фізичних осіб в ретроспективі свідчить, що попри фрагментарні зміни в податковій сфері, невирішеними залишаються питання щодо зміцнення фіскального та підвищення регулюючого ефектів цього податку. Зважаючи на зазначене та на наявність існуючих протиріччя щодо оподаткування податком на доходи фізичних осіб, виникає потреба у науковому осмисленні теоретичних постулатів та розробці науково-методичних і науково-практичних підходів до виявлення та врахування ефектів цього податку, що ґрунтується на глибокому комплексному розумінні квінтесенції характеристик його структурно-функціональних компонентів та застосуванні успішного зарубіжного досвіду у цій сфері.

Особливої актуалізації висвітлена проблематика набуває з огляду на наявність випадків приховування доходів та ухилення від сплати податку, зростання трудової міграції, поглиблення фінансово-економічних потрясінь та необхідності посилення фіскальної безпеки і регулюючої ролі держави.

Питання функціонування податку на доходи фізичних осіб в Україні висвітлені в наукових працях таких вчених, як: І. О. Лютий, К. І. Швабій, Т. О. Кізима, В. О. Рядімська, Л. А. Задорожня, А. І. Крисоватий, О. М. Десятнюк, Т. І. Єфименко, Л. П. Сідельникова, М. О. Слатвінська, І. С. Волохова, В. М.

Мельник, А. М. Соколовська, І. В. Мартинюк, Л. Б. Баранник, Ф. П. Ткачик, В. А. Валігура, М. І. Крупка, С. І. Логвіновська, В.Л. Андрущенко, Т. В. Кошук, В. Е. Іванюк, В. В. Сомова, В. Е. Іванюк та інші.

Вагомий внесок у розвиток теоретико-практичних основ оподаткування, у тому числі доходів фізичних осіб як його об'єкту зробили зарубіжні вчені, зокрема: К. Макконнелл, С. Брю, Дж. Хікс, М. Скотт, А. Лаффер, В. Парето, А. Сміт, Дж. Міль, А. Пігу, та інші, а питання щодо ефектів та ефективності досліджено у працях П. Друкера, П. Гейне, П. Боетке, Д. Причітко та інших.

Відаючи належне науковому внеску згаданих вчених щодо проблематики функціонування досліджуваного податку та здійснивши детальний аналіз їхніх праць, варто відзначити, що недостатньо розробленими залишаються теоретичні і практичні аспекти виявлення та оцінювання ефектів податку на доходи фізичних осіб. З огляду на це, виняткового значення набуває необхідність подальших наукових пошуків, теоретичного осмислення і емпіричного обґрунтування прагматичних засад та розробки науково-методичних, практичних підходів з удосконалення податку на доходи фізичних осіб й зміцнення його фіскального та підвищення регулюючого ефектів.

Теоретична та практична значущість розв'язання окреслених питань визначили вибір теми дисертаційної роботи, її мету та завдання, відповідну структуру і логіку.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертація виконувалася в межах науково-дослідних робіт Одеського національного економічного університету за темами: «Трансформаційні процеси у податковій системі України» (ДР № 0112U007707), в якій наведено власне бачення визначення поняття «доходи», запропоновано критерій «податкової платоспроможності» фізичної особи; «Сучасний стан, проблеми та перспективи розвитку фінансової системи України» (ДР № 0116U000217), в якій автором виділено групу вбудованих детермінантів податку на доходи фізичних осіб та обґрунтовано їх вплив на фіскальний та регулюючий потенціал даного податку;

«Механізми інституційного розвитку фінансово-кредитної системи України» (ДР № 0116U08686), в якій запропоновано авторський підхід до класифікації доходів фізичних осіб для цілей оподаткування; «Фінансові важелі детінізації економіки України» (ДР №0121U111515), де окреслено напрямки детінізації шляхом запровадження всеохоплюючого декларування доходів фізичних осіб; «Управління публічними фінансами в умовах децентралізаційних змін» (ДР № 0121U100158), в якій наведено власне бачення вирішення проблеми щодо діючої моделі сплати та зарахування ПДФО шляхом переходу до моделі зарахування ПДФО за місцем отримання суспільних послуг.

Мета і завдання дослідження. Метою дисертаційної роботи є обґрунтування теоретико-методичних положень та розробка науково-практичних рекомендацій щодо удосконалення податку на доходи фізичних осіб зі зміцненням його фіскального та посиленням регулюючого ефектів.

Досягнення поставленої мети зумовило необхідність вирішення таких завдань:

- розвинути теоретичні засади функціонування податку на доходи фізичних осіб і розкрити його соціально-економічну природу та ефекти;
- поглибити наукові підходи до визначення економічної сутності доходів фізичних осіб та їх класифікації;
- висвітлити та обґрунтувати конвергенцію вбудованих детермінантів і ефектів податку на доходи фізичних осіб в процесі його трансформації;
- узагальнити та розкрити науково-методичні підходи до оцінювання фіскального і регулюючого ефектів ПДФО;
- провести аналітичне оцінювання фіскального ефекту податку на доходи фізичних осіб в Україні та виокремити детермінанти впливу;
- здійснити діагностику регулюючого ефекту ПДФО і змодельовати та обґрунтувати вплив чинників на формування цього ефекту в Україні;
- розробити та обґрунтувати науково-методичний підхід щодо удосконалення податку на доходи фізичних осіб в Україні з урахуванням міжнародного досвіду;

- сформувати науково-практичні рекомендації щодо напрямів зміцнення фіскального та посилення регулюючого ефектів ПДФО.

Об'єктом дослідження є функціонування податку на доходи фізичних осіб з його фіскальним та регулюючим ефектами.

Предметом дослідження теоретичні, методичні засади і практичні аспекти фіскального та регулюючого ефектів податку на доходи фізичних осіб в Україні.

Методи дослідження. Теоретичною та методологічною основою роботи є фундаментальні теорії фінансів, теорії добробуту, пропорційного та прогресивного оподаткування. Для досягнення поставленої мети у дисертаційній роботі використано такі загальнонаукові та спеціальні методи дослідження: історико-логічний, діалектичний, індукції та дедукції, аналізу та синтезу, наукової абстракції (при розширенні понятійно-категоріального апарату дослідження і розкритті конвергенції детермінантів та ефектів); ретроспективного аналізу, періодизації, наукової абстракції (при здійсненні періодизації трансформаційних перетворень вбудованих детермінантів податку та періодизації трансформації ролі ПДФО в бюджетах різних рівнів); теоретичного узагальнення і порівняння, систематизації (при формуванні системи показників для цілей дослідження); економетричного моделювання (зокрема, кореляційно-регресійного аналізу при виявленні впливу (залежності) детермінантів на ефекти податку на доходи фізичних осіб); графічний (при побудові схем, графіків, рисунків); спостереження, порівняння та аналогії (при дослідженні зарубіжного досвіду функціонування податку); комплексний (при розробці теоретико-методичних підходів до удосконалення ПДФО, рекомендацій в частині зміцнення фіскального та посилення регулюючого ефектів податку); абстрактно-логічний та теоретичного узагальнення (при формулюванні та обґрунтуванні висновків і рекомендацій за результатами дослідження).

Інформаційною базою дослідження становлять законодавчі та нормативно-правові акти Верховної Ради України, Президента України, дані Міністерства фінансів України, Державної служби статистики України,

Державної казначейської служби України, Державної податкової служби України, Державного веб-порталу бюджету для громадян, Офіційного сайту Європейського союзу, міжнародних організацій, матеріали української та зарубіжної фахової літератури, монографічних досліджень та публікацій з питань фінансів і податків, науково-практичних конференцій із проблематики дисертації тощо.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в методичному обґрунтуванні та розробленні науково-практичних рекомендацій щодо удосконалення податку на доходи фізичних осіб зі зміцненням його фіскального та посиленням регулюючого ефектів.

Основні положення дисертаційної роботи, які визначають її наукову новизну і виносяться на захист, полягають у такому:

удосконалено:

- теоретичні засади щодо визначення соціально-економічної природи ПДФО крізь функціональну призму та призму властивих йому ефектів з розмежуванням їх за критеріями сфери впливу, функціональної приналежності і форми прояву, що базується на застосуванні функціонального підходу та встановленні прямих взаємозв'язків між фундаментальними функціями податку і фіскальним та регулюючим ефектами з продукуванням останнього в стимулюючій, дестимулюючій та компенсаційній формах. На відміну від існуючих, це дозволить сформулювати комплексне уявлення соціально-економічної природи податку на доходи фізичних осіб;
- науково-методичний підхід до класифікації доходів фізичних осіб, що базується на узагальненні загальнонаукового підходу та виокремленні п'яти груп за метою оподаткування, які структуровані за окремими складовими та розширені сукупністю видів доходів узагальнених за критерієм прикладених зусиль на активні (трудові, комерційні) та неактивні (інвестиційні, пасивні). На відміну від існуючого, це дозволить конкретизувати пропозиції щодо удосконалення податку на доходи

фізичних осіб в частині оподаткування окремих видів доходів та підвищити ефекти цього податку для економіки;

- теоретико-методичний підхід до оцінювання фіскального та регулюючого ефектів ПДФО, що базується на систематизації науково-методичних підходів та розробці системи показників за визначеними критеріальними ознаками фіскального ефекту ПДФО, регулюючого ефекту ПДФО в аспектах податкового навантаження і продуктивності податку та податкової соціальної пільги. Застосування цього підходу дало змогу розмежувати сукупність показників та запропонувати комплексну систему для оцінювання ефектів ПДФО.
- науково-методичний підхід до удосконалення податку на доходи фізичних осіб, що базується на теоріях добробуту, пропорційного і прогресивного оподаткування та застосуванні економіко-математичного моделювання й розробці прогресивної шкали оподаткування доходів фізичних осіб у вигляді заробітної плати залежно від рівня стратифікації й застосування основної та підвищеної ставок для інших доходів ніж заробітна плата. Це на відміну від існуючого, дозволить забезпечити перерозподіл податкового навантаження між стратами платників податку на доходи фізичних осіб крізь призму нагальних потреб повоєнного відновлення економіки.

набуло подальшого розвитку:

- понятійно-категоріальний апарат дослідження податку на доходи фізичних осіб, що полягає у формулюванні понять «податок на доходи фізичних осіб», «податковий ефект», «фіскальний ефект податку на доходи фізичних осіб», «регулюючий ефект податку на доходи фізичних осіб» де під «податком на доходи фізичних осіб» пропонується розуміти законодавчо визначений обов'язковий платіж фізичної особи до бюджету держави, обов'язок сплати якого виникає у платника податку, при отриманні доходу, що є об'єктом оподаткування у відповідності до чинного законодавства і, на відміну від існуючого, базується на багатомірності даного поняття та врахуванні комплексу його іманентних

- характеристик, як загальнодержавного прямого податку, який виступає формою індивідуального оподаткування доходів фізичних осіб; «податковим ефектом» – комплекс отриманих фінансово-економічних та соціальних наслідків, що виникають в результаті виконання податком його функцій та впливу податкових заходів; «фіскальним ефектом податку на доходи фізичних осіб» - *ефект від* надходжень даного податку до бюджетів різних рівнів в залежності від впливу детермінантів, у тому числі безпосередньо закладених в механізм оподаткування доходів фізичних осіб та сукупності податкових заходів; «регулюючим ефектом податку податку на доходи фізичних осіб» - ефект від впливу податкового навантаження ПДФО на чистий дохід фізичної особи-платника податку та застосування відповідних податкових заходів. Це дозволить поглибити теоретичні засади функціонування податку на доходи фізичних осіб та виявити його ефекти в умовах швидкоплинності економічних процесів;
- класифікація детермінантів податку на доходи фізичних осіб, що на відміну від існуючих, які характеризуються фрагментарністю дослідження окремих детермінантів цього податку, охоплює увесь комплекс детермінантів, що систематизовані за екзогенним і ендогенним рівнями впливу та узагальнені за такими ознаками як: сфера формування та функціонування, характер впливу, суб'єктно-об'єктна зумовленість, види залежності, цілі впливу, щільність взаємодії. Структурування і системне впорядкування детермінантів за такими класифікаційними ознаками має теоретико-практичну цінність при визначенні специфіки виявлення ефектів податку на доходи фізичних осіб, виявленні проблем та окресленні рекомендацій щодо удосконалення цього податку та посиленні конвергенції його вбудованих детермінантів та ефектів;
  - аналітичний інструментарій оцінювання фіскального ефекту ПДФО шляхом застосування показників (навантаження ПДФО на офіційну економіку, еластичності та ефективності ПДФО у ВВП, фіскального ефекту ПДФО в доходах бюджетів різних рівнів; фіскального ефекту

ПДФО в податкових надходженнях бюджетів різних рівнів) і виокремлення детермінантів впливу із застосуванням кореляційного аналізу. Це сприятиме визначенню проблемних аспектів функціонування ПДФО та порівнянню систем оподаткування ПДФО в Україні та європейських країнах;

- методичний підхід до оцінювання та обґрунтування регулюючого ефекту ПДФО в Україні на засадах ретроспективного, факторного та порівняльного аналізу, що на відміну від існуючих підходів, дало змогу встановити комплексний взаємозв'язок між динамікою рівня податкового навантаження ПДФО, його продуктивності, компенсаційного впливу податкової соціальної пільги та їх ключовими складовими і отримати їхні кількісні оцінки з виявленням системоутворюючих детермінантів формування регулюючого ефекту ПДФО;
- науково-практичні рекомендації щодо зміцнення фіскального та посилення регулюючого ефектів податку на доходи фізичних осіб, що базуються на комплексному підході та обґрунтовують необхідність врахування впливу детермінантів, у тому числі екзогенних, які структуровано на економічні, демографічні, соціокультурні, політико-правові, інформаційно-технологічні та організаційні. Це сприятиме своєчасному виявленню проблем в залежності від сфери їхнього впливу та дозволить своєчасно реагувати на зміну фіскального та регулюючого ефектів ПДФО.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що сформульовані в дисертаційній роботі теоретичні узагальнення та науково-практичні рекомендації, спрямовані на удосконалення податку на доходи фізичних осіб в контексті зміцнення його фіскального та посилення регулюючого ефектів, доведені до рівня методичних розробок й практичних рекомендацій і можуть бути використані в практичній діяльності органів державної влади, місцевого самоврядування, відповідних профільних органів та інститутів.

Науково-теоретичні положення дисертації використовуються у навчальному процесі Одеського національного економічного університету при викладанні навчальних дисциплін «Податкова система», «Фіскальна політика», «Міжнародне оподаткування», «Оподаткування суб'єктів господарювання», «Податкове та митне декларування» (довідка №01-18/809)

Особистий внесок здобувача. Дисертація є одноосібною науковою роботою. Теоретичні узагальнення, висновки і рекомендації, що представлені в роботі, отримані здобувачем особисто і є його науковим здобутком. Внесок дисертанта в праці, написані ним у співавторстві, відображено у списку опублікованих праць.

Апробація результатів дослідження. Основні теоретичні та методичні положення і результати дисертаційної роботи пройшли апробацію та одержали позитивну оцінку на всеукраїнських і міжнародних науково-практичних конференціях, конгресах, симпозіумах, у тому числі: «Економічний і соціальний розвиток України в XXI столітті: національна візія та виклики глобалізації» (Тернопіль, 2015); «Сучасні економічні системи: стан та перспективи» (Хмельницький, 2015); «Стабілізація та перспективи соціально-економічного розвитку» (Одеса, 2015); «Сучасна економічна теорія в умовах глобалізаційних викликів» (Київ, 2016); «International scientific conference Modern Transformation of Economics and Management in the Era of Globalization» (Klaipeda, 2016); «Економічний і соціальний розвиток України в XXI столітті: національна візія та виклики глобалізації» (Тернопіль, 2016); «Економічний розвиток в рішенні проблем суспільства» (Одеса, 2016); «Стабілізація та перспективи соціально-економічного розвитку» (Одеса, 2016); «Актуальні проблеми розвитку національної економіки на сучасному етапі» (Одеса, 2016); «Экономика, управление, право: вызовы и перспективы» (New Delhi, India, 2016); «Світові тенденції та перспективи розвитку фінансової системи України» (Київ, 2016); «Актуальні процеси економічного розвитку в сучасних умовах» (Херсон, 2017.); «Сучасні проблеми економіки та фінансів» (Київ, 2020); «Управління публічними фінансами та проблеми забезпечення національної економічної

безпеки» (Ірпінь, 2020); «Економічний розвиток держави, регіонів та підприємств: проблеми та перспективи» (Львів, 2021); «Наукові проблеми господарювання на макро-, мезо- та мікроекономічному рівнях» (Одеса, 2021); «Глокалізаційні аспекти інноваційного розвитку економіки» (Одеса, 2021); Міжнародний податковий конгрес (Ірпінь 2021); «Фінансові інструменти регіонального розвитку» (Житомир, 2022); «Наукові проблеми господарювання на макро-, мезо- та мікроекономічному рівнях» (Одеса, 2022); «Фінансові інструменти сталого розвитку» (Чернівці, 2023); «Актуальні проблеми розвитку фінансів в умовах цифровізації економіки України» (Вінниця, 2023).

Публікації. За темою дисертації опубліковано 25 наукових праць, серед яких: 5 статей у наукових фахових виданнях України, що індексуються у міжнародних науково-метричних базах; 1 стаття у зарубіжному виданні (Web of Science); 18 публікацій у збірниках міжнародних, всеукраїнських науково-практичних конференцій, симпозіумів; 1 наукова праця в інших виданнях.

Основні результати дослідження відображені у - публікаціях загальним обсягом - д.а., з яких дисертанту належить - д.а., у т.ч. – 5 статтях у фахових виданнях, включених до міжнародних наукометричних баз (з них 1 стаття у виданні, індексованому у Web of Science) і 18 публікаціях апробаційного характеру. Загальний обсяг опублікованих праць – 5,96 д.а., з них особисто автору належить 4,8 д.а.

Структура та обсяг дисертації. Дисертація містить вступ, три розділи, висновки, список використаних джерел і додатки. Загальний обсяг дисертації становить 295 сторінок, у т.ч. основного тексту – 180 сторінок, 47 таблиць, 19 рисунків, 8 додатків (на 73 сторінках) і списку літератури з 180 джерел на 20 сторінках.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ФІНКЦІОНУВАННЯ ПОДАТКУ НА ДОХОДИ ФІЗИЧНИХ ОСІБ

1.1. Соціально-економічна природа та ефекти податку на доходи фізичних осіб

Сучасна наука визнає податки як об'єктивно необхідне і загальноприйняте економічне явище, безпосередньо пов'язане з існуванням та функціонуванням держави.

Вбачаючи податки вагомою складовою механізму перерозподільчих процесів частини створеного в державі ВВП, їх розглядають як базис фінансового забезпечення існування держави, а використання податків в якості інструменту нівелювання диспропорцій ринкового саморегулювання, доцільно розглядати як вагомий важіль макро- та мікроекономічного регулювання.

Податок на доходи фізичних осіб виступає важливим елементом податкової системи з огляду на іманентні йому бюджетоформуючі властивості та характерні риси потужного інструменту реалізації пріоритетних програм соціально-економічного розвитку держави шляхом регулювання рівня доходів фізичних осіб.

У цьому контексті особливої уваги заслуговує теоретичне обґрунтування соціально-економічної природи податку на доходи фізичних осіб, яке доцільно проводити шляхом визначення його сутності через функціональну призму та призму властивих йому ефектів.

Сутність податку, з позиції розкриття її як економічної категорії, проявляється в усупільненні частки індивідуальних доходів як складової ВВП. Натомість розкриття цієї сутності з позиції соціально-економічної природи, відбувається у процесі перерозподілу ВВП між суб'єктами податкових відносин та формування джерел для фінансування суспільних благ.

Слід відзначити незлагодженість тлумачення сутності податку на доходи фізичних осіб з огляду на відсутність законодавчого регламентування та наявність широкого розмаїття наукових підходів до визначення даного поняття. Підходи науковців до розуміння сутності податку на доходи фізичних осіб наведені у таблиці 1.1.

Таблиця 1.1

Підходи науковців до визначення сутності податку на доходи фізичних осіб

Автори	Визначення поняття
В.І. Гайдай [1]	прямий загальнодержавний податок, порядок справляння якого регламентується однойменним Розділом IV Податкового кодексу України
К.В. Безверхий [2]	загальнодержавний податок, що нараховується на доходи фізичних осіб та сплачується безпосередньо платником або податковим агентом відповідно до норм ПКУ
Є.І. Масленніков [3]	обов'язковий безумовний платіж, який справляється з доходів фізичних осіб (резидентів та нерезидентів) та спрямовується до загальнодержавного бюджету України.
Н. В. Дутова [4]	інструмент прямого оподаткування у податковій системі України
Т.О. Кир'язова [5]	одне з основних джерел доходів бюджету держави, яке використовується для регулювання доходів і накопичень різних соціальних груп населення
З. М. Лободіна [6]	інструмент впливу на соціально-економічний розвиток держави
В. М. Кміть [7]	вагомий регулятивний важіль, який розподіляє фінансові ресурси між державою та населенням
Л.В.Чижевська [8]	плата фізичної особи за послуги, які надаються їй територіальною громадою, на території якої така фізична особа має податкову адресу або розташовано особу, що утримує цей податок
Т. О. Дулік, Т. Ю. Александрюк [9]	вмонтований в фінансову систему стабілізатор, який має об'єктивну властивість податку зростати у період економічного піднесення значнішими темпами, ніж збільшуються доходи його платників, а в період економічного спаду зменшуватись повільніше, аніж особисті доходи
В.В. Сомова [10]	інструменту розподілу доходів фізичних осіб
Л. А. Задорожня[11]	важіль впливу на економічне зростання, продуктивність праці, зайнятість, безробіття, розмір соціальних виплат, перерозподіл доходів, рівень тінізації, людський капітал та зменшення нерівності в суспільстві

Джерело: складено та систематизовано автором.

Проведений аналіз щодо підходів до визначення сутності податку на доходи фізичних осіб свідчить про багатогранність даного поняття. Здебільшого

науковці виділяють ознаки інструменту прямого оподаткування та важелю регулюючого впливу на низку економічних процесів.

Враховуючи відсутність законодавчого регламентування визначення податку на доходи фізичних осіб та варіативність визначень його науковою спільнотою, пропонуємо трактувати його, виходячи з комплексу характеристик як загальнодержавного прямого податку, та форми індивідуального оподаткування доходів фізичних осіб.

Отже, податок на доходи фізичних осіб – це законодавчо визначений обов’язковий платіж фізичної особи до бюджету держави, обов’язок сплати якого виникає у платника податку при отриманні доходу, що є об’єктом оподаткування у відповідності до чинного законодавства.

Сутність та призначення податку на доходи фізичних осіб доцільно також розглядати через функціональну призму та призму властивих йому ефектів.

Податок, будучи інструментом перерозподільчих відносин між державою та соціальними групами платників податків, виконує властиві йому функції. Під функцією податку розуміється реалізація іманентних йому властивостей в дії.

Як і щодо визначення сутності податку на доходи фізичних осіб, простежується плюралізм думок вчених і щодо визначення якісного складу функцій цього податку, що наведено в таблиці 1.2.

Питання щодо функцій податку досить дискусійне, адже економістами виділяється ряд функцій, а саме: фіскальна, регулююча, розподільча, соціальна, економічна, стимулююча, дестимулююча, контрольна.

Однак, переважна більшість науковців як основоположні виділяють лише дві функції - фіскальну та регулюючу, що є цілком логічним. Одностайно та беззаперечно науковці виділяють фіскальну функцію, яка передбачає вилучення частини доходу фізичної особи-платника податку з метою формування матеріальної основи для реалізації державою своїх функцій. Стосовно тези щодо інших функцій податку – погляди різняться.

Таблиця 1.2

Підходи науковців щодо визначення якісного складу функцій податку на доходи фізичних осіб

Автори	Функції								
	фіскальна	регулююча	розподільча	розподільчо-регулююча	соціальна	стимулююча	дестимулююча	контрольна	економічна (відновлювальна та превентивна)
Т.О. Кир'язова [5], З. М. Лободіна [12], Л.Б. Бараник [13], І. О. Лютий [14], П. А. Лайко [15], Ф.П.Ткачик, В.А. Валігура, В.І. Дмитрів [16]	+	+							
Є.І. Масленніков Є.І. [3]	+			+					
В. М. Мельник [17]						+	+		
Л. М. Духновська [18]	+	+				+			
А.В.Овчінніков [19]	+		+		+				
Л. В. Юрчишена [20]	+	+							
А.З. Дадашев [21]	+	+						+	
Н. Ю. Рекова [22]	+		+						+
А. М. Соколовська [23]	+	+			+				
Л. М. Демиденко [24]	+				+				

Джерело: складено та систематизовано автором.

Виокремлення стимулюючої та стримуючої функцій, на наш погляд, вбачається недоречним, натомість досить логічно розглядати стимулювання та дестимулювання як форму прояву регулюючої функції. Аналогічний підхід слід застосовувати стосовно тези щодо соціальної функції та тотожної до неї економічної функції, адже соціально-економічні ефекти податку виступають результатом податкового регулювання, які по суті також є проявами регулюючої функції.

Чимало зустрічаються підходи–дублети, в яких науковці асоціюють розподільчу функцію з соціальною або виділяють розподільчо–регулюючу функцію, суть яких вбачають в перерозподілі суспільних доходів між різними категоріями населення за принципом соціальної справедливості.

Цілком погоджуючись з думкою Іванова Ю. Б [25], який вбачає дещо штучним та необґрунтованим виокремлення розподільчої функції податку, в

даному контексті слід розмежувати ланки фінансової системи та зацентувати увагу на тому, що акумуляція коштів до бюджету здійснюється безпосередньо через виконання податком фіскальної функції в рамках податкової системи, а от розподіл цих коштів між бюджетами різних рівнів відбувається вже через бюджетну систему.

Досить часто в економічній літературі зустрічається теза щодо контрольної функції податків, в якій вбачають важіль державного контролю через грошову оцінку податків. Такі судження щодо функціональних властивостей податку не корелюють з його економічною природою та призначенням, а більшою мірою стосуються сфери податкового контролю як складової державного фінансового контролю.

В рамках дослідження соціально-економічної природи податку на доходи фізичних осіб, спираючись на цілком обґрунтовані переконання переважної більшості науковців, вважаємо за доцільне виокремити дві фундаментальні функції – фіскальну і регулюючу з властивими їм формами прояву.

Слід зауважити, що функціональна реалізація податку на доходи фізичних в частині фіску наділена певною негативною конотацією у колективній свідомості платників податку, адже обов'язкове вилучення частини особистого доходу фізичної особи сприймається як безкомпромісний індивідуально безоплатний платіж. Натомість реалізація регулюючої функції чинить нівелюючий вплив на негативну конотацію даного податку і проявляється на індивідуальному рівні шляхом коригування рівня чистого доходу фізичної особи-платника податку.

Реалізація податку на доходи фізичних осіб в частині виконання фіскальної функції однозначна, а от регулююча функція –багатогранна та проявляється в стимулюючій, стримуючій та компенсаційній формі прояву.

Регулююча функція податку в частині стимулюючого та стримуючого впливу реалізується через диференціацію умов оподаткування. А компенсаційна форма прояву регулюючої функції реалізується при

застосуванні пільг та їхньому впливі на рівень чистого доходу фізичної особи-платника податку.

Реалізація фіскальної та регулюючої функцій зазвичай має конкуруючий характер. Перш за все, це пов'язано з тим, що результатом їх реалізації є обернено пропорційні ефекти. Таким чином соціально-економічна природа податку на доходи фізичних осіб в частині функціональних властивостей та притаманних йому ефектів наділена внутрішньою протилежністю конкуруючих цілей.

Перш ніж перейти до аналізу ефектів, доцільно розглянути безпосередньо інтерпретацію цього терміну.

При дослідженні соціально-економічної природи податку та окремих його складових, широко застосовуються поняття «ефект», «результат», «ефективність». Здебільшого мова йде про відповідність отриманого ефекту (результату) меті оподаткування. Для з'ясування сутності понять узагальнено наукові підходи щодо визначення дефініції «ефект», що представлено в таблиці 1.3.

Отже, при визначенні сутності дефініції «ефект», формується декілька підходів, в рамках яких виокремлюються такі спільні ознаки досліджуваного поняття як: результат, корисний результат та різниця між отриманим результатом і понесеними витратами. Що стосується останньої ознаки, то різницю між отриманим результатом та понесеними витратами варто інтерпретувати як результативність.

Враховуючи, що під ефектом розуміється результат дій чи заходів, а під результатом – наслідок якої-небудь дії чи явища [26], і те, що в обидвох випадках

можуть мати місце як позитивні так і негативні прояви, а також зважаючи на сутнісні конотації понять «ефект» та «результат», вбачаємо за доцільне для цілей нашого дослідження здійснювати ототожнення цих понять.

Таблиця 1.3.

Підходи до визначення сутності дефініції «ефект» в економічній літературі

Автори	Визначення поняття	Спільна ознака
О.Г. Загородній [27]	Досягнутий результат у у визначеній формі – матеріальній, грошовій, соціальній, економічній і т.д.	Результат
А. В. Куценко [28]	Абсолютний показник результату будь-якої дії чи діяльності.	
Т. А. Сініцина [29]	Результат, наслідок яких-небудь причин, дій, господарських заходів.	
Т.Ф. Косянчук [30]	Результат, наслідок зміни стану певного об'єкта, зумовлений дією зовнішнього або внутрішнього фактора.	
А. В. Череп [31]	Виражений в певній формі результат, наслідок певних причин, дій.	
В. М. Ячменьова, О. Й. Сулима [32]	Корисний результат виражений у вартісній оцінці.	Корисний результат
Л. О. Позднякова [33]	Результат в абсолютному вираженні, який відображає лише успішність здійснення певних дій.	
В. Т. Бусел [34, с. 324]	Результат, який вимірюється в матеріальному, грошовому або соціальному вираженні як різниця між результатами і витратами, пов'язаними з отриманням цього результату	Різниця між отриманим результатом і понесеними витратами
П.І. Багрій [35]	Різниця між результатами діяльності господарюючого суб'єкта і виробленими для їх отримання витратами на зміни умов діяльності.	
В.Я. Карачун, Т.В. Кремень [36], А.М. Туренко, І.А. Дмитрієв, О.С. Іванілов, І.Ю. Шевченко [37]	Різниця між результатами економічної діяльності (наприклад, продуктом у вартісному виразі) та затратами виробленими для їх отримання і використання.	

Джерело: складено та систематизовано автором.

Зважаючи на ототожнення деякими науковцями поняття «ефект» та «ефективність», вважається за доцільне здійснити розмежування цих понять, виходячи з їх сутнісного наповнення. В таблиці 1.4 узагальнено підходи науковців щодо визначення сутності поняття «ефективність».

Таблиця 1.4.

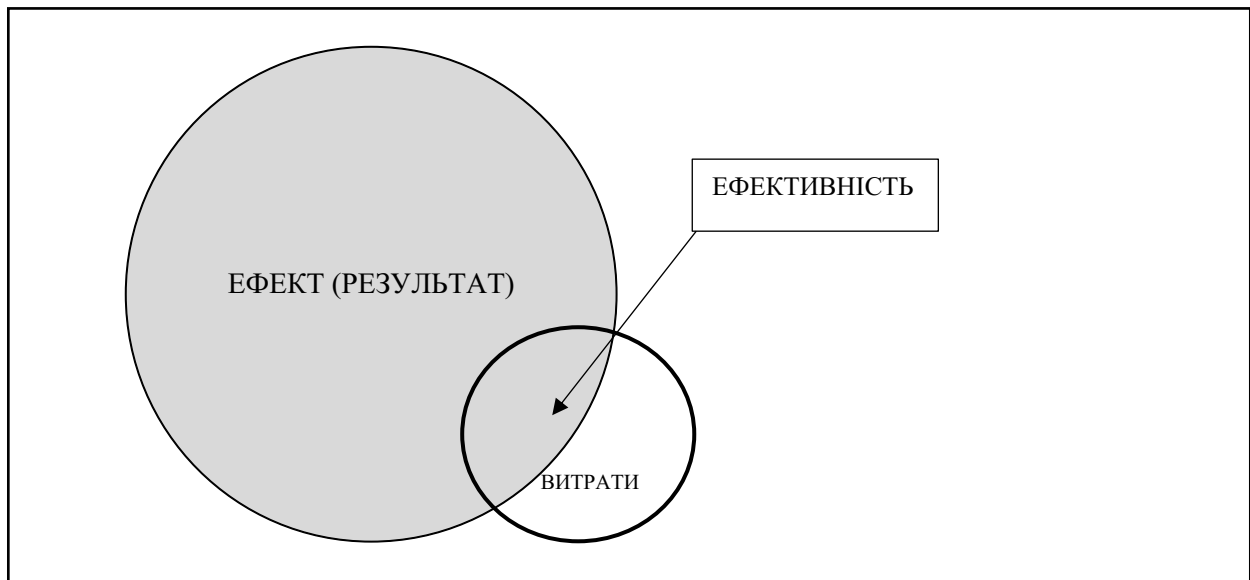
Підходи до визначення сутності поняття «ефективність» в економічній літературі

Автори	Визначення поняття
Peter F. Drucker [38]	Ефективність – досягненням мети найбільш економічним способом.
Heine P., Voettke P., Prychitko D. [39]	Ефективність – це позитивний чинник діяльності.
Т. С. Морщенок [29], А.М. Туренко, І.А. Дмитрієв, О.С. Іванілов, І.Ю. Шевченко [37], Б.О. Жнякін, В.В. Краснова [40], А.В. Пислиця [41]	Ефективність – це співвідношення ефекту та витрат на його здійснення.
В. М. Ячменьова, О. Й. Сулима [32]	Ефективність – це не просто властивість операції (процесу функціонування системи), що відбивається в її здатності давати певний ефект, а дієвість такої здатності, тобто результативність, співвіднесена з ресурсними витратами.
А. С. Авдющенко [42]	Ефективність – це оцінка результату діяльності з урахуванням витрат, які забезпечили його отримання.
В.Г. Андрійчук [43]	Ефективність — це економічна категорія, яка відображає співвідношення між одержаними результатами і витраченими на їх досягнення ресурсами.
І.А. Бланк [44], О.Г. Загородній [27]	Ефективність – відношення показників ефекту і суми ресурсів, що використовуються для його досягнення.
І.А. Маркіна [45, с. 24]	Ефективність – це не тільки зв'язок результату з наміченими цілями, а й ефект із погляду оптимальності використання ресурсів – матеріальних, фінансових, трудових.

Джерело: складено та систематизовано автором.

Таким чином, ефективність здебільшого ототожнюється з економічністю та дієвістю. Переважна більшість науковців виділяють співвідношення між одержаними результатами і понесеними на їх досягнення витратами як провідну характеристику цієї категорії.

Відношення досліджуваних множин «ефект (результат)», «витрати», «ефективність» наглядно продемонстровано за допомогою кіл Ейлера на рис. 1.1.

Джерело: складено та систематизовано автором.

Рис.1.1. Кола Ейлера. Взаємозв'язки між «результатом», «ефектом» та «ефективністю».

Отже, спираючись на проведені дослідження щодо визначення сутності понять, пропонуємо «ефект» інтерпретувати як наслідок дій чи заходів, а «ефективність» – як співвідношення ефекту до витрат, що забезпечили такий результат.

В контексті визначення дієвості податку, погоджуємося з Хлебніковою І.І. щодо доцільності розрахунку абсолютних значень отриманого ефекту, а не відносного показника ефективності з огляду на те, що облік витрат на адміністрування окремо по кожному податку не ведеться [46]. До того ж Лукова Н. Г., наголошує на тому, що об'єктивно оцінити ефективність податкових інструментів регулювання економіки можливо лише з урахуванням їхнього впливу на інші сфери суспільного життя [47].

Для цілей подальшого дослідження, базуючись на вищенаведеному обґрунтуванні сутності дефініції «ефект» та зважаючи на природу податку, притаманні йому особливості функціонування, його елементи та можливість впливати на соціально-економічні процеси, вважаємо за доцільне навести авторське визначення поняття «податковий ефект». Під податковим ефектом пропонуємо розуміти комплекс отриманих економічних та соціальних наслідків,

що виникають в результаті виконання податком його функцій та впливу податкових заходів. При цьому під податковими заходами слід розуміти систему заходів, що застосовуються в податковій сфері з метою впливу на ключові складові податків, їх розмір, величину, достовірність, своєчасність (податкове консультування, рівень цифровізації податкової сфери, наявність е-сервісів, тощо).

Взаємодія функцій та ефектів податку на доходи фізичних осіб представлена на Рис. 1.2.

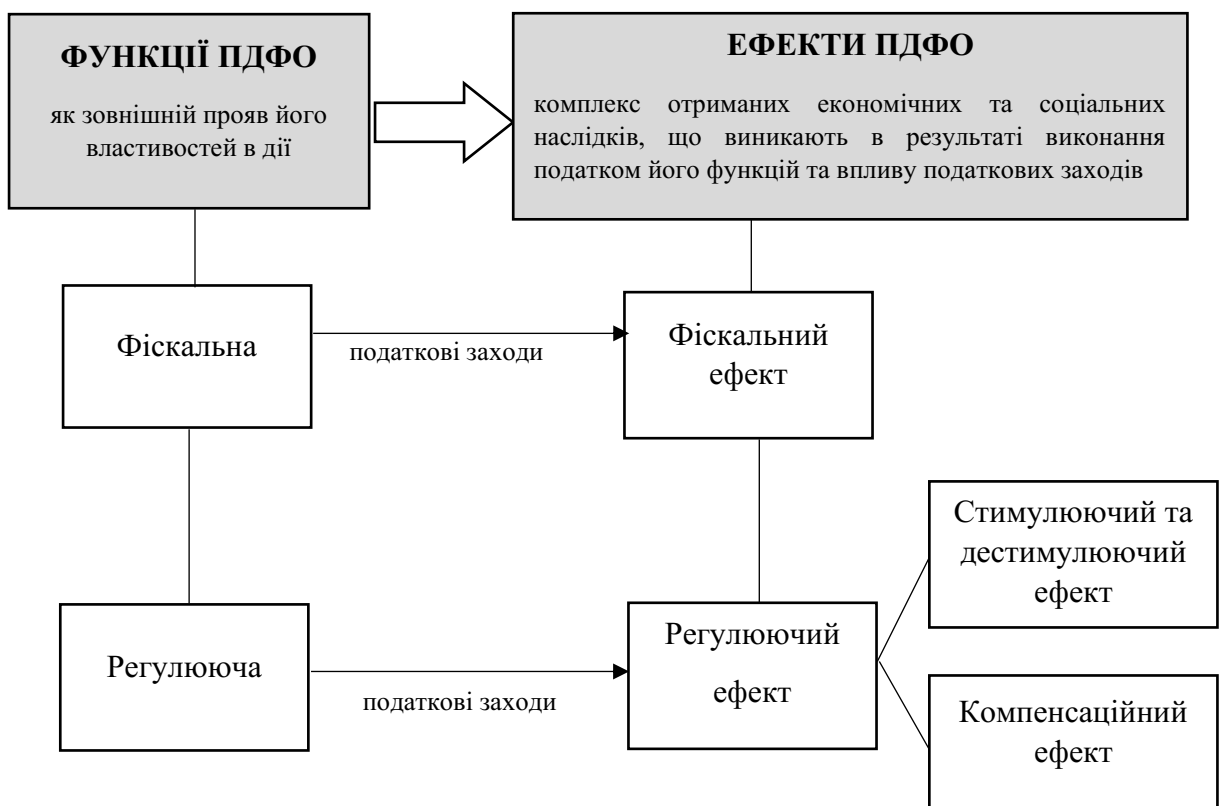

Рис. 1.2 Взаємодія функцій та ефектів податку на доходи фізичних осіб

Джерело: розроблено автором.

Таким чином, встановивши прямі взаємозв'язки між функціями податку та податковими ефектами, логічно, що результатом виконання фіскальної функції податку на доходи фізичних осіб є фіскальний ефект, а регулюючої функції – регулюючі ефекти в стимулюючій, дестимулюючій та компенсаційній формі прояву. Отже, внаслідок функціонування будь-якого податку взагалі, а податку

на доходи фізичних осіб зокрема, досягається певний податковий ефект – комплекс економічних та соціальних змін.

Класифікація ефектів податку на доходи фізичних осіб представлена на Рис.1.3.

Рис.1.3. Класифікація ефектів податку на доходи фізичних осіб

Джерело: складено та систематизовано автором.

Пропонуємо, економічний аспект податкових ефектів розглядати як фундаментальний, в рамках якого реалізуються фіскальний та регулюючий ефекти. Під фіскальним ефектом ПДФО слід розуміти ефект від надходжень даного податку до бюджетів різних рівнів в залежності від впливу детермінантів, у тому числі безпосередньо закладених в механізм оподаткування доходів фізичних осіб та сукупності податкових заходів. А під регулюючим ефектом ПДФО - ефект від впливу податкового навантаження ПДФО на чистий дохід фізичної особи-платника податку та застосування відповідних податкових заходів.

Соціальний аспект прояву податкових ефектів пропонуємо розглядати як компілятивний, а соціальний ефект як похідну регулюючого ефекту. Такий підхід обґрунтовується зокрема тим, що соціальний ефект взагалі, визначається масштабами державного втручання в економіку, зокрема як результат заходів

податкової політики щодо регулювання рівня життя населення, який прямо корелює з рівнем чистого доходу фізичних осіб та знаходить своє відображення в тенденціях розвитку суспільства.

Фіскальний ефект податку на доходи фізичних осіб слід розглядати як базовий, у відповідності до квінтесенції податку, якою передбачається вилучення частини доходу фізичної особи-платника податку з метою формування матеріальної основи для реалізації державою своїх функцій. Регулюючий ефект за своєю природою виступає надбудовою фіскального базису та виступає невід'ємною складовою економічних та соціальних змін.

Регулюючий ефект, в контексті податкових стимулів та дестимуляторів, розкривається через вплив податкових інструментів на прийняття фізичною особою-платником податку економічних рішень щодо рентабельності його діяльності та формування його реальної зацікавленості дотримання умов податкового законодавства, що регламентують застосування конкретного інструмента податкового регулювання, а вже виконання таких умов виступає стимулом реалізації пріоритетних програм соціально-економічного розвитку держави.

Яскравим прикладом стимулюючої та дестимулюючої форми прояву регулюючого ефекту податку на доходи фізичних осіб в рамках діючого законодавства України є диференціація умов оподаткування дивідендів за резидентським статусом емітенту та за критерієм належності податкового агента до платників податку на прибуток підприємств.

Таким чином, для доходів у вигляді дивідендів по акціях та корпоративних правах, нарахованих резидентами – платниками податку на прибуток підприємств застосовується ставка ПДФО 5%, а для дивідендів, нарахованих податковим агентом, який є нерезидентом або резидентом, який виступає суб'єктом спрощеної системи оподаткування чи звільнений від сплати податку на прибуток підприємств, - застосовується ставка ПДФО 9%.

Слід зазначити, що пп. 165.1.18 ПКУ передбачений випадок, коли реінвестиції не підлягають оподаткуванню. А саме: «не включаються до

розрахунку загального оподаткованого доходу дивіденди, які нараховуються на користь платника податку у вигляді акцій, емітованих юридичною особою – резидентом, що нараховує такі дивіденди, за умови, що таке нарахування жодним чином не змінює пропорцій участі всіх акціонерів у статутному фонді емітента, та в результаті якого збільшується статутний фонд емітента на сукупну номінальну вартість нарахованих дивідендів» [48].

Така диференціація умов оподаткування дивідендів чинить стимулюючий ефект щодо реінвестицій, нарощування темпів економічної активності вітчизняних підприємств, формуючи при цьому певний фіскальний резерв, та дестимулюючий вплив на відплив капіталу за кордон, формуючи підґрунтя для реалізації пріоритетних завдань соціально-економічного розвитку держави.

Наведений приклад демонструє як за допомогою інструментів податкового регулювання здійснюється вплив на прийняття економічних рішень фізичною особою при формуванні інвестиційного портфелю.

Виходячи з того, що доходи у вигляді дивідендів остаточно оподатковуються під час їхньої виплати та за їхній рахунок, тобто, фактично, фізична особа – інвестор отримує різницю між нарахованою сумою дивідендів та податком на доходи фізичних осіб, інвестор оцінює рентабельність капіталовкладень враховуючи рівень податкового навантаження при диференціації умов оподаткування. Так застосування дієвих інструментів податкового регулювання може чинити стимулюючий вплив на прийняття фізичною особою рішень щодо економічної діяльності через зниження податкового навантаження, та відповідно дестимулюючий - через збільшення.

Принагідно в якості стримуючого впливу регулюючого ефекту ПДФО розглянути норму чинного законодавства України стосовно диференціації ставок податку при оподаткуванні доходу від продажу протягом звітного податкового року більш як одного з об'єктів нерухомого майна та другого об'єкту рухомого майна за ставкою 5%, та доходу від третього продажу рухомого майна за ставкою 18%. Цим інструментом стримуються спекулятивні операції на ринках рухомого і нерухомого майна.

Подібні інструменти використовуються при оподаткуванні спадщини в залежності від рівня спорідненості та резидентського статусу спадкоємців та спадкодавців (ст. 174 п.2 ПКУ) [49].

Компенсаційний аспект регулюючого ефекту ПДФО реалізується в процесі коригування ступеню дивергенції фізичних осіб за рівнем доходів з метою економічного забезпечення соціально достатнього рівня життя населення та нівелювання перманентної конфліктогенності суспільства на економічному тлі. Згладжування ступеня економічної нерівності відбувається під впливом податкових інструментів на рівень чистого доходу фізичної особи.

Важливими інструментами податкового регулювання в частині ПДФО виступають податкові соціальні пільги та податкові знижки.

Незважаючи на те, що застосування податкових соціальних пільг призводить до втрат бюджету внаслідок пільгового оподаткування, тобто недоотримання певних потенційно можливих сум податку, великого значення набуває регулювання рівня доходів малозабезпечених верств населення.

Податкова соціальна пільга виступає основним інструментом, направленим на зниження податкового навантаження з ПДФО шляхом коригування чистого доходу фізичної особи за рахунок зменшення бази оподаткування.

Також прогресивним інструментом податкового регулювання в частині забезпечення компенсаційного ефекту ПДФО виступає податкова знижка, яка представляє собою зменшення загального річного оподаткованого доходу у вигляді заробітної плати на суму понесених витрат, у відповідності до умов чинного законодавства.

Компенсаційні ефекти знаходять свій прояв у різних сферах соціально-економічного життя суспільства, а саме в таких як: освіта, охорона здоров'я, охорона навколишнього середовища, благодійність, довгострокове страхування життя, недержавне пенсійне забезпечення, іпотечне кредитування, підтримка внутрішньо переміщених осіб в частині орендної плати за договором оренди житла.

Варто відмітити, що ефекти, властиві податку на доходи фізичних осіб, найкращим чином реалізуються, коли до бюджету держави мобілізуються максимальні надходження з даного джерела і при цьому дотримується справедливе співвідношення доходів різних верств населення після оподаткування. Однак досягнення максимального фіскального і регулюючого ефекту можливе лише теоретично, за умови повної реалізації потенціалу податку.

В цьому дослідженні потенціал ПДФО ми розглядаємо як евентуальну, але нереалізовану можливість податку щодо резервів його впливу як фіскального та регулюючого інструментів податкової системи.

На практиці, компромісним рішенням між конкуруючими функціями податку виступає симбіоз його фіскальних та регулюючих пріоритетів для досягнення оптимального співвідношення ефектів після оподаткування.

Слід зазначити, що критерій оптимальності в оподаткуванні не передбачає сталих чи універсальних характеристик, а навпаки, є досить специфічним та динамічним на кожному етапі розвитку податкової системи й визначається під впливом комплексу детермінантів.

1.2. Економічна сутність доходів фізичних осіб та їх класифікація

В економічній системі дохід виступає однією з найбільш важливих категорій, яка відображає рівень соціально-економічного життя суспільства. В умовах ринкового розвитку економіки роль доходу зростає, оскільки розширюються можливості та джерела його отримання, до того ж дохід виступає одним із вагомих об'єктів оподаткування, однак, слід відзначити відсутність єдиного узгодженого визначення цього поняття.

В економічній теорії дохід розглядається у широкому та вузькому значеннях. У праці Макконнелла К.Р., Брю С.Л. «Економікс» [50] дохід у широкому сенсі розглядається як грошові та натуральні надходження до

суб'єктів господарського життя, а у вузькому – дохід представляє собою потік грошових надходжень в одиницю часу.

Принагідно, в аспекті дослідження сутності доходу, зацентувати увагу на тісному взаємозв'язку двох економічних понять «потік» і «запас», відповідно до змісту зазначеної праці. Дохід представляє собою фінансовий потік факторних елементів у вигляді заробітної плати, прибутку, відсотку та ренти. Запас відображає накопичені фінансові та реальні активи у конкретний момент часу. Тобто потік виступає потенційним джерелом формування запасу, а запас, в свою чергу, за певних умов може трансформуватися в інструмент отримання доходу.

Компліментарним виступає підхід до визначення доходу Дж. Хікса у праці «Вартість та капітал» [51], в якому автор зазначає, що не всі поточні надходження виступають доходом, а де-яка частина таких надходжень відноситься на рахунок капіталу. Вдалою є екзегеза даного підходу Т. О. Кізими, в рамках якої сутність доходу визначається тією частиною грошових надходжень, яка приводить до збільшення розміру активів без зміни їх форми [52, с. 94]. Таким чином, наприклад, грошові надходження, отриманні від продажу майна, не є доходом, а виступають фінансовими активами, які змінили свою форму на грошову.

Професор К.І. Швабій у монографії «Оподаткування доходів населення: проблеми науки і практики» використовує бінарний підхід до визначення доходу, зазначаючи, що дохід також можна тлумачити як потік та (або) запас. «Потік – це сукупність корисності, що створюється або використовується протягом одиниці часу. Запас – це кількість товарів, послуг, праці, грошей, які існують у даний момент» [53, с. 20].

Однак, виходячи з фундаментальної сутності доходу, вважаємо такий підхід дискусійним та пропонуємо розмежування поняття «дохід», яке передбачає приток фінансових активів без зміни їх форми, та «багатство або заощадження», яке втілюється у запасах фінансових активів з відкритою опцією зміни їхньої форми. З точки зору оподаткування, «потік» виступає об'єктом «прибуткового» оподаткування, а «запас» - майнового.

Дослідження сутності доходу передбачає всебічне вивчення його ознак.

Слід відзначити велику кількість окремих визначень поняття «дохід» в економічній літературі, переважна більшість яких зводяться до визначення доходу як грошових і матеріальних цінностей, але у кожному визначенні підкреслюється певна ознака доходу з деталізацією його форм, джерел отримання та суб'єктів привласнення та призначення.

При об'єктно-орієнтованому аналізі визначень поняття «дохід» В.О. Оганян однобічно трактує доходи як загальну суму грошей [54, с. 184-185]; В.М. Опарін [55], – визначає доходи як грошові чи інші надходження без конкретизації складу «інших надходжень»; С.М. Панчишин – як сукупність грошових коштів і натуральних надходжень, [56, с. 8]; Л.В. Заглинська [57] – як потік грошових та матеріальних надходжень; Є. П. Качан [58, с. 166] – як суму грошових коштів і матеріальних благ.

У Великому тлумачному словнику сучасної української мови під редакцією В.Т. Бусели [34] доходи розглядаються як гроші або матеріальні цінності. Слід зауважити, що такий підхід значно звужує сферу формування доходів і не враховує нематеріальну складову, яка в сучасних умовах виступає її невід'ємною компонентою.

Отже, узагальнено, за матеріально-речовою формою науковці виділяють дві контрарні групи надходжень: надходження в грошовій формі і надходження в натуральній або матеріальній формах. Слід відзначити досить полемічним підхід щодо синонімізації натуральної та матеріальної форм надходжень, адже за своєю суттю вони відносяться до різних рівнів кластеризації. Так, для формування об'єктно-орієнтованого визначення поняття «дохід» вбачаємо за доцільне провести чітке розмежування форм надходжень за кластерами. Пропонуємо виділити первинний кластер дивергенції сукупності усіх фінансових надходжень на складові: грошові і негрошові надходження, які в свою чергу за ступенем деталізації виступають в матеріальній чи нематеріальній формах. Грошові надходження в матеріальній формі представлені банкнотами і монетами, а в нематеріальній формі – електронними грошима. Негрошові

надходження в матеріальній формі представлені натуральними товарами і послугами, а в нематеріальній формі – віртуальними надходженнями від цифрових активів, тобто надходженнями, які не мають фізичної форми, а представлені в електронному вигляді на рахунку власника цифрових активів. Яскравим прикладом сучасних цифрових активів виступає криптовалюта.

Досить дискусійним є визначення доходів К. Д. Гордієнко [59, с. 85], в якому пропонується розглядати їх як суму будь-яких коштів, вартістю матеріального і нематеріального майна, інших активів, що мають вартість. Вочевидь таким тлумаченням автор намагався узагальнено охопити всі форми надходжень, об'єднавши кошти, майно і активи.

Вдалим, на нашу думку, є визначення Т.О. Кізими [52], яка з позиції мікроекономічного підходу вбачає в доходах «сукупність надходжень як у грошовій, так і негрошовій формах, які збільшують активи домогосподарства і можуть бути спожиті ним без зменшення реальної вартості його майна. Такий підхід охоплює всю сферу формування доходів та, на відміну від попереднього визначення, відображає основоположні принципи визначення доходів відповідно до постулатів класичної політичної економії.

У деяких визначеннях сутності доходів акцентується увага на джерелах їхнього формування. Так, Л.В. Заглинська, та А. О. Заглинський [57] трактують дохід як «надходження, що одержує індивід чи домогосподарство в результаті трудової чи нетрудової діяльності». У Великому тлумачному словнику сучасної української мови [34, с. 324] під доходами узагальнено розглядаються надходження, отриманні внаслідок виробничої, комерційної, посередницької або іншої діяльності. В.М. Опарін визначає доходи як надходження, отримані від виробничої діяльності, від продажу майна, майнових прав, прав інтелектуальної власності тощо, чи у процесі перерозподілу вартості створеного у суспільстві валового внутрішнього продукту [55, с. 132]. Перш за все, варто підкреслити одну спільну ознаку наведених визначень – джерела формування доходів зводяться до результатів діяльності. Однак, слід зауважити, що при такому

підході не враховуються соціальні трансфerti як невід’ємна складова державної соціальної політики.

Специфічним є визначення доходу, наведене у економічному тлумачному словнику К. Д. Гордієнко, в частині деталізації джерел його формування, а саме: як «надходження, одержанні платником податку у власність або нараховані на його користь, чи набуті незаконним шляхом...» [59, с. 85].

При аналізі визначення, наведеного В.М. Опаріним, слід відзначити комплексний підхід автора до визначення доходів за критерієм джерел їхнього формування. Таким чином, з позиції макроекономічного підходу автор розглядає доходи як «надходження, отриманні в процесі перерозподілу вартості створеного у суспільстві валового внутрішнього продукту» [55]. З позиції мікроекономічного підходу автор визначає доходи як «надходження, від виробничої діяльності, від продажу майна, тощо» [55]. Однак слід визначитись, що розуміється під продажем майна: зміна форми активу чи комерційна діяльність? В даному випадку надходження виступатимуть доходом у випадку продажу майна у комерційних цілях.

Ряд вчених у своїх визначеннях підкреслюють безпосереднє призначення доходів, так Є. П. Качан, Г. Т. Завіновська, В. Я. Брич, О. П. Дяків [58] визначають доходи як «надходження для підтримання фізичного, морального, економічного та інтелектуального стану людини»; Л.В. Заглинська, та А. О. Заглинський [57, с. 3-12] – як «надходження для забезпечення відповідного рівня життя».

Таким чином, в економічній літературі представлена велика різноманітність наукових підходів щодо визначення категорії «дохід». Варто відмітити варіативність досліджуваних ознак доходу з деталізацією його форм, джерел отримання та суб’єктів привласнення та призначення.

Доречно відмітити дискретність понятійної бази податкового законодавства України в частині визначення сутності доходів. Безпосередньо визначення поняття «доходи» в податковому законодавстві України вперше було викладено лише в Законі України від 22.05.03 №889-IV «Про податок з доходів

фізичних осіб», де дохід визначається як «сума будь-яких коштів, вартість матеріального й нематеріального майна, інших активів, що мають вартість, у т.ч. цінних паперів або деривативів, одержаних платником податку у власність або нарахованих на його користь, чи набутих незаконним шляхом протягом відповідного звітного періоду з різних джерел як на території України, так і за її межами» [60]. З прийняттям ПКУ у 2011 р. було запроваджено визначення доходів як загальної суми доходу платника податку від усіх видів діяльності, отриманого протягом звітного періоду в грошовій, матеріальній або нематеріальній формах як на території України, її континентальному шельфі у виключній (морській) економічній зоні, так і за їх межами [61]. Слід зазначити, що дане визначення доходів виступало узагальненим терміном податкової системи, в ньому окреслено види діяльності, форми виплати чи нарахування доходів, а також джерела їх походження, але зовсім не розкрито сутність доходів.

Згодом, Законом України «Про внесення змін Податкового кодексу України та деяких законодавчих актів України щодо податкової реформи» від 28.12.2014 р. № 71-VIII [62] дане визначення було скасовано, а отже визначення доходів в українському податковому законодавстві і до сьогодні відсутнє.

Визначення доходів виступає основою понятійно-категоріального апарату системи оподаткування взагалі і системи оподаткування доходів фізичних осіб у тому числі. Тому, з метою уникнення колізії щодо даної дефініції, пропонуємо власне бачення визначення поняття «доходи» у податковому законодавстві України. Отже, доходи – це грошові та негрошові надходження в матеріальній та нематеріальній формі, одержані платником податку протягом податкового періоду з різних джерел як на території України, так і за її межами.

На основі аналізу підходів науковців та податкового законодавства щодо визначення сутності доходу, робимо висновок про складну природу даної категорії, що в свою чергу проявляється в різноманітті підходів щодо їхнього структурування.

В економічній літературі наводиться ряд розрізнених та неструктурованих класифікацій доходів за наявними ознаками. Підходи до класифікацій доходів наведені в додатку А.

Класичним виступає підхід щодо класифікації доходів за факторами. Так І.О. Лютий [63] за факторами виробництва виділяє факторні та нефакторні доходи. До факторних доходів автор відносить ті, які визначаються відповідно до основних факторів виробництва: дохід від затрат праці, дохід від власності та капіталу, дохід від самозайнятості (праці, і капіталу), а всі інші доходи, відповідно, – до нефакторних. За участю у суспільному виробництві, автор виокремлює факторні доходи та трансфертні платежі, такий же підхід застосовує М.І. Пітюлич, Ю.Б. Кушнір [64, с. 7] та Г.М. Юрчик [65].

Принагідно колектив авторів І.О. Лютий., Т.П. Моташко зазначили, що поділ доходів на факторні і нефакторні базується на вченні К. Маркса, згідно з яким вирізняють первинні та похідні доходи [174]. Опрацюванням проблематики доходів займався Дж. С. Міль. У своїх напрацюваннях А. Сміт поділяє доходи на первинні та вторинні [66, с. 51-52], Г.М. Юрчик за участю у суспільному виробництві також виокремлює первинні і вторинні доходи. До первинних автор відносить доходи, які утворюються у сфері матеріального виробництва в процесі створення і первинного розподілу новоствореної вартості, а до вторинних – доходи, які отримують працівники нематеріальної сфери, а також непрацездатна частина населення у процесі перерозподілу первинних доходів [65].

Слід відмітити, що розмежування доходів на первинні і вторинні переважно застосовується у системі національних рахунків.

Ще Дж.-М. Кейнс [67] акцентував на тому, що збільшення доходів населення приводить до збільшення заощаджень і зазначав, що дохід виступає першочерговим детермінантом споживацьких витрат. Поглиблюючи дослідження в сфері доходів К.В. Кощенко класифікує їх в залежності від джерел формування – на доходи, створенні за рахунок внутрішніх та зовнішніх джерел. До першої групи відносить доходи від трудової, підприємницької діяльності, доходи від особистого підсобного господарства, власні заощадження,

інвестиційні доходи, пенсії, стипендії, тощо. До другої групи уналежнює доходи, отримані як допомога з боку держави та місцевої влади, позикові кошти, спадщина, кошти, які отримані внаслідок настання страхової події пільги, субсидії [68, с. 81]. Спірною виступає позиція автора не лише щодо віднесення заощаджень до доходів, створених за рахунок внутрішніх джерел, а й віднесення заощаджень до доходів загалом. Безперечно, заощадження формуються з доходів, а саме з тієї частини доходів, яка не витрачається у поточному періоді, а накопичується з метою задоволення потреб майбутніх періодів. Тобто доходи є джерелом формування заощаджень, а отже, виходячи із сутності доходів, недоречно ототожнювати заощадження з доходами чи розглядати заощадження як джерело формування доходів.

Н. М. Коцан [69] класифікуючи доходи, розділяє їх за критерієм економічного походження та за ознакою економічного надходження. За економічним походженням автор виділяє: доходи, зароблені власною працею; доходи від реалізації активів, що перебувають у власності; доходи від фінансових активів; трансфертні платежі з державного бюджету та позабюджетних фондів; інші доходи. За ознакою економічного надходження в доходах виокремлює оплату праці найманих працівників; змішаний дохід (прибуток); доходи від власності та трансферти». Бінарність даного підходу потребує його обґрунтування в частині необхідності розмежування доходів за критерієм економічного походження та за ознакою економічного надходження з виокремленням специфічних класифікаційних ознак.

О.Ю. Сидорович [70] за економічним надходженням виділяє доходи від виробничої діяльності, від власності, поточні трансферти. Слід відзначити специфічність формулювання сегменту виробничої діяльності у даному контексті.

А.Ю. Чернов [71] за критерієм економічного надходження у складі доходів виділяє оплату праці членів сім'ї; доходи від підприємницької діяльності; державні пенсії, допомогу, стипендії і інші соціальні трансферти, а також доходи від операцій з особистим майном і грошові накопичення у фінансово-кредитній

сфері. Слід зазначити, що автор виділяє оплату праці членів сім'ї як класифікаційну складову з огляду на фокус власного дослідження фінансів домогосподарств. Здобутком автора в рамках цього підходу є виокремлення складової «грошові накопичення у фінансово-кредитній сфері».

Спірним є підхід І.М. Кравець [72], у відповідності до якого автор за джерелами формування виділяє трудові, нетрудові і приховані доходи. Як зазначає науковець, джерелом формування прихованих доходів виступає прихована економічна діяльність, представлена двома складовими: перша – неформальною економічною діяльністю, яка належить до законних видів діяльності без відповідного оформлення, друга – у вигляді нелегальної діяльності, яка охоплює незаконні види діяльності. Варто підкреслити неструктурованість класифікації доходів відповідно цього підходу, вбачається доречними розмежувати дані групи доходів за наявними ознаками. Так, найбільш адаптованим до бачення автора, може виступати розмежування доходів за критерієм джерел формування на «трудові і нетрудові» чи на «офіційні та приховані».

При цьому І.М. Кравець [72] за рівнем законності виділяє законні і незаконні доходи, Н. М. Коцан [69] – за суспільним визначенням виокремлює тіньові і кримінальні доходи, а І.О. Лютий [63] – за правовою ознакою – легальні та нелегальні.

Суттєвим недоліком українського податкового законодавства є відсутність класифікації доходів фізичних осіб. ПКУ передбачено розмежування доходів за критерієм джерела їх походження, однак слід відзначити неузгодженість визначень наведених у пп 14.1.54., 14.1.55 ст. 14 ПКУ, адже у трактуванні доходу з джерелом походження з України та доходу, отриманого з джерел за межами України, немає єдиного підходу до визначення територіальності. Причиною такої неузгодженості є відсутність у ПКУ базового визначення поняття «дохід».

Згідно із стандартною міжнародною класифікацією, існує шість основних джерел доходу: трудові доходи; підприємницькі доходи; інвестиційні доходи;

доходи від власності; державні соціальні трансферти; родинна допомога і трансферти [73].

Федеральне статистичне управління Німеччини [73] виділяє п'ять груп доходів: доходи від самозайнятості; доходи від несамоїї діяльності; соціальні трансферти; доходи від власності; доходи від капітальних активів. Відмінною рисою даної класифікації від міжнародної є відсутність категорії «родинна допомога», а доходи від капітальних активів ототожнюються з інвестиційними доходами.

У відповідності до положень Державної Служби Статистики України щодо проведення дослідження доходів населення України, доходи населення включають в себе обсяг нарахованих у грошовій та натуральній формі: заробітної плати, прибутку та змішаного доходу, одержаних доходів від власності, соціальних допомог та інших поточних трансфертів [74]. На відмінну від міжнародної класифікації, в даному положенні окремо не виділяється група інвестиційних доходів, а узагальнено включено до групи доходів від власності доходи від фінансових та нефінансових активів. Таке об'єднання може бути обумовлене суто практичним аспектом обробки статистичної інформації, зважаючи на те, що на цю групу приходить незначна частка доходів. Однак, для цілей оподаткування доречно було б виділити класифікаційну групу інвестиційних доходів з огляду на виокремлення в ПКУ групи пасивних доходів.

Варто зацентувати, що податковим законодавством не передбачено критеріїв визначення пасивних доходів, а лише наводиться перелік доходів, які віднесено до цієї групи для цілей оподаткування без прив'язки до логічної антонімічної групи активних доходів.

Серед науковців немає єдиної думки з приводу групування доходів за спільними ознаками.

І.П. Шмир виділяє три класифікаційні групи доходів: основні, пасивні, інші. До основних доходів Шмир І.П. відносить заробітну плату, винагороди та інші виплати, дохід від продажу майнових і немайнових прав. Групу пасивних

доходів сформовано у відповідності до переліку пасивних доходів у ПКУ, а групу інших доходів сформовано за залишковим принципом [75, с. 195].

А.А. Славкова в класифікації доходів фізичних осіб виділяє активні, пасивні і нейтральні доходи, причому специфічними є критерії такої класифікації. Так, на думку автора, активні доходи – це доходи, які одержані від безпосередньої праці громадян шляхом здійснення професійної продуктивної діяльності; пасивні доходи – це доходи, ознаками яких є одноразовість і випадковість; а нейтральні доходи – це доходи від різних фінансово-інвестиційних вкладень, доходи від надання майна в оренду [76, с. 48].

М.І. Пітюлич, Ю.Б. Кушнір [64] за співвідношенням «зусилля/доход» виділяють активні і пасивні доходи.

Фінансовий браузер Британської енциклопедії Colin Dodds [77] за видом отримання класифікує доходи на зароблені, інвестиційні, пасивні. Так розмежовуючи інвестиційні та пасивні доходи, автор відзначає суттєву відмінну ознаку таких доходів, а саме: факт володіння чи продажу. Як зазначає Colin Dodds, інвестиційний дохід формується при продажі певного об'єкта власності за ціною, яка перевищує його ціну на момент придбання, і у якості прикладу наводить доходи, отриманні від продажу акцій, нерухомості, предметів колекціонування, продажу бізнесу. Пасивний дохід, в свою чергу, формується від факту володіння, а не продажу. Прикладом слугує факт володіння облігаціями чи іншими цінними паперами з фіксованим доходом, які приносять дохід у вигляді відсотка.

Команда експертів міжнародної платформи Indeed Career Guide [78] за видом отримання класифікує доходи на активні, пасивні, портфельні, доходи у вигляді державної допомоги. До активного виду відносять заробітну плату і комісійний дохід, до пасивного – дохід, отриманий від конкретного підприємства, в якому інвестор не бере активної участі (відсоткові надходження, дохід від роялті, партнерський маркетинг). Портфельний дохід відрізняється як від активного, так і від пасивного доходу тим, що він не надходить від інвестування безпосередньо в підприємницьку діяльність, а

формується шляхом інвестування у паперові активи, такі як: дивіденди, акції, облігації, страхові плани та приріст капіталу.

Американський експерт з податкового права Michelle P. Scott [79] з метою оподаткування виділяє звичайний дохід, приріст капіталу та неоподатковуваний дохід. Як зазначає автор, у відповідності до податкового законодавства США звичайний дохід включає в себе зарібок, відсотки, регулярні дивіденди, дохід від оренди, виплати з пенсійних рахунків, а також допомогу із соціального забезпечення. Приріст капіталу представляє собою прибуток від продажу активів, які зросли в ціні. До капітальних активів належать особисті резиденції та інвестиції, такі як нерухомість, акції, облігації та інші фінансові інструменти. У складі неоподаткованого доходу автор відмічає відсотки, що виплачуються за деякими облігаціями, випущеними державними органами, які розглядаються як дохід, що не оподатковується, а також відсотки, що виплачуються за федеральними облігаціями та казначейськими цінними паперами, які звільняються від державного та місцевого оподаткування.

Отже, з огляду на багатогранність джерел доходів фізичних осіб, пропонуємо при розробці комплексного підходу до класифікації доходів врахувати специфіку вітчизняного оподаткування з імплементацією зарубіжного досвіду щодо групування доходів з метою оподаткування.

В Іспанії доходи фізичних осіб для цілей оподаткування класифікуються на активні та пасивні [80], В Фінляндії – на активні, пасивні, інвестиційні доходи [81], в Болгарії – на активні, пасивні та доходи від інших джерел [82], в Канаді на активні, пасивні та інвестиційні [83], в Швеції – на: зароблені доходи, доходи від капіталу та реінвестовані доходи [84].

Н. Н. Шапошніков наводить наступне визначення: «Пасивний дохід – це дохід від інвестиційної, або іншої діяльності, для здійснення якої особиста присутність одержувача цього доходу є не обов'язковою, і який періодично –неодноразово) виплачується одержувачу цього доходу» [85, с. 28].

О. А. Швагер пропонує таке визначення: пасивний дохід – це дохід, який не потребує особистої участі одержувача і не потребує щоденної діяльності, включає доходи у вигляді процентів, дивідендів, роялті та будь-яких інших пасивних (інвестиційних) доходів, сплачених резидентами України [86].

Отже, за критерієм прикладених зусиль, виділяють дві базові антонімічні групи доходів – активні і пасивні, при цьому ключовою відмінністю активних доходів від пасивних виступає їхня залежність від постійної діяльності. Погоджуючись з таким підходом, також слід зробити акцент на тому, що на практиці деякі види доходів можуть бути варіабельними.

Отже, різноманіття підходів, безсистемність, відсутність чітких критеріїв та законодавчого регламентування класифікації доходів фізичних осіб в Україні призводить до колізій в частині визначення сутності та чіткого розмежування дефініцій. Необхідною умовою розробки класифікації доходів фізичних осіб є узагальнення наукових поглядів вітчизняних та зарубіжних вчених, врахування сучасних тенденцій в частині трансформації шляхів отримання доходів, законодавчого регламентування оподаткування відповідних доходів.

Таким чином пропонуємо комплексний підхід щодо класифікації доходів фізичних осіб, який передбачає дві фундаментальні компоненти, а саме: класифікація доходів у відповідності до загальноекономічного підходу та класифікація доходів фізичних осіб з метою оподаткування рис. 1.4.

Так, в рамках загальноекономічного підходу пропонуємо класифікацію за такими критеріями: за монетарністю, за матеріальною формою, за способом формування, за участю у суспільному виробництві, за купівельною спроможністю, за можливістю розпорядження, за ймовірністю отримання, за періодичністю, за напрямом використання, за легальністю.

В умовах сьогодення, процеси цифровізації економіки зокрема, та віртуалізації усіх сфер суспільного життя взагалі, виступають тригером еманации нових фінансових інститутів та інструментів формування доходів.

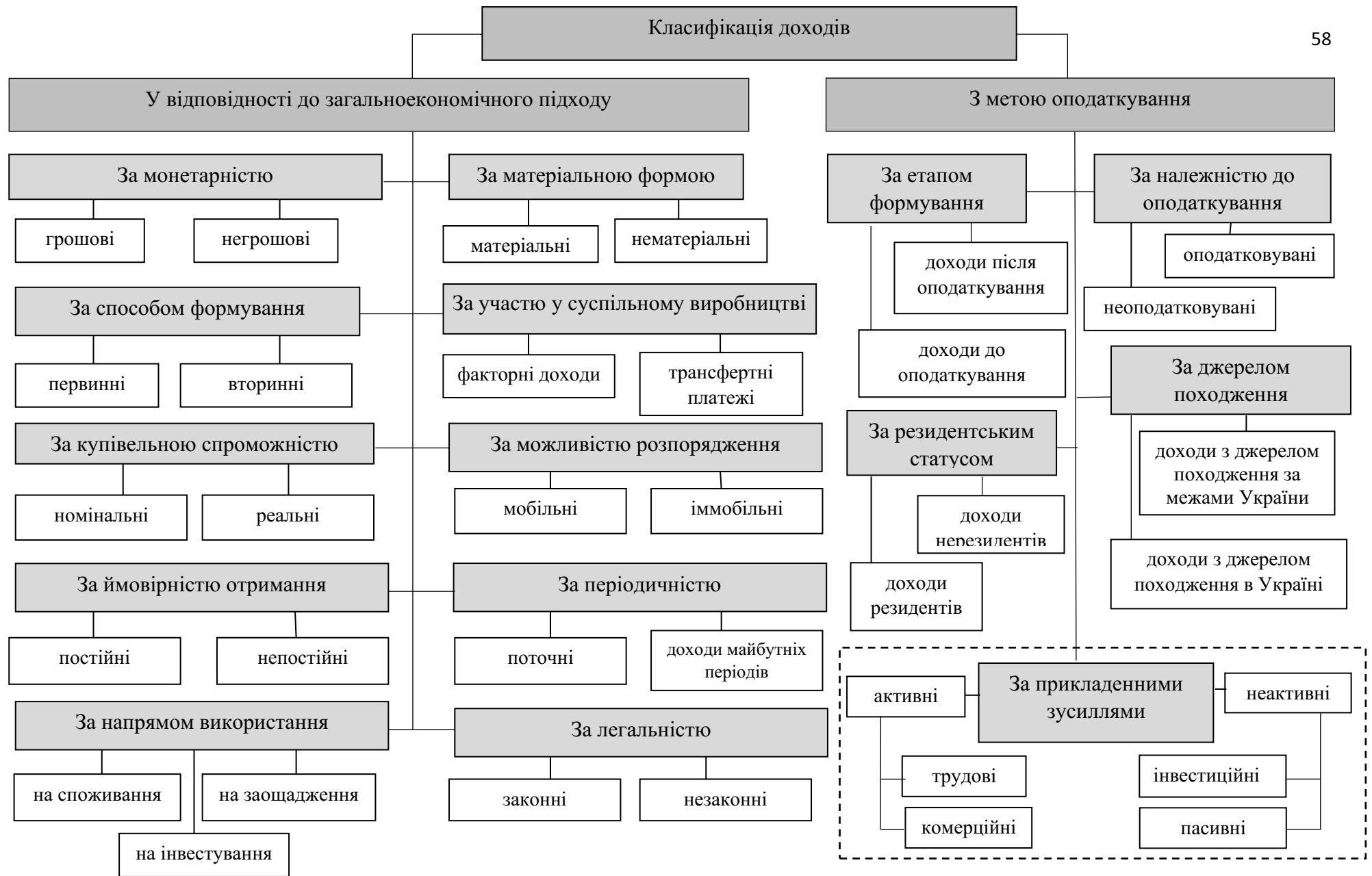

Рис. 1.4. Класифікація доходів фізичних осіб
Джерело: складено автором.

З огляду на підвищення релевантності цифрової економіки, як невід'ємної частини сучасної мейнстрімної економіки, пропонуємо розглядати критерій монетарності як основоположний. За критерієм монетарності доцільно виокремити грошові і негрошові доходи. Грошові доходи представляють собою реальні та електронні гроші, а негрошові – натуральні товари і послуги, а також віртуальні надходжень від цифрових активів.

За матеріальною формою доходи слід чітко розмежувати матеріальні доходи – ті, що мають фізичну форму, та нематеріальні – ті, що відповідно, не мають фізичної форми. Так грошові надходження в матеріальній формі представлені банкнотами і монетами, а в нематеріальній формі – електронними грошима. Негрошові надходження в матеріальній формі представлені натуральними товарами і послугами, а в нематеріальній формі – віртуальними надходженнями від цифрових активів, тобто надходженнями, які не мають фізичної форми, а представлені в електронному вигляді на рахунку власника цифрових активів.

За способом формування доходи поділяються на первинні та вторинні. При розгляді доходів фізичних осіб, до первинних слід віднести доходи у вигляді заробітної плати, а також доходи отримані від здійснення підприємницької діяльності (прибуток і змішаний дохід) та доходи від власності. Тобто доходи матеріальної сфери, сформовані в процесі створення і первинного розподілу новоствореної вартості, саме вони виступатимуть основою формування вторинних доходів. Вторинні доходи, в свою чергу, представлені доходами нематеріальної сфери, а також доходами непрацездатної частини населення у процесі перерозподілу первинних доходів.

Слід підкреслити кореляцію ознак доходів за критерієм участі у суспільному виробництві та способом формування. Так первинні доходи є факторними, а вторинні – представлені трансфертними платежами.

В контексті підходу до класифікації доходів за критерієм участі у суспільному виробництві, доречно доєднатись до групи науковців, які виділяють факторні доходи та трансфертні платежі. Так до факторних доходів фізичних

осіб відносяться доходи, отриманні від факторів виробництва: заробітна плата – дохід від затрат праці, прибуток і змішаний дохід – дохід від праці та капіталу, дохід від власності – дохід від капіталу і власності. До трансфертних платежів відносяться грошові надходження фізичним особам або матеріальна допомога у натуральному вигляді, з метою збільшення доходу таких осіб. Трансферти можуть бути представлені пенсією, стипендією, іншими виплатами з бюджету і цільових фондів, страховими відшкодуваннями, спадщиною, матеріальною допомогою.

За купівельною спроможністю виділяють номінальні і реальні доходи. Номінальні доходи – це кількісне вираження грошових надходжень фізичних осіб, а реальні доходи представляють собою величину, розраховану як відношення номінальних доходів до індексу цін, якою визначається кількість товарів і послуг, які можна придбати за номінальні доходи.

За можливістю розпорядження доходи класифікують на: мобільні – ті, якими особа може вільно розпоряджатись на власний розсуд, та іммобільні – доходи, які мають цільове призначення, та можливість розпорядження якими обмежена. Прикладом іммобільних доходів може слугувати соціальна допомога та інші трансферти, що мають цільове призначення (на фінансування послуг з отримання освіти, лікування, побутового призначення та інше).

За ймовірністю отримання доходи поділяються на: постійні – доходи, характерною рисою яких є регулярність (заробітна плата, пенсія, стипендія, відсотки за депозитами, доходи, отриманні від здачі в оренду майна) і непостійні – доходи, які мають нерегулярний або разовий характер (премія, виграш у лотерею, подарунки, спадщина, авторський гонорар та інші).

За періодичністю на: поточні доходи – доходи, отриманні від операцій у поточному періоді, та доходи майбутніх періодів – доходи, які отримані у поточному періоді, однак належать до наступних періодів, по суті представляють собою аванси.

За напрямом використання виокремлюють доходи на споживання, доходи на заощадження та інвестування.

За легальністю доходи класифікуються на законні і незаконні. До законних доходів відносяться офіційні надходження від зареєстрованої господарської діяльності, а джерелом формування незаконних доходів виступає тіньовий сектор економіки.

Класифікацію доходів фізичних осіб з метою оподаткування пропонуємо проводити за наступними критеріями: за етапом формування, за належністю до оподаткування, за резидентським статусом, за джерелом походження, за критерієм прикладених зусиль.

За етапом формування доходи поділяються на доходи до оподаткування та доходи після оподаткування.

За належністю до оподаткування виділяють: оподатковувані доходи – доходи, що підлягають оподаткуванню у відповідності до чинного податкового законодавства, та неоподатковувані доходи – доходи, що не підлягають оподаткуванню у відповідності до чинного податкового законодавства (пенсії, стипендії, аліменти).

За резидентським статусом доходи фізичних осіб класифікуються на доходи резидентів та доходи нерезидентів.

За джерелом походження доходи поділяються на доходи з джерелом походження в Україні та доходи з джерелом походження за межами України.

За прикладеними зусиллями пропонуємо класифікацію доходів на дві групи: активний та неактивний вид. Активний вид доходів – це група доходів, які отримуються за умови постійної активної діяльності фізичної особи–беніфіціару. Пропонуємо в рамках активного виду доходів виділити два підвиди: трудові та комерційні доходи.

Так в рамках трудового підвиду варто розглядати доходи від заробітної плати і незалежної професійної діяльності, а також доходи у вигляді грошового забезпечення та виплат військовослужбовцям . Варто зауважити, що у певному випадку, визначеному податковим законодавством, стипендії підлягають

оподаткуванню ПДФО, тож, потенційно, варто було б до даного підвиду доходів віднести і стипендії. Однак, авторська позиція ґрунтується на недоречності оподаткування стипендій взагалі, адже за своєю природою вони виступають соціальним трансфертом.

В свою чергу, в рамках комерційного підвиду активного виду доходів, пропонуємо віднесення до них доходів від продажу об'єктів власності (як фінансових так і нефінансових активів).

Неактивний вид доходів пропонуємо розглядати як антонімічний до активного, а, отже, – це група доходів, які отримуються без умови постійної активної діяльності фізичної особи–бенефіціару.

В межах неактивного виду доходів вважаємо за доцільне виокремити інвестиційні та пасивні підвиди доходів. При цьому слід зацентрувати на авторському підході щодо критерію визначення таких підвидів. Так, інвестиційний підвид доходів – це група доходів, характерною ознакою яких є відсутність потреби постійної активної участі бенефіціару для їхнього приросту. А пасивний підвид доходів – це група доходів, відмінною ознакою яких є відсутність потреби постійної активної участі бенефіціару для їхнього формування, в даному контексті мова йде про такі доходи як спадщина, благодійна допомога, виграші, призи, подарунки.

Отже, до інвестиційного підвиду доходів варто віднести доходи, отримані від операцій передачі у платне користування об'єктів власності. Таким чином, доходами, отриманими від передачі у платне користування фінансових активів, виступатимуть проценти, дивіденди, роялті, страхові виплати. А доходами, отриманими від передачі у платне користування нефінансових активів, виступатимуть доходи від оренди, суборенди, житлового найму.

Варто зауважити, що дану класифікаційну групу доходів, яку визначено як доходи інвестиційного підвиду неактивного виду, класично відносять до пасивних. При аналізі чинного податкового законодавства України встановлено відсутність визначення пасивних доходів. В ході дослідження складу пасивних доходів, регламентованих ПКУ, виявлено неузгодженість цього переліку

доходів. Так, згідно пп. 1.268 ст. 14 ПКУ пасивні доходи – доходи, отримані у вигляді процентів, дивідендів, роялті, страхових виплат і відшкодувань. Однак, у пп. 5.3 ст. 167 наведений дещо ширший перелік доходів, які віднесено до категорії пасивних доходів. Законом України «Про внесення змін до Податкового кодексу України та деяких законодавчих актів України щодо податкової реформи» від 28 грудня 2014 р. № 71-VIII [87] було розширено перелік пасивних доходів за рахунок доходів від цінних паперів, відтак в даному переліку окрім процентів і дивідендів наведені такі види доходів як: дохід за іпотечними цінними паперами, дохід за сертифікатом фонду операцій з нерухомістю, дисконтні доходи, інвестиційний прибуток, включаючи прибуток від операцій з облігаціями внутрішніх державних позик, у тому числі від зміни курсу іноземної валюти, однак не згадується про страхові виплати і відшкодування. Таким чином, в податковому законодавстві виникає полемічне питання щодо доцільності віднесення до цієї категорії доходів у вигляді інвестиційного прибутку, а також страхових виплат і відшкодувань. Для вирішення даної полеміки, необхідно чітко виділити критерії визначення таких доходів. В. О. Рядінська пропонує критерії пасивних доходів: «такі доходи вимагають попередніх вкладень коштів, зусиль в придбання об'єкту; утворюються внаслідок операцій з цим об'єктом; не потребують постійної участі особи у їх створенні» [88]. Погоджуючись з наведеними критеріями, слід підкреслити полемічність тези Рядінською В. О. щодо недоречності віднесення страхових виплат до пасивних доходів за тією причиною, що страхувальник приймає постійну участь у формуванні фонду страхового відшкодування шляхом сплати страхових платежів. Підґрунтям до диспуту може слугувати теза стосовно того, що страхувальник за умовами страхового договору лише періодично сплачує платежі та не приймає постійної діяльності щодо даної угоди. Таким чином, вважаємо за доцільне, для цілей оподаткування ПДФО віднесення страхових виплат до доходів інвестиційного підвиду неактивного виду.

Щодо інвестиційного прибутку, в рамках запропонованого підходу до класифікації за прикладеними зусиллями, вважаємо за доцільне віднести цей вид доходу до активного виду, комерційного підвиду. Обґрунтування такого підходу базується на розгляді його економічної сутності як різниці між доходом, отриманим від продажу активу, та його вартістю на момент придбання.

1.3. Конвергенція вбудованих детермінантів та ефектів податку на доходи фізичних осіб

Перш ніж перейти безпосередньо до аналізу взаємозв'язків між вбудованими детермінантами та ефектами податку на доходи фізичних осіб, слід визначитись з семантикою використовуваних термінів. З огляду на те, що у даному дослідженні вже наведено авторське визначення податкового ефекту, необхідно визначити сутність поняття «детермінант».

Як зазначає С. Коврига, «детермінізм є одним із головних пояснювальних принципів наукового пізнання, який вимагає тлумачити досліджувані феномени виходячи із закономірної взаємодії доступних емпіричному контролю чинників» [89]. У такому тлумаченні підкреслюються причинно-наслідкові зв'язки певних явищ чи процесів. Досить поширеним серед вчених економістів є тлумачення поняття «детермінанти» саме з позиції розгляду їх як факторів, що чинять певний вплив, призводячи до певних результатів.

Науковці [90; 91; 92; 93] диференціюють детермінанти за рядом ознак в залежності від предмету та мети дослідження. Підходи науковців щодо класифікації детермінантів наведені у додатку Б1.

Узагальнюючи, в залежності від середовища функціонування, детермінанти умовно можна поділити на внутрішні та зовнішні. Так, при перекладанні безпосередньо на об'єкт даного дослідження, впливає, що сукупність зовнішніх та внутрішніх чинників податку на доходи фізичних осіб

формують певні ефекти у вигляді комплексу економічних та соціальних змін як результату виконання податком своїх функцій.

Отже, в контексті виявлення чинників впливу на ефекти від функціонування ПДФО, доречно, перш за все, за критерієм сфери формування і функціонування виокремити вбудовані детермінанти (ендогенні) та зовнішні детермінанти (екзогенні).

До групи зовнішніх детермінантів слід віднести сукупність економічних, демографічних, політико-правових, соціокультурних та інформаційно-технологічних та організаційних чинників. До економічних чинників, зокрема, належать макроекономічні показники, які виступають основними індикаторами національного розвитку, а саме: рівень ВВП, рівень інфляції, тінізації економіки, безробіття, мінімальної заробітної плати та інші. Крім того, доцільно виокремити групу чинників, які безпосередньо закладені в механізм оподаткування ПДФО (у відповідності до ПКУ). Мова йде, безпосередньо, про елементи податку: платників, об'єкт, базу, ставку, пільги, які слід розглядати як вбудовані детермінанти ПДФО, адже саме цими елементами визначаються ефекти оподаткування.

Слід зазначити, що за критерієм щільності взаємодії вбудовані детермінанти належать до детермінантів прямого впливу, а зовнішні, відповідно, – до детермінантів опосередкованого впливу.

Погоджуючись з С.А. Дробот [92, с. 99] щодо класифікації детермінантів за характером впливу на стимулюючі і стримуючі, пропонуємо виокремити компенсаційні детермінанти як чинник формування регулюючого ефекту ПДФО у компенсаційній формі прояву.

За цілями впливу, пропонуємо класифікувати детермінанти на тактичні та стратегічні, направлені на досягнення тактичних та стратегічних цілей.

За суб'єктно-об'єктною зумовленістю пропонуємо класифікувати на: детермінанти, пріоритетні для платників податків, до яких зокрема відносяться чинники регулюючого впливу, і детермінанти, пріоритетні для держави, до яких переважно відносяться чинники фіскального впливу.

Стосовно чинників впливу на податок на доходи фізичних осіб, слід зауважити, що підходи науковців різняться. Погляди науковців [94; 95; 96; 97; 98; 99; 100] щодо чинників впливу на ПДФО наведені у додатку Б2.

Комплексний підхід до визначення факторів впливу застосовує Ю.О. Набатова [95], виокремлюючи групу економічних, політико-правових, демографічних, соціально-культурних факторів. Зокрема до економічних факторів автор відносить: рівень економічного розвитку країни в цілому та окремих адміністративних одиниць; рівень платоспроможності населення; рівень перерозподілу ВВП; рівень інфляції; рівень середньої заробітної плати; ставку банківського відсотка за депозитами та кредитами; кон'юнктуру грошового ринку та динаміку валютного курсу.

Колектив авторів Ф.П. Ткачик, В.А. Валігура, В.І. Дмитрів [100] групують фактори на економічні, демографічні, політико-правові, природно-кліматичні і соціально-культурні, а також окремо виділяють податкоспроможність платників податків. Дещо специфічним виступає підхід щодо виокремлення об'єднаної групи природно-кліматичних і соціально-культурних детермінантів з віднесенням до неї: податкової культури, платіжної дисципліни, рівня фінансової грамотності, ставлення до праці, зважаючи на іманентність перелічених чинників виключно до соціокультурних ознак. При цьому до економічних факторів автори відносять: розмір мінімальної заробітної плати; рівень інфляції і безробіття; якість контролю податкових органів; розміщення об'єктів різних форм власності; ставки банківського відсотка за депозитами та кредитами. Слід зауважити, що з огляду на виокремлення групи політико-правових детермінантів, вдається доречним віднесення чинника якості контролю податкових органів саме до цієї групи. До того ж полемічним є підхід щодо виокремлення в окрему групу чинника податкоспроможності платників податків, враховуючи логічність його віднесення до групи економічних детермінантів.

Отже, на основі проведеного аналізу підходів науковців щодо впливу чинників на ПДФО, пропонуємо у полі множин детермінантів ПДФО виділити два сегменти: вбудовані детермінанти (ендогенні) та зовнішні детермінанти (екзогенні).

Запропонована класифікація детермінант ПДФО продемонстрована на рис. 1.5.

Рис. 1.5 Класифікація детермінантів ПДФО

Джерело: складено автором.

Досліджуючи конвергенцію вбудованих детермінантів та ефектів податку на доходи фізичних осіб, слід зацентувати на тому, що варіативність ефектів безпосередньо залежить від варіативності детермінантів.

Так, наприклад, логічно, що від коректності правового регулювання визначення кола платників податку, буде залежати ступінь охоплення об'єкту оподаткування, який в свою чергу, впливатиме на досягнуті фіскальний та регулюючий ефекти від реалізації податку.

Основним вбудованим детермінантом ПДФО виступає об'єкт оподаткування, тобто безпосередньо доходи фізичних осіб, а саме регламентований ПКУ перелік доходів, які включаються до розрахунку загального оподаткованого доходу платника податку. У відповідності до ПКУ також виділяється група доходів, які не включаються до розрахунку загального оподаткованого доходу платника податку, переважно це соціальні трансферти.

Так розширення об'єкту оподаткування виступатиме тригером росту надходжень бюджету і скорочення рівня чистого доходу фізичної особи-платника податку. Тобто об'єкт оподаткування, як основний вбудований детермінант ПДФО, виступає у прямій залежності з фіскальним ефектом і у оберненій залежності з регулюючим ефектом цього податку.

При визначеному об'єкті оподаткування, ефекти податку залежить від обраної моделі оподаткування.

Сутність пропорційного оподаткування, на відміну від прогресивного та регресивного оподаткування, полягає у рівнозначності частки податку від величини отриманого доходу, при цьому забезпечується пропорційність розміру утриманого податку від розміру отриманого доходу.

Ідею прогресивного оподаткування свого часу пропагував відомий науковець А. Пігу (помірний перерозподіл факторних доходів через активну податкову політику держави) [66, с. 141-142].

Застосування пропорційної системи оподаткування сприяє активізації фіскальної складової ефектів податку, а регулююча складова забезпечується переважно із застосуванням прогресивної шкали оподаткування. Однак, загрозою встановлення діапазону оподатковуваних доходів за зниженими ставками є приховування від оподаткування реального розміру отриманого доходу.

Суперечливим є застосування регресивної шкали оподаткування, яка передбачає зниження ставки при збільшенні оподаткованої величини доходу, адже основне податкове навантаження, в таких умовах, перекладається на платників з низьким рівнем доходів.

Досягнення фіскального ефекту податку неможливе без дотримання принципу справедливості в оподаткуванні. Однак, питання про те, пропорційний чи прогресивний податок більшою мірою відповідає критерію справедливості, є дискусійним серед науковців, внаслідок розбіжності поглядів на можливість забезпечення вертикальної рівності в оподаткуванні, яка передбачає диференціацію податкових зобов'язань платників із різними рівнями доходів. До того ж, вагомого значення набуває шкала ставок, яка теж повинна бути збалансованою і корелювати з рівнем диференціації доходів фізичних осіб. Так, застосування необґрунтовано занижених ставок провокує утворення дефіциту бюджету, а завищення ставок призводить до розвитку тіньового сектору економіки. Про це писав ще А. Лаффер у своїх дослідженнях [101].

Отже, визначальним чинником вбудованим в методику справляння ПДФО є ставка податку, яка визначається моделлю оподаткування.

У фокусі постійної уваги як науковців, так фінансових органів зосереджений фіскальний ефект податку на доходи фізичних осіб з огляду на потужний бюджетоформуючий потенціал [102; 103]. Однак, комплексного дослідження потребує його регулююча властивість, а як наслідок, – регулюючий ефект.

Важливими детермінантами ПДФО виступають ПСП та податкові знижки. Вони знаходяться у оберненій залежності з фіскальним ефектом даного податку і одночасно в прямій залежності з регулюючими. Незважаючи на те, що застосування ПСП призводить до втрат бюджету внаслідок пільгового оподаткування, тобто недоотримання певних потенційно можливих сум податку, великого значення набуває регулювання рівня доходів малозабезпечених верств населення шляхом підвищення рівня наявних реальних доходів.

Конвергенція вбудованих детермінантів і ефектів ПДФО представлена на рис.1.6.

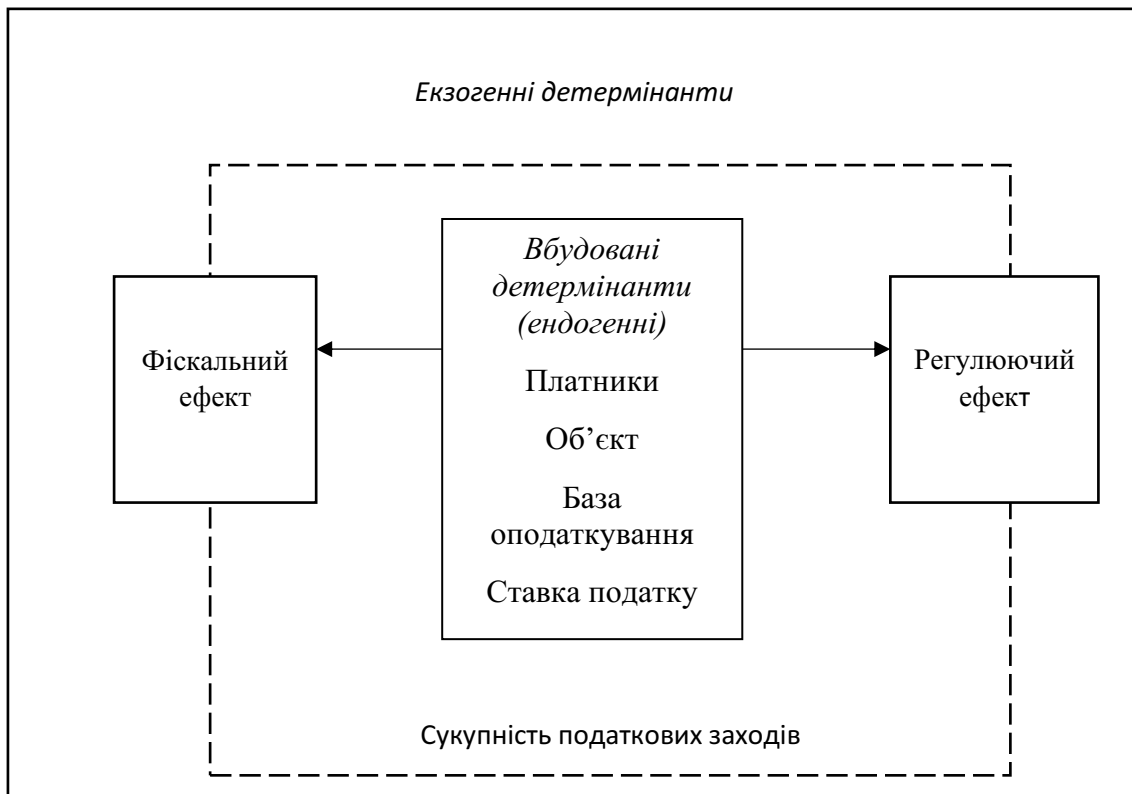

Рис. 1.6 Конвергенція вбудованих детермінантів і ефектів податку на доходи фізичних осіб

Джерело: розроблено автором.

Слід зауважити, що вбудовані детермінанти, як невід'ємні елементи податку, виступають досить динамічними компонентами, адже трансформуються в процесі еволюції та модернізації податкової системи.

Трансформація вбудованих детермінантів ПДФО відбувалась відповідно до етапів становлення та розвитку оподаткування доходів фізичних осіб в Україні. Що представлено у додатку БЗ.

Перший етап становлення та розвитку оподаткування доходів фізичних осіб в Україні, який охопив нетривалий проміжок часу 1991–1992 рр., регламентувався Законом України «Про прибутковий податок з громадян України, іноземних громадян та осіб без громадянства». Власне на цей період припадає становлення незалежності та формування державності України і, зокрема, започаткування власної системи прибуткового оподаткування населення, визначення її базових

орієнтирів з домінуванням пріоритетів фіскальної достатності, у відповідності до викликів того часу. Перехід до наступного етапу був обумовлений специфікою формування ринкової економіки, яка виступала тригером побудови моделі оподаткування доходів громадян, отриманих в ринкових відносинах.

Отже, другий етап, який видався довготривалим, і припав на період 1993 – 2003 рр., регламентувався Декретом Кабінету Міністрів «Про прибутковий податок з громадян». Саме цей етап характеризується як етап становлення методики прибуткового оподаткування, іманентною ознакою якого виступає започаткування та широке застосування податкових важелів оподаткування доходів громадян з метою стимулювання фіскальної достатності бюджету.

Слід відмітити, що період, на який припадає перші два етапи трансформації оподаткування доходів громадян, відзначається низкою процесів загальноекономічних деструктивів. Вихід економіки України на траєкторію сталого економічного росту виступило тригером назрівання необхідності реформування фіскальної політики.

Так третій етап, ознаменувався прийняттям Закону України «Про податок з доходів фізичних осіб», і охопив період 2004 р. – 2010 рр.. Перш за все необхідно відмітити трансформацію назви цього платежу з «прибуткового податку» на «податку з доходів фізичних осіб», чим було нівельовано суперечності економічної природи і змісту цього платежу. А сам механізм оподаткування доходів фізичних осіб зазнав кардинальних змін. Однак, з огляду на подальші економічні трансформації та відповідне підлаштування податкового законодавства до викликів та реалій економіки, назріває необхідність подальшого реформування податкової системи.

Четвертий етап, який розпочався з набранням чинності Податкового кодексу України у 2011 р. і триває до сьогодні, став «революційним», адже було сформовано нову концепцію оподаткування доходів фізичних осіб зі збереженням альтернативи. В державі сформована система оподаткування доходів фізичних осіб-підприємців, яка передбачає загальну та альтернативний варіанти оподаткування, де фізична особа може скористатися правом вибору в залежності

від відповідності окресленим критеріям та перевагам і недолікам такого переходу [104].

В цей період трансформації зазнали фактично усі елементи податку на доходи фізичних осіб.

Трансформація вбудованих детермінантів ПДФО в Україні представлена у таблиці 1.5, а детальна трансформація за окремими детермінантами представлена у додатках Б4- Б7.

Таблиця 1.5

Трансформація вбудованих детермінантів ПДФО в Україні

Етап, період/ показники	I етап 1991р. – 1992 р.	II етап 1993 р. –2003 р.	III етап 2004 р. –2010р.	IV етап 2011 р. – по теперішній час
1	2	3	4	5
Законодавчий акт	Закон України «Про прибутковий податок з громадян України, іноземних громадян та осіб без громадянства» №1309-XII від 05.09.1991 р.	Декрет Кабінету Міністрів «Про прибутковий податок з громадян» № 13-92 від 26.12.1992 р.	Закон України «Про податок з доходів фізичних осіб» №889-IV від 22.05.2003 р.	Податковий кодекс України №2856-IV від 23.12.2010 р.
Платники	Громадяни України, СРСР, іноземні громадяни та особи без громадянства	Громадяни України, іноземні громадяни та особи без громадянства	Резиденти та нерезиденти України.	Фізична особа-резидент України; фізична особа-нерезидент України; податковий агент
Об'єкт	Розмежування об'єкту для громадян, які мають та громадян, які не мають постійне місце проживання в Україні.		Об'єкт для резидента і нерезидента України	
База	Поняття відсутнє		Поняття відсутнє, однак формуються передумови його започаткування	Ведено поняття «бази оподаткування»

Продовження таблиці 1.5

1	2	3	4	5
Пільги	Система пільг передбачає повне звільнення від сплати податку, а також передбачено зменшення суми податку на 50% для окремих категорій платників	Зменшення сукупного оподаткованого доходу для окремих категорій платників податку	Податкова соціальна пільга	
	Мінімальна заробітна плата не оподатковувалась шляхом імплементації неоподаткованого мінімуму в шкалу ставок			
Шкала та базові ставки	прогресивна шкала оподаткування, основні ставки 12,15,20,30%	прогресивна шкала оподаткування, ставки 10,20, 35,50%	2004-2006 роки пропорційна шкала оподаткування базова ставка 13%	2011-2014 роки малопрогресивна шкала оподаткування, базові ставки 15% і 17%
			2007-2010 роки пропорційна шкала оподаткування, базова ставка 15%	2015 р. Малопрогресивна шкала, базові ставки 15% і 20%
				3 2016 р. пропорційна шкала оподаткування з базовою ставкою 18%

Джерело: розроблено та систематизовано автором на основі [49].

На першому і другому етапі змін, тобто у період до 2004 р., оподаткування доходів фізичних осіб ґрунтувалося на визначенні платників податку за критерієм громадянства, надалі, з прийняттям Закону України «Про податок з доходів фізичних осіб», воно трансформувалось від критерію громадянства до критерію резидентства.

Сучасне податкове законодавство України й досі при визначенні платників податку на доходи фізичних осіб ґрунтується на визначенні резидентського статусу фізичної особи, однак, новацією ПКУ стало розширення переліку платників ПДФО за рахунок податкових агентів. Полеміка таких змін фактично

полягає в ототожненні особи, яка отримує доходи, з особою, на яку покладені зобов'язання з нарахування, утримання та сплати податку, від імені та за рахунок фізичної особи-отримувача доходів. Отже, вважаємо за доцільне, розмежувати інститут платників ПДФО та інститут податкових агентів.

Відповідно до етапів трансформації кола платників ПДФО змін зазнав і об'єкт цього податку, зокрема на першому і другому етапі об'єкт оподаткування доходів фізичних осіб розглядався з позиції двох категорій громадян-платників податку –ті, які мають постійне місце проживання в Україні, та ті, які його не мають. Новацією третього етапу трансформації об'єкту оподаткування доходів фізичних осіб є його розмежування для платників різного резидентського статусу, що є аксіомою побудови сучасної податкової системи, з огляду на розширення меж міжнародного співробітництва та процесів інтеграції у світову господарську систему. Надалі об'єкт формувался за принципом резидентського статусу платників податку як доходи резидентів та нерезидентів України.

Щодо сутнісних перетворень об'єкту оподаткування, то на першому етапі він узагальнено представляв собою «доходи в грошовій або натуральній формі», на другому – сукупний оподатковуваний дохід, надалі – загальний оподатковуваний дохід.

Слід зауважити, що на перших етапах трансформації об'єкт оподаткування доходів фізичних осіб (на тоді громадян) не відповідав тенденціям формування доходів. З фрагментарним переходом до ринкової економіки формувалися нові джерела доходів. Так, зокрема, процеси приватизації житла стали стимулом виникнення ринку нерухомості, на якому формувались принципово нові види доходів громадян – доходи від продажу нерухомого майна, а розвиток фінансово-кредитної системи сприяв формуванню пасивних доходів, зокрема відсотків за вклади на депозитні рахунки. У відповідності до діючого на той час законодавства такі доходи не оподатковувалися.

Саме з прийняттям Закону України «Про оподаткування доходів фізичних осіб» відбулись прогресивні зміни щодо охоплення об'єктом оподаткування всього спектру отримуваних фізичними особами доходів, відповідно до реалій

розвитку економіки. На четвертому етапі, Податковим Колесом було реформовано сформований базис оподаткування доходів фізичних осіб, зокрема в частині об'єкту оподаткування, – було переглянуто перелік доходів, які підлягають оподаткуванню.

Щодо бази оподаткування, то це поняття було відсутнє в рамках правового поля оподаткування доходів фізичних осіб до прийняття ПКУ. Практично, на перших етапах для цього і не було передумов, адже, у відповідності до чинного на той час законодавства, база оподаткування була б ототожнена з об'єктом. Однак, варто зауважити, що на третьому етапі трансформації, попри відсутність законодавчого регламентування, фактично формуються передумови запровадження такого елемента податку як «база оподаткування» з огляду на започаткування практики застосування податкового кредиту. Запровадження податкового кредиту фактично представляло собою формування прототипу податкової знижки, що безперечно розцінюється як позитивний крок на шляху імплементації інструментів регулюючого впливу. На четвертому етапі, Податковим Кодексом, було введено поняття «бази оподаткування», яка представляє собою загальний оподатковуваний дохід, а при використанні платником податку права на податкову знижку, – загальний оподатковуваний дохід, зменшений на податкову знижку.

Стосовно конверсії податкового кредиту в податкову знижку варто проаналізувати зміни в частині переліку та розміру витрат, які платник податку може до них віднести.

Зокрема, ПКУ звужено перелік випадків, дозволених для віднесення до податкової знижки частини суми процентів, сплачених платником податку за користування послугою з надбання права власності на житло. Відтак, до такої норми, у відповідності до ПКУ, відноситься лише іпотечне житлове кредитування, а передбачені ЗУ випадки з придбання житла договором оренди житла з викупом або його фінансового лізингу вже не враховуються.

Норма ЗУ щодо обмеження розміру пожертвувань або благодійних внесків у розмірі від 2% до 5% суми загального оподаткованого доходу

платника податку у звітному р. трансформувалася у норму ПКУ, яка регламентує розмір таких внесків до 4% оподатковуваного доходу платника податку.

Встановлено обмеження щодо суми, яку платник податку може віднести до податкової знижки в частині оплати допоміжних репродуктивних технологій, що не перевищує третини його доходу у вигляді заробітної плати за звітний податковий рік.

Розширено перелік закладів освіти для компенсації вартості навчання у таких закладах за рахунок віднесення до їхнього переліку вітчизняних закладів дошкільної і позашкільної освіти. Відтак, у відповідності до ПКУ, батьки і опікуни дітей можуть скористатися податковою знижкою на суму коштів, сплачених на користь не лише закладів середньої, професійної та вищої освіти, а також закладів дошкільної і позашкільної освіти.

Отже конверсія податкового кредиту у податкову знижку характеризується, здебільшого, скороченням регулюючого ефекту ПДФО, однак варто відмітити подальше цільове посилення регулюючого ефекту даного податку в частині застосування податкової знижки в умовах воєнного стану в Україні. Фізичним особам за підсумками 2022 р. надано право на податкову знижку у граничному розмірі 16% (замість поточних 4%) суми загального оподатковуваного доходу звітного р. на пожертвування неприбутковим організаціям. З огляду на потужний волонтерський рух, а також бажання багатьох людей надавати благодійну допомогу офіційно, такий крок є цілком логічним.

До того ж слід відзначити потужний компенсаційний ефект ПДФО в частині надання податкової знижки щодо орендної плати за договором оренди житла внутрішньо переміщених осіб [105].

Досвід становлення та розвитку податкової системи України в частині оподаткування доходів фізичних осіб, свідчить про застосування як прогресивної, так і пропорційної шкал оподаткування.

Так протягом початкових періодів застосовувалося прогресивне оподаткування, а мінімальна заробітна плата не оподатковувалася [106; 107].

На першому етапі було використано складну шкалу прогресії оподаткування з діапазонами доходів, що підлягали оподаткуванню за ставками 12, 15, 20, 30%; на другому, – за ставками 10, 20, 35, 50%. Слід відзначити і дестимулюючий вплив такої прогресії з огляду на надвисокий рівень приховання розміру реальних доходів громадян і, як наслідок, – тінізації економіки.

На третьому етапі доходи фізичних осіб оподатковувалися за пропорційною шкалою. Базова ставка була встановлена на рівні 13%, а з 1 січня 2007 р. – 15%. Лібералізація оподаткування доходів фізичних осіб, зокрема шляхом уніфікації ставки була направлена на детінізацію економіки в частині легалізації заробітної плати.

Четвертий етап характеризується застосуванням як прогресивної так і пропорційної шкали оподаткування. З прийняттям у 2011 р. ПКУ, оподаткування доходів фізичних осіб відбувалося за малопрогресивною шкалою ставок. Основна ставка складала 15%, однак було введено пониженоу ставку 10% для оподаткування зарплати шахтарів та підвищеноу ставку 17% для частини доходу, яка перевищує десятикратний розмір мінімальної заробітної плати. Вже в 2015 р. підвищеноу ставку ПДФО було встановлено на рівні 20%, зниженоу ставку 10% було скасовано.

З точки зору забезпечення соціальної справедливості перехід до малопрогресивної шкали ПДФО є одним з визначних крр., однак постає питання доцільності застосування більш диференційованої прогресії, яка б коректно відображала співвідношення між рівнями доходів різних груп фізичних осіб.

Суттєві зміни відбулися у 2016 р., коли фактично було уніфіковано базову ставку ПДФО на рівні 18%. Знов відбувся перехід до пропорційного оподаткування, що призвело до неоднозначних наслідків зміни рівня податкового навантаження на доходи фізичних осіб.

Цільова направленість на уніфікацію ставок ПДФО, свідчить про фіскальну спрямованість сучасної системи оподаткування та про зниження регулюючого потенціалу даного податку. Слід зазначити, що нівелювання регулюючого потенціалу податку призводить до втрати його функціонального призначення, як

одного з інструментів регулювання соціально-економічних процесів. В таких умовах оподаткування перетворюється в директивне, суто фіскальне вилучення фінансових ресурсів.

Ретроспективний аналіз ПДФО свідчить і про значні трансформації пільг даного податку. Так, на першому етапі Законом України «Про прибутковий податок з громадян України, іноземних громадян та осіб без громадянства» було передбачено повне звільнення від сплати податку 18 категорій громадян (серед яких студенти; члени колгоспів; учасники бойових дій; інваліди; одинокі батьки), а також зменшення суми податку на 50% для окремих категорій платників податку (серед яких інваліди; громадян, які мають на утриманні трьох і більше осіб).

З переходом до другого етапу перелік діючих пільг звузився та трансформувався. Регулюючий (компенсаційний) ефект ПДФО реалізувався в частині зменшення сукупного оподаткованого доходу на суму неоподаткованого мінімуму, який було імплементовано в шкалу ставок оподаткування (у розмірі мінімальної заробітної плати). А також було передбачено додаткове зменшення сукупного оподаткованого доходу, для платників податку батьків дітей до 16 рр.; інвалідів; громадян, які постраждали від Чорнобильської катастрофи; учасників бойових дій. Слід зазначити, що сукупний оподатковуваний дохід зменшувався до десяти неоподатковуваних мінімумів, чим забезпечувався потужний регулюючий ефект ПДФО.

На третьому етапі відмічалось скорочення ролі податкового регулювання доходів фізичних осіб. Законом України «Про податок з доходів фізичних осіб» передбачалося право платника податку на зменшення суми загального місячного оподаткованого доходу, отриманого з джерел на території України від одного працедавця у вигляді заробітної плати, на суму податкової соціальної пільги. Пільги було диференційовано за розміром: базова пільга складала 50%, а підвищені – 150% і 200% місячної мінімальної заробітної плати, встановленої законом на 1 січня звітного податкового року.

Слід зауважити, що дана модель виступила основою сучасної моделі пільгового оподаткування доходів фізичних осіб. Однак, не значні, на перший

погляд, зміни мали суттєве значення у майбутньому. ПКУ регламентовано надання базової ПСП у розмірі 50%, а підвищені – 150% і 200% прожиткового мінімуму працездатної особи на 1 січня поточного р. Зміни в методиці розрахунку ПСП теоретично наблизили роль ПСП до забезпечення базового соціального стандарту, однак на практиці, на розмір ПСП такі зміни жодним чином не вплинули, адже до 2016 р. розмір мінімальної заробітної плати співпадав з розміром прожиткового мінімуму. Відчутними стали зміни у 2017 р. з підвищенням мінімальної заробітної плати удвічі та збереженням прожиткового мінімуму на минулорічному рівні. Отже, фактично розмір ПСП, розрахований за новою методикою ПКУ вдвічі менший за потенційно розрахований за методикою ЗУ «Про податок з доходів фізичних осіб», що свідчить про суттєве зменшення регулюючої ролі ПДФО в частині компенсаційного ефекту ПСП.

Порівнюючи умови надання платнику податку права на застосування податкової соціальної пільги регламентовані З У «Про податок з доходів фізичних осіб» та ПКУ слід відмітити позитивні трансформації в частині регулюючого ефекту ПДФО. Переважна кількість нововведень стосується учасників бойових дій. Відтак учасники бойових дій на території інших країн після Другої світової війни тепер мають право на пільгу у розмірі 150%; особи з чотирма і більше медалями «За відвагу» – у розмірі 200%, а інваліди I і II груп, які брали участь у бойових діях після Другої світової війни – у розмірі 200 % [105].

До того ж слід відмітити зміни щодо категорій платників, які мають на утриманні дітей до 18 рр.. ПКУ трансформовано норму ЗУ «Про податок з доходів фізичних осіб» щодо надання ПСП у розмірі 200% для платників, які мають на утриманні трьох чи більше дітей у норму щодо надання ПСП у розмірі 100% для платників, які мають на утриманні двох чи більше дітей. Такий крок слід розглядати як позитивний, з огляду на значне розширення кола платників податку, які відтепер мають право на отримання ПСП, а отже і посилення регулюючого ефекту ПДФО.

Трансформовано пільгу у розмірі 150% в частині ліквідації права платника податку на отримання ПСП на себе у випадку визнання такого платника вдовцем.

Тепер, у відповідності до норм ПКУ, ця категорія платників має право на ПСП за умови, що вони мають на утриманні дітей до 18 років. Позитивним моментом таких змін є врахування кількості дітей у механізмі розрахунку розміру ПСП, а отже і граничного розміру доходу для отримання права на ПСП. З іншого боку, негативний момент таких змін проявляється у звуженні кола платників податків даної категорії, адже, якщо платник-вдовець має дітей старших за 18 років, він не має права на ПСП за таких обставин.

На четвертому етапі спостерігається подальша динаміка скорочення регулюючого ефекту ПДФО, зокрема в частині ПСП. Стримуючим аспектом виступає невідповідність сучасним реаліям порядку розрахунку граничного розміру доходу для застосування податкової соціальної пільги та безпосередньо самого порядку розрахунку розміру податкової соціальної пільги, а також деяких критеріїв застосування ПСП (що більш детально буде досліджено у наступних розділах дисертації). Отже, в умовах сьогодення нагальним викликом в частині ефектів податку на доходи фізичних осіб є збалансування фіскальних пріоритетів з регулюючим потенціалом даного податку.

Таким чином, на основі проведеного ретроспективного огляду періодизації становлення та розвитку ПДФО в Україні, можна зробити висновок про значні трансформації вбудованих детермінантів ПДФО з домінуванням фіскальних пріоритетів таких перетворень.

Висновки до розділу 1

У першому розділі дисертаційної роботи, в процесі викладення теоретичних засад функціонування податку на доходи фізичних осіб було досліджено соціально-економічну природу та ефекти податку на доходи фізичних осіб; узагальнено наукові підходи до визначення економічної сутності доходів фізичних осіб та їх класифікації; висвітлено та обґрунтовано конвергенцію

вбудованих детермінантів та ефектів податку на доходи фізичних осіб в процесі його трансформації.

В результаті зроблено наступні узагальнення та сформовано такі авторські висновки:

1. На основі теоретичного узагальнення підходів переважної більшості науковців щодо дослідження та розкриття соціально-економічної природи податку на доходи фізичних осіб, виокремлено дві фундаментальні функції цього податку - фіскальну і регулюючу з властивими їм формами прояву. А також обґрунтовано, що функціональна реалізація податку на доходи фізичних в частині фіску наділена певною негативною конотацією у колективній свідомості платників податку, адже обов'язкове вилучення частини особистого доходу фізичної особи сприймається як безкомпромісний індивідуально безоплатний платіж. Однак виконання податком регулюючої функції згладжує такий вплив і проявляється на індивідуальному рівні через коригування рівня чистого доходу фізичної особи-платника податку.

Встановлено, що реалізація податку на доходи фізичних осіб в частині виконання фіскальної функції однозначна, а от регулююча функція багатогранна та проявляється в стимулюючій, стримуючій і компенсаційній формах прояву. Водночас, реалізація фіскальної та регулюючої функцій зазвичай має конкуруючий характер і, перш за все, це пов'язано з тим, що результатом їх реалізації є обернено пропорційні ефекти. Тобто, соціально-економічна природа податку на доходи фізичних осіб в частині функціональних властивостей та притаманних йому ефектів наділена внутрішньою протилежністю конкуруючих цілей.

2. Узагальнено наукові підходи до визначення сутності ключових понять дослідження, а саме: «податок на доходи фізичних осіб», «ефект», «податковий ефект», «фіскальний ефект податку на доходи фізичних осіб», «регулюючий ефект податку на доходи фізичних осіб». За результатами проведеного дослідження запропоновано авторський підхід до їхнього змістовного наповнення. Де, під «податком на доходи фізичних осіб» пропонується розуміти законодавчо

визначений обов'язковий платіж фізичної особи до бюджету держави, обов'язок сплати якого виникає у платника податку, при отриманні доходу, що є об'єктом оподаткування у відповідності до чинного законодавства і, на відміну від існуючого, базується на багатомірності даного поняття та врахуванні комплексу його іманентних характеристик, як загальнодержавного прямого податку, який виступає формою індивідуального оподаткування доходів фізичних осіб; під ефектом пропонується розуміти наслідок дій чи заходів, а під «податковим ефектом» - комплекс отриманих економічних та соціальних наслідків, що виникають в результаті виконання податком його функцій та впливу податкових заходів. При цьому під податковими заходами слід розуміти систему заходів, що застосовуються в податковій сфері з метою впливу на ключові складові податків, їх розмір, величину, достовірність, своєчасність (податкове консультування, рівень цифровізації податкової сфери, наявність е-сервісів, тощо).

Обґрунтовано та запропоновано під «фіскальним ефектом податку на доходи фізичних осіб» розуміти ефект від надходжень даного податку до бюджетів різних рівнів в залежності від впливу детермінант, у тому числі безпосередньо закладених в механізм оподаткування доходів фізичних осіб та сукупності податкових заходів; а під «регулюючим ефектом податку на доходи фізичних осіб» – ефект від впливу податкового навантаження ПДФО на чистий дохід фізичної особи-платника податку та застосування відповідних податкових заходів.

Виявлено, що ефекти, властиві податку на доходи фізичних осіб, найкращим чином реалізуються коли в бюджет держави мобілізуються максимальні надходження з даного джерела і при цьому дотримується справедливе співвідношення доходів різних верств населення після оподаткування, а також те, що досягнення максимального фіскального і регулюючого ефектів можливе за умови повної реалізації потенціалу податку.

3. Здійснене узагальнення теоретичних підходів українських та зарубіжних вчених щодо сутності та класифікації доходів, дозволило запропонувати власне бачення цього поняття (грошові та негрошові надходження

в матеріальній та нематеріальній формі, одержані платником податку протягом податкового періоду з різних джерел як на території України, так і за її межами) та комплексний підхід до класифікації доходів фізичних осіб. Такий підхід базується на двох фундаментальних компонентах, а саме: класифікації доходів у відповідності до загальнооекономічного підходу та класифікації доходів фізичних осіб з метою оподаткування. В рамках загальнооекономічного підходу запропоновано класифікацію за такими критеріями як: за монетарністю, за матеріальною формою, за способом формування, за участю у суспільному виробництві, за купівельною спроможністю, за можливістю розпорядження, за ймовірністю отримання, за періодичністю, за напрямом використання, за легальністю. В рамках класифікації доходів фізичних осіб з метою оподаткування за такими критеріями як: за етапом формування, за належністю до оподаткування, за резидентським статусом, за джерелом походження, за критерієм прикладених зусиль. Обґрунтовано, що виокремлення таких груп доходів фізичних осіб з метою оподаткування, які структуровані за окремими складовими та розширені сукупністю видів доходів узагальнених за критерієм прикладених зусиль на активні (трудові, комерційні) та неактивні (інвестиційні, пасивні) дозволить ревіталізувати податок на доходи фізичних осіб шляхом конкретизації пропозицій щодо його удосконалення в частині оподаткування окремих видів доходів та у підсумку посилити ефекти цього податку.

4. На основі проведеного аналізу підходів науковців щодо впливу чинників на ПДФО, запропоновано у полі множин детермінантів ПДФО виділити два сегменти: вбудовані детермінанти (ендогенні) та зовнішні детермінанти (екзогенні). Вбудовані детермінанти, як невід'ємні елементи податку, виступають динамічними компонентами, адже трансформуються в процесі еволюції та удосконалення податкової системи. Основним вбудованим детермінантом ПДФО визначено об'єкт оподаткування, тобто безпосередньо доходи фізичних осіб, а саме регламентований законодавчо перелік доходів, які включаються до розрахунку загального оподаткованого доходу платника податку. Також виокремлено такі вбудовані детермінанти як платник, база, ставка, пільги.

Здійснено групування екзогенних детермінантів за такими групами як: економічні, демографічні, політико-правові, соціокультурні, інформаційно-технологічні та організаційні. Проведено періодизацію становлення та розвитку вбудованих детермінантів податку на доходи фізичних осіб в Україні відповідно до законодавчо-нормативних змін, застосовуючи метод ретроспективного аналізу, виявлено значні трансформації цих детермінантів ПДФО з домінуванням фіскальних пріоритетів таких перетворень і відповідних їм ефектів. Обґрунтовано, що нагальним викликом в умовах сьогодення в частині ефектів податку на доходи фізичних осіб є збалансування фіскальних пріоритетів з регулюючим потенціалом даного податку.

Основні положення, що містить цей розділ дисертації відображені у наступних наукових публікаціях автора [104; 108-122].

РОЗДІЛ 2

ПРАГМАТИКА ЕФЕКТІВ ПОДАТКУ НА ДОХОДИ ФІЗИЧНИХ ОСІБ В УКРАЇНІ

2.1. Науково-методичні підходи щодо оцінювання фіскального та регулюючого ефектів ПДФО

Економічна доктрина розглядає податок на доходи фізичних осіб як важливий елемент податкової системи, зокрема як потужне джерело формування бюджетних ресурсів та як інструмент фіскальної політики держави в частині її впливу на рівень чистого доходу фізичної особи-платника податку.

Враховуючи багатогранність проблематики функціонування ПДФО та його фіскального і регулюючого ефектів наукова спільнота по-різному систематизує ці показники та підходить до оцінювання як ефектів ПДФО, так і результатів, ефективності, результативності, значущості. Вибір показників при проведенні наукових пошуків щодо виконання ПДФО його функцій різниться з огляду на фокус їхнього дослідження.

Так, колектив авторів на чолі з В. А. Валігурою при дослідженні фіскальної ролі ПДФО використовує показник частки ПДФО у надходженнях Зведеного бюджету України. Погоджуючись з таким підходом, варто охарактеризувати цей показник як визначальний для оцінювання фіскального ефекту ПДФО [123].

В свою чергу, В.Е. Іванюк [124 с. 131] досліджує бюджетоутворюючий ефект ПДФО, визначаючи його вплив на формування ресурсної бази місцевих бюджетів України. Зміщення акценту розгляду ПДФО як загальнодержавного податку на розгляд його як пріоритетного джерела формування доходів місцевих бюджетів, автор обґрунтовує свою наукову позицію наявністю гострої потреби у вирішенні проблеми забезпечення ресурсної бази місцевих бюджетів з урахуванням досвіду країн Європейського Союзу.

На відмінну від В.Е. Іванюк, О.Є. Дахнова [125] досліджує фіскальну значущість ПДФО і у державному бюджеті і у місцевих бюджетах, що вдається логічним з огляду на чинний порядок розподілу ПДФО до бюджетів різних рівнів. Слід зауважити, що дослідження цього показника виступає підґрунтям прийняття рішень щодо модернізації бюджетно-податкових відносин у відповідності до реалій сьогодення. До того ж автор застосовує показник значущості ПДФО у ВВП, який використовується для оцінки фіскальної політики країни та її впливу на економіку в цілому. Однак, варто зазначити, що у відповідності до цього підходу, аналізований показник може бути викривлений під впливом інфляційного чинника, отже доречним є застосування бінарного підходу щодо розрахунку даного показника шляхом визначення частки ПДФО як у номінальному, так і у реальному ВВП.

Окрім зазначеного, базуючись на узагальненні наукових підходів, що проаналізовані вище, вважаємо за доцільне розглядати систему показників податку на доходи фізичних осіб у ВВП, які розкривають одночасно фіскальний ефект (показують частку ВВП, яка перерозподіляється завдяки цьому податку до бюджетів різних рівнів) та регулюючий ефект (характеризують податкове навантаження на доходи фізичних осіб, як воно змінюється зі зміною розміру ВВП).

Отже, з огляду на зазначене, при виявленні впливу ПДФО на економіку, доречним є використання переліку показників, які наведені в таблиці 2.1, а саме: навантаження ПДФО на офіційну економіку, коефіцієнт ефективності ПДФО у ВВП, а також еластичність даного податку.

В контексті дослідження ефективності податкового адміністрування ПДФО, яке здійснює О. Є. Дахнова, використовуються показники валового та чистого податкового розриву, які дають змогу оцінити реальну суму податкових надходжень до бюджету від запланованих надходжень. В рамках цього підходу автор пропонує розрахунок коефіцієнта збирання ПДФО шляхом співвідношення фактичних надходжень ПДФО до планових, зазначаючи, що даний показник дає змогу кількісно виміряти обсяг недотримання податкового

законодавства внаслідок ухилення від сплати податку. Така характеристика показника виступає дискусійною, адже ступінь виконання плану обумовлюється низкою чинників, в тому числі не виключений варіант перевиконання плану надходжень ПДФО під впливом зовнішніх стимулюючих детермінантів, наприклад, поліпшення політичної, безпекової, а як наслідок, загальноекономічної ситуації. Нажаль, не завжди є можливість математично обрахувати ці детермінанти з огляду на відсутність достовірних даних та складність їх прогнозування. Однак, розрахунок виконання плану надходжень ПДФО до зведеного бюджету, шляхом співвідношення фактичних надходжень ПДФО до планових, може використовуватись не лише для визначення ефективності податкового адміністрування, а й слугувати одним з показників для цілей оцінювання фіскального ефекту ПДФО.

Таблиця 2.1

Система показників дослідження ПДФО у ВВП

Назва показника	Сутність показника	Формула розрахунку показника
Показник навантаження ПДФО на офіційну економіку	Частка ПДФО у ВВП номінальному, %	$\text{ПДФО}_{\text{ЗБУ}}/\text{ВВП}_{\text{ном.}} * 100\%$
	Частка ПДФО у ВВП реальному, %	$\text{ПДФО}_{\text{ЗБУ}}/\text{ВВП}_{\text{реал.}} * 100\%$
Коефіцієнт ефективності ПДФО у ВВП	Відношення частки ПДФО у ВВП до величини співвідношення 100% до базового номінального навантаження ПДФО	$(\text{ПДФО}_{\text{ЗБУ}} / \text{ВВП}_{\text{ном.}}) / (100\% / \text{Нав. баз.ном.})$
Коефіцієнт еластичності ПДФО	відношення між автоматичною зміною ПДФО і зміною ВВП	$\text{Тр. ПДФО}_{\text{ЗБУ}} / \text{Тр. ВВП}_{\text{ном.}}$

Джерело: складено та систематизовано автором.

Зазначимо, що логічно обґрунтованою є позиція колективу авторів на чолі з І. В. Гнидюк щодо характеристики коефіцієнта збирання ПДФО [126]. Вони слушно зазначають, що цей показник дозволяє оцінити реальну суму податкових надходжень до бюджету від запланованих надходжень. А також І. В. Гнидюк, Л. В. Уманець, Т. В. Гончаренко, проводять оцінку ПДФО як

фіскального показника, використовуючи комплексний підхід шляхом аналізу впливу податкового навантаження на економіку держави та аналізу ефективності збору податкових надходжень від ПДФО [126].

Н.А. Бак [127] для оцінки фіскальної результативності податку використовує такі показники як темп формування надходжень ПДФО; частка ПДФО у ВВП країни; частка ПДФО у доходах зведеного бюджету України; рівень виконання планових завдань; ступінь залежності органів влади різних рівнів від надходження ПДФО під час формування фінансової бази власної діяльності. Визначення ступеня залежності органів влади різних рівнів від надходження ПДФО під час формування фінансової бази власної діяльності автор досліджує через обсяг фактичних надходжень ПДФО до Державного бюджету та місцевих бюджетів України. Зокрема, в рамках аналізу надходжень ПДФО до Державного бюджету використовуються такі показники як: частка ПДФО у податкових надходженнях, частка ПДФО у загальному обсязі доходів, а при аналізі місцевих бюджетів: – частка ПДФО у податкових надходженнях, частка ПДФО у доходах без урахування міжбюджетних трансфертів, частка ПДФО у загальному обсязі доходів.

Л.Б. Райнова [81], досліджуючи фіскальну роль ПДФО, використовує показники частки основних податків, зокрема і ПДФО в доходах зведеного бюджету, зокрема і в податкових надходженнях, а також у ВВП. Дослідження ролі ПДФО в доходах місцевих бюджетів проводить через використання таких показників як: частка ПДФО в загальних доходах місцевих бюджетів (без урахування міжбюджетних трансфертів) та частка ПДФО в податкових надходженнях місцевих бюджетів. Тоді як, з огляду на набір показників для аналізу, можна говорити й про фіскальний ефект даного податку, додатково розширюючи цей набір.

В.В. Сомова [10], досліджуючи бюджетоформуючу роль ПДФО, застосовує показники частки ПДФО у податкових надходженнях до Зведеного бюджету України та місцевих бюджетів України. До того ж автор використовує

показник податкового коефіцієнта ПДФО, який розраховує шляхом визначення частки надходжень ПДФО у Зведеному бюджеті України і у номінальному ВВП.

З поміж розмаїття підходів науковців, слід звернути увагу на підхід Л.В. Юрчишеної. Автором, для оцінки податку на доходи фізичних осіб як фіскального показника, використовуються такі показники як: частка ПДФО в структурі податкових надходжень бюджету, частка ПДФО у ВВП, а також показники частки ПДФО на одну людину та на одного працюючого. Співвідношення податкового навантаження на одного працюючого із аналогічним показником на одну людину автор використовує як індикатор тінізації економіки [99]. Варто відмітити оригінальність цього підходу, однак і полемічність, адже тоді категорія непрацюючого населення, яка представляє собою групу непрацездатних та безробітних громадян, ототожнюється з працюючими у неформальному секторі економіки.

Узагальнення та систематизація вище наведених науково-методичних підходів дає можливість стверджувати, що в науковій площині мають місце заміщення та взаємозамінність понять, а також подібний набір складових для визначення різних результуючих ознак. Водночас, науковцями досить часто проводиться визначення фіскальної значущості ПДФО, фіскальної ролі, фіскальної ефективності та результативності. Тоді як для цілей нашого дослідження зупиняємося на оцінюванні фіскального ефекту ПДФО і формуванні системи відповідних показників, а саме: частка ПДФО у загальній сумі доходів Зведеного бюджету як основний показник фіскального ефекту ПДФО, а відповідні частки ПДФО окремо у Державному та місцевих бюджетах – як доповнюючі, що обумовлено особливостями бюджетно-податкової системи держави.

З метою деталізації дослідження фіскального ефекту ПДФО на різних рівнях бюджетної системи, доцільно проаналізувати частки ПДФО, зокрема, і в структурі податкових джерел формування доходів відповідних бюджетів.

Система показників оцінювання фіскального ефекту ПДФО наведена у таблиці 2.2.

Слід зазначити, що наразі в науковому просторі активно розглядаються проблеми реформування оподаткування доходів фізичних осіб в Україні. Однак, основна увага науковців приділяється фіскальному ефекту ПДФО, тоді як комплексного дослідження потребує його регулюючий ефект.

При дослідженні регулюючих властивостей ПДФО, науковцями здебільшого робиться акцент на аналізі податкового навантаження ПДФО, зокрема розгортається полеміка щодо доцільності застосування пропорційної чи прогресивної шкал оподаткування. Значна увага відводиться питанню дієвості податкової соціальної пільги та питанню доречності її застосування. Тоді як вбачаємо за необхідне акцентувати увагу на оцінюванні регулюючого ефекту від застосування податкової соціальної пільги та доцільності її існування. Адже вона враховується при визначенні податкового навантаження на доходи фізичних осіб платників податку, яке є ключовим показником для оцінювання регулюючого ефекту ПДФО.

Таблиця 2. 2

Система показників оцінювання фіскального ефекту ПДФО

Назва показника	Сутність показника	Розрахунок показника
Фіскальний ефект ПДФО в доходах Зведеного Бюджету України	Частка ПДФО в структурі доходів Зведеного Бюджету України, %	$\text{ПДФО}_{\text{ЗБУ}} / \text{Дох.}_{\text{ЗБУ}} * 100\%$
Фіскальний ефект ПДФО в доходах Державного бюджету України	Частка ПДФО в структурі доходів Державного Бюджету України, %	$\text{ПДФО}_{\text{ДБУ}} / \text{Дох.}_{\text{ДБУ}} * 100\%$
Фіскальний ефект ПДФО в податкових надходженнях Державного бюджету України	Частка ПДФО в структурі податкових джерел формування доходів Державного Бюджету України, %	$\text{ПДФО}_{\text{ДБУ}} / \text{ПН}_{\text{ДБУ}} * 100\%$
Фіскальний ефект ПДФО в доходах місцевих бюджетів України	Частка ПДФО в структурі доходів місцевих бюджетів України, %	$\text{ПДФО}_{\text{МБУ}} / \text{Дох.}_{\text{МБУ}} * 100\%$
Фіскальний ефект ПДФО в податкових надходженнях місцевих бюджетів України	Частка ПДФО в структурі податкових джерел формування доходів місцевих бюджетів України, %	$\text{ПДФО}_{\text{МБУ}} / \text{ПН}_{\text{МБУ}} * 100\%$

Джерело: розроблено автором.

Слід зазначити, що попри фундаментальність значення показника податкового навантаження, у науковій літературі відсутній єдиний підхід до методики його розрахунку [128]. Питання щодо оптимальної методики обчислення податкового навантаження є одним із найбільш важливих та дискусійних у теорії і практиці оподаткування. Переважно науковці розраховують податкове навантаження на рівні фізичних осіб з використанням показника відношення податкових вилучень до отриманих доходів.

І. С. Волохова, ототожнюючи податкове навантаження на доходи населення з середньою ефективною ставкою ПДФО та військового збору, розраховує цей показник як відношення надходжень ПДФО та військового збору до номінальних доходів населення [129].

За методикою Т.І. Єфіменко та А.М. Соколовської податкове навантаження ПДФО слід розраховувати як відношення сум вилученого ПДФО до сукупних доходів фізичних осіб (до оподаткування) [130, с. 185–188].

У даному контексті влучною виступає теза авторів А. А. Славкової та М. М. Степури щодо доцільності врахування не всіх доходів, а лише тих, які підлягають оподаткуванню. Тобто, справедливо зазначено, що при розрахунку податкового навантаження слід зауважити, що до складу доходів населення входять соціальні трансферти, які, як правило, не оподатковуються, а тому і не мають враховуватися у загальній сумі доходів для розрахунку податкового навантаження [131].

На підтримку, виступає і теза В.В. Сомової щодо такого підходу, адже: «Податкова база враховує обсяг соціальних допомог та інших поточних трансфертів, що призводить до викривлень здійснюваних розрахунків податкового навантаження» [10, с. 97].

Досить часто, при дослідженні регулюючих властивостей ПДФО, науковцями ототожнюється показник ефективною та середньою ефективною ставки. Слід зазначити, що це два різних показники, які використовуються для вимірювання впливу оподаткування на доходи населення на різних рівнях дослідження. Так, ефективна ставка визначає рівень податкового навантаження

на доходи конкретного платника податку з урахуванням іманентних чинників впливу на рівень оподаткування, а саме мова йде про: резидентський статус платника податку, джерело походження, розмір доходу, право на застосування податкової соціальної пільги, податкової знижки, а також безпосередньо використання такого права конкретного платника податку.

Щодо середньої ефективної ставки ПДФО, то вона узагальнено характеризує рівень податкового навантаження на доходи певного кола платників податку, наприклад, на рівні конкретної країни чи регіону, охоплюючи широке коло платників з різними доходами під впливом на рівень оподаткування іманентних чинників.

Отже, за результатами проведеного аналізу підходів науковців щодо показників регулюючих властивостей ПДФО, пропонуємо при дослідженні регулюючого ефекту ПДФО застосовувати комплексний підхід, в рамках якого дослідити показник податкового навантаження ПДФО у двох аспектах, а саме: показник базового номінального навантаження, що стає актуальним з огляду на трансформацію структури ПДФО, і показник реального навантаження, яке по суті представляє собою середню ефективну ставку ПДФО.

Логічною складовою у дослідженні податкового навантаження ПДФО вбачається аналіз рівня розриву між показниками номінального та реального навантаження. А враховуючи, що навантаження чинить безпосередній вплив на чистий дохід платника є сенс також дослідити порівняння тенденцій, динаміки чистого доходу і ВВП в Україні за аналізований період.

Заслуговує уваги підхід І.С. Волохової щодо використання показника продуктивності ПДФО, який автор розраховує як відношення середньої ефективної ставки ПДФО та військового збору до основної нормативної ставки (суми ставки ПДФО і ставки ВЗ). Використовуючи даний підхід для подальшого дослідження регулюючих ефектів ПДФО, пропонуємо окрім показника сукупної продуктивності ПДФО, використання показників чистої продуктивності ПДФО і продуктивності військового збору у складі ПДФО. А також аналіз деталізованої структури податку на доходи фізичних осіб в бюджетах різних для з'ясування

внутрішніх домінант цього податку в розрізі окремих періодів (2004-2011 рр. та 2012-2022 рр.), а саме за такими складовими як: для періоду 2004-2011 рр. - податок на доходи найманих працівників; податок на доходи фізичних осіб-військовослужбовців та осіб рядового і начальницького складу органів внутрішніх справ, органів і установ виконання покарань, податкової міліції; податок на доходи фізичних осіб-шахтарів; податок на доходи фізичних осіб на дивіденди та роялті; податок на доходи фізичних осіб у вигляді виграшів або призів, отриманих внаслідок проведення конкурсів та інших розіграшів, виграшів в азартні ігри; податок на доходи фізичних осіб-нерезидентів; податок на доходи фізичних осіб-суб'єктів підприємницької діяльності і незалежної професійної діяльності; податок на доходи фізичних осіб від інших видів діяльності; податок на доходи фізичних осіб від продажу нерухомого майна та надання нерухомості в оренду (суборенду) житловий найм (піднайм); податок на доходи фізичних осіб від продажу рухомого майна та надання рухомого майна в оренду (суборенду); податок на доходи фізичних осіб від отриманого платником доходу внаслідок прийняття ним у спадщину майна, коштів, майнових чи немайнових прав; фіксований податок на доходи фізичних осіб від зайняття підприємницькою діяльністю; податок на доходи фізичних осіб всього; для періоду 2012-2022 рр. – податок на доходи фізичних осіб, що сплачується податковими агентами, із доходів платника податку у вигляді заробітної плати; податок на доходи фізичних осіб з грошового забезпечення, грошових винагород та інших виплат, одержаних військовослужбовцями та особами рядового і начальницького складу, що сплачується податковими агентами; податок на доходи фізичних осіб із доходів у формі заробітної плати шахтарів-працівників; податок на доходи фізичних осіб, що сплачується податковими агентами, із доходів платника податку інших ніж заробітна плата; податок на доходи фізичних осіб, що сплачується фізичними особами за результатами річного декларування; податок на доходи фізичних осіб із доходу у вигляді процентів; податок на доходи фізичних осіб із суми пенсійних виплат або щомісячного довічного грошового утримання; військовий збір; податок на доходи фізичних

осіб всього. Це дозволить обґрунтувати домінанти внутрішньої структури податку на доходи фізичних осіб та довести, що в структурі доходів фізичних осіб заробітна плата виступає домінантною складовою, відповідно лєвова частка у структурі надходжень ПДФО припадає саме на податок з доходів у вигляді заробітної плати, а механізм регулюючого впливу таких інструментів як податкова соціальна пільга та податкова знижка направлені виключно на доходи, отримані у вигляді заробітної плати, варто дослідити динаміку реального навантаження ПДФО на заробітну плату. Для цілей аналітичного дослідження регулюючого ефекту ПДФО пропонуємо розрахувати показники рівня розриву між показниками номінального та реального навантаження ПДФО загальних оподатковуваних доходів фізичних осіб, а також доходів у вигляді заробітної плати.

Важливим показником дослідження регулюючого ефекту ПДФО виступає показник продуктивності цього податку в частині доходів, отриманих у вигляді заробітної плати, на основі якого варто розрахувати показники чистої продуктивності ПДФО та військового збору.

Вагомого значення набуває аналіз показників втраченої ефективності ПДФО, які не варто розглядати суто як нереалізований фіскальний ефект, адже в ньому завуальований регулюючий ефект податку. Так, різниця між чистою продуктивністю ПДФО в частині оподаткування доходів, отриманих у вигляді заробітної плати та чистою продуктивністю ПДФО загальних оподатковуваних доходів фізичних осіб представляє собою показник втраченої продуктивності ПДФО внаслідок диференціації ставки оподаткування в частині знижених ставок.

Частка втраченої продуктивності ПДФО в частині оподаткування доходів, отриманих у вигляді заробітної плати представляє собою показник втраченої продуктивності ПДФО внаслідок застосування ПСП та ПЗ. Слід зацентувати на прямій залежності величини показників втраченої ефективності ПДФО відносно регулюючого ефекту ПДФО і на оберненій залежності щодо фіскального ефекту.

Запропонована система показників оцінювання регулюючого ефекту ПДФО наведена у таблицях 2.3 і 2.4.

Таблиця 2.3

Система показників оцінювання регулюючого ефекту ПДФО в аспекті податкового навантаження та продуктивності податку

Назва показника	Сутність показника	Формула розрахунку показника
1	2	3
Показник базового номінального навантаження ПДФО	Сума базової номінальної ставки ПДФО і військового збору	Ст. ПДФО баз. + Ст. ВЗ
Показник реального навантаження ПДФО на загальні оподатковувані доходи фізичних осіб (середня ефективна ставка)	Відношення утриманої суми ПДФО до доходів фізичних осіб (за виключенням соціальних трансфертів)	ПДФО ЗБУ /(Дох. нас. ном.-Соц.Трансф.)* 100%
Коефіцієнт розриву між показниками номінального та реального навантаження ПДФО загальних оподатковуваних доходів фізичних осіб	Відношення показника базового номінального навантаження ПДФО до показника реального навантаження ПДФО загальних оподатковуваних доходів фізичних осіб	Нав. ПДФО номін/ Нав. ПДФО реал. заг.опод. дох.
Сукупна продуктивність ПДФО	Відношення показника реального навантаження ПДФО на загальні оподатковувані доходи фізичних осіб до показника базового номінального навантаження ПДФО	Нав. ПДФО реал. заг.опод. дох./ Нав. ПДФО номін. * 100%
Чиста продуктивність ПДФО загальних оподатковуваних доходів фізичних осіб	Частка ПДФО в сукупній продуктивності ПДФО	Продукт. ПДФО сукуп. *(100- Частка ВЗ у структурі ПДФО)/100
Чиста продуктивність військового збору загальних оподатковуваних доходів фізичних осіб	Частка військового збору в сукупній продуктивності ПДФО	Продукт. ПДФО сукуп. *Частка ВЗ у структурі ПДФО/100

Продовження таблиці 2.3

1	2	3
Реальне навантаження ПДФО на доходи, отримані у вигляді заробітної плати,%	Відношення утриманої суми ПДФО з доходів у вигляді заробітної плати до доходів фізичних осіб, отриманих у вигляді заробітної плати	ПДФО (від зар.пл.) ЗБУ /Зар.пл. нас. * 100%
Коефіцієнт розриву між показниками номінального та реального навантаження ПДФО на доходи у вигляді заробітної плати	Відношення показника базового номінального навантаження ПДФО до показника реального навантаження ПДФО на доходи, отримані у вигляді заробітної плати,%	Нав. ПДФО номін/ Нав. ПДФО реал. на зар.пл.
Продуктивність ПДФО в частині доходів, отриманих у вигляді заробітної плати	Відношення показника реального навантаження ПДФО на доходи, отримані у вигляді заробітної плати до показника базового номінального навантаження ПДФО	Нав. ПДФО реал. на зар.пл./ Нав. ПДФО номін. * 100%
Чиста продуктивність ПДФО в частині доходів, отриманих у вигляді заробітної плати	Частка ПДФО в продуктивності ПДФО в частині доходів, отриманих у вигляді заробітної плати	Продукт. ПДФО від з.п./ Нав. ПДФО номін* Ст. ПДФО баз.
Чиста продуктивність військового збору в частині доходів, отриманих у вигляді заробітної плати	Частка військового збору в продуктивності ПДФО в частині доходів, отриманих у вигляді заробітної плати	Продукт. ПДФО від з.п./ Нав. ПДФО номін* Ст. ВЗ
Показник втраченої продуктивності ПДФО внаслідок диференціації ставки оподаткування в частині знижених ставок	Різниця між чистою продуктивністю ПДФО в частині оподаткування доходів, отриманих у вигляді заробітної плати та чистою продуктивністю ПДФО загальних оподатковуваних доходів фізичних осіб	Чиста продукт. ПДФО від з.п.- Чиста продукт. ПДФО заг.опод. дох.
Показник втраченої сукупної продуктивності ПДФО внаслідок застосування ПСП та ПЗ	Частка втраченої продуктивності ПДФО в частині оподаткування доходів, отриманих у вигляді заробітної плати	100% - Продукт. ПДФО сукуп. -Втрачена продукт. ПДФО диф.ст.

Джерело: розроблено та систематизовано автором.

В питанні дослідження ролі податкової соціальної пільги у забезпеченні регулюючого ефекту ПДФО, важливого значення набуває проблематика аналізу

умов щодо застосування ПСП в рамках реалізованої державної політики, що, у свою чергу, свідчить про рівень доступності ПСП для платників податку.

Таблиця 2.4

Система показників оцінювання регулюючого ефекту ПДФО в аспекті податкової соціальної пільги

Назва показника	Сутність показника	Формула розрахунку показника
Показник доступності податкової соціальної пільги	Відношення граничного розміру доходу для отримання ПСП до розміру мінімальної заробітної плати	Гр. дох./ МЗП
Показник порогового значення ефекту від ПСП	Відношення вигоди від застосування ПСП (щодо максимальної величини доходу у вигляді заробітної плати) до граничного розміру доходу для отримання ПСП	Вигода псп/ Гр. дох.*100%, де Вигода псп = ПДФО без псп- ПДФО з псп
Показник порогової значущості ПСП у забезпеченні базового соціального стандарту	Відношення вигоди від застосування ПСП (щодо максимальної величини доходу у вигляді заробітної плати) до прожиткового мінімуму	Вигода псп/ПМ*100%, де Вигода псп = ПДФО без псп- ПДФО з псп

Джерело: розроблено автором.

Критерій доступності ПСП виступає ключовим чинником забезпечення регулюючого ефекту ПДФО. Грунтуючись на квінтесенції ПДФО, пропонуємо показник доступності податкової соціальної пільги розраховувати як відношення граничного розміру доходу для отримання права на ПСП до розміру мінімальної заробітної плати. Варто врахувати важливість дослідження коефіцієнту відношення МЗП до ПМ з огляду на його безпосередній вплив на досліджуваний показник. Граничний рівень доходу, в залежності від коефіцієнту відношення МЗП до ПМ, може виступати інструментом забезпечення соціальної справедливості ПСП, або, навпаки, – перешкодою її реалізації.

Так, виходячи з методики розрахунку граничного рівня доходу платника податку для застосування ПСП, ПСП стає доступною при значенні показника

доступності, який дорівнює 1,4, а по мірі збільшення коефіцієнту відношення МЗП до ПМ доступність ПСП буде зменшуватись, і навпаки. При значенні показника доступності податкової соціальної пільги, яке дорівнює 1, ПСП стає доступною для фізичних осіб – платників податку з доходом у вигляді заробітної плати на рівні розміру мінімальної заробітної плати. Відповідні відхилення значення цього показника у бік зменшення свідчить про втрату податковою соціальною пільгою доступності для даної категорій платників податку, а збільшення – про розширення кола фізичних осіб – потенційних користувачів ПСП за критерієм рівня доходу у вигляді заробітної плати.

Дослідження компенсаційного впливу податкової соціальної пільги як основного інструменту регулювання рівня доходів фізичних осіб в процесі оподаткування пропонуємо провести на основі показника порогового значення ефекту від ПСП та показника порогової значущості ПСП у забезпеченні базового соціального стандарту.

Застосування саме порогового значення досліджуваних показників обумовлено граничним рівнем доходу платника податку як обмежуючого критерію застосування ПСП.

Порогове значення ефекту від ПСП пропонуємо розраховувати як відношення вигоди платника податку від застосування ПСП при оподаткуванні максимальної величини доходу у вигляді заробітної плати, регламентованої податковим законодавством, до граничного розміру доходу для отримання ПСП.

В свою чергу, під вигодою платника податку від застосування ПСП мається на увазі різниця між розміром ПДФО без застосування ПСП та ПДФО із застосуванням ПСП.

Розглядаючи ПСП як преференційний інструмент оподаткування доходів фізичних осіб, слід проаналізувати його роль у соціальній політиці. Базовим державним соціальним стандартом виступає прожитковий мінімум, а отже логічним є дослідження показника порогової значущості ПСП у забезпеченні базового соціального стандарту, розрахунок якого пропонуємо шляхом відношення вигоди платника податку від застосування ПСП при оподаткуванні

максимальної величини доходу у вигляді заробітної плати, регламентованої податковим законодавством, до прожиткового мінімуму. Для узгодженості використовуваних показників, слід зазначити, що під ПМ мається на увазі розмір місячного прожиткового мінімуму, чинного для працездатної особи на 1 січня звітного податкового року.

Запропонована система показників для оцінювання регулюючого та фіскального ефектів, розроблена у цьому пункті, покладена в основу подальшого аналізу в межах нашого дослідження.

2.2. Оцінювання фіскального ефекту податку на доходи фізичних осіб

Оцінювання фіскального ефекту податку на доходи фізичних осіб вбачається за доцільне провести в ретроспективі на основі вже визначених у попередньому пункті показників.

У відповідності до проведеної періодизації трансформації ПДФО, перший та другий етапи слід розглядати як початкові кроки формування власної системи прибуткового оподаткування населення, визначення її базових орієнтирів, направлених, перш за все, на забезпечення додаткових надходжень до бюджету і тотальне вирівнювання диспропорцій розмірів доходів фізичних осіб. Дослідження фіскального ефекту ПДФО у цей період не представляє наразі великого наукового інтересу з огляду на привалювання ознак радянської моделі оподаткування персональних доходів, грошову реформу та процеси гіперінфляції. А от третій етап, який розпочався у 2004 р. з прийняттям Закону України «Про податок з доходів фізичних осіб», характеризується формуванням нової методики оподаткування доходів фізичних осіб, яка, в свою чергу, відобразилась на фіскальних ефектах даного податку. Слід зазначити, що протягом 2004-2010 рр., незважаючи на коригування норм податкового законодавства, назрівала необхідність реформування податкової системи в цілому і оподаткування доходів фізичних осіб зокрема. Саме з прийняттям у 2011 р. ПКУ почався новий етап розвитку податкової системи, а

процеси модернізації ПДФО та адаптації податкового законодавства до реалій сьогодення тривають і нині. Отже, в контексті дослідження фіскальних ефектів ПДФО, доцільно провести дослідження за визначеними показниками у розрізі двох значущих періодів 2004-2010 рр. та починаючи з 2011 р. по сьогодення.

Податок на доходи фізичних осіб, з огляду на іманентні йому потужні бюджетоформуючі властивості, відіграє провідну роль у перерозподілі доходів фізичних осіб та забезпеченні фіскальної достатності бюджету [132; 133].

Перш ніж перейти безпосередньо до аналізу показників фіскального ефекту ПДФО у різних ланках бюджетної системи України, варто відмітити динаміку ПДФО у ВВП, зокрема її можна розглядати в розрізі показників навантаження ПДФО на офіційну економіку, коефіцієнт ефективності ПДФО у ВВП, а також еластичність даного податку (таблиця 2.5).

Таблиця 2.5

Динаміка показників ПДФО у ВВП у період 2004–2010 рр.

Роки	Навантаження ПДФО на офіційну економіку, %	Коефіцієнт ефективності ПДФО у ВВП	Коефіцієнт еластичності ПДФО
2004	3,83	0,29	1,16
2005	3,92	0,3	1,11
2006	4,19	0,32	1,36
2007	4,83	0,32	1,62
2008	4,84	0,32	1,01
2009	4,87	0,32	0,84
2010	4,71	0,31	0,79

Джерело: складено та розраховано автором за даними [74].

Вихідні дані для проведення розрахунків наведені у додатку В1.

Впродовж дії Закону України «Про податок з доходів фізичних осіб» сформувалась тенденція стабільності і незначного приросту як показника навантаження ПДФО на офіційну економіку, який коливався у межах 3,83–4,87%, так і ефективності ПДФО в ВВП, що обумовлювалось випереджаючими темпами приросту надходжень ПДФО над темпами приросту ВВП. Зокрема у 2007 р. драйвером нарощення надходжень ПДФО стало підвищення ставки оподаткування з 13% до 15% бази оподаткування. Стрімке падіння ВВП, а відповідно і ПДФО за наслідками світової фінансової кризи не змінило сформований тренд досліджуваних

показників навантаження ПДФО на офіційну економіку та ефективності ПДФО в ВВП з огляду на пропорційність зрушень та збереження стабільних показників частки оплати праці в структурі ВВП. При цьому, варто відмітити втрату ПДФО еластичності до ВВП за наслідками деструктивного впливу світової фінансової кризи.

Аналізуючи формування бюджетів за рахунок ПДФО, І. С. Волохова відмічає пряму залежність обсягів надходжень податку від зростання ВВП в країні та зазначає, що «оптимальні (за Парето-оптимумом) перерозподільні відносини мають приводити, із зростанням ВВП, до відповідного зростання доходів населення, відповідно мають зростати обсяги надходжень ПДФО» [134, с. 11; 135]. Це цілком відповідає критерію Парето (зростання суспільного добробуту) при якому розподіл ресурсів, що збільшує добробут хоча б однієї людини, не знижує добробуту інших [136].

Слід зазначити, що досягнення оптимальності перерозподільних відносин можливе в періоди економічного росту, коли створений приріст ВВП, розподіляється між усіма членами суспільства. В кризові та посткризові періоди перерозподільні процеси спотворюються під впливом дестабілізуючих чинників.

Дійсно, така залежність чітко відслідковувалася у період 2004-2010 років. Однак, у наступному аналізованому періоді 2011-2022 рр. не відмічалось чіткої прямої залежності між темпами приросту ВВП і ПДФО, тому, для більш детального дослідження ролі ПДФО у ВВП, використовуватимемо додатково показник реального ВВП в цінах попереднього року, що в свою чергу дасть змогу оцінити якою мірою зростання ВВП відображає реальне зростання виробництва, а не зростання цін, тобто яким чином інфляційний фактор спотворює досліджуваний показник.

З прийняттям у 2011 р. ПКУ почався новий етап розвитку податкової системи, дослідження фіскального ефекту ПДФО цього періоду представляє найбільший науковий інтерес, з огляду не лише на ефект від податкових нововведень, а й ті соціальні, економічні, політичні виклики, що постали перед Україною.

За період 2011-2022 рр. частка ПДФО у ВВП мала стійку тенденцію зростання з 4,6 до 8,1%. З прийняттям ПКУ у 2011 р. частка ПДФО у ВВП дійсно скоротилася: перш за все таке скорочення пояснюється випереджаючими темпами приросту ВВП.

Динаміка навантаження ПДФО на офіційну економіку представлена на рис. 2.1 і демонструє тенденцію нарощення розриву частки ПДФО у номінальному і реальному ВВП.

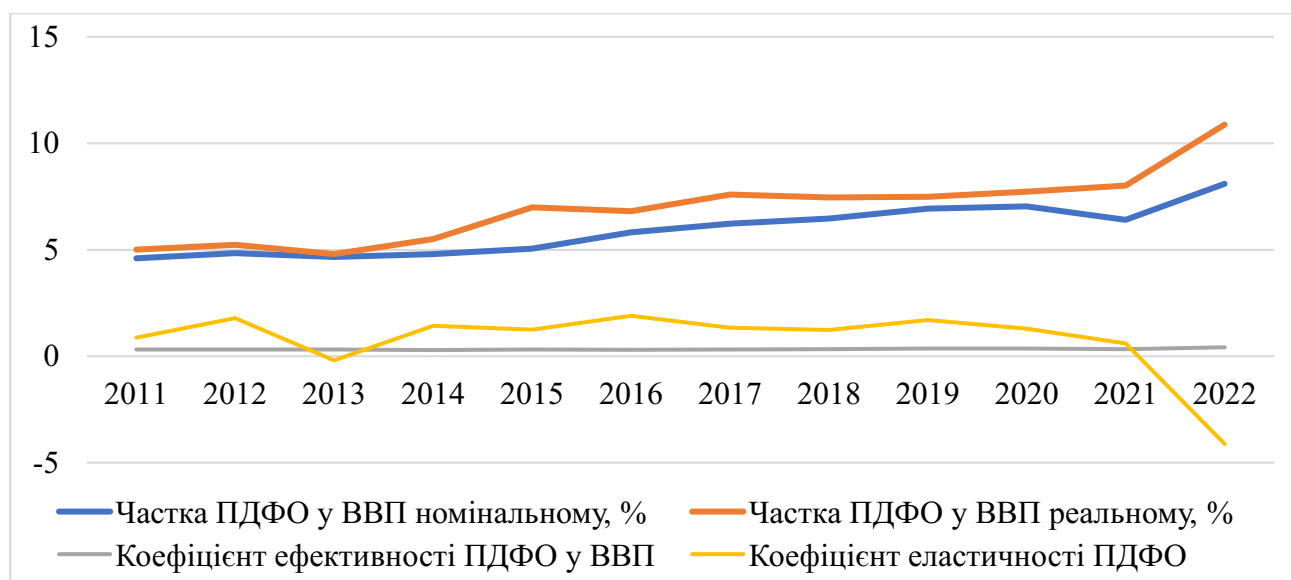

Рис. 2.1 Динаміка показників ПДФО у ВВП у період 2011–2022 рр.

Джерело: побудовано та розраховано автором за даними [74].

Вихідні дані для проведення розрахунків наведені у додатках В2, В3.

Однак надалі така тенденція порушується, темпи приросту ВВП скорочуються, натомість відмічається тенденція стрімкого нарощення розриву між номінальним та реальним ВВП, що свідчить про значний вплив інфляційного фактору на ВВП. Фактично економіка переходить у стан рецесії. Нарощення частки ПДФО у ВВП забезпечується здебільшого часткою оплати праці в структурі ВВП та цільовою направленістю змін ПКУ на посилення фіскальної ролі ПДФО. Отже, за аналізований період, навантаження ПДФО на офіційну економіку зросло вдвічі, що свідчить про посилення фіскальної значущості ПДФО в економіці як інструменту перерозподілу ВВП.

При цьому, варто відмітити, збереження тенденції нарощення коефіцієнту ефективності ПДФО у ВВП попри перманентність соціальних, економічних та політичних викликів. Натомість, щодо еластичності ПДФО, слід зацентувати на деструктивному впливі таких викликів на досліджуваний показник.

Визначальним показником для оцінювання фіскального ефекту ПДФО виступає показник фіскального ефекту ПДФО в доходах Зведеного Бюджету України, динаміка якого наведена у таблицях 2.6 і 2.7. Вихідні дані для проведення розрахунків та аналізу наведені у додатках В4, В5.

Таблиця 2.6

Динаміка показників фіскального ефекту ПДФО в доходах Зведеного Бюджету України у період 2004–2010 рр.

Роки	Темп приросту доходів Зведеного бюджету, %	Частка податкових надходжень в структурі Зведеного бюджету, %	Темп приросту податкових надходжень, %	Частка ПДФО в структурі податкових надходжень, %	Темп приросту надходжень ПДФО до Зведеного бюджету, %	Частка ПДФО в структурі доходів Зведеного Бюджету України, %
2004	х	69,01	14,00	20,92	х	14,44
2005	46,60	73,08	35,59	17,67	31,12	12,91
2006	28,04	73,19	22,01	18,13	31,55	13,27
2007	28,01	73,32	22,03	21,57	52,61	15,81
2008	35,45	76,26	29,01	20,20	31,95	15,41
2009	-8,37	76,23	-9,18	21,38	-3,07	16,30
2010	15,22	74,54	11,25	21,77	14,71	16,23

Джерело: складено та розраховано автором за даними [74, 150].

Динаміка нарощення частки ПДФО в структурі доходів Зведеного Бюджету України за період дії Закону України «Про податок з доходів фізичних осіб» з 14,44% до 16,23% свідчить про значний фіскальний ефект ПДФО. На тлі нарощення частки податкових надходжень нарощується частка ПДФО в структурі доходів Зведеного Бюджету України.

У період 2004–2006 діяла плоска шкала оподаткування ПДФО за ставкою 13%, що забезпечувало стабільний щорічний приріст надходжень ПДФО, а скорочення відповідного показника фіскального ефекту ПДФО у 2005 р. обумовлено випереджаючим темпом приросту загального обсягу доходів Зведеного бюджету над податковими надходженнями за рахунок неподаткових надходжень. У 2006 р. було

розширено базу оподаткування ПДФО в частині оподаткування доходів фізичних осіб-працівників закордонних дипломатичних установ України з фонду оплати праці в національній валюті, що забезпечило надходження у розмірі 0,7% загальної суми ПДФО. Незважаючи на значне скорочення темпу приросту доходів Зведеного бюджету, надходження ПДФО зберегли темп приросту на рівні попереднього р. з незначним приростом його частки в структурі податкових надходжень.

З 2007 р. по 2010 р. було збільшено ставку оподаткування за плоскою шкалою до 15%. У 2007 р. за рахунок розширення бази оподаткування та підвищення ставки, надходження ПДФО зросли на 52,61%, що в свою чергу відобразилось на динаміці показника фіскального ефекту ПДФО в доходах ЗБУ (+2,54 в.п.). Так база оподаткування була розширена за рахунок оподаткування доходів від продажу та надання в оренду рухомого і нерухомого майна, а також оподаткування спадщини майна, коштів, майнових чи немайнових прав. Такі зміни щодо оподаткування доходів фізичних осіб мали фіскальну спрямованість та виступали компенсаторами для забезпечення необхідного фіскального ефекту ПДФО. Так, за наслідками світової фінансової кризи, на тлі скорочення темпу приросту загальних доходів Зведеного бюджету на 8,37% та темпу приросту податкових надходжень на 9,18%, частка надходжень від ПДФО скоротилась лише на 3,07%, забезпечивши приріст показника фіскального ефекту ПДФО у доходах ЗБУ до 16,30% (+0,89 в.п.).

У цілому в майбутніх періодах зберігається тенденція нарощення показника фіскального ефекту ПДФО у доходах ЗБУ, що насамперед обумовлено заходами щодо розширення бази оподаткування та збільшення ставки податку. Динаміка показника фіскального ефекту ПДФО в доходах ЗБУ у період 2011–2022 рр. наведена у таблиці 2.7, а вихідні дані для проведення розрахунків та аналізу наведені у додатках В6 - В9.

Зменшення частки ПДФО у номінальному ВВП у 2011 р. до 4,6% (з 4,71% у 2010 р.) не можна сприймати однозначно як негативну динаміку, адже таке скорочення показника було спричинено випереджаючим темпом приросту ВВП, що свідчить про відновлення економіки після кризового періоду. Відповідно суттєвий приріст спостерігався щодо доходів Зведеного бюджету, нарощення в його структурі

частки податкових надходжень. Скорочення частки ПДФО у податкових надходженнях відбулося, зокрема, і через збільшення у 1,5 рази надходжень ПДВ. В свою чергу, приріст частки надходжень ПДФО до Зведеного бюджету на 18,72% був забезпечений за рахунок: переходу від пропорційної до малопрогресивної шкали оподаткування з базовою ставкою 15%; впровадження ставки 17% до суми перевищення доходу 10 мінімальних заробітних плат; зростання доходів населення на 15,04%, зокрема номінальної середньої заробітної плати на 17,6% щодо показника минулого року. До того ж відбулися зрушення у структурі ПДФО, зокрема скоротилась частка ПДФО з доходу найманих працівників з відповідним перекладанням податкового навантаження на доходи, отриманні від операцій з майном.

Таблиця 2.7

Динаміка фіскального ефекту ПДФО в доходах Зведеного Бюджету України
у період 2011–2022 рр.

Роки	Темп приросту доходів Зведеного бюджету, %	Частка податкових надходжень в структурі Зведеного бюджету, %	Темп приросту податкових надходжень, %	Частка ПДФО в структурі податкових надходжень, %	Темп приросту надходжень ПДФО до Зведеного бюджету, %	Частка ПДФО в структурі доходів Зведеного Бюджету України, %
2011	26,72	83,98	29,95	18,10	18,72	15,20
2012	11,79	80,93	7,18	18,91	12,52	15,30
2013	-0,61	79,94	-1,86	19,14	-0,61	15,30
2014	3,00	80,58	3,69	20,46	11,01	16,49
2015	42,97	77,85	27,60	19,70	32,95	15,33
2016	20,05	83,14	22,00	21,33	38,81	17,73
2017	29,90	81,45	21,42	22,42	33,80	18,26
2018	16,47	83,29	16,04	23,31	23,81	19,41
2019	8,91	82,98	7,85	25,74	19,82	21,36
2020	6,74	82,57	5,84	25,96	7,13	21,44
2021	20,74	87,46	21,81	24,06	18,53	21,04
2022	32,13	61,16	-8,23	31,32	20,27	19,15

Джерело: складено та розраховано автором за даними [74,150].

2012 рік характеризується значним уповільненням економічного зростання в Україні, що у свою чергу проявилось у скороченні темпу приросту ВВП до 7,01% (з 21,62% у 2011) під впливом гальмування світової економіки. Темп приросту ПДФО на 12,52% забезпечив приріст частки ПДФО у ВВП до рівня 4,84%. На тлі стрімкого

скорочення темпу приросту доходів Зведеного бюджету до 11,79% (з 26,72% у 2011 р.) і відповідного зниження темпу приросту податкових надходжень більш, ніж у 4 рази, відзначається динаміка нарощення частки ПДФО в структурі податкових надходжень до рівня 18,91% і частки ПДФО в структурі доходів Зведеного Бюджету до рівня 15,30%. Позитивна динаміка показника фіскального ефекту ПДФО у доходах ЗБУ у 2012 р. забезпечилась збереженням темпу приросту доходів населення за рахунок збільшення розміру мінімальної та середньомісячної номінальної заробітної плати на 14,03% та 14,93% відповідно.

У 2013 р. в умовах складних економічних відносин України з рф відбулось скорочення експорту вітчизняної продукції майже до 25%, що в свою чергу стало причиною скорочення обсягів промислового виробництва і як наслідок, – катастрофічного скорочення темпів приросту ВВП. Падіння показників бюджету відобразився у від’ємних значеннях темпів приросту як загальних доходів Зведеного бюджету, так і податкової складової. Відповідна тенденція була обумовлена скороченням доходів населення, задіяних у промисловому виробництві, що вплинуло на формування доходів населення, темп приросту яких скоротився 2,4 рази у порівнянні з минулим роком. Підвищення рівня мінімальної заробітної плати на 7,9% і відповідний приріст середньомісячної заробітної плати не змогли компенсувати інтенсивного скорочення рівня доходів населення, і як наслідок, – надходжень ПДФО. Однак, варто відмітити збереження показника фіскального ефекту ПДФО у доходах ЗБУ на минулорічному рівні зі збереженням тенденції нарощення частки ПДФО в структурі податкових надходжень, що свідчить про значну бюджетоформуючу роль ПДФО.

Вже наступного року перед економікою України постали ще масштабніші виклики – анексія Криму та АТО на Сході країни. Падіння рівня виробництва і експорту у найбільш індустріальному регіоні країни безперечно вплинуло і на ВВП і на рівень надходжень ПДФО. Інфляційний приріст номінального ВВП до рівня 7,68% нівелювався розривом між обсягами реального і номінального ВВП у розмірі -12,87%. Темп приросту доходів Зведеного бюджету складав 3%, а податкової складової, –3,69%. Рівень безробіття сягнув 9,7%, а доходи населення

характеризувався від'ємною динамікою на рівні -2,06% до рівня попереднього року. Не зважаючи на ці негативні екзогенні детермінанти спостерігався приріст надходжень ПДФО до Зведеного бюджету, на 10,4 в.п. (з -0,61% до 11,01%), або у 1,1 рази зі збереженням тенденції зміцнення його ролі у формуванні податкових надходжень. Такий приріст, зокрема, зумовлений введенням військового збору з серпня 2014 р. та за рахунок розширення бази оподаткування ПДФО шляхом оподаткування процентів. Так в структурі надходжень ПДФО частка ПДФО, що сплачується податковими агентами, із доходів платника податку у вигляді заробітної плати невпинно скорочувалася і у 2014 р. склала 79,6% (-6,3 в.п. у порівнянні з минулорічним показником), що обумовлено новими складовими, а саме: військовим збором, частка якого склала 3,4% від загального обсягу ПДФО; ПДФО із доходу у вигляді процентів – 2,8%. Закономірними, з огляду на розгортання АТО на Сході України, є структурні зрушення ПДФО в частині скорочення частки даного податку із доходів у формі заробітної плати шахтарів та нарощення відповідної частки з доходів військовослужбовців [137].

Визначальною у цей період була роль траншів МВФ, зважаючи, що вони не приводять до безпосереднього росту ВВП, однак як фактор макроекономічної стабілізації економіки, суттєво впливають на його динаміку, і відповідно до контексту дослідження, на динаміку надходжень ПДФО. Так у 2015 р. несприятлива зовнішньоекономічна кон'юнктура виступала тригером процесів подальшого скорочення обсягів промислового виробництва, зберігалася тенденція високого рівня безробіття, а номінальний приріст ВВП склав 26,34%. При цьому варто відмітити, що різниця між обсягами реального і номінального ВВП склала 27,74 %, що свідчить про інтенсифікацію інфляційних процесів. Доходи Зведеного бюджету продемонстрували піковий за досліджуваний період приріст на рівні 42,97%, темп приросту податкових надходжень склав 27,6%. Однак, розглядаючи структуру доходів Зведеного бюджету України, відмічається зменшення частки податкових надходжень з 80,58% до 77,85% з відповідним приростом неподаткових надходжень з 17,68% до 21,50%, що в свою чергу вплинуло на скорочення зведеного показника фіскального ефекту ПДФО на 1,16 в.п..

Приріст надходжень ПДФО у 2015 р. було забезпечено, окрім приросту доходів населення, які зросли на 16,83%, у тому числі за рахунок приросту середньомісячної номінальної заробітної плати на 20,55% попри незмінного розміру мінімальної заробітної плати, як базової соціальної гарантії, який вперше за аналізований період не був відкоригованим, ще і низкою податкових змін щодо оподаткування доходів фізичних осіб, а саме було:

- підвищено ставку ПДФО з 17% до 20% бази оподаткування для місячного оподатковуваного доходу, який перевищує 10 мінімальних заробітних плат в розмірі, встановленому на 1 січня звітного р.;

- скасовано ставку ПДФО у розмірі 10% бази оподаткування для доходу у вигляді заробітної плати шахтарів, відтоді до такого доходу застосовувалася базова ставка податку у розмірі 15% і 20%;

- виключено з винятків щодо оподаткування у подвійному розмірі ставки (а саме 30%) виграшів в державну та недержавну грошові лотерею та виграшів гравця, отримані від організатора гри;

- введено ставку 20% ПДФО для пасивних доходів, у тому числі нарахованих у вигляді дивідендів по акціях та інвестиційних сертифікатах, що виплачуються інститутами спільного інвестування;

- введено диференційовану систему ставок оподаткування дивідендів за критерієм належності податкового агента до платників податку на прибуток підприємств, таким чином, для доходів у вигляді дивідендів по акціях та корпоративних правах, нарахованих резидентами – платниками податку на прибуток підприємств, застосовувалася ставка ПДФО 5%, а для дивідендів, нарахованих податковим агентом, який є суб'єктом спрощеної системи оподаткування або звільнений від сплати податку на прибуток підприємств, застосовувалася ставка ПДФО 20%;

- розширено базу оподаткування ПДФО шляхом внесення до переліку загального оподаткованого доходу суми пенсій, якщо їх розмір перевищував три розміри мінімальної заробітної плати (у розрахунку на місяць), встановленої на 1 січня звітного податкового року, – у частині такого перевищення. Тобто, суми

пенсій, що перевищують три розміри мінімальної заробітної плати підлягали оподаткуванню ПДФО за ставкою 15%, а ті, що перевищують десятикратний розмір мінімальної заробітної плати – за ставкою 20% в частині перевищення.

– продовжено справляння військового збору та розширено його базу, до якої включились не лише заробітна плата та платежі за цивільно-правовими договорами, а також будь-які доходи, що включаються до бази оподаткування податком з доходів фізичних осіб [114].

Отже, в податкових змінах до ПКУ 2015 р. щодо оподаткування доходів фізичних осіб, чітко прослідковується фіскальна спрямованість таких нововведень.

Аналіз структури надходжень ПДФО у 2015 р. свідчить про подальше скорочення частки ПДФО з доходів у вигляді заробітної плати до 68,3 % (-11,3% у порівнянні з минулорічним показником), відмічався закономірний приріст частки ПДФО з виплат, одержаних військовослужбовцями, що є логічним в умовах загострення АТО, нарощення частки військового збору, до того ж, за рахунок розширення бази оподаткування, формується ПДФО із пенсійних виплат, на який приходиться 1,1% загального обсягу ПДФО. Однак найбільший приріст частки ПДФО відмічався із доходу у вигляді процентів – з 2,8% до 8,2%, що виступає індикатором фіскального ефекту нововведень в оподаткуванні доходів фізичних осіб в частині одержання пасивних доходів.

У 2016 р. реальна економічна ситуація потрохи зазнала позитивних змін, зокрема за рахунок покращення цінової кон'юнктури товарів національного експорту на міжнародних ринках за рахунок дії Угоди про Поглиблену та всеосяжну зону вільної торгівлі між Україною та ЄС. Динаміка ВВП розцінюється як позитивна, незважаючи на зниження темпу приросту номінального ВВП з 26,34% до 20,40%, адже скорочується розрив між обсягами реального і номінального ВВП з -27,74% до -14,63%, що свідчить про формування тенденції зростання виробництва, а не зростання цін.

Доходи населення демонструють сталу динаміку (+ 15,76%), у тому числі за рахунок зростання номінальної середньої заробітної плати на 23,55% і мінімальної заробітної плати на 13,14% щодо показника минулого року.

З врахуванням суттєвих трансформаційних змін в оподаткуванні доходів фізичних осіб у 2016 р. сформувалася ситуація перевищення темпу приросту надходжень ПДФО над темпом приросту податкових надходжень та темпом приросту загальних доходів Зведеного бюджету. Що відповідно відобразилося на динаміці приросту показника фіскального ефекту ПДФО у доходах ЗБУ до 17,73%, або на 2,4 в.п.. Такий приріст є найбільшим за аналізований період і засвідчує про фіскальний ефект трансформаційних змін.

Концептуальні зміни справляння ПДФО стосуються уніфікації податкових ставок. Базову ставку ПДФО встановлено на рівні 18% і тим самим: по-перше, ліквідовано диференціацію ставки податку залежно від обсягу отриманого доходу (15,20%); по-друге, скасовано подвійний розмір ставки оподаткування для виграшів та призів (30%); по-третє, майже ліквідовано розмежування доходу від трудової та фінансово-інвестиційної діяльності (пасивні доходи, які оподатковувались за підвищеною ставкою (20%), оподатковуються, як і трудові доходи, за базовою ставкою 18%) [114; 138].

Виключення, як і раніше, становлять дивіденди, нараховані резидентами-платниками податку на прибуток підприємств. Таким чином дивіденди, нараховані податковим агентом, який є суб'єктом спрощеної системи оподаткування або звільнений від сплати податку на прибуток підприємств оподатковуються за ставкою ПДФО 18%, а для дивідендів нарахованих резидентами-платниками податку на прибуток підприємств застосовується ставка – 5%.

Зазнав модифікації механізм оподаткування заробітної плати в частині справляння єдиного соціального внеску. До 2016 р. його утримання було закладено безпосередньо в методику оподаткування заробітної плати ПДФО. Наразі утримання ЄСВ з заробітної плати скасовано, чим збільшено розмір бази оподаткування ПДФО доходів у вигляді заробітної плати.

Досліджуючи структуру надходжень ПДФО з 2016 р., слід відмітити подальшу тенденцію нарощення частки ПДФО з доходів у вигляді заробітної плати. Зокрема такі структурні зрушення обумовлені збільшенням бази оподаткування ПДФО,

відповідно до змін методики розрахунку податку з доходів у вигляді заробітної плати, а також скороченням частки ПДФО з доходу у вигляді процентів.

У 2017 р., без забезпечення відповідного економічного росту економіки, було підвищено розмір мінімальної заробітної плати до 3200 грн, що 2,3 рази перевищує відповідний показник минулого року. Розрив між номінальним та реальним ВВП досяг -18,01% (з -14,43), що свідчить про посилення інфляційних процесів. На тлі пікового значення безробіття (9,9%) спостерігався приріст доходів населення на 29,29%. Відповідно частка оплати праці в структурі ВВП, надходження ПДФО до Зведеного бюджету та його частка в податкових надходженнях демонструють приріст, що свідчить про посилення фіскального ефекту ПДФО. Логічним наслідком підвищення мінімальної заробітної плати, як базової соціальної гарантії, стали зміни в структурі ПДФО та формування подальшого тренду нарощення частки ПДФО, що сплачується податковими агентами, із доходів платника податку у вигляді заробітної плати.

2018 р. характеризується помірним приростом номінального ВВП та суттєвим скороченням розривів між обсягами реального і номінального ВВП, що свідчить про стабілізацію економіки. Фактично, імперативи оподаткування доходів фізичних осіб визначенні, тенденції сформовані. Випереджаючі темпи приросту ПДФО формують позитивну динаміку показника фіскального ефекту ПДФО у доходах ЗБУ.

Однак, неочікуваним викликом для української економіки у 2019 р. стала ревальвація національної валюти, що не було передбачено макроекономічним прогнозуванням та бюджетним плануванням. На тлі макроекономічної стабільності та сприятливої ситуації на зовнішніх ринках, середній обмінний курс гривні до долара США в 2019 р. становив 25,8 грн / дол., тоді як при підготовці Державного бюджету враховувався прогноз 28,2 грн / дол.. Консекветним наслідком ревальвації гривні стало зменшення надходжень до бюджету, перш за все, за рахунок оподаткування зовнішньоекономічних операцій та інших доходів, які залежать від обмінного курсу національної валюти. Проведений Урядом секвестр не призвів до очікуваного ефекту.

Так у 2019 р. темп приросту доходів Зведеного бюджету скоротився вдвічі у порівнянні з минулим роком та склав 8,91%, а темп приросту надходжень ПДФО, з огляду на стабільність бази оподаткування, склав 19,82%, що забезпечило приріст показника фіскального ефекту ПДФО у доходах ЗБУ до рівня 21,36%.

Ще складнішим для економіки видався 2020 рік. Низка екстраординарних проблем, викликаних пандемією (COVID-19), спровокувала стрімке падіння показника ВВП з 11,69% до 5,52% з одночасним посиленням розриву номінального і реального ВВП з -7,52% до -8,96%, що свідчить про поглиблення кризи. Однак, випереджаючі темпи приросту надходжень ПДФО до Зведеного бюджету формують стійку динаміку показника фіскального ефекту ПДФО у доходах ЗБУ, який досяг максимального значення за аналізований період і склав 21,44%.

Пролонгація пандемії у 2021 р. вже не мала таких жорстких тригерів впливу на економіку, відновлення економічного зростання відбувалось на тлі відновлення світової економіки, пом'якшенні карантинних обмежень та переважно за інфляційною складовою. Показник фіскального ефекту ПДФО в доходах ЗБУ у аналізованому р. не зазнав суттєвих змін за рахунок приросту доходів населення на 16,15%, а середньої заробітної плати – на 20,9%, у тому числі за рахунок приросту мінімальної заробітної плати на 27,04%.

Наступне випробування української економіки – повномасштабне вторгнення РФ в Україну та оголошення військового стану. Наслідки воєнних дій завдають значних збитків вітчизняній економіці загалом та кожному громадянину зокрема. В Україні в умовах воєнного стану розриваються логістичні зав'язки, знищуються підприємства, обмежується діяльність багатьох підприємств, блокуються морські порти, бізнес здебільшого паралізується ситуацією, яка склалася в країні [139, с. 92; 140]. Наслідком чого стала масова міграція населення, втрата робочих місць, обмежена зайнятість і, як результат, різке зниження рівня доходів фізичних осіб на тлі рекордного рівня безробіття (до 22,1%, що майже вдвічі перевищив показник попереднього року).

Відбулися суттєві структурні зрушення у надходженнях ПДФО, так у 2022 р., внаслідок активних воєнних дій, змінилась структура доходів населення – об'єкта

оподаткування ПДФО, а саме: вперше за всю історію незалежної України, частка ПДФО, що сплачується податковими агентами із доходів платника податку у вигляді заробітної плати, скоротилася до рівня 58,6% (76,4% у 2021 р.), натомість частка ПДФО з виплат, одержаних військовослужбовцями, зросла до 26,6% (5,6% у 2021р.).

Розгортання бойових дій завдало серйозного удару українській економіці, Урядом були вжиті першочергові заходи щодо переорієнтування бюджету країни на військові цілі, що безумовно відобразилося на виконанні бюджетних показників.

Не зважаючи на низку проблем, які актуалізувалися в умовах воєнного стану, доходи Зведеного бюджету України зросли на 32,13% [141; 142]. При цьому відзначалася від'ємна динаміка податкових надходжень, які зменшилися порівняно з аналогічним періодом минулого р. на 8,23%. В умовах стрімкого скорочення частки податкових надходжень в структурі доходів ЗБУ (з 87,46% до 61,16%), надходження ПДФО продовжили тенденцію минулих років до зростання. Так, суттєво зросла частка ПДФО в податкових надходженнях ЗБУ (з 24,06% до 31,32%), однак показник фіскального ефекту ПДФО в доходах ЗБУ дещо скорочується на тлі випереджаючих темпів приросту доходів ЗБУ за рахунок неподаткових надходжень. Тим не менш, проведений аналіз, засвідчує вагомість фіскального ефекту ПДФО в доходах Зведеного бюджету України.

Отже, податок на доходи фізичних осіб виступає досить стабільним джерелом наповнення Зведеного бюджету України, за аналізований період 2011-2022 рр. показник фіскального ефекту ПДФО в доходах ЗБУ коливався в межах від 15,20% до 21,44%. Нарощування частки ПДФО в структурі доходів Зведеного бюджету України слід розглядати як позитивний фіскальний ефект від податкових реформ 2014-2016 років. Зокрема це відбулося за рахунок змін стосовно вбудованих детермінант ПДФО, якими передбачалося розширення бази оподаткування, введенням нових об'єктів оподаткування, перехід від малопрогресивної до пропорційної шкали оподаткування. Однак, й слід відмітити значний вплив інфляційного фактору, зокрема зростання розміру

мінімальної заробітної плати, яка в свою чергу виступає визначальною складовою системи державних соціальних гарантій.

Враховуючи, що структура податку на доходи фізичних осіб в бюджетах різних рівнів одночасно деталізує фіскальний ефект в розрізі окремих груп та показує регулюючий вплив, цей аспект вважаємо за доцільне детальніше проаналізувати в наступному пункті роботи.

Порівнюючи структуру і динаміку ПДФО та оподатковуваних доходів населення України (таблиці 2.8 і 2.9), варто відмітити відсутність чіткого відображення зрушень формування доходів в прагматиці оподаткування.

Таблиця 2.8

Структура і динаміка оподатковуваних доходів населення України у період
2004–2010 рр.

Роки	Темп приросту			Частка в структурі оподатковуваних доходів		
	Заробітна плата	Змішаний дохід	Доходи від власності	Заробітна плата	Змішаний дохід	Доходи від власності
2004	х	х	х	68,99	26,45	4,56
2005	30,74	26,55	21,29	69,81	25,91	4,28
2006	38,45	30,12	34,78	71,00	24,77	4,24
2007	30,32	38,6	75,97	68,89	25,56	5,55
2008	37	32,17	31,87	69,66	24,93	5,41
2009	-0,3	-1,05	21,88	68,96	24,50	6,54
2010	23,06	23,32	95,81	66,36	23,62	10,02

Джерело: складено та розраховано автором за даними [74].

Аналіз кореляційних зав'язків між надходженнями ПДФО до ЗБУ та складовими оподатковуваних доходів населення України свідчить про тісний взаємозв'язок ПДФО зі змішаним доходом (коефіцієнт детермінації 0,99). Дещо слабший взаємозв'язок встановлено між ПДФО та заробітною платою (коефіцієнт детермінації 0,90), що здебільшого пов'язано з методикою оподаткування доходів у вигляді заробітної плати, якою передбачається зменшення бази оподаткування на суму податкової соціальної пільги та податкової знижки. В свою чергу доходам від власності характерний найслабший взаємозв'язок з ПДФО (коефіцієнт детермінації 0,66), що, зокрема, зумовлено специфікою оподаткування таких доходів.

Таблиця 2.9

Структура і динаміка оподатковуваних доходів населення України у період
2011–2022 рр.

Роки	Темп приросту			Частка в структурі оподатковуваних доходів		
	Заробітна плата	Змішаний дохід	Доходи від власності	Заробітна плата	Змішаний дохід	Доходи від власності
2011	17,7	25,12	0,22	66,36	25,11	8,53
2012	15,17	12,33	18,77	66,59	24,58	8,83
2013	3,5	8,34	8,89	65,54	25,32	9,14
2014	-2,49	4,37	-3,23	64,44	26,64	8,92
2015	15,38	27,21	-5,97	63,75	29,06	7,19
2016	26,6	16,91	-5,73	66,44	27,97	5,58
2017	34,59	26,35	4,27	68,48	27,06	4,46
2018	26,49	19,72	15,88	69,75	26,09	4,16
2019	14,99	18,56	28,34	68,86	26,56	4,58
2020	4,19	9,16	-10,27	68,43	27,65	3,92
2021	16,45	20,7	2,1	68,07	28,51	3,42
2022*	-	-	-	-	-	-

*за 2022 р. дані відсутні

Джерело: складено та розраховано автором за даними [74].

Варто зацентувати на тому, що останніми роками сформувалась стійка тенденція перевиконання ПДФО планових показників (рис.2.2), що окрім позитивної конотації в аспекті фіскальних ефектів даного податку, може свідчити про недосконалість податкового менеджменту в частині планування та прогнозування податкових надходжень, зокрема ПДФО.

Рис.2.2 Динаміка виконання плану надходжень ПДФО до ЗБУ у період
2011–2022 рр.

Джерело: побудовано автором за даними [177].

До того ж нестабільність коефіцієнту еластичності ПДФО на тлі економічних потрясінь та перманентності високого рівня тіньової економіки дає підстави формування припущень щодо недосконалості адміністрування ПДФО, зокрема в частині податкового контролю. В свою чергу, послаблення кореляційного зв'язку між рівнем надходжень ПДФО і доходами від власності, може свідчить про фрагментарність декларування доходів від власності, зокрема мова йде про операції з передачі у платне користування об'єктів нерухомого майна.

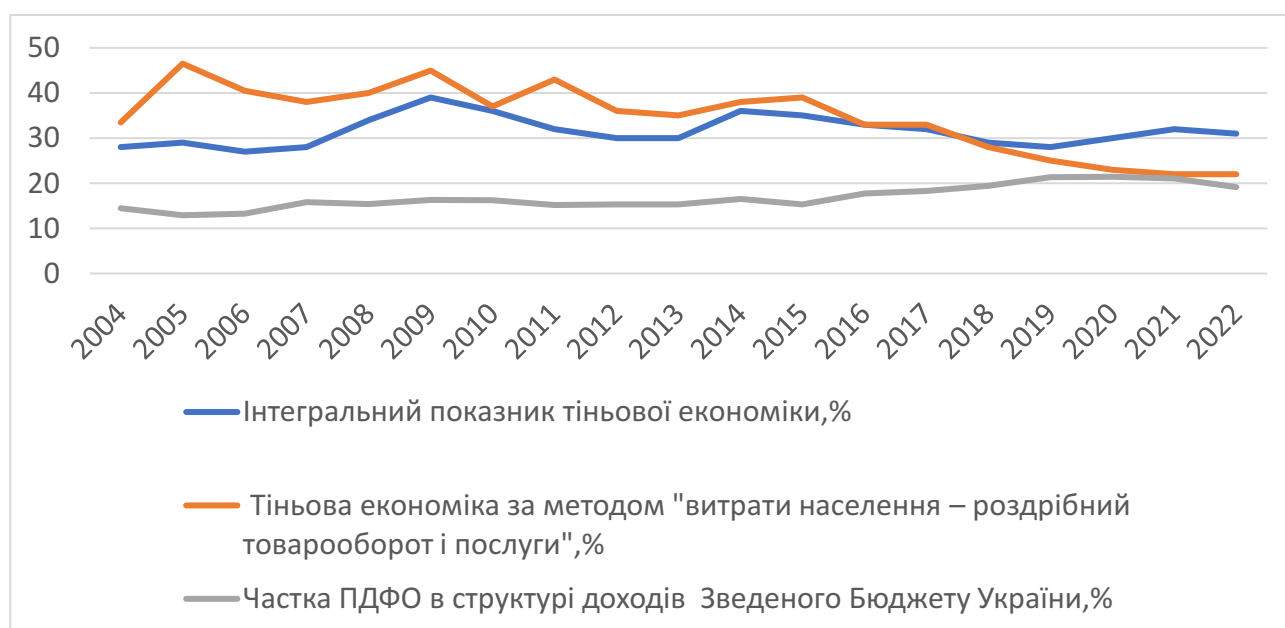

Рис. 2.3 Динаміка тіньової економіки та частки ПДФО в структурі Зведеного бюджету України

Джерело: побудовано та розраховано автором за даними [74,143].

Таким чином, для проведення якісних змін в частині зміцнення фіскального ефекту ПДФО необхідний чіткий план дій, для формування якого треба визначити ендогенні та екзогенні детермінанти і тісноту їх зв'язку з фіскальним ефектом ПДФО в доходах, що дозволить спрогнозувати результативність проведених заходів. Моделювання впливу детермінантів на надходження ПДФО до ЗБУ представлено в таблиці 2.10.

Таблиця 2.10

Моделювання впливу детермінантів на надходження ПДФО до ЗБУ

у	х		Економіко-математична модель	Коефіцієнт детермінації
Надходження ПДФО до Зведеного Бюджету України	Вбудовані детермінанти (ендогенні)	Оподатковувані доходи фізичних осіб (x_1)	$y = 7,3712x_1 + 415139$	$R^2 = 0,9859$
		Базове номінальне навантаження ПДФО (x_2)	$y = 1E-05x_2 + 15,335$	$R^2 = 0,6498$
		Кількість платників ПДФО (x_3)	$y = -0,0038x_3 + 8410,4$	$R^2 = 0,6147$
		Втрати бюджету від надання пільг (x_4)	$y = 0,9791x_4 + 148572$	$R^2 = 0,9415$
	Зовнішні детермінанти (екзогенні)	ВВП (x_5)	$y = 11,929x_5 + 702206$	$R^2 = 0,9727$
		Тіньова економіка (x_6)	$y = -5E-05x_6 + 41,769$	$R^2 = 0,8834$
		Мінімальна заробітна плата (x_7)	$y = 0,0164x_7 - 154,2$	$R^2 = 0,9767$

Джерело: розроблено автором за даними [74].

Проведене дослідження впливу детермінантів на надходження ПДФО до ЗБУ підтверджує, що найвагомійший вплив на надходження ПДФО до ЗБУ має величина оподатковуваних доходів фізичних осіб рис. 2.4.

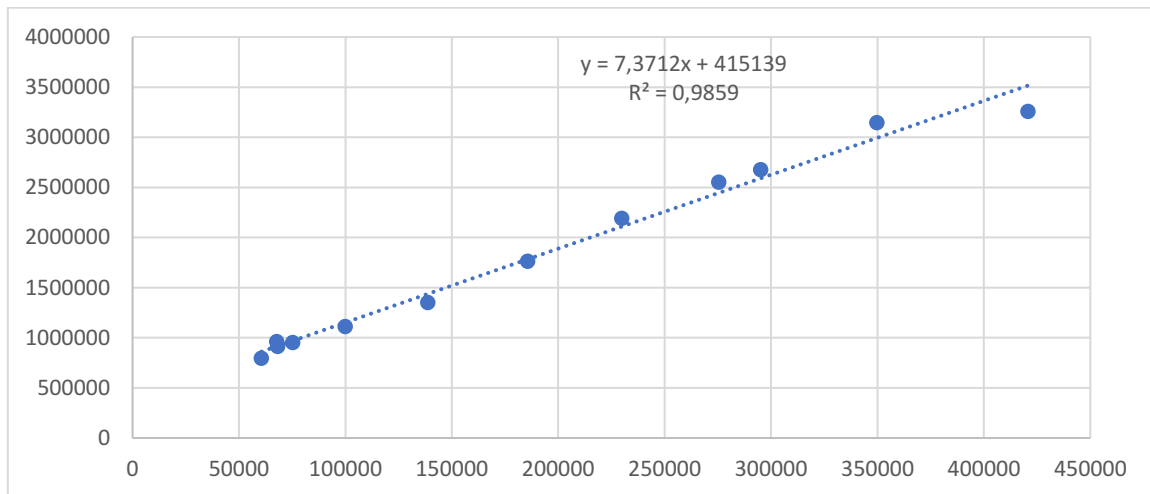

Рис. 2.4 Вплив оподатковуваних доходів фізичних осіб на надходження ПДФО до ЗБУ

Джерело: побудовано автором.

Серед екзогенних детермінантів превельюючого впливу на надходження ПДФО до ЗБУ варто відзначити ВВП (рис. 2.5) та мінімальну заробітну плату (рис. 2.6).

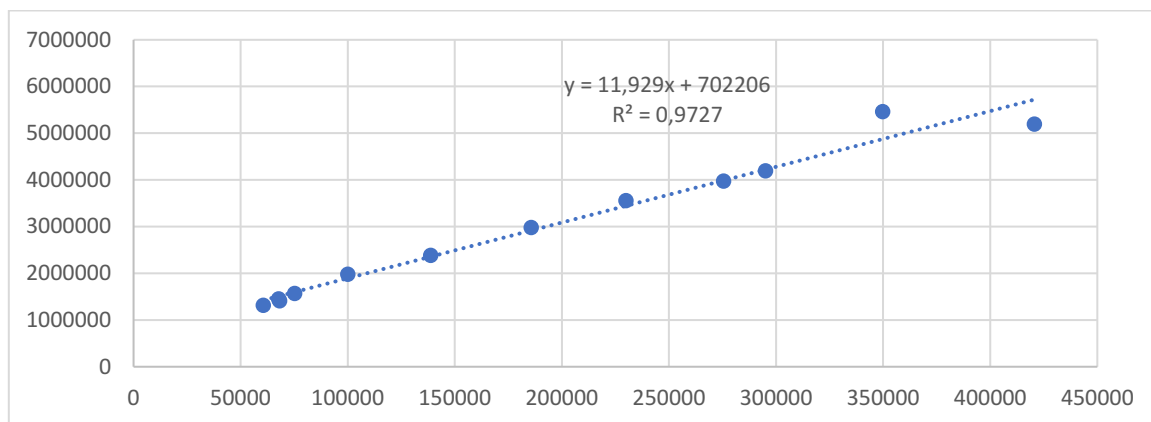

Рис. 2.5 Вплив ВВП на надходження ПДФО до ЗБУ

Джерело: побудовано автором.

Високі значення коефіцієнтів детермінації свідчить про тісний взаємозв'язок детермінантів та ефекту.

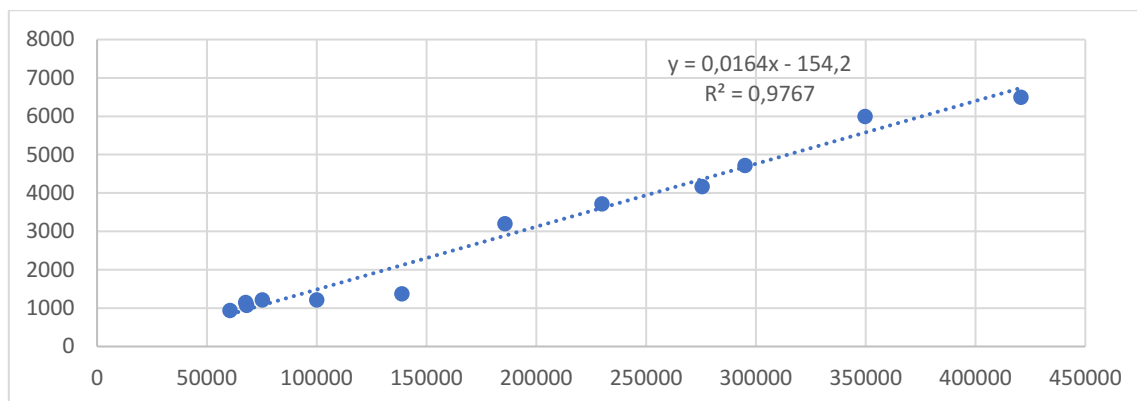

Рис. 2.6 Вплив мінімальної заробітної плати на надходження ПДФО до ЗБУ

Джерело: побудовано автором.

Перш ніж перейти до оцінювання фіскального ефекту ПДФО на рівні Державного бюджету України та на рівні місцевих бюджетів, варто відмітити трансформацію ролі ПДФО у наповненні бюджетів різних рівнів у відповідності до трансформацій міжбюджетних відносин в Україні, що наглядно продемонстровано у таблиці 2.11.

Так, розглядаючи ретроспективу становлення та розвитку міжбюджетних відносин в Україні, варто виділити три основні етапи. Перший етап охоплює часові рамки від надбання Україною незалежності у 1991 р. і до 2010 р., в рамках якого слід виділити два періоди, а саме період 1991–2000 рр., який слід розглядати як період формування законодавчого підґрунтя регулювання міжбюджетних відносин незалежної України, та період чинності першого кодифікованого акту бюджетного законодавства України (2001–2010 рр.).

Таблиця 2.11

Трансформація ролі ПДФО у відповідності до трансформацій міжбюджетних відносин в Україні

Етапи	Роки	Частина ПДФО, що зараховується до ДБУ	Частина ПДФО, що зараховується до місцевих бюджетів України
I етап	1991-2000	до ДБУ не зараховується	Податок виступає виключно джерелом наповнення місцевих бюджетів та розподіляється між місцевими бюджетами різних рівнів у розмірі, визначеному Радою народних депутатів
	2001-2010	до ДБУ не зараховується	Податок виступає виключно джерелом наповнення місцевих бюджетів та зараховується у розмірі 100% ПДФО на відповідній території України
II етап	2010-2014	50% ПДФО, що сплачується (перераховується) на території м. Києва	100 % ПДФО на відповідній території України (крім території м. Києва) та 50% ПДФО на території м. Києва
III етап	2015-2021	25% ПДФО, що сплачується на відповідній території України (крім території м. Києва) та 60% ПДФО, що сплачується на території м. Києва	75% ПДФО розподіляються між місцевими бюджетами різних рівнів (40% ПДФО сплаченого на території м. Києва зараховується до бюджету м. Києва)
	2022 і до тепер	25% ПДФО, що сплачується на відповідній території України (крім території міста Києва) та 60% ПДФО, що сплачується на території м. Києва	79% ПДФО розподіляються між місцевими бюджетами різних рівнів (40% ПДФО сплаченого на території м. Києва зараховується до бюджету м. Києва)

Джерело: розроблено та систематизовано автором на основі [49,148,149].

Слід зазначити, що на першому етапі податок на доходи фізичних осіб розглядався як ресурс виключно місцевих бюджетів та повною мірою зараховувався до місцевих бюджетів.

Другий етап розпочався із прийняття та набрання чинності нового Бюджетного кодексу України у 2010 р. і тривав до 2014 р.. Характерною особливістю даного етапу є переспрямування частини податку на доходи фізичних осіб до Державного бюджету, а саме мова йде про зарахування 50 % податку на доходи фізичних осіб, що сплачується на території міста Києва до доходів Державного бюджету України.

Третій етап – це сучасний етап, який триває по сьогоднішній день, а ознаменувався він проведенням реформи міжбюджетних відносин в частині децентралізації влади та фінансової децентралізації у 2015 р., що в свою чергу докорінним чином вплинуло на розподіл ПДФО між ланками бюджетної системи, а відповідно, – на роль даного податку у бюджетах різних рівнів, а отже і на його фіскальний ефект. В рамках даного етапу слід виділити два періоди 2015-2021 рр. та з 2022 р. і по сьогоднішній день. Так, з 2015 р. починається третій етап, якому характерне часткове зарахування надходжень податку на доходи фізичних осіб до державного бюджету у розмірі 60% ПДФО, сплаченого на території міста Києва та у розмірі 25 % ПДФО, сплаченого на іншій території України, а відповідно 75% надходжень ПДФО розподілялися місцевими бюджетами різних рівнів.

Починаючи з 1 січня 2022 р., згідно з положеннями статті 28 Закону України "Про Державний бюджет України на 2022 рік", з метою сталого проходження опалювального періоду та забезпечення своєчасних розрахунків за комунальні послуги та енергоносії, як виняток з положень, передбачених статтею 64 Бюджетного кодексу України, щодо розподілу 60% податку на доходи фізичних осіб до доходів загального фонду бюджетів міст обласного значення, відбулося збільшення нормативу ПДФО до бюджетів сільських, селищних, міських територіальних громад до 64% за рахунок відповідного зменшення нормативу зарахування ПДФО до Державного бюджету (з 25% до 21%). Подальші зміни, внесені Законом України "Про Державний бюджет

України на 2023 рік" у статті 23, продовжили зарахування ПДФО до загального фонду бюджетів територіальних громад упродовж 2023 р. за збільшеним нормативом – 64%, що свідчить про використання ПДФО як дієвого інструменту реалізації державної політики [144;145].

Отже, податок на доходи фізичних осіб є загальнодержавним податком, однак наразі він виступає джерелом формування доходної частини як державного, так і місцевих бюджетів у відповідності до порядку розподілу, визначеному Бюджетним кодексом України.

Зміцнення ролі ПДФО в формуванні доходної частини Державного Бюджету, у відповідності до трансформації міжбюджетних відносин в Україні, свідчить про нарощування фіскального ефекту даного податку в доходах Державного Бюджету України.

Динаміка показника фіскального ефекту ПДФО в доходах Державного бюджету України у період 2011–2022 рр. представлена у таблиці 2.12.

Таблиця 2.12

Динаміка показника фіскального ефекту ПДФО в доходах Державного бюджету України у період 2011–2022 рр.

Роки	Доходи Державного бюджету, млн грн	Темп приросту доходів Державного бюджету, %	Надходження ПДФО до Державного бюджету України, млн грн	Темп приросту надходжень ПДФО до Державного бюджету, %	Частка ПДФО в структурі доходів Державного Бюджету України, %
2011	314616,9	25,63	6292,3	х	2,00
2012	346054,0	9,99	7026,4	11,67	2,03
2013	339226,9	-1,97	7565,0	7,67	2,23
2014	357084,2	5,26	12645,7	67,16	3,54
2015	534694,8	49,74	45061,9	256,34	8,43
2016	616283,2	15,26	59810,4	32,73	9,71
2017	793441,9	28,75	75033,4	25,45	9,46
2018	928114,9	16,97	91741,8	22,27	9,88
2019	998344,9	7,57	109954,0	19,85	11,01
2020	1076027,0	7,78	117281,3	6,66	10,9
2021	1296852,9	20,52	137555,2	17,29	10,61
2022	1787395,6	37,83	148427,3	7,90	8,30

Джерело: складено та розраховано автором за даними [74, 178].

За аналізований період фактичний обсяг доходів Державного бюджету збільшився у 5,7 рази, а надходження ПДФО до відповідного бюджету зросли у 23,6

рази. Така ситуація зумовлена випереджаючими темпами приросту надходжень ПДФО над темпами приросту загального обсягу доходів Державного бюджету.

Піковий темп приросту надходжень ПДФО до Державного бюджету відмічався у 2015 р., як наслідок нововведень БКУ в частині зарахування ПДФО до Державного бюджету України. Так у 2015 р., на тлі коригування нормативів зарахування ПДФО, річний приріст надходжень ПДФО до Державного бюджету склав 256,34% у тому числі, за рахунок стрімкого приросту військового збору в структурі ПДФО (з 3,4% до 9,2%), що в комплексі забезпечило зростання показника фіскального ефекту ПДФО в доходах Державного бюджету у 2,4 рази, або на 4,89 в.п. порівняно з аналогічним показником попереднього року.

Показник фіскального ефекту ПДФО в доходах Державного бюджету України за аналізований період коливався від меж мінімального значення 2% у 2011 р. до меж максимального значення у розмірі 11,01% у 2019 р.. Зокрема, розглядаючи тенденцію показника фіскального ефекту ПДФО в доходах Державного Бюджету України на третьому і четвертому етапі трансформацій міжбюджетних відносин в Україні, який розпочався у 2015 р. і триває по сьогоднішній день, варто відмітити залежність частки ПДФО в структурі доходів Державного Бюджету України та частки ПДФО в структурі доходів Зведеного Бюджету України, що свідчить про формування тренду відповідних показників під впливом загальноекономічних тенденцій.

Динаміка частки ПДФО в структурі податкових надходжень Державного бюджету свідчить про тенденцію стрімкого нарощення фіскального ефекту ПДФО в податкових надходженнях Державного бюджету України. За період 2011-2022 рр. даний показник зріс у 6,5 разів (таблиця 2.13).

Так, протягом другого етапу трансформацій міжбюджетних відносин в Україні, показники фіскального ефекту ПДФО в доходах ДБУ та фіскального ефекту ПДФО в податкових надходженнях ДБУ коливалися в діапазоні 2–4%, однак вже на третьому етапі відмічалися суттєві розриви значень цих показників з випереджаючими темпами приросту частки ПДФО у податковій складовій доходів ДБУ. Отже у період 2015-2022 рр. сформувалася чітка тенденція

наращення фіскального ефекту ПДФО в податкових надходженнях ДБУ, незважаючи на диспропорції приросту податкових надходжень.

Таблиця 2.13

Динаміка показника фіскального ефекту ПДФО в податкових надходженнях Державного бюджету України у період 2011–2022 рр.

Роки	Податкові надходження Державного бюджету, млн грн	Темп приросту податкових надходжень Державного бюджету,	Надходження ПДФО до Державного бюджету України, млн грн	Темп приросту надходжень ПДФО до Державного бюджету, %	Частка ПДФО в структурі податкових надходжень Державного Бюджету України, %
2011	261605,0	36,21	6292,3	х	2,41
2012	274715,2	4,77	7026,4	11,67	2,56
2013	262777,1	-4,54	7565,0	7,67	2,88
2014	280178,3	6,21	12645,7	67,16	4,51
2015	409417,5	31,57	45061,9	256,34	11,01
2016	503879,4	18,75	59810,4	32,73	11,87
2017	627153,7	19,66	75033,4	25,45	11,96
2018	753815,6	16,80	91741,8	22,27	12,17
2019	799776,0	5,75	109954,0	19,85	13,75
2020	851115,6	6,03	117281,3	6,66	13,78
2021	1107090,9	23,12	137555,2	17,29	12,42
2022	949764,4	-16,56	148427,3	7,90	15,63

Джерело: складено та розраховано автором за даними [74, 178].

Проведений аналіз свідчить про значний фіскальний ефект ПДФО в умовах перманентних соціальних, економічних та політичних викликів, що в свою чергу, слугує підґрунтям висновків щодо потужного фіскального потенціалу цього податку.

Співвідношення динаміки показників фіскального ефекту ПДФО в Зведеному та Державному бюджеті України у період 2011-2022 рр., представлене на рис. 2.7, свідчить про порушення у 2022 р. сформованої багаторічної тенденції, за рахунок зміцнення фіскального ефекту ПДФО в податкових надходженнях ДБУ під впливом значних надходжень від оподаткування виплат військовослужбовцям.

Наразі, відповідно до адміністративно-територіальної реформи, основна частина ПДФО зараховується до місцевих бюджетів [146].

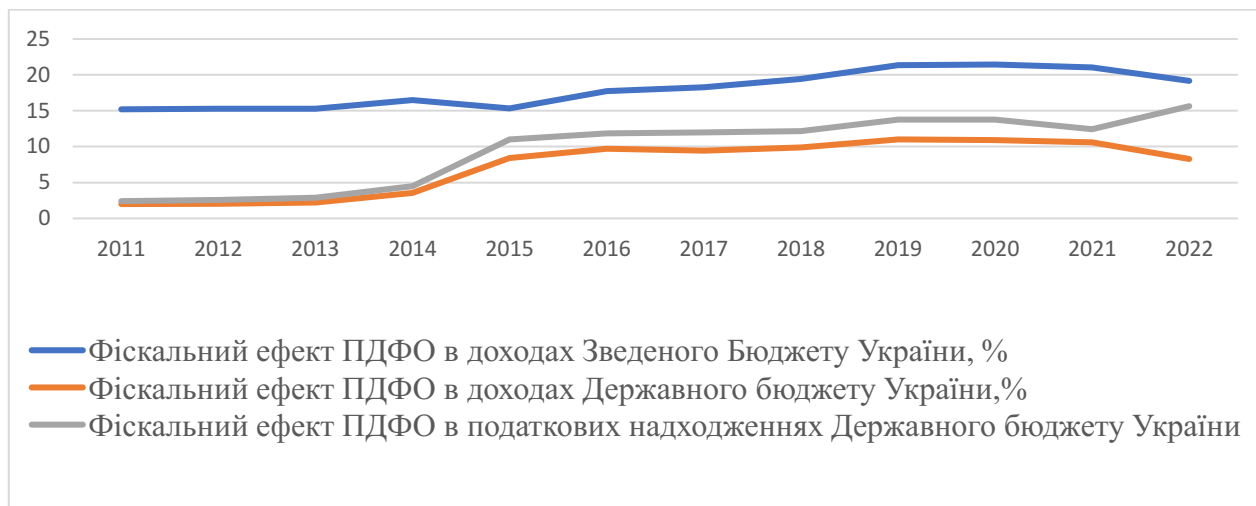

Рис. 2.7 Співвідношення динаміки показників фіскального ефекту ПДФО у Зведеному та Державному бюджеті України у період 2011–2022 рр.

Джерело: побудовано та розраховано автором за даними [74, 178].

Більше 80% доходів місцевих бюджетів формуються за рахунок податкових надходжень, лівову частку, яких складають надходження від податку на доходи фізичних осіб (Додаток В 10). Динаміка показника фіскальної ролі ПДФО у формуванні доходів місцевих представлена у таблицях 2.14 і 2.15.

Таблиця 2.14

Динаміка показника фіскального ефекту ПДФО в доходах місцевих бюджетів України у період 2004–2010 рр.

Роки	Доходи місцевих бюджетів, млн грн	Темп приросту доходів місцевих бюджетів, %	Надходження ПДФО до місцевих бюджетів, млн грн	Темп приросту надходжень ПДФО до місцевих бюджетів, %	Частка ПДФО в структурі доходів місцевих бюджетів, %
2004	21191,6	х	13213,3	х	31,80
2005	30316,2	43,06	17325,2	31,12	54,38
2006	39865,5	31,50	22791,1	31,55	57,17
2007	58349,0	46,36	34782,1	52,61	59,61
2008	73872,1	26,60	45895,8	31,95	62,13
2009	71035,7	-3,84	44485,3	-3,07	62,62
2010	80515,8	13,35	51029,3	14,71	63,38

Джерело: складено та розраховано автором за даними [74, 178].

Впродовж першого етапу трансформації міжбюджетних відносин в Україні, а саме мова йде про період чинності Закону України «Про податок з доходів

фізичних осіб» та БКУ від 2001 р., надходження від ПДФО повністю зараховувалися до дохідної частини місцевих бюджетів. Сформувалася тенденція стабільного нарощення показника фіскального ефекту ПДФО в доходах місцевих бюджетів України, який за аналізований період виріс майже вдвічі: з 31,8% до 63,38%.

На наступних етапах трансформацій міжбюджетних відносин, податок на доходи фізичних осіб, попри переспрямування його значної частки до державного бюджету, продовжує зберігати позицію найвагомішого за обсягом джерела дохідної частини місцевих бюджетів [147].

Таблиця 2.15

Динаміка показника фіскального ефекту ПДФО в доходах місцевих бюджетів України у період 2011–2022 рр.

Роки	Доходи місцевих бюджетів, млн грн	Темп приросту доходів місцевих бюджетів, %	Надходження ПДФО до місцевих бюджетів, млн грн	Темп приросту надходжень ПДФО до місцевих бюджетів, %	Частка ПДФО в структурі доходів місцевих бюджетів, %
2011	86504,2	7,44	54065,1	5,95	62,50
2012	100769,0	16,49	61066	12,95	60,60
2013	105188,9	4,39	64586	5,76	61,40
2014	101061,7	-3,92	62557,2	-3,14	61,90
2015	120480,2	19,21	54921,2	-12,21	45,59
2016	170747,8	41,72	78971,3	43,79	46,25
2017	229495,4	34,41	110652,7	40,12	48,22
2018	263482,1	14,81	138158,8	24,86	52,44
2019	300229,3	13,95	165504,4	19,79	55,13
2020	311304,8	3,69	177826,0	7,44	57,12
2021	351 875,9	13,03	212 173,1	19,32	60,30
2022	398100,0	13,14	272200,0	28,29	68,37

Джерело: складено та розраховано автором за даними [74, 178].

Так на другому етапі, що охопив період 2011-2014 рр., визначальними нормативними актами, щодо справляння та зарахування ПДФО до бюджетів різних рівнів були ПКУ та БКУ нової редакції від 2011 р.. До місцевих бюджетів зараховувалось 100 % ПДФО на відповідній території України (крім території м. Києва) та 50% ПДФО на території м. Києва. Фактично місцеві бюджети втратили 50% надходжень ПДФО, сплаченого на території м. Києва, що відповідно

відобразилось на скороченні показника частки ПДФО в структурі доходів місцевих бюджетів з 63,38% у 2010 р. до 61,6% (середній показник за період 2011–2014 рр.).

Слід зауважити, що внаслідок анексії Криму у 2014 р., місцеві бюджети втратили значну частину надходжень, що призвело також і до відчутного скорочення податкових надходжень, у тому числі і ПДФО. З огляду на пропорційність розміру загальних втрат в частині доходів місцевих бюджетів та втрат надходжень ПДФО до місцевих бюджетів, досліджуваний показник не зазнав суттєвих змін.

Третій етап трансформації ролі ПДФО у місцевих бюджетах ознаменувався реформою міжбюджетних відносин та відповідним внесенням змін до Бюджетного кодексу України. З 2015 р. фактично до формування місцевих бюджетів залучається 75% акумульованого ПДФО на відповідній території України (крім території міст Києва та Севастополя), отже місцеві бюджети втратили 25% ПДФО, акумульованого на відповідній території України (крім території міст Києва та Севастополя) та 60% – на території м. Києва.

Суттєвих змін зазнав розподіл ПДФО між місцевими бюджетами різних рівнів (Додаток В 11). Так частка ПДФО, яка залишається у розпорядженні місцевих бюджетів, розподіляється між бюджетами міст обласного значення, районних бюджетів, бюджетів об'єднаних територіальних громад – у розмірі 60% податку, що сплачується на відповідній території; та обласними бюджетами – у розмірі 15%, а до бюджету м. Києва зараховується 40% податку, що сплачується на території цього міста. Частка ПДФО в структурі доходів місцевих бюджетів у 2015 р. зазнала суттєвого скорочення, а саме на 16,3 в. п. у порівнянні з показником попереднього року (з 61,9% у 2014 р. до 45,6% у 2015 р.) [148; 149].

Однак, слід відмітити, що протягом третього етапу спостерігалася подальша стала тенденція нарощення показника фіскального ефекту ПДФО в доходах місцевих бюджетів за рахунок випереджаючих темпів приросту ПДФО над доходами місцевих бюджетів, з огляду на потужні фіскальні властивості цього податку. А вже з 2022 р., показник фіскального ефекту ПДФО в доходах місцевих бюджетів досяг пікового значення за весь аналізований період (2004-2022 рр.) і перевершив відповідний показник 2014 р. на 6.47 в.п.. Позитивна динаміка даного

показника була забезпечена за рахунок збільшення нормативу зарахування ПДФО до бюджетів сільських, селищних, міських територіальних громад на 4 в.п. за рахунок відповідного скорочення нормативу зарахування ПДФО до Державного бюджету (Додаток В 11). Такий крок є цілком виправданим, адже в умовах воєнного стану, питання самодостатності місцевих бюджетів загострюється, що особливо актуально територіальних громад.

Поглиблюючи аналіз фіскального ефекту ПДФО на рівні місцевих бюджетів, слід дослідити тенденції показника фіскального ефекту ПДФО в податкових надходженнях місцевих бюджетів України, що наведені у таблиці 2.16 і 2.17.

Таблиця 2.16

Динаміка показника фіскального ефекту ПДФО в податкових надходженнях місцевих бюджетів України у період 2004–2010 рр.

Роки	Податкові надходження місцевих бюджетів, млн грн	Темп приросту податкових надходжень місцевих бюджетів, %	Частка місцевих податків і зборів в структурі доходів місцевих бюджетів, %	Надходження ПДФО до місцевих бюджетів, млн грн	Темп приросту надходжень ПДФО до місцевих бюджетів, %	Частка ПДФО в структурі податкових надходжень місцевих бюджетів, %
2004	18308,2	х	2,8	13213,3	х	65,8
2005	23588,8	28,84	2,6	17325,2	31,12	69,89
2006	30931,6	31,13	2,1	22791,1	31,55	73,68
2007	44593,4	44,17	1,6	34782,1	52,61	78
2008	59281,4	32,94	1,4	45895,8	31,95	77,42
2009	59157,6	-0,21	1,4	44485,3	-3,07	75,2
2010	67575,6	14,23	1,3	51029,3	14,71	75,51

Джерело: складено та розраховано автором за даними [74, 178].

У період 2004-2010 рр. ПДФО виступав домінуючою складовою доходів місцевих бюджетів, а показник фіскального ефекту ПДФО в податкових надходженнях місцевих бюджетів мав стійку динаміку росту. Так частка ПДФО в структурі податкових надходжень місцевих бюджетів коливалася у межах 65,8%–75,51%, натомість відповідна частка місцевих податків і зборів не перевищувала 2,8% і мала тенденцію до стрімкого скорочення.

Таблиця 2.17

Динаміка показника фіскального ефекту ПДФО в податкових надходженнях місцевих бюджетів України у період 2011–2022 рр.

Роки	Податкові надходження місцевих бюджетів, млн грн	Темп приросту податкових надходжень місцевих бюджетів, %	Частка місцевих податків і зборів в структурі доходів місцевих бюджетів, %	Надходження ПДФО до місцевих бюджетів, млн грн	Темп приросту надходжень ПДФО до місцевих бюджетів, %	Частка ПДФО в структурі податкових надходжень місцевих бюджетів, %
2011	73086,9	8,16	3,36	54065,1	5,95	73,97
2012	85852	17,47	6,3	61066	12,95	71,13
2013	91191,1	6,22	7,92	64586	5,76	70,82
2014	87333,6	- 4,23	9,05	62557,2	- 3,14	71,63
2015	98218,4	12,46	22,44	54921,2	- 12,21	55,92
2016	146902,3	49,57	24,77	78971,3	43,79	53,76
2017	201005,1	36,83	22,91	110652,7	40,12	55,05
2018	232532,9	15,69	24,51	138158,8	24,86	59,41
2019	270545,8	16,35	23,61	165504,4	19,79	61,17
2020	285571,6	5,55	23,61	177826	7,44	62,27
2021	346713,2	21,41	21,4	212173,1	19,32	61,2
2022	393460,6	13,48	20,2	272200	28,29	69,18

Джерело: складено та розраховано автором за даними [74, 178].

У період 2011–2022 рр., на тлі бюджетно-податкових трансформацій, ПДФО й надалі зберігає передові позиції щодо формування податкової складової місцевих бюджетів, що безперечно відобразилося на динаміці показника фіскального ефекту ПДФО в податкових надходженнях місцевих бюджетів України.

Слід відзначити динаміку стрімкого зростання надходжень місцевих податків і зборів у цей період, що свідчить про зміцнення їх ролі у формуванні доходів місцевих бюджетів, що в свою чергу чинило стримуючий вплив на формування досліджуваного показника фіскального ефекту ПДФО в податкових надходженнях місцевих бюджетів України. Окрім цього, на динаміку частки ПДФО в структурі податкових надходжень місцевих бюджетів впливали як сукупність вбудованих детермінантів ПДФО, так і комплекс факторів зовнішнього впливу.

Однак, ґрунтуючись, на динаміці досліджуваного показника, можна зробити висновок, що попри значні політичні, а, як наслідок, – соціально-економічні виклики надскладного для Української економіки 2022 року, ПДФО виступає домінуючою складовою доходів місцевих бюджетів, а фіскальний ефект ПДФО в податкових надходженнях місцевих бюджетів України зростає.

Співвідношення динаміки показників фіскального ефекту ПДФО на рівні місцевих бюджетів свідчить про скорочення розривів між даними показниками, а співвідношення динаміки показників фіскального ефекту ПДФО на рівні ДБУ, – навпаки, демонструє відповідні розриви (Додаток В12).

Результати проведеного оцінювання фіскального ефекту ПДФО наведені у таблиці 2.18. і додатку В13.

Таблиця 2.18

Зведена таблиця динаміки показників фіскального ефекту ПДФО

Роки	Фіскальний ефект ПДФО в доходах Зведеного Бюджету України, %	Фіскальний ефект ПДФО в доходах Державного бюджету України, %	Фіскальний ефект ПДФО в податкових надходженнях Державного бюджету України	Фіскальний ефект ПДФО в доходах місцевих бюджетів України, %	Фіскальний ефект ПДФО в податкових надходженнях місцевих бюджетів України, %
2004	14,44	х	х	31,80	65,8
2005	12,91	х	х	54,38	69,89
2006	13,27	х	х	57,17	73,68
2007	15,81	х	х	59,61	78
2008	15,41	х	х	62,13	77,42
2009	16,30	х	х	62,62	75,2
2010	16,23	х	х	63,38	75,51
2011	15,20	2,00	2,41	62,50	73,97
2012	15,30	2,03	2,56	60,60	71,13
2013	15,30	2,23	2,88	61,40	70,82
2014	16,49	3,54	4,51	61,90	71,63
2015	15,33	8,43	11,01	45,59	55,92
2016	17,73	9,71	11,87	46,25	53,76
2017	18,26	9,46	11,96	48,22	55,05
2018	19,41	9,88	12,17	52,44	59,41
2019	21,36	11,01	13,75	55,13	61,17
2020	21,44	10,9	13,78	57,12	62,27
2021	21,04	10,61	12,42	60,30	61,2
2022	19,15	8,30	15,63	68,37	69,18

Джерело: складено та розраховано автором за даними [74,178].

Отже, за результатами оцінювання фіскального ефекту податку на доходи фізичних осіб виявлено тенденції щодо його нарощення в податкових надходженнях державного бюджету України, незважаючи на диспропорції приросту таких надходжень, що свідчить про значний фіскальний ефект податку на доходи фізичних осіб в умовах перманентних соціальних, економічних та політичних викликів. Як свідчать дані таблиці 2.18, в 2022 р. фіскальний ефект податку мав тенденцію до зниження у доходах державного бюджету. Втім таке зниження зумовлене не стільки податковими детермінантами, скільки зміною структури доходів державного бюджету на тлі підвищення ролі фінансової допомоги зарубіжних країн у зв'язку з воєнним станом. Хоча вбудовані детермінанти також мали свій вагомий вплив на його формування.

2.3. Діагностика регулюючого ефекту податку на доходи фізичних осіб

Податок на доходи фізичних осіб в Україні виступає одним з інструментів регулювання економічних процесів під впливом якого відбувається зміна чистих доходів населення. Найбільшим показником, який характеризує соціально-економічний розвиток економіки є ВВП. З огляду на іманентну здатність ПДФО виконувати регулюючу функцію є сенс проаналізувати динаміку чистого доходу населення та ВВП (рис.2.8).

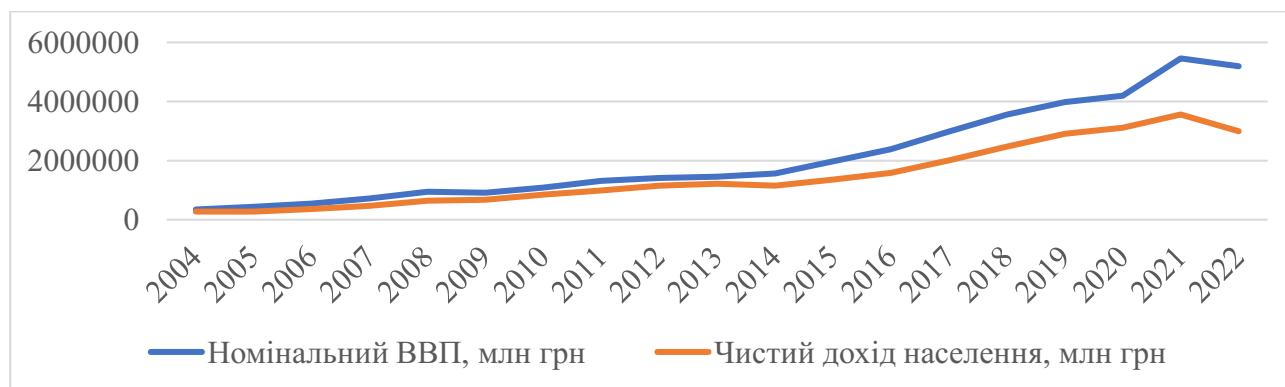

Рис. 2.8 Співвідношення динаміки чистих доходів населення та ВВП у 2004-2022 рр.

Джерело: побудовано автором за даними [74].

Проведений аналіз даних дає підстави стверджувати, що між цими показниками існує пряма залежність і зі збільшенням чистих доходів населення відбувається збільшення ВВП. Враховуючи, що ПДФО чинить вагомий вплив на такі доходи, вбачаємо за доцільне дослідити регулюючий ефект податку на доходи фізичних осіб на основі запропонованої у п. 2.1. системи показників оцінювання регулюючого ефекту ПДФО в аспекті податкового навантаження та продуктивності податку, а також в аспекті податкової соціальної пільги.

Динаміка показників навантаження та продуктивності ПДФО наведена у таблицях 2.19, 2.20. Вихідні дані для проведення розрахунків та аналізу наведені у додатках Г1, Г2.

Таблиця 2.19

Динаміка показників навантаження та продуктивності ПДФО у період 2004–2010 рр.

Роки	Базове номінальне навантаження ПДФО, %	Реальне навантаження ПДФО (середня ефективна ставка), %	Коефіцієнт розриву між показниками номінального та реального навантаження ПДФО	Сукупна продуктивність ПДФО, %	Чиста продуктивність, %	
					ПДФО	ВЗ
2004	13	6,88	1,89	52,95	52,95	х
2005	13	6,49	2,00	49,92	49,92	х
2006	13	6,90	1,88	53,05	53,05	х
2007	15	7,86	1,91	52,40	52,40	х
2008	15	8,73	1,72	58,17	58,17	х
2009	15	8,34	1,80	55,63	55,63	х
2010	15	7,53	1,99	50,23	50,23	х

Джерело: складено та розраховано автором за даними [74, 150].

У період 2004-2010 рр. на тлі росту базового номінального навантаження ПДФО, відповідно зростає реальне навантаження, коливання значення якого обумовлено коливанням частки ПДФО від оподатковуваних трудових доходів в структурі ПДФО. Перманентно зберігається високий рівень коефіцієнту розриву між показниками номінального та реального навантаження ПДФО, про що свідчить величина середньої ефективної ставки, яка майже вдвічі менше базової номінальної ставки. Продуктивність ПДФО за аналізований період мала нестабільні значення в

діапазоні 50-58%, що може свідчити про недосконалість діючої системи оподаткування доходів фізичних осіб.

Стосовно сучасного етапу, слід відмітити суттєві трансформації ПДФО, що зокрема і відобразилось на динаміці показників навантаження та продуктивності цього податку у період 2011–2022 рр..

У період 2011-2013 рр. базове номінальне навантаження на доходи фізичних осіб складало 15%, однак, слід зазначити, що характерною особливістю даного періоду виступає малопрогресивна шкала оподаткування ПДФО, застосування, якої, не мало суттєвого впливу на рівень середньої ефективної ставки.

Таблиця 2.20

Динаміка показників навантаження та продуктивності ПДФО у період 2011–2022 рр.

Роки	Базове номінальне навантаження ПДФО,%	Реальне навантаження ПДФО (середня ефективна ставка),%	Коефіцієнт розриву між показниками номінального та реального навантаження ПДФО	Сукупна продуктивність ПДФО,%	Чиста продуктивність ,%	
					ПДФО	ВЗ
2011	15	7,60	1,97	50,65	50,65	х
2012	15	7,45	2,01	49,66	49,66	х
2013	15	7,04	2,13	46,93	46,93	х
2014	16,5	7,88	2,09	47,76	46,17	1,62
2015	16,5	8,98	1,84	54,44	49,43	5,01
2016	19,5	10,26	1,90	52,64	48,27	4,37
2017	19,5	10,52	1,85	53,93	49,56	4,37
2018	19,5	10,49	1,86	53,77	49,42	4,36
2019	19,5	10,79	1,81	55,31	50,83	4,48
2020	19,5	11,02	1,77	56,52	51,94	4,58
2021	19,5	11,11	1,76	56,98	52,31	4,67
2022	19,5	12,90	1,51	66,16	60,87	5,29

Джерело: складено та розраховано автором за даними [150].

Суттєвий вплив, як на рівень номінального, так і реального навантаження ПДФО, має імплементація військового збору та конвергенція бази оподаткування військового збору та ПДФО. Так у 2014, 2015 рр., у сукупності з військовим збором, базове номінальне навантаження ПДФО склало 16,5%, а вже з 2016 р.–19,5% (за рахунок уніфікації та підвищення базової ставки ПДФО до 18%). З запровадженням у 2014 р. військового збору реальне навантаження ПДФО продемонструвало приріст

на рівні +0,84 в.п., що позитивно відобразилося на зменшенні розриву між показниками номінального та реального навантаження, а сукупна продуктивність ПДФО, відповідно, зросла на 0,83 в.п., незважаючи, на обмеження бази, до якої включилися лише заробітна плата та платежі за цивільно-правовими договорами. У 2015 р. розширено базу військового збору, до якої включилися усі доходи, що входять до бази оподаткування ПДФО, зокрема за рахунок чого реальне навантаження збільшилося на 1 в.п. за незмінного базового номінального навантаження. Сукупна продуктивність ПДФО демонструє приріст +6,68 в.п., в структурі якої 5,01% приходить на військовий збір. У 2016 р. спостерігається черговий стрибок рівня середньої ефективної ставки на +1,28 в.п. за рахунок підвищення базової номінальної ставки на 3 в.п., що відповідно знаходить своє відображення у нарощенні рівня розриву номінального та реального навантаження, а також у зменшенні сукупної продуктивності ПДФО.

Надалі динаміка показників реального навантаження та продуктивності ПДФО формується під сталими детермінантами базового номінального навантаження, чим і визначаються тенденції сукупної та чистої продуктивності. Коливання досліджуваних показників у визначеному діапазоні обумовленні зрушеннями у структурі доходів фізичних осіб під впливом соціально-економічних та політичних змін.

Отже, проведений аналіз свідчить про перманентність високого рівня розриву між показниками номінального та реального навантаження ПДФО, а також низької продуктивності даного податку, однак, слід відмітити позитивну динаміку останніх років щодо досліджуваних показників.

Постає логічне питання щодо причини високого рівня розриву між показниками номінального та реального навантаження ПДФО. З огляду на те, що при розрахунку реального навантаження ПДФО вже враховано доходи населення за виключенням соціальних допомог та інших поточних трансфертів. Викривлення досліджуваного показника можливе за рахунок таких складових доходу як, зокрема, доходи від власності, які можуть мати певну специфіку в оподаткуванні, тобто оподатковуватися за зниженими ставками або не оподатковуватися взагалі. Мова

йде про випадки отримання доходів у вигляді вигащів, подарунків, пасивних доходів, а також доходів від продажу рухомого та нерухомого майна. Деталізація структури податку на доходи фізичних осіб у цьому аспекті дозволить наочно представити домінанти цього податку в доходах бюджетів усіх рівнів.

Слід зацентувати на трансформації структури ПДФО протягом досліджуваного періоду. Структура і динаміка надходжень з податку на доходи фізичних осіб до ЗБУ наведена у таблицях 2.21 і 2.22, інтервали дослідження у відповідних таблицях обумовлені змінами кодів бюджетної класифікації на сплату ПДФО із набранням чинності Наказу Міністерства фінансів України «Про затвердження Змін до бюджетної класифікації» з 2012 р. [49,150, 180].

Розглядаючи структуру надходжень ПДФО, варто за класифікаційною ознакою прикладених зусиль виділити активні доходи, як домінантну складову формування надходжень даного податку, на яку в період 2004–2022 рр. приходилось до 97% надходжень ПДФО, натомість надходження ПДФО від неактивних доходів не перевищували 3%. Так у 2004-2010 рр. досліджуваного періоду питома вага трудових доходів в структурі надходжень ПДФО складала від 94,3 до 91,4%, з яких від 91,6% до 88,4% приходилось на доходи у формі заробітної плати.

У період 2011–2022 рр. й надалі зберігається тенденція превіальноючого впливу активних доходів на формування структури надходжень ПДФО. Варто зауважити, що з 2014 р. структура надходжень ПДФО зазнала структурних зрушень за рахунок військового збору, який у відповідності до бюджетної статистики, виступає складовою надходжень від ПДФО. Таким чином, у 2022 р. питома вага надходжень ПДФО від трудових доходів фактично склала 89,8%, з яких 58,6% надходжень ПДФО приходилось на заробітну плату, однак при перерахунку аналізованих показників без врахування військового збору, у 2022 р. на трудові доходи приходиться 97,5%, з яких 63,6% припадає на доходи у формі заробітної плати. На скорочення питомої ваги доходів у формі заробітної плати в структурі бази оподаткування, здебільшого впливало нарощення питомої ваги виплат військовослужбовцям, що в свою чергу відобразилось на структурі надходжень ПДФО.

Таблиця 2.21

Динаміка структури надходжень податку на доходи фізичних осіб до Зведеного бюджету в Україні

у період 2004-2011* рр.

Показники/Роки	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011
Податок на доходи найманих працівників, %	91,6	90,8	91,9	90,0	91,5	92,3	91,2	88,4
Податок на доходи фізичних осіб-військовослужбовців та осіб рядового і начальницького складу органів внутрішніх справ, органів і установ виконання покарань, податкової міліції, %	4,8	4,8	4,1	3,7	3,6	4,0	3,9	3,8
Податок на доходи фізичних осіб-шахтарів, %	–	–	–	–	–	–	1,0	2,0
Податок на доходи фізичних осіб на дивіденди та роялті, %	0,5	1,3	1,3	0,8	0,7	0,5	0,7	0,7
Податок на доходи фізичних осіб у вигляді виграшів або призів, отриманих внаслідок проведення конкурсів та інших розіграшів, виграшів в азартні ігри, %	0,1	0,0	0,1	0,1	0,1	0,0	0,0	0,1
Податок на доходи фізичних осіб-нерезидентів, %	0,0	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1
Податок на доходи фізичних осіб-суб'єктів підприємницької діяльності і незалежної професійної діяльності, %	0,8	0,6	0,7	0,6	0,6	0,7	0,5	0,7
Податок на доходи фізичних осіб від інших видів діяльності, %	0,3	0,9	–	2,8	1,3	0,7	0,8	0,9
Податок на доходи фізичних осіб від продажу нерухомого майна та надання нерухомості в оренду (суборенду) житловий найм (піднайм), %	–	–	–	1,2	1,4	0,8	1,0	2,3
Податок на доходи фізичних осіб від продажу рухомого майна та надання рухомого майна в оренду (суборенду), %	–	–	–	0,0	0,0	0,1	0,1	0,5
Податок на доходи фізичних осіб від отриманого платником доходу внаслідок прийняття ним у спадщину майна, коштів, майнових чи немайнових прав, %	–	–	–	0,0	0,1	0,2	0,2	0,3
Фіксований податок на доходи фізичних осіб від зайняття підприємницькою діяльністю, %	1,9	1,5	1,1	0,8	0,6	0,6	0,5	0,3
Податок на доходи фізичних осіб всього, %	100	100	100	100	100	100	100	100

*інтервали дослідження обумовлені змінами кодів бюджетної класифікації на сплату ПДФО з 2012 р. [180].

Джерело: складено та розраховано автором за даними [150,178].

Таблиця 2.22

Динаміка структури надходжень податку на доходи фізичних осіб до Зведеного бюджету в Україні
у період 2012*-2022 рр.

Показники/Роки	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022
Податок на доходи фізичних осіб, що сплачується податковими агентами, із доходів платника податку у вигляді заробітної плати, %	87,1	85,9	79,6	68,3	70,5	75,3	76,2	75,9	75,9	76,4	58,6
Податок на доходи фізичних осіб з грошового забезпечення, грошових винагород та інших виплат, одержаних військовослужбовцями та особами рядового і начальницького складу, що сплачується податковими агентами, %	3,5	3,6	4,4	4,7	5,9	5,2	5,1	5,6	6,2	5,6	26,6
Податок на доходи фізичних осіб із доходів у формі заробітної плати шахтарів-працівників,%	2,0	2,0	1,7	0,5	–	-	–	–	–	–	–
Податок на доходи фізичних осіб, що сплачується податковими агентами, із доходів платника податку інших ніж заробітна плата, %	3,7	4,9	5,6	5,9	6,6	6,2	6,3	6,1	6,1	6,8	4,6
Податок на доходи фізичних осіб, що сплачується фізичними особами за результатами річного декларування, %	3,7	3,6	2,5	2,1	2,1	1,9	2,0	2,3	1,9	2,0	1,4
Податок на доходи фізичних осіб із доходу у вигляді процентів, %	–	–	2,8	8,2	5,4	3,2	2,3	2,0	1,8	1,0	0,8
Податок на доходи фізичних осіб із суми пенсійних виплат або щомісячного довічного грошового утримання %	–	–	–	1,1	0,3	0,07	–	–	–	–	–
Військовий збір, %	–	–	3,4	9,2	8,3	8,1	8,1	8,1	8,1	8,2	8,0
Податок на доходи фізичних осіб всього, %	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100

*інтервали дослідження обумовлені змінами кодів бюджетної класифікації на сплату ПДФО з 2012 р. [180].

Джерело: складено та розраховано автором за даними [150,178].

Враховуючи, що в структурі доходів фізичних осіб заробітна плата виступає домінантною складовою, відповідно лєвова частка у структурі надходжень ПДФО припадає саме на доходи у вигляді заробітної плати, а механізм регулюючого впливу таких інструментів, як податкова соціальна пільга та податкова знижка направлені виключно на доходи, отриманні у вигляді заробітної плати, варто дослідити динаміку реального навантаження ПДФО на заробітну плату.

Динаміка показників навантаження та продуктивності ПДФО в частині доходів, отриманих у вигляді заробітної плати представлена у таблицях 2.23 і 2.24, а вихідні дані для проведення розрахунків та аналізу наведені у додатках Г3 і Г4.

Таблиця 2.23

Динаміка показників навантаження та продуктивності ПДФО в частині доходів, отриманих у вигляді заробітної плати у період 2004–2010 рр.

Роки	Базове номінальне навантаження ПДФО,%	Реальне навантаження ПДФО на доходи у вигляді заробітної плати,%	Коефіцієнт розриву між показниками номінального та реального навантаження ПДФО на доходи у вигляді заробітної плати	Продуктивність ПДФО в частині доходів, отриманих у вигляді заробітної плати,%	Чиста продуктивність, %	
					ПДФО	ВЗ
2004	13	10,68	1,22	82,12	82,12	х
2005	13	10,61	1,22	81,64	81,64	х
2006	13	10,21	1,27	78,51	78,51	х
2007	15	11,70	1,28	78,03	78,03	х
2008	15	11,46	1,31	76,41	76,41	х
2009	15	11,24	1,33	74,93	74,93	х
2010	15	10,35	1,45	69,01	69,01	х

Джерело: складено та розраховано автором за даними [74, 150].

В контексті дослідження продуктивності ПДФО в частині доходів, отриманих у вигляді заробітної, варто звернути увагу на значне перевищення аналізованого показника над сукупною продуктивністю ПДФО. До того ж варто відмітити, що у період 2004-2011 рр. сформувався чіткий тренд зниження продуктивності ПДФО в частині доходів, отриманих у вигляді заробітної плати на тлі росту базового номінального навантаження даного податку.

Відмічений тренд спостерігався до 2017 р., а надалі, при стабільному рівні базового номінального навантаження, реальне навантаження зростало, що відповідно відображалось на тенденціях продуктивності ПДФО в частині доходів, отриманих у вигляді заробітної плати.

Таблиця 2.24

Динаміка показників навантаження та продуктивності ПДФО в частині доходів, отриманих у вигляді заробітної плати у період 2011–2022 рр.

Роки	Базове номінальне навантаження ПДФО,%	Реальне навантаження ПДФО на доходи у вигляді заробітної плати,%	Коефіцієнт розриву між показниками номінального та реального навантаження ПДФО на доходи у вигляді заробітної плати	Продуктивність ПДФО в частині доходів, отриманих у вигляді заробітної плати,%	Чиста продуктивність, %	
					ПДФО	ВЗ
2011	15	10,12	1,48	67,47	67,47	х
2012	15	9,74	1,54	64,95	64,95	х
2013	15	9,61	1,56	64,09	64,09	х
2014	16,5	9,73	1,70	58,99	53,63	5,36
2015	16,5	9,62	1,72	58,33	53,02	5,30
2016	19,5	10,89	1,79	55,85	51,56	4,30
2017	19,5	11,56	1,69	59,30	54,74	4,56
2018	19,5	11,45	1,70	58,74	54,22	4,52
2019	19,5	11,89	1,64	60,97	56,28	4,69
2020	19,5	12,22	1,60	62,69	57,87	4,82
2021	19,5	12,52	1,56	64,23	59,29	4,94
2022	19,5	13,88	1,40	71,18	65,70	5,48

Джерело: складено та розраховано автором за даними [150].

Результати проведеного аналізу свідчать, що реальне навантаження ПДФО на доходи у вигляді заробітної плати перевищує показник середньої ефективної ставки ПДФО. Випереджаючі темпи скорочення рівня розриву між показниками номінального та реального навантаження ПДФО на доходи у вигляді заробітної плати над аналогічним показником загальних оподатковуваних доходів свідчить про тенденцію тяготіння реального навантаження на заробітну плату до рівня базової ставки оподаткування на тлі значного рівня розриву досліджуваних показників. А фактичне перевищення показника продуктивності ПДФО в частині доходів, отриманих у вигляді заробітної плати, над показником сукупної

продуктивності загальних оподатковуваних доходів, підтверджує провідну роль заробітної плати як домінантної складової об'єкту оподаткування ПДФО.

В свою чергу перевищення показника чистої продуктивності ПДФО в частині оподаткування доходів, отриманих у вигляді заробітної плати над аналогічним показником загальних оподатковуваних доходів, свідчить про рівень втраченої продуктивності ПДФО внаслідок диференціації ставки оподаткування в частині знижених ставок.

Розрахунок структури та динаміки втраченої продуктивності ПДФО наведено у таблицях 2.25, 2.26.

Слід зауважити, що показник втраченої продуктивності не варто розглядати виключно з негативною конотацією, адже в ньому завуальований регулюючий ефект податку.

Характерною рисою періоду 2004-2010 рр. є високий рівень втраченої продуктивності ПДФО внаслідок диференціації ставки оподаткування в частині знижених ставок, зокрема щодо інвестиційних, процентних або дисконтних доходів, доходів у вигляді заробітної плати шахтарів.

Таблиця 2.25

Динаміка показників втраченої продуктивності ПДФО у період
2004–2010 рр.

Роки	Чиста продуктивність ПДФО загальних оподатковуваних доходів,%	Чиста продуктивність ПДФО в частині оподаткування доходів, отриманих у вигляді заробітної плати,%	Втрачена продуктивність ПДФО,%	
			Внаслідок диференціації ставки оподаткування в частині знижених ставок	Внаслідок застосування ПСП та ПЗ
2004	52,95	82,11802	29,17	17,88
2005	49,92	81,63545	31,72	18,36
2006	53,05	78,50717	25,46	21,49
2007	52,4	78,03284	25,63	21,97
2008	58,17	76,4122	18,24	23,59
2009	55,63	74,93372	19,30	25,07
2010	50,23	69,01481	18,78	30,99

Джерело: складено та розраховано автором за даними [150].

У період 2011-2022 рр. динаміка показника втраченої продуктивності ПДФО внаслідок диференціації ставки оподаткування в частині знижених ставок демонструє стрімку тенденцію до скорочення, що пояснюється тенденціями посилення навантаження ПДФО, зокрема в частині уніфікації та підвищення базової ставки ПДФО. Ретроспективний аналіз трансформації вбудованих детермінантів ПДФО свідчить про цільову направленість щодо росту ставок з метою забезпечення фіскального ефекту, проте, шляхом нівелювання регулюючих властивостей податку.

Таблиця 2.26

Динаміка показників втраченої продуктивності ПДФО у період 2011–2022 рр.

Роки	Чиста продуктивність ПДФО загальних оподатковуваних доходів,%	Чиста продуктивність ПДФО в частині оподаткування доходів, отриманих у вигляді заробітної плати,%	Втрачена продуктивність ПДФО,%	
			Внаслідок диференціації ставки оподаткування в частині знижених ставок	Внаслідок застосування ПСП та ПЗ
2011	50,65	67,47	16,82	32,53
2012	49,66	64,95	15,29	35,05
2013	46,93	64,09	17,16	35,91
2014	46,17	53,63	7,46	46,37
2015	49,43	53,02	3,59	46,98
2016	48,27	51,56	3,29	48,44
2017	49,56	54,74	5,18	45,26
2018	49,42	54,22	4,8	45,78
2019	50,83	56,28	5,45	43,72
2020	51,94	57,87	5,93	42,13
2021	52,31	59,29	6,98	40,71
2022	60,87	65,7	4,83	34,3

Джерело: складено та розраховано автором за даними [150].

Так, на сучасному етапі трансформації ПДФО високий рівень втраченої продуктивності, який припав на період 2011-2013 рр., був обумовлений, на самперед, неврахуванням процентів як об'єкту оподаткування ПДФО. Нововведення щодо оподаткування процентів у 2014 р. значним чином вплинуло на скорочення рівня втраченої продуктивності, що свідчить про посилення фіскального ефекту ПДФО. Характерною особливістю досліджуваного періоду є оподаткування доходів шахтарів за зниженою ставкою 10% відповідно до

Закону України «Про підвищення престижності шахтарської праці» [151], що яскраво демонструє реалізацію регулюючого ефекту ПДФО. Скасування у 2015 р. норми щодо специфіки оподаткування доходів шахтарів значним чином відобразилося на нарощенні фіскального та скороченні регулюючого ефекту ПДФО. А у 2016 р. на тлі тенденції до підвищення та уніфікації ставки податку, показник втраченої продуктивності ПДФО сягнув мінімальних значень, що свідчить про мінімальний регулюючий ефект ПДФО в частині диференціації ставки оподаткування. Так, починаючи з 2015 р., знижені ставки ПДФО, як виняток, з усталеною практики оподаткування доходів фізичних осіб, передбачені для деяких доходів, отриманих у вигляді подарунків, спадщини, доходів від продажу майна та дивідендів.

Стосовно показника втраченої продуктивності внаслідок застосування ПСП та ПЗ, то слід відзначити пряму залежність його величини до регулюючого ефекту ПДФО. Значення величини даного показника свідчить про роль податкової соціальної пільги та податкової знижки у забезпеченні регулюючого ефекту ПДФО. На сучасному етапі трансформації ПДФО, даний показник характеризується нерівномірною динамікою, що свідчить про посилення регулюючого ефекту ПДФО у період 2011-2016 рр. та подальший спадаючий тренд.

Для визначення причин від'ємної динаміки регулюючого ефекту ПДФО проведемо дослідження в аспекті компенсаційного впливу податкової соціальної пільги як основного інструменту регулювання рівня доходів фізичних осіб в процесі оподаткування.

Динаміка показників компенсаційного впливу податкової соціальної пільги представлена у таблицях 2.27, 2.28, а щорічний розрахунок аналізованих показників наведений у додатку Г5.

Аналіз динаміки компенсаційного ефекту ПСП свідчить про стійку тенденцію нарощення як порогового значення ефекту від ПСП так і показника порогової значущості ПСП у забезпеченні базового соціального стандарту для платників податку, які мають право на отримання ПСП.

Таблиця 2.27

Динаміка показників компенсаційного впливу податкової соціальної пільги у період 2004–2010 рр.

Роки	Показник порогового значення ефекту від ПСП (%) у розмірі:			Показник порогової значущості ПСП у забезпеченні базового соціального стандарту (%) у розмірі:		
	100%	150%	200%	100%	150%	200%
2004	2,47	3,70	4,94	3,44	5,16	6,89
2005	2,70	4,05	5,41	3,76	5,64	7,52
2006	3,35	5,02	6,69	4,71	7,07	9,42
2007	4,05	6,08	8,12	5,71	8,57	11,43
2008	4,34	6,51	8,68	6,10	9,15	12,20
2009	4,83	7,24	9,65	6,78	10,17	13,57
2010	5,34	8,01	10,68	7,50	11,25	15,00

Джерело: складено та розраховано автором за даними [150].

У період 2004–2010 рр. динаміка показників компенсаційного ефекту податкової соціальної пільги обумовлена динамікою рівня мінімальної заробітної плати як визначального чинника у методиці розрахунку податкової соціальної пільги.

З прийняттям ПКУ, визначальною компонентою розрахунку розміру податкової соціальної пільги став розмір прожиткового мінімуму працездатної особи на 1 січня поточного р.. Слід відмітити, що трансформації ПСП, як вбудованого детермінанту ПДФО, а зокрема зміни методики розрахунку ПСП, з прийняттям ПКУ не мали суттєвого впливу на показник порогового значення ефекту від ПСП та жодним чином не позначилось на показнику значущості ПСП у забезпеченні базового соціального стандарту у перехідний період 2010–2011 рр.. Подальша позитивна динаміка досліджуваних показників у 2011–2022 рр. формувалася під впливом динаміки рівня прожиткового мінімуму.

Зміни в методиці розрахунку ПСП наблизили роль ПСП до забезпечення базового соціального стандарту, однак, на практиці на розмір ПСП такі зміни жодним чином не вплинули, адже до 2016 р. розмір мінімальної заробітної плати співпадав із розміром прожиткового мінімуму.

Відчутними стали зміни у 2017 р. з підвищенням мінімальної заробітної плати удвічі та збереженням прожиткового мінімуму на минулорічному рівні.

Таблиця 2.28

Динаміка показників компенсаційного впливу податкової соціальної пільги у період 2011–2022 рр.

Роки	Показник порогового значення ефекту від ПСП (%) у розмірі:			Показник порогової значущості ПСП у забезпеченні базового соціального стандарту (%) у розмірі:		
	100%	150%	200%	100%	150%	200%
2011	5,35	8,02	10,69	7,50	11,25	15,00
2012	5,37	8,05	10,73	7,50	11,25	15,00
2013	5,34	8,01	10,69	7,50	11,25	15,00
2014	5,34	8,01	10,68	7,50	11,25	15,00
2015	5,34	8,01	10,68	7,50	11,25	15,00
2016	6,43	9,64	12,85	9,00	13,50	18,00
2017	6,43	9,64	12,86	9,00	13,50	18,00
2018	6,42	9,63	12,84	9,00	13,50	18,00
2019	6,43	9,64	12,85	9,00	13,50	18,00
2020	6,43	9,65	12,87	9,00	13,50	18,00
2021	6,42	9,64	12,85	9,00	13,50	18,00
2022	6,43	9,65	12,87	9,00	13,50	18,00

Джерело: складено та розраховано автором за даними [150].

Отже, фактично розмір ПСП, а, відповідно, і показник порогового значення ефекту від ПСП, розрахований за новою методикою ПКУ, вдвічі менший за потенційно можливий, якби він був розрахований за методикою ЗУ «Про податок з доходів фізичних осіб», що свідчить про суттєве скорочення компенсаційного ефекту податкової соціальної пільги.

Великого значення набуває аналіз показника доступності податкової соціальної пільги, динаміка якого представлена у таблицях 2.29 та 2.30, а вихідні дані для проведення розрахунків та аналізу наведені у додатках Г6 і Г7.

Аналіз показників доступності податкової соціальної пільги свідчить про спадну тенденцію досліджуваних показників.

За період 2004–2010 рр. рівень доступності податкової соціальної пільги скоротився майже вдвічі, що, насамперед, обумовлено ситуацією нерационального співвідношення мінімальної заробітної плати та прожиткового мінімуму.

Таблиця 2.29

Динаміка показників доступності податкової соціальної пільги у період
2004–2010 рр.

Роки	Коефіцієнт відношення МЗП до ПМ	Граничний розмір доходу для отримання ПСП		Показник доступності ПСП	
		Всі види ПСП, крім ПСП «на дітей», грн	ПСП «на дітей» (3 дітей), грн	Всі види ПСП, крім ПСП «на дітей», %	ПСП «на дітей», %
2004	0,53	540	1620	2,63	7,90
2005	0,58	630	1890	2,40	7,21
2006	0,72	680	2040	1,94	5,83
2007	0,76	740	2220	1,85	5,55
2008	0,81	890	2670	1,73	5,18
2009	0,90	940	2820	1,55	4,66
2010	1,00	1220	3660	1,40	4,21

Джерело: складено та розраховано автором за даними [150].

У період 2004–2009 рр. мінімальна заробітна плата, як державна соціальна гарантія, не відповідала рівню прожиткового мінімуму як базового соціального стандарту. Однак, за рахунок випереджаючих темпів приросту мінімальної заробітної плати над темпами приросту прожиткового мінімуму (як визначальної компоненти у розрахунку граничного розміру доходу для отримання ПСП) та спрямованої державної політики, у 2010 р. показники зрівнялися, про що свідчить динаміка коефіцієнту відношення МЗП до ПМ.

Незважаючи на низхідний тренд показника доступності, податкова соціальна пільга залишається доступною для широкого кола платників податку. Так, у 2010 р. граничний розмір доходу для отримання всіх видів ПСП (крім ПСП «на дітей») в 1,4 рази перевищував мінімальну заробітну плату, а для ПСП «на дітей», – у 4,21 рази. Про високу доступність ПСП «на дітей» для платників податку, які мають на утриманні трьох і більше дітей, свідчить значне перевищення граничного розміру доходу для отримання ПСП для даної категорії платників над рівнем середньомісячної заробітної плати, а саме – у 2,7-1,4 рази протягом досліджуваного періоду.

Слід відмітити тренд динаміки показників доступності ПСП. У період 2010-2016 рр., на тлі відсутності податкових змін щодо ПСП, коли реалізувалася державна політика прирівняння розміру мінімальної заробітної плати до прожиткового мінімуму, значення показників доступності ПСП були стабільними, тобто ПСП залишалася доступним інструментом регулювання рівня доходів фізичних осіб. Однак, у 2017 р. значення коефіцієнту відношення МЗП до ПМ зросло вдвічі, чим обумовлено відповідне скорочення показників доступності ПСП вдвічі. Подальше скорочення показників доступності ПСП обумовлено подальшою динамікою випереджаючих темпів приросту мінімальної заробітної плати над темпами приросту прожиткового мінімуму (як визначальної компоненти у розрахунку граничної суми доходу для отримання ПСП). Тобто з 2017 р. ПСП (за виключенням ПСП «на дітей») стала недоступною для фізичних осіб з розміром заробітної плати на рівні мінімальної.

Таблиця 2.30

Динаміка показників доступності податкової соціальної пільги у період
2011–2022 рр.

Роки	Коефіцієнт відношення МЗП до ПМ	Гранична сума доходу для отримання ПСП			Показник доступності ПСП		
		Всі види ПСП, крім ПСП «на дітей», грн	ПСП «на дітей», грн		Всі види ПСП, крім ПСП «на дітей», %	ПСП «на дітей», %	
			2 дітей	3 дітей		2 дітей	3 дітей
2011	1,00	1320	2640	3960	1,40	2,81	4,21
2012	1,00	1500	3000	4500	1,40	2,80	4,19
2013	1,00	1610	3220	4830	1,40	2,81	4,21
2014	1,00	1710	3420	5130	1,40	2,81	4,21
2015	1,00	1710	3420	5130	1,40	2,81	4,21
2016	1,00	1930	3860	5790	1,40	2,80	4,20
2017	2,00	2240	4480	6720	0,70	1,40	2,10
2018	2,11	2470	4940	7410	0,66	1,33	1,99
2019	2,17	2690	5380	8070	0,64	1,29	1,93
2020	2,25	2940	5880	8820	0,62	1,24	1,87
2021	2,64	3180	6360	9540	0,53	1,06	1,59
2022	2,62	3470	6940	10410	0,53	1,07	1,60

Джерело: складено та розраховано автором за даними [150].

Так у 2022 р. за критерієм граничного розміру доходу, на ПСП (за виключенням ПСП 2 на дітей») могли претендувати фізичні особи – платники податку, рівень доходу у вигляді заробітної плати, який майже вдвічі менший за розмір мінімальної заробітної плати, а це зокрема, категорії платників податку, які працюють на умовах неповного робочого часу або ті, які не виконали місячної норми праці. Тобто проведений аналіз свідчить про низьку доступність ПСП як компенсаційного інструменту регулювання рівня доходів фізичних осіб на сучасному етапі. Всі види ПСП, крім ПСП «на дітей» є недоступними для фізичних осіб з доходом у вигляді заробітної плати на рівні мінімальної заробітної плати. В свою чергу, граничний розмір доходу для отримання ПСП «на дітей» для осіб, що мають на утриманні двох неповнолітніх дітей, лише на 7% перевищує рівень мінімальної заробітної плати. Більша доступність характерна для ПСП «на дітей» для осіб, що мають на утриманні трьох неповнолітніх дітей, однак, слід зазначити, що з 2017 р. і до сьогодні, граничний розмір доходу для отримання ПСП для цієї категорії платників податку не перевищував рівня середньомісячної заробітної плати в Україні, хоча до 2017 спостерігалася протилежна ситуація.

Отже, встановлено, що на регулюючий ефект ПДФО впливають як ендогенні, так і екзогенні детермінанти.

Таблиця 2.31

Моделювання впливу детермінантів на чистий дохід фізичних осіб

у	х		Економіко-математична модель	Коефіцієнт детермінації
Чистий дохід фізичних осіб-платників ПДФО	Вбудовані детермінанти (ендогенні)	Реальне навантаження ПДФО (x_1)	$y = 2E-06x_1 + 6,1483$	$R^2 = 0,7484$
		Оподатковувані доходи фізичних осіб (x_2)	$y = 0,9802x - 193599$	$R^2 = 0,963$
		Показник доступності ПСП (x_3)	$y = -4E-07x_3 + 1,8665$	$R^2 = 0,8809$
	Зовнішні детермінанти (екзогенні)	ВВП (x_4)	$y = 1,5946x_4 - 299823$	$R^2 = 0,96$
		Тіньова економіка (x_5)	$y = -8E-06x_5 + 46,784$	$R^2 = 0,9205$
		Мінімальна заробітна плата (x_6)	$y = 0,0021x_6 - 1429,9$	$R^2 = 0,9211$

Джерело: розроблено автором

Представлене у таблиці 2.31, моделювання впливу детермінантів на чистий дохід фізичних осіб засвідчує значний вплив досліджуваних детермінантів. Варто відмітити, що найбільший вплив на чистий дохід фізичних осіб мають оподатковувані доходи фізичних осіб (рис. 2.9).

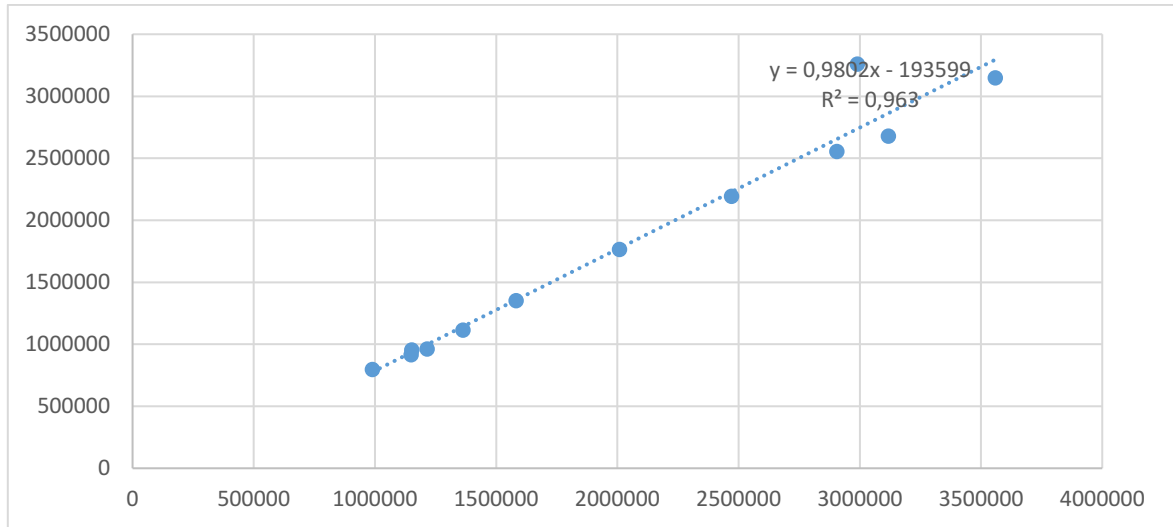

Рис. 2.9 Вплив оподатковуваних доходів на чистий дохід фізичних осіб
Джерело: побудовано автором.

Серед екзогенних детермінантів такий вплив чинить ВВП (рис. 2.10).

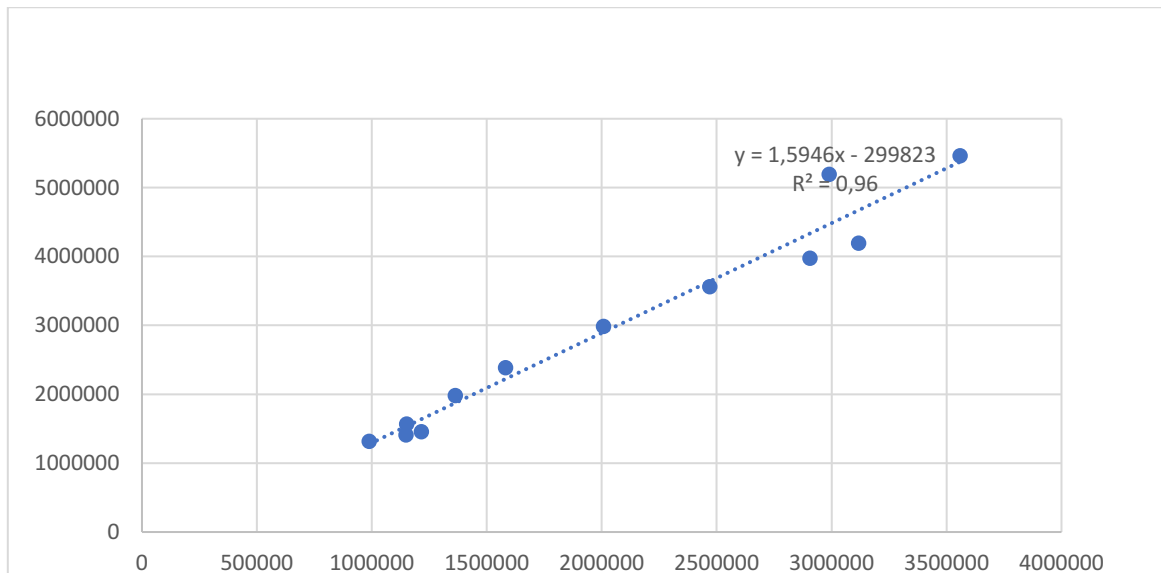

Рис. 2.10 Вплив ВВП на чистий дохід фізичних осіб

Джерело: побудовано автором.

Зведена інформація щодо показників регулюючого ефекту ПДФО, за результатами проведеного дослідження, представлена у таблицях 2.32 і 2.33.

Таблиця 2.32

Зведена таблиця оцінювання регулюючого ефекту ПДФО в аспекті податкового навантаження та продуктивності податку

Роки	Базове номінальне навантаження ПДФО,%	Реальне навантаження ПДФО,%		Коефіцієнт розриву між показниками номінального та реального навантаження ПДФО		Продуктивність,%		Чиста продуктивність,%				Втрачена сукупна продуктивність ПДФО,%	
						Сукупна продуктивність ПДФО	Продуктивність ПДФО в частині доходів, отриманих у вигляді заробітної плати	ПДФО		ВЗ		Внаслідок диференціації ставки оподаткування в частині знижених ставок	Внаслідок застосування ПСП та ПЗ
								од	зп	од	зп		
2004	13	6,88	10,68	1,89	1,22	52,95	82,12	52,95	82,12	x	x	29,17	17,88
2005	13	6,49	10,61	2,00	1,22	49,92	81,64	49,92	81,64	x	x	31,72	18,36
2006	13	6,90	10,21	1,88	1,27	53,05	78,51	53,05	78,51	x	x	25,46	21,49
2007	15	7,86	11,70	1,91	1,28	52,40	78,03	52,40	78,03	x	x	25,63	21,97
2008	15	8,73	11,46	1,72	1,31	58,17	76,41	58,17	76,41	x	x	18,24	23,59
2009	15	8,34	11,24	1,80	1,33	55,63	74,93	55,63	74,93	x	x	19,30	25,07
2010	15	7,53	10,35	1,99	1,45	50,23	69,01	50,23	69,01	x	x	18,78	30,99
2011	15	7,60	10,12	1,97	1,48	50,65	67,47	50,65	67,47	x	x	16,82	32,53
2012	15	7,45	9,74	2,01	1,54	49,66	64,95	49,66	64,95	x	x	15,29	35,05
2013	15	7,04	9,61	2,13	1,56	46,93	64,09	46,93	64,09	x	x	17,16	35,91
2014	16,5	7,88	9,73	2,09	1,70	47,76	58,99	46,17	53,63	1,62	5,36	7,46	46,37
2015	16,5	8,98	9,62	1,84	1,72	54,44	58,33	49,43	53,02	5,01	5,30	3,59	46,98
2016	19,5	10,26	10,89	1,90	1,79	52,64	55,85	48,27	51,56	4,37	4,30	3,29	48,44
2017	19,5	10,52	11,56	1,85	1,69	53,93	59,30	49,56	54,74	4,37	4,56	5,18	45,26
2018	19,5	10,49	11,45	1,86	1,70	53,77	58,74	49,42	54,22	4,36	4,52	4,8	45,78
2019	19,5	10,79	11,89	1,81	1,64	55,31	60,97	50,83	56,28	4,48	4,69	5,45	43,72
2020	19,5	11,02	12,22	1,77	1,60	56,52	62,69	51,94	57,87	4,58	4,82	5,93	42,13
2021	19,5	11,11	12,52	1,76	1,56	56,98	64,23	52,31	59,29	4,67	4,94	6,98	40,71
2022	19,5	12,90	13,88	1,51	1,40	66,16	71,18	60,87	65,70	5,29	5,48	4,83	34,3

Джерело: розроблено автором.

од – оподатковувані доходи; зп – заробітна плата

Таблиця 2.33

Зведена таблиця оцінювання регулюючого ефекту ПДФО в аспекті податкової соціальної пільги

Роки	Показник доступності ПСП			Показник порогового значення ефекту від ПСП (%) у розмірі:			Показник порогової значущості ПСП у забезпеченні базового соціального стандарту (%) у розмірі:		
	Всі види ПСП, крім ПСП «на дітей», %	ПСП «на дітей», %							
		2 дітей	3 дітей	100%	150%	200%	100%	150%	200%
2004	2,63	x	7,90	2,47	3,70	4,94	3,44	5,16	6,89
2005	2,40	x	7,21	2,70	4,05	5,41	3,76	5,64	7,52
2006	1,94	x	5,83	3,35	5,02	6,69	4,71	7,07	9,42
2007	1,85	x	5,55	4,05	6,08	8,12	5,71	8,57	11,43
2008	1,73	x	5,18	4,34	6,51	8,68	6,10	9,15	12,20
2009	1,55	x	4,66	4,83	7,24	9,65	6,78	10,17	13,57
2010	1,40	x	4,21	5,34	8,01	10,68	7,50	11,25	15,00
2011	1,40	2,81	4,21	5,35	8,02	10,69	10,69	7,50	11,25
2012	1,40	2,80	4,19	5,37	8,05	10,73	10,73	7,50	11,25
2013	1,40	2,81	4,21	5,34	8,01	10,69	10,69	7,50	11,25
2014	1,40	2,81	4,21	5,34	8,01	10,68	10,68	7,50	11,25
2015	1,40	2,81	4,21	5,34	8,01	10,68	10,68	7,50	11,25
2016	1,40	2,80	4,20	6,43	9,64	12,85	12,85	9,00	13,50
2017	0,70	1,40	2,10	6,43	9,64	12,86	12,86	9,00	13,50
2018	0,66	1,33	1,99	6,42	9,63	12,84	12,84	9,00	13,50
2019	0,64	1,29	1,93	6,43	9,64	12,85	12,85	9,00	13,50
2020	0,62	1,24	1,87	6,43	9,65	12,87	12,87	9,00	13,50
2021	0,53	1,06	1,59	6,42	9,64	12,85	12,85	9,00	13,50
2022	0,53	1,07	1,60	6,43	9,65	12,87	12,87	9,00	13,50

Джерело: розроблено автором.

З огляду на результати проведеного оцінювання регулюючого ефекту ПДФО, варто зацентувати на наступному: впродовж аналізованого періоду на тлі перманентного зростання базового номінального навантаження ПДФО сформувалась стійка тенденція перевищення реального навантаження ПДФО на доходи у вигляді заробітної плати показника середньої ефективної ставки ПДФО; скорочення рівня розриву між показниками номінального та реального навантаження ПДФО свідчить про скорочення регулюючого ефекту ПДФО; динаміка показника втраченої продуктивності ПДФО внаслідок диференціації ставки оподаткування в частині знижених ставок демонструє тенденцію до скорочення, що пояснюється тенденціями посилення навантаження ПДФО, зокрема в частині уніфікації базової ставки ПДФО; спадна динаміка показника втраченої продуктивності внаслідок застосування ПСП та ПЗ свідчить про нівелювання регулюючого ефекту ПДФО під впливом низької доступності базової ПСП; аналіз динаміки компенсаційного ефекту ПСП свідчить про стійку тенденцію нарощення як порогового значення ефекту від ПСП так і показника порогової значущості ПСП у забезпеченні базового соціального стандарту для платників податку, які мають право на отримання ПСП, однак варто зазначити про номінальність значення цих показників, що викликано фрагментарними змінами в методиці розрахунку ПСП.

Висновки до розділу 2

Проведене дослідження прагматики ефектів податку на доходи фізичних осіб в Україні дало змогу отримати низку результатів і сформувати такі авторські висновки:

1. Узагальнення науково-методичних підходів науковців до оцінювання фіскального та регулюючого ефектів податку на доходи фізичних осіб дозволило з'ясувати, що в науковій площині мають місце заміщення та взаємозамінність понять, а також подібний набір складових для визначення різних результуючих

ознак. Систематизація підходів та їх критичний аналіз дозволили сформувати власну систему показників для оцінювання ефектів податку на доходи фізичних осіб, яка базується на комплексному підході та застосуванні низки показників. Запропоновано для оцінювання фіскального ефекту податку застосовувати систему показників таких як: частка ПДФО у загальній сумі доходів Зведеного бюджету (основний показник фіскального ефекту ПДФО), частки ПДФО у Державному та місцевих бюджетах (доповнюючі).

З метою деталізації дослідження фіскального ефекту ПДФО на різних рівнях бюджетної системи, здійснювати аналіз частки ПДФО, зокрема, і у структурі податкових джерел формування доходів відповідних бюджетів.

Обґрунтовано, що розрахунок виконання плану надходжень ПДФО до зведеного бюджету, шляхом співвідношення фактичних надходжень ПДФО до планових, має використовуватись не лише для визначення ефективності податкового адміністрування, а й слугувати одним з показників для цілей оцінювання фіскального ефекту ПДФО.

Запропоновано для оцінювання регулюючого ефекту податку на доходи фізичних осіб застосовувати систему показників в аспекті податкового навантаження та продуктивності податку, а також в аспекті податкової соціальної пільги, що налічують низку розрахункових показників і дозволяють комплексно оцінити цей ефект. А також здійснювати аналіз деталізованої структури податку на доходи фізичних осіб в бюджетах різних рівнів для з'ясування внутрішніх домінант цього податку в розрізі окремих періодів.

2. Встановлено, що запропонована система показників податку на доходи фізичних осіб у ВВП (навантаження ПДФО на офіційну економіку, коефіцієнт ефективності ПДФО у ВВП, а також еластичність даного податку), дозволяє розкривати одночасно фіскальний ефект (показує частку ВВП, яка перерозподіляється завдяки цьому податку до бюджетів різних рівнів) та регулюючий ефект (характеризує податкове навантаження на доходи фізичних осіб та як воно змінюється зі зміною розміру ВВП) цього податку на економіку і має застосовуватися для цілей оцінювання.

3. За результатами проведеного теоретичного та емпіричного аналізу здійснено оцінювання фіскального ефекту податку на доходи фізичних осіб та виявлено тенденції до нарощення фіскального ефекту ПДФО в доходах зведеного бюджету України протягом усього періоду який досліджувався. Виділено три основні етапи становлення та розвитку цього податку в бюджетах різних рівнів – перший етап охоплює часові рамки від надбання Україною незалежності у 1991 р. і до 2010 р.; другий етап розпочався із прийняття та набрання чинності нового Бюджетного кодексу України у 2010 р. і тривав до 2014 р.; третій етап – сучасний етап, який триває по сьогоднішній день, ознаменувався проведенням реформи міжбюджетних відносин в частині децентралізації влади та фінансової децентралізації у 2015 р. Виявлено, що у період 2015-2022 рр. сформувалась усталена тенденція до нарощення фіскального ефекту ПДФО в податкових надходженнях ДБУ, незважаючи на диспропорції приросту таких надходжень. Це свідчить про значний фіскальний ефект ПДФО в умовах перманентних соціальних, економічних та політичних викликів, що в свою чергу, доводить наявність фіскального потенціалу цього податку.

Проведене дослідження, із застосуванням кореляційно-регресійного аналізу, дозволило виявити детермінанти впливу серед яких: оподатковувані доходи фізичних осіб; базове номінальне навантаження податку на доходи фізичних осіб; кількість платників податку на доходи фізичних осіб; втрати бюджету від надання пільг; ВВП; тіньова економіка; мінімальна заробітна плата. Це сприяло виокремленню та ідентифікації проблемних аспектів функціонування податку в частині його фіскального ефекту.

4. Здійснений аналіз регулюючого ефекту податку на доходи фізичних осіб із застосуванням розробленої системи показників та інструментарію економіко-математичного моделювання (зокрема, методу найменших квадратів) дозволив встановити, що у період 2011-2022 рр. відбулося перевищення показника чистої продуктивності ПДФО в частині оподаткування доходів, отриманих у вигляді заробітної плати над аналогічним показником загальних оподатковуваних доходів. Це є свідченням втраченої продуктивності ПДФО

внаслідок застосування знижених ставок оподаткування та наявності податкової соціальної пільги та податкової знижки. Обґрунтовано, що показник втраченої продуктивності, не варто розглядати виключно з негативною конотацією, адже в ньому завуальований регулюючий ефект податку.

Виявлено вплив на регулюючий ефект ПДФО, таких детермінантів як: реальне навантаження ПДФО; оподатковувані доходи фізичних осіб; показник доступності ПСП; ВВП; тіньова економіка; мінімальна заробітна плата. Це дозволило виокремити та ідентифікувати проблемні аспекти функціонування податку в частині його регулюючого ефекту та стало підґрунтям для розробки подальших пропозицій щодо його посилення.

Основні положення, що містить цей розділ дисертації відображені у наступних наукових публікаціях автора [108; 109; 110; 111; 114; 117; 152; 153; 154].

РОЗДІЛ 3

НАПРЯМИ ЗМІЦНЕННЯ ФІСКАЛЬНОГО ТА ПОСИЛЕННЯ РЕГУЛЮЮЧОГО ЕФЕКТІВ ПОДАТКУ НА ДОХОДИ ФІЗИЧНИХ ОСІБ В УКРАЇНІ

3.1. Науково-методичний підхід до удосконалення податку на доходи фізичних осіб

Визначення пріоритетних напрямків збалансування ефектів податку на доходи фізичних осіб доцільно провести на основі висновків, сформованих у попередніх розділах даної дисертації щодо теоретичних засад та оцінки ефектів досліджуваного податку. Зокрема, діагностовано функціональну асиметрію ПДФО, обумовлену домінуванням фіскальних інтересів держави у реалізації державної податкової політики, наслідком якої є дисбаланс фіскальних та регулюючих ефектів податку.

Дослідження регулюючих ефектів ПДФО було проведено в ракурсі масштабування об'єкту впливу податку на доходи всієї сукупності його платників, однак вагомого значення набуває концептуалізація регулюючого ефекту даного податку щодо диференціації рівня персоналізованих доходів фізичних осіб. Вбачаючи ПДФО інструментом соціального вирівнювання добробуту населення, такий підхід дозволить виявити негативні тенденції нівелювання регулюючого впливу ПДФО на рівень добробуту населення за дохідною складовою.

Концепт цього дослідження варто будувати на засадах теорії добробуту, в рамках якої визначальним фактором доходної складової добробуту населення виступають доходи від трудової діяльності.

Розглядаючи заробітну плату як домінуючу складову трудових доходів фізичних осіб, доцільним є проведення аналізу податкового навантаження на неї за її розмірами. З огляду на вже доведений у попередньому розділі факт

доступності та дієвості ПСП «на дітей», пропонуємо проаналізувати показники навантаження на диференційований рівень персоналізованих доходів фізичних осіб у формі заробітної з урахуванням лише базової податкової соціальної пільги.

Для такого аналізу варто використовувати показник сукупного фіскального навантаження та безпосередньо навантаження з ПДФО. Показник сукупного фіскального навантаження на доходи фізичних осіб у формі заробітної плати формується під впливом ставки ПДФО, податкової соціальної пільги, застосованої до такого доходу, а також утриманого ЄСВ та військового збору. Показник навантаження з ПДФО на доходи фізичних осіб у формі заробітної плати, відповідно, формується лише під впливом ставки ПДФО та податкової соціальної пільги.

Динаміка показників навантаження на диференційований рівень доходів фізичних осіб у формі заробітної плати (наведена у таблиці 3.1 та додатках Д1, Д2) підтверджує продукування функціональної асиметрії ПДФО та демонструє тенденції щодо нівелювання регулюючих ефектів цього податку в діапазоні доходів на рівні від однієї мінімальної заробітної плати.

Досліджуючи сучасний етап вітчизняної практики функціонування ПДФО, варто відмітити деструктивний вплив процесів трансформації вбудованих детермінантів податку на його регулюючі властивості. Так, у період 2011–2016 рр. реалізовувалися властиві ПДФО функції щодо регулювання рівня доходів фізичних осіб шляхом диференціації рівня навантаження для персоналізованих доходів у формі заробітної плати.

Рівень навантаження розподілявся в межах доходу на рівні однієї мінімальної заробітної плати, доходу в діапазоні від двох до десяти мінімальних заробітних плат, а також в діапазоні доходу, що перевищує рівень десяти мінімальних заробітних плат.

У період 2011–2015 рр., в умовах функціонування ПДФО з базовою ставкою оподаткування на рівні 15%, навантаження ПДФО на доходи у розмірі однієї мінімальної заробітної плати складало всього 7%, перш за все за рахунок доступності та дієвості ПСП.

Таблиця 3.1

Динаміка показників податкового навантаження на диференційований рівень персоналізованих доходів фізичних осіб у формі заробітної плати у період 2011–2022 рр.

Розмір об'єкта оподаткування	Роки												
	Сукупне фіскальне навантаження (ПДФО+ЄСВ утр.+ВЗ)*, %												
	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022	
1 МЗП	10,6	10,6	10,6	12,1	12,1	10,5	19,5						
2 МЗП	18,1	18,1	18,1	19,6	19,6	19,5							
3 МЗП													
5 МЗП													
10 МЗП													
15 МЗП	18,7	18,7	18,7	20,2	21	19,5							
Чисте навантаження з ПДФО, %													
1 МЗП	7,0	7,0	7,0	7,0	7,0	9,0	18,0						
2 МЗП	14,5	14,5	14,5	14,5	14,5	18,0							
3 МЗП													
5 МЗП													
10 МЗП													
15 МЗП	15,1	15,1	15,1	15,1	16,0	18,0							

*ЄСВ до 2015 р., ВЗ з серпня 2014 р.

Джерело: складено та розраховано автором за даними [150].

Варто врахувати і вплив методики розрахунку ПДФО щодо нарахованої заробітної плати на рівень податкового навантаження, адже у відповідності до чинного на той час податкового законодавства, вона передбачала зменшення бази оподаткування ПДФО на суму єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування. Рівень навантаження ПДФО для доходів в діапазоні від двох до десяти мінімальних заробітних плат на рівні 14,5% обумовлений саме цією специфікою методики оподаткування доходів у вигляді заробітної плати. Щодо доходів, які перевищували рівень десяти мінімальних заробітних плат, то частина доходу у розмірі десяти мінімальних заробітних плат

оподатковувалась за методикою попереднього діапазону доходів, а до суми перевищення застосовувалася підвищена ставка (у розмірі 17% до 2014 р. включно та 20% у 2015 р.). Рівень розриву між показниками сукупного фіскального навантаження та податкового навантаження ПДФО у цей період формується за рахунок утримання із заробітної плати ЄСВ, а з серпня 2014 року – кумулятивно з утриманням військового збору.

У 2016 р. на тлі уніфікації та підвищення ставки ПДФО до 18% та скасування утримання ЄСВ, і, відповідно, коригування методики розрахунку ПДФО із нарахованої заробітної плати, рівень податкового навантаження ПДФО для доходів, що перевищують рівень мінімальної заробітної плати, сягнув розміру ставки податку. Це і обумовило суттєве скорочення розривів між показниками сукупного фіскального навантаження та податкового навантаження ПДФО. Тоді зберігався потужний компенсаційний ефект ПСП для доходів у розмірі мінімальної заробітної плати за рахунок показника прожиткового мінімуму на рівні державної соціальної гарантії. Таким чином, податкове навантаження на доходи у розмірі однієї мінімальної заробітної плати було вдвічі меншим за аналогічний показник доходів інших діапазонів.

З 2017 р. на тлі структурних зрушень у сфері державного регулювання оплати праці, ПДФО втрачає регулюючий вплив ПСП на доходи працівників у розмірі від однієї мінімальної заробітної плати, в результаті чого уніфікується рівень навантаження ПДФО для будь-якого рівня доходу у вигляді заробітної плати, нарахованої на умовах повного робочого часу. А розрив між показниками сукупного фіскального навантаження та чистого навантаження ПДФО обумовлюється справлянням військового збору.

Отже, аналіз динаміки показників навантаження на доходи фізичних осіб досліджуваного діапазону за розміром заробітних плати чітко демонструє втрату ПДФО регулюючого впливу на доходи фізичних осіб починаючи з 2017 р., ситуація не змінилась до сьогодні. Передумовою нівелювання регулюючого впливу податку на диференційований рівень доходів фізичних осіб у формі заробітної плати виступили перехід до моделі пропорційного оподаткування та

процеси трансформації податкової соціальної пільги в частині втрати її дії в діапазоні доходів на рівні державної соціальної гарантії (мінімальної заробітної плати).

Таким чином, результати проведеного аналізу щодо фрагментації регулюючого ефекту ПДФО в частині впливу на диференційовані за розмірами рівні персоналізованих доходів фізичних осіб у вигляді заробітної плати, підтверджує функціональну асиметрію цього податку та, як наслідок – структурний дисбаланс досягнутих ефектів, що в свою чергу слід розглядати як негативний чинник впливу на добробут населення за дохідною складовою.

Діюча модель пропорційного оподаткування не враховує диспропорції у стратифікації доходів фізичних осіб, а тенденції звуження заощаджень домогосподарств, підвищують ризики опинитися за межею бідності у випадку настання непередбачуваних обставин, що особливо актуально під час воєнного стану.

З огляду на пріоритетність питання підвищення добробуту населення, все більшої актуальності набуває пошук шляхів реалізації регулюючих ефектів ПДФО в рамках тактичного і стратегічного сценарію його удосконалення.

Логічним висновком з вищевикладеного є гіпотеза, яка ґрунтується на тому, що потенційно потужними драйверами збалансування ефектів податку на доходи фізичних осіб в рамках тактичного підходу виступає удосконалена модель пропорційного оподаткування з адаптивною системою податкової соціальної пільги, а в рамках стратегічного сценарію – модель прогресивного оподаткування.

Таким чином, для згладжування піків стратифікації населення за рівнем доходів, потребує вирішення проблема нівелювання регулюючих ефектів ПДФО в діапазоні доходів до однієї мінімальної заробітної плати, яка спровокована низькою доступністю базової ПСП. Як один із шляхів її вирішення, в рамках тактичного підходу, можна розглядати модернізацію законодавчої норми щодо порядку розрахунку граничного розміру доходу для застосування податкової

соціальної пільги та норми щодо порядку розрахунку розміру податкової соціальної пільги.

Так, у рамках пропонованої моделі рекомендовано адаптувати розрахунок граничного розміру доходу, до якого застосовується податкова соціальна пільга, у відповідність до економічних реалій шляхом визначення його на рівні мінімальної заробітної плати. Таким чином базова ПСП стане більш доступною, чим і сформує диференціацію рівня податкового навантаження на персоналізовані доходи фізичних осіб у вигляді заробітної плати. В свою чергу, з метою попередження зрушень в показниках доступності ПСП «на дітей», як взаємопов'язаних елементів, варто встановити граничний розмір доходу, до якого застосовується така податкова соціальна пільга «на дітей» на рівні двох мінімальних заробітних плат. Варто зауважити, що такий підхід не матиме негативного впливу на показник доступності ПСП «на дітей», адже розрахований розмір ГРД платника податку, який має на утриманні трьох неповнолітніх дітей, відповідно до діючої моделі ПДФО, не перевищує розміру двох МЗП.

З огляду на значну поляризацію населення в умовах соціально-економічних викликів сьогодення, пропонуємо також посилити диференціацію рівня податкового навантаження на персоналізовані доходи фізичних осіб у вигляді заробітної плати для економічно вразливих категорій платників податку (які працюють на умовах неповного робочого часу) шляхом застосування повного розміру прожиткового мінімуму для працездатної особи при розрахунку величини податкової соціальної пільги для таких платників. Таким чином, реалізується двокомпонентна складова компенсаційного впливу ПСП: по-перше, навантаження ПДФО на дохід у вигляді заробітної плати в межах прожиткового мінімуму дорівнюватиме нулю, а в діапазоні доходів, що перевищує прожитковий мінімум, але не сягає розміру мінімальної заробітної плати кумулятивно – до 11%. Для платників податку, що працюють на умовах повного робочого часу, пропонуємо залишити діючу норму щодо розрахунку розміру податкової соціальної пільги у незмінному вигляді (у половинному розмірі

прожиткового мінімуму для працездатної особи). При цьому навантаження ПДФО на доходи у вигляді заробітної плати у розмірі на рівні мінімальної заробітної плати складатиме 14,5% за рахунок доступності ПСП.

В свою чергу, на доходи, що перевищують розмір державної соціальної гарантії, не поширюється дія компенсаційних інструментів ПДФО у вигляді базової ПСП.

Однак, варто врахувати, обернену залежність фіскальних і регулюючих ефектів ПДФО: посилення компенсаційного впливу податку закономірно впливає на послаблення його фіскального ефекту, що вкрай небажано в нинішніх умовах воєнного стану. В рамках тактичного сценарію пропонуємо поновити практику щодо застосування підвищеної ставки податку для цілей оподаткування високих доходів. Аналіз практики застосування підвищеної ставки до частки доходу, що перевищує розмір десяти мінімальних заробітних плат, свідчить про відсутність очікуваного ефекту у ретроспективі, що зокрема обумовлено необґрунтованим підходом до визначення розміру об'єкта оподаткування. Так, з метою нівелювання податкових втрат, сформованих під впливом підвищення доступності ПСП, пропонуємо застосовувати підвищену ставку ПДФО на рівні 20% до частини доходу, яка перевищує розмір 4 мінімальних заробітних плат (мова йде про суму перевищення). Рішення щодо визначення розміру об'єкта оподаткування обумовлено тенденціями стратифікації фізичних осіб за рівнем доходу (таблиця 3.4). Таким чином, навантаження ПДФО на доходи в діапазоні від однієї до чотирьох заробітних плат складатиме 18%, а для доходів, що перевищують межу чотирьох мінімальних заробітних плат, – відповідно 18,5%.

Зауважимо, що переважна більшість критеріїв застосування податкової соціальної пільги у розмірі 200% від її суми стосуються категорій громадян, безпосередньо причетних до подій Другої світової війни (Таблиця 3.2).

Враховуючи норму ПКУ щодо застосування податкової соціальної пільги лише до доходу у вигляді заробітної плати, лівова частка таких критеріїв втратила актуальність. Однак, справедливо було б в сучасних умовах надавати

податкову соціальну пільгу учасникам боєвих дій, безпосередньо задіяних у заходах протистояння збройної агресії рф.

Таблиця 3.2

Навантаження на диференційовані рівні персоналізованих доходів фізичних осіб у формі заробітної плати в рамках діючої та пропонованої моделі оподаткування в рамках тактичного сценарію

Діюча модель		Розмір об'єкта оподаткування	Пропонована модель в рамках тактичного сценарію	
0-11,56	<ГД	<1 МЗП	< ПМ	0
11,57	=ГД		>ПМ< МЗП	0-11
18	> ГД			
18		= 1 МЗП	14,5	
18		>1 МЗП	>1 МЗП ≤ 4 МЗП	18
			> 4 МЗП	18,5

Джерело: складено та розраховано автором за даними [150].

При дослідженні трансформації ПСП в пункті 1.3 цієї дисертації, виявлено у податковому законодавстві певний недолік, який звужує коло соціально вразливої категорії платників податку. Мова йде про ліквідацію права платника податку на отримання ПСП на себе у випадку визнання такого платника вдовою або вдовцем, за умови якщо він не має на утриманні дітей до 18 рр.. Пропонуємо запровадити норму щодо надання ПСП на себе для цієї категорії платників за умови, якщо особа не має на утриманні дітей до 18 років, а, якщо у такого платника є на утриманні діти до 18 рр., – то на кожную дитину.

Запропоновані нововведення сприятимуть активізації регулюючого ефекту ПДФО в частині його компенсаційного впливу на рівень чистого доходу фізичних осіб-платників цього податку з низьким рівнем фінансової захищеності через зміну податкового навантаження, а, отже, – і на рівень добробуту цього прошарку населення.

Доцільність застосування прогресії в оподаткуванні доходів фізичних осіб набуває все більшої актуальності в мейнстрімному економічному дискурсі. З огляду на євроінтеграційний напрямок розвитку України важливим аспектом в дослідженні пріоритетних напрямків удосконалення ПДФО, в частині збалансування його ефектів, виступає пошук можливостей імплементації відповідного досвіду країн-членів Європейського Союзу.

Дослідження в частині зарубіжного досвіду свідчить про застосування прогресивної шкали оподаткування доходів фізичних осіб у переважній більшості країн Європейського Союзу. Слід відмітити групу країн-лідерів за фіскальною значимістю ПДФО, серед яких: Хорватія, Фінляндія, Італія, Іспанія. У Хорватії застосовується двоступенева модель прогресії ставок ПДФО на рівні 20% і 30%. При цьому, у структурі податкових надходжень до бюджету на даний податок приходиться більше 60%, а частка ПДФО у ВВП сягає більш, ніж 22%. На відмінну від Хорватії, у Фінляндії, Італії та Іспанії застосовується багатоступенева модель прогресії ставок ПДФО. За показником фіскальної значущості ПДФО, Фінляндія займає друге місце після Хорватії в рейтингу країн ЄС, однак варто відзначити двократний розрив у показниках фіскального ефекту цих країн. Доречно наголосити, що Україна, як кандидат на членство у ЄС, потенційно могла б увійти у топ-десятку рейтингу за фіскальним ефектом ПДФО. Так, за показником навантаження ПДФО на офіційну економіку (частка ПДФО у ВВП) Україна має можливість претендувати на шосту позицію після Нідерландів, а за показником значущості ПДФО у складі податкових джерел формування доходів бюджету – дев'яту, після Латвії. За прагматикою пропорційності в оподаткуванні доходів фізичних осіб, Україну можна порівняти з Естонією. Однак, все більшої актуальності на просторах країн ЄС набувають саме регулюючі ефекти ПДФО, зокрема, в частині забезпечення соціально-економічної захищеності населення.

З метою згладжування піків стратифікації населення за рівнем доходу в країнах ЄС активно застосовується модель багатоступеневої прогресії в оподаткуванні доходів фізичних осіб, відповідно до якої ставка податку зростає

по мірі збільшення бази оподаткування. При цьому варто відмітити граничні межі шкали ставок. В таких країнах, як Мальта, Франція, Кіпр, Німеччина, Австрія застосовується нульова податкова ставка, яка фактично виступає як неоподатковуваний мінімум доходів фізичних осіб. В інших країнах нижня межа шкали ставок оподаткування складає від 9% – в Іспанії, Нідерландах, Греції; від 12% – у Польщі та Фінляндії; від 14-15% – у Португалії, Чехії, Словенії; від 20% – у Хорватії, Литві, Латвії, Ірландії; від 23% – в Італії.

В свою чергу, верхня межа шкали ставок оподаткування досить висока, що свідчить про перекидання основного податкового навантаження на осіб з високим рівнем доходу. В Австрії верхня межа шкали ставок ПДФО сягає 55%; у Словенії – 50%; у Нідерландах – 49,5%; у Португалії – 48%; в діапазоні від 40% до 45% – у Франції, Німеччині, Фінляндії, Італії, Греції, Ірландії; від 30% до 35% – у Литві, Мальті, Латвії, Польщі, Кіпрі, Хорватії.

У якості проponentів модернізованої моделі прогресивного оподаткування виступає плеяда сучасних дослідників-економістів М. О. Слатвінська [156], О.М. Десятнюк [132], К.І. Швабій [53], А. І. Крисоватий [157], М.І. Зверяков [158].

Введення прогресивної шкали оподаткування слід розглядати як потужний інструмент досягнення регулюючого ефекту ПДФО, застосування якого сприятиме подоланню проблеми величезного розриву між верстами населення за рівнем доходів. Варто також зазначити, що сучасні інструменти виваженої багатоступеневої прогресії дозволять уникнути дискримінації в процесі оподаткування ПДФО шляхом зміщення податкового навантаження з менш забезпечених на більш забезпечені верстви населення. Позитивним наслідком таких змін може стати зниження необхідності державної соціальної підтримки деяких категорій платників податку з числа працюючого населення та зниження перманентної конфліктогенності суспільства на економічному тлі.

В свою чергу опоненти [4] моделі прогресивного оподаткування справедливо аргументують критику загрозою демотивації фізичних осіб до росту

офіційних доходів та, як наслідок, тінізації економіки, а також ускладненням в адмініструванні податку.

Таблиця 3.3

Прагматика оподаткування доходів фізичних осіб країн Європейського Союзу та України

Країна	Показник навантаження ПДФО на офіційну економіку	Показник значущості ПДФО у складі податкових джерел формування доходів бюджету	Шкала ставок
	Частка ПДФО у ВВП	Частка ПДФО у податкових надходженнях	
Хорватія	22,21	60,52	20; 30%
Фінляндія	11,14	25,81	12,64; 19; 30,25; 34; 44%
Італія	10,89	25,64	23; 25; 35; 43%
Іспанія	8,69	22,93	9,5; 12; 15; 18,5; 22,5% 24,5%
Нідерланди	8,46	2,58	9; 36,93; 49,5%
Україна	8,1	19,15	18%
Мальта	7,87	26,8	0; 15; 25; 35%
Литва	7,51	23,57	20; 32%
Португалія	6,93	17,72	14,5; 21; 26,5; 28,5; 35; 37; 43,5;45;48%
Естонія	6,89	20,36	20%
Латвія	6,02	19,64	20; 23; 31%
Словенія	5,93	14,13	16; 26; 33; 39; 50%
Греція	5,9	14,73	9; 22; 28; 36; 44%
Польща	5,34	14,57	12; 32%
Ірландія	5,09	24,34	20; 40%
Венгрія	4,08	12,07	15%
Чехія	3,73	10,41	15; 23%
Франція	3,45	7,64	0; 11; 30; 41; 45%
Болгарія	3,3	10,82	10%
Кіпр	2,93	8,03	0; 20; 25; 30; 35 %
Румунія	2,44	9,28	10%
Німеччина	1,8	4,43	0; 42; 45%
Австрія	1,2	2,7	0; 20; 32,5; 42; 49; 50; 55%

Джерело: складено та систематизовано автором за даними [150, 179].

В контексті пошуку чинників нівелюючого впливу на загрози тінізації доходів фізичних осіб варто застосувати комплексний підхід, пріоритетною

складовою якого виступає введення всеохоплюючого декларування доходів фізичних осіб на засадах інтенсивної цифровізації.

Обґрунтована у попередніх розділах конвергенція вбудованих детермінантів та ефектів податку на доходи фізичних осіб дає підстави сформулювати авторське бачення перспектив посилення регулюючих ефектів ПДФО задля забезпечення функціональної рівноваги податку.

Враховуючи комплекс соціально-економічних та політичних викликів сьогодення пропонуємо в рамках стратегічного сценарію удосконалення ПДФО імплементацію виваженої багатоступеневої прогресії ПДФО з урахуванням рівня стратифікації фізичних осіб за рівнем доходу на умовах відмови від ПСП та застосування підвищеної ставки для інших доходів ніж заробітна плата. Визначення діапазонів такої стратифікації пропонуємо провести на основі аналізу розподілу населення за рівнем доходу у вигляді заробітної плати, а страти встановити на базі розміру мінімальної заробітної плати як державної мінімальної соціальної гарантії в оплаті праці. Такий підхід обґрунтовується фокусуванням, в рамках даного дослідження, погляду на доходи як на об'єкті оподаткування ПДФО, а на заробітній платі – як на основній компоненті оподаткованого доходу.

Аналіз розподілу фізичних осіб за рівнем доходу у вигляді заробітної плати свідчить про формування чотирьох основних діапазонів доходу, які пропонуємо об'єднати у страти. Варто зацентувати на зрушеннях у питомій вазі відповідних страт у період воєнного стану, у зв'язку з чим викликані структурні зрушення у розподілі фізичних осіб за рівнем доходу у вигляді заробітної плати. Так спостерігається значне збільшення питомої ваги першої та третьої страти на тлі суттєвого зменшення питомої ваги четвертої страти, що пов'язано з тенденцією переходу осіб у страту нижчого порядку. Скорочення рівня доходу у вигляді заробітної плати викликано деструктивними процесами на ринку праці, у зв'язку з якими працівники переважно переводилися на умови неповного робочого часу.

Таблиця 3.4

Стратифікація фізичних осіб за рівнем доходу у вигляді заробітної плати

Страта		січень 2022 (період до воєнного стану)		січень 2023 (в період воєнного стану)	
		Діапазон доходів, грн	Питома вага страги,%	Діапазон доходів, грн	Питома вага страги,%
1	≤1МЗП	до 6500	13,4	до 6700	18,4
2	1-2 МЗП	від 6500 до 13000	42,2	від 6700 до 13400	40,2
3	2-3 МЗП	від 13001 до 19500	20,9	від 13401 до 20100	27,3
4	3-4 МЗП	від 19501 до 26000	8,4	від 20101 до 26800	6,1
	> 4 МЗП	понад 26001	15,1	понад 26801	8

Джерело: розроблено та систематизовано автором за даними [74,150].

Пропонуємо визначені страти імплементувати у модель прогресивної шкали оподаткування доходів фізичних осіб. При цьому варто диференціювати ставку ПДФО у межах страт за діапазоном доходів. Так, з огляду на те, що фізичні особи-представники першої страти є найменш фінансово захищеною категорією платників податку, доцільно в межах першої страти ввести додаткові внутрішні діапазони доходів з відповідною диференціацією ставки ПДФО.

Схема удосконалення ПДФО в рамках стратегічного сценарію представлена на рис. 3.1.

З метою удосконалення ПДФО на засадах конвергенції до прагматики оподаткування доходів фізичних осіб у країнах ЄС, пропонуємо виділити діапазон доходів, що не перевищує рівень прожиткового мінімуму і оподатковуватиметься за ставкою 0%.

Для доходів у діапазоні від прожиткового мінімуму до однієї мінімальної заробітної плати пропонуємо ставку 5%, що в принципі відповідає рівню навантаження ПДФО для даного діапазону доходів в рамках пропозицій

тактичного підходу. Для доходів на рівні мінімальної заробітної плати рекомендовано встановити ставку на рівні 10%.

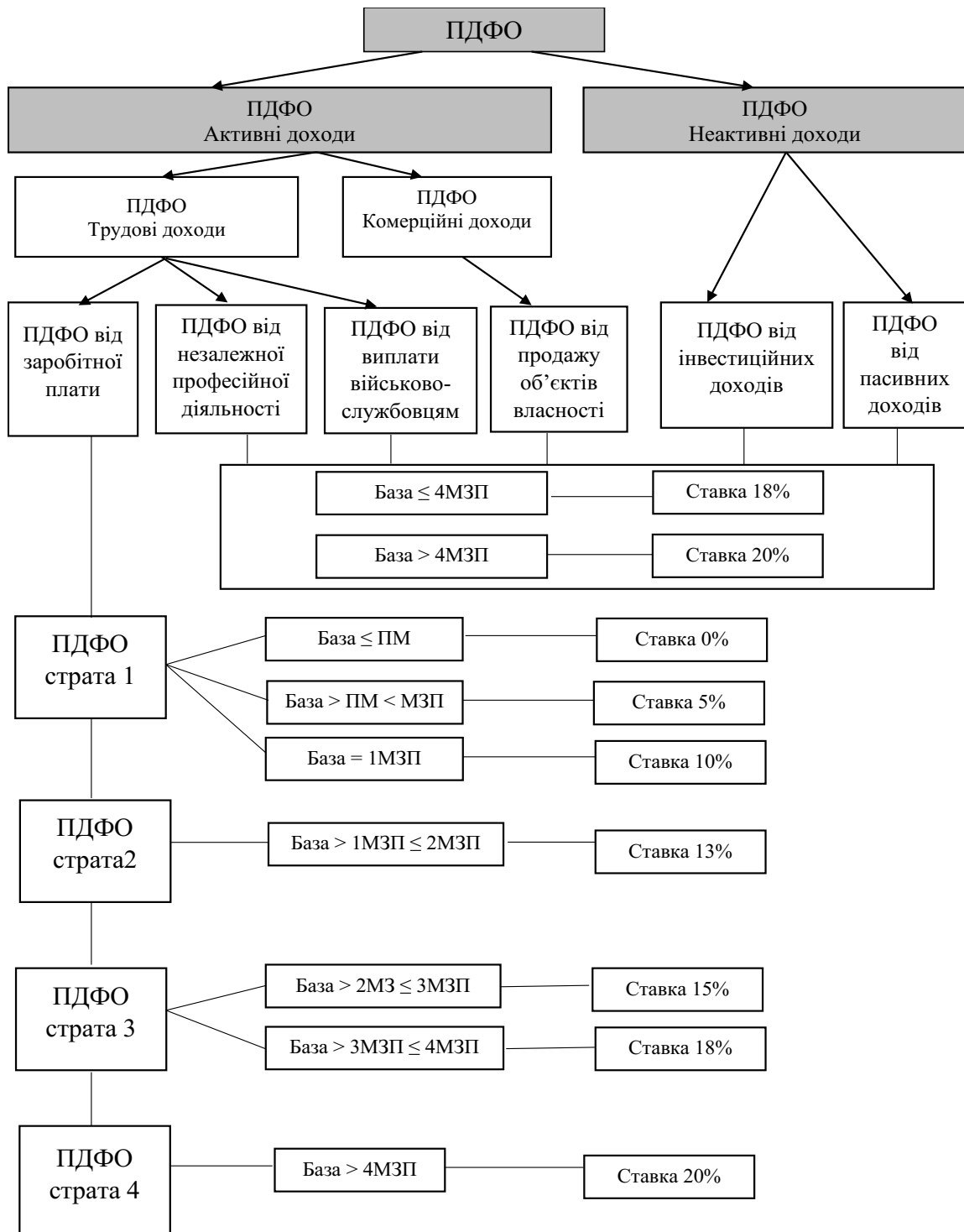

Рис. 3.1 Схема удосконалення ПДФО в рамках стратегічного сценарію

Джерело: розроблено та побудовано автором.

Для доходів другої страти, якій відповідають доходи в діапазоні від однієї до двох мінімальних заробітних плат, пропонуємо ставку 13%.

Спираючись на тенденції стратифікації доходів фізичних осіб, пропонуємо в межах третьої страти виділити два діапазони: від двох до трьох та від трьох до чотирьох мінімальних заробітних плат з оподаткуванням на засадах виваженої прогресії за ставками 15% і 18% відповідно.

В межах четвертої страти пропонуємо виділити діапазон високих доходів, що перевищують 4 МЗП. Базуючись на розумінні того, що фізичні особи-представники четвертої страти є найбільш фінансово захищеною категорією платників податку, доцільно в межах даної страти застосовувати найвищу ставку шкали ПДФО, однак з метою уникнення демотиваційного впливу, пропонуємо ставку даного діапазону на рівні 20%.

Таблиця 3.5

Розподіл податкового навантаження ПДФО на доходи фізичних осіб у вигляді заробітної плати в рамках стратегічного сценарію удосконалення

ПДФО

Страта	Діапазон доходів	Податкове навантаження, %
1	$\leq$ ПМ	0
	$>$ ПМ $<$ МЗП	5
	= 1 МЗП	10
2	$>$ 1 МЗП $\leq$ 2 МЗП	13
3	$>$ 2 МЗП $\leq$ 3 МЗП	15
	$>$ 3 МЗП $\leq$ 4 МЗП	18
4	$>$ 4 МЗП	20

Джерело: розроблено автором.

В свою чергу для інших складових оподатковуваних доходів фізичних осіб пропонуємо застосовувати двоступеневу прогресію за ставками 18% – для доходів, розмір яких не перевищує 4 МЗП та 20% – для доходів, розмір яких перевищує 4 МЗП. До того ж варто відмітити збереження, в рамках пропонованої моделі, чинної специфіки оподаткування ПДФО доходів, отриманих у вигляді подарунків, спадщини, дивідендів та доходів від продажу рухомого і нерухомого майна (Додаток Д3).

Апробацію удосконаленої моделі ПДФО проведемо за допомогою економіко-математичного моделювання та прогнозування, яке пропонуємо провести у два етапи. Перший етап передбачає розрахунок прогнозного рівня надходжень ПДФО від доходів у вигляді заробітної на 2024 рік в умовах чинної моделі ПДФО, а другий – моделювання запропонованої моделі прогресивного оподаткування заробітної плати та порівняння її результатів з чинною моделлю.

Для проведення прогнозування надходжень ПДФО від доходів у вигляді заробітної плати в умовах чинної моделі ПДФО у якості детермінантів впливу пропонуємо використовувати прогнозні значення ВВП та мінімальної заробітної плати, при цьому такі детермінанти як базове номінальне навантаження ПДФО, кількість платників ПДФО, втрати бюджету від надання пільг з ПДФО, рівень тіньової економіки враховуємо як константу на рівні попереднього року.

Таблиця 3.6

Вихідні данні для проведення регресійного аналізу рівня надходжень ПДФО від доходів у вигляді заробітної на 2024 р. в умовах чинної моделі ПДФО

Роки	Темп приросту надходжень ПДФО від доходів у вигляді заробітної плати до ЗБУ, %	Темп приросту ВВП реальний, %	Темп приросту мінімальної заробітної плати (на 01 січня), %
2017	42,91	20,21	132,22
2018	25,29	26,08	16,34
2019	19,34	19,21	12,09
2020	7,13	3,88	13,18
2021	19,31	14,28	27,04
2022	-7,75	-11,41	8,33
2023	3,95	2,9	3,08

Джерело: складено автором за даними [74,150].

Виконаємо розрахунок показників регресії у програмі Excel. Результати регресійного аналізу впливу детермінантів представлені в таблиці 3.7.

Розраховані показники та саме рівняння, яке отримали у результаті аналізу для функції у:

$$R^2 = 0,998210; R\text{-квадрат(норм.)} = 0,997016.$$

Таким чином, для розглянутого прикладу рівняння регресії буде мати наступний вигляд:

$$y = b_0 + b_1x_1 + b_2x_2, \text{ або}$$

$$y = 0,915010 + 0,845918(\text{Темп приросту ВВП реальний}) \\ + 0,189399 (\text{Темп приросту мінімальної заробітної плати}).$$

Таблиця 3.7

Результати регресійного аналізу щодо впливу детермінантів на надходження ПДФО від доходів у вигляді заробітної на 2024 р. в умовах чинної моделі

ПДФО

Незалежна змінна	Коефіцієнт	Стандартна помилка	<i>t</i>	<i>p</i> (або α)
Вільний член	0,915010	0,560337	1,63296	0,200982
<i>x1</i> (Темп приросту ВВП реальний)	0,845918	0,032532	26,00225	0,000124
<i>x2</i> (Темп приросту мінімальної заробітної плати)	0,189399	0,009254	20,46489	0,000255

Джерело: розроблено автором.

Запишемо отримане рівняння в остаточній редакції:

$$y = 0,915010 + 0,845918x_1 + 0,189399x_2;$$

Підставивши прогнозні дані щодо темпу приросту ВВП (+4,6 %) та темпу приросту мінімальної заробітної плати (+5,97%) у рівняння отримаємо:

$$y = 0,915010 + 0,845918 * 4,6 + 0,189399 * 5,97 = 5,936949;$$

Проведений аналіз дозволив визначити, що під впливом реального ВВП і мінімальної заробітної плати, темп приросту надходжень ПДФО від доходів у вигляді заробітної плати до ЗБУ у 2024 році складе 5,93%.

Таким чином, виходячи з прогнозних розрахунків, проведених на основі регресійного аналізу, у 2024 р. ПДФО від доходів у вигляді заробітної плати складе 271342 млн грн. Приріст ПДФО від доходів у вигляді заробітної плати складе +5,94% у порівнянні з аналогічним показником 2023 р. під впливом реального ВВП, прогнозний рівень якого очікується у розмірі 4160869 млн грн (+4,60%) та мінімальної заробітної плати (на 1 січня 2024 р.), яка складе 7100 грн (+5,97%).

На другому етапі проведемо моделювання запропонованої моделі прогресивного оподаткування заробітної плати та порівняння її результатів з чинною

моделлю за допомогою такого інструменту моделювання як «Stella Architect». На рис. 3.2 представлена запропонована модель оподаткування заробітної плати ПДФО в рамках стратегічного сценарію, яка дозволяє спрогнозувати надходження ПДФО від заробітної плати на наступний період за умови реалізації заходів з детінізації заробітної плати та успішного проведення всеохоплюючого декларування, як одного з них, що в свою чергу, дозволить змоделювати ефекти ПДФО в перспективі.

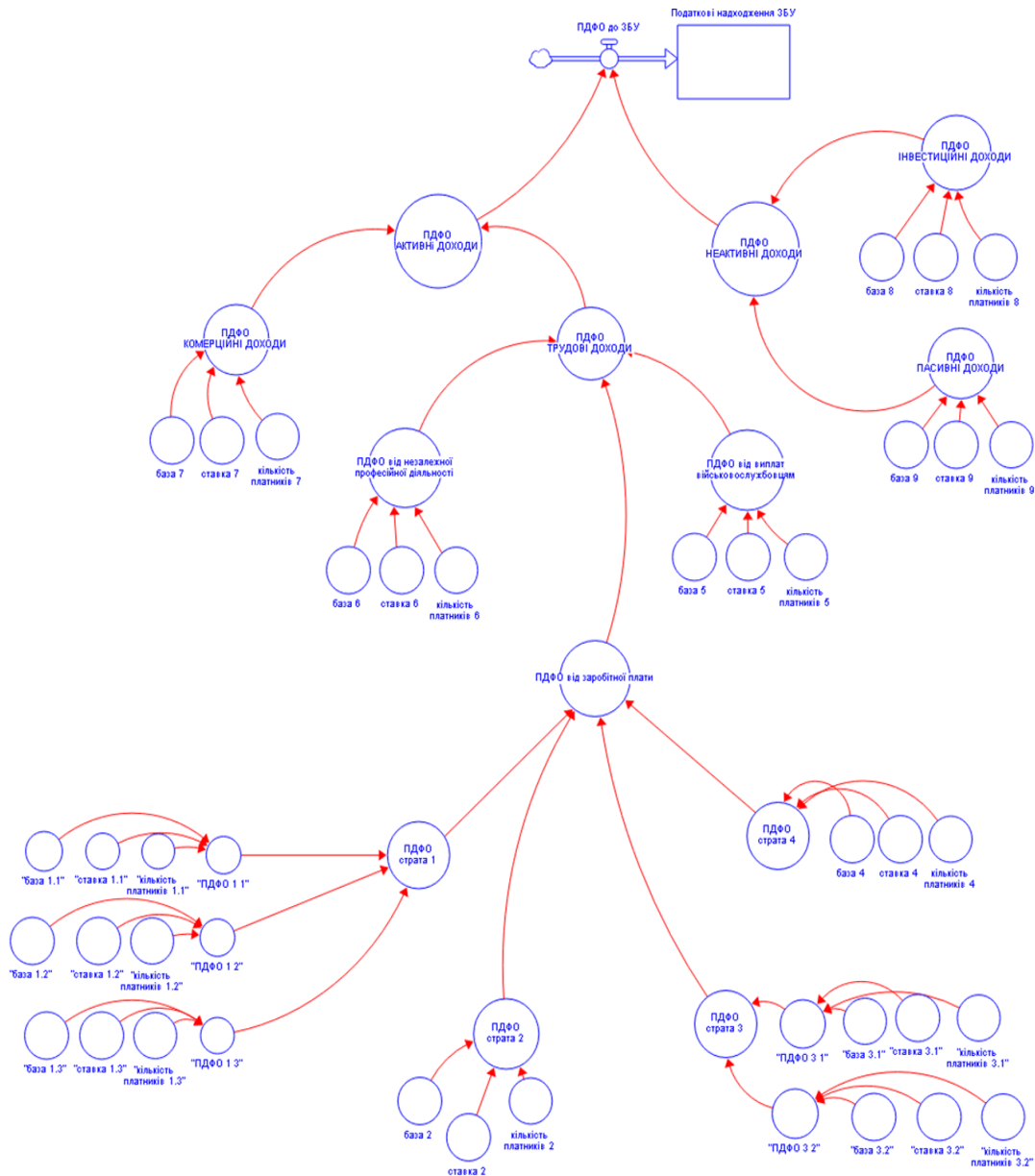

Рис. 3.2 Модель оподаткування заробітної плати ПДФО в рамках стратегічного сценарію, побудована за допомогою «Stella Architect».

Джерело: розроблено автором.

Результати проведеного моделювання свідчать, що у 2024 р. для забезпечення надходжень ПДФО від доходів у вигляді заробітної плати до ЗБУ у розмірі

271342 млн грн із застосуванням запропонованої моделі прогресивного оподаткування ПДФО в частині доходів від заробітної плати, необхідно залучити з неформального сектору економіки до офіційного 2356100 фізичних осіб – працівників, що складає близько 78,5% робітників неофіційного сектору економіки, визначеного за методом «витрати населення-роздрібний товарообіг». Дана модель забезпечує перерозподіл податкового навантаження з менш фінансово захищених платників податку на більш заможні верстви населення за рівнем доходу у вигляді заробітної плати, тобто забезпечує продукування регулюючого та фіскального ефектів ПДФО. Так, надходження ПДФО від заробітної плати в рамках запропонованої моделі на рівні першої і другої страти менші за відповідний показник в рамках чинної системи оподаткування заробітної плати ПДФО на 20478 млн грн, однак на рівні третьої і четвертої страти – на 21952 млн грн більше, що в загальному підсумку на 0,6 млн грн перевищує показник надходжень ПДФО від заробітної плати до ЗБУ, розрахований за чинною моделю (таблиця 3.8).

Таблиця 3.8

Моделювання ефектів від застосування прогресивної шкали оподаткування доходів фізичних осіб у вигляді заробітної плати на умовах всеохоплюючого декларування

Страта	База оподаткування		Ставка, %	Кількість платників ПДФО (з.п.)	ПДФО до ЗБУ (з.п.), грн	Різниця у порівнянні з чинною системою, грн
Страта 1.1	3028		0	56959	0	-252 827 487
Страта 1.2	3029	7099	5	541112	1 644 115 916	-2 372 735 053
Страта 1.3	7100		10	1148677	9 786 729 744	-5 717 276 136
Страта 1	3028	7100	0;5;10	1746748	11 430 845 660	-6 616 746 879
Страта 2	7101	14200	13	3816266	63 406 426 657	-13 860 965 589
Страта 3.1	14201	21300	15	1794215	57 326 777 653	-3 217 430 069
Страта 3.2	21301	28400	18	797429	42 803 649 492	5 132 001 206
Страта 3	14201	28400	15;18	2591644	100 130 427 145	1 914 571 137
Страта 4	28401	31600	20	1338541	96 374 966 400	20 037 002 400
Всього				9493200	271 342 665 863	596 759

Джерело: розроблено автором.

Поглиблюючи дослідження в аспекті векторів удосконалення ПДФО, варто приділити увагу шляхам імплементації зарубіжного досвіду в частині зменшення бази оподаткування на суму понесених витрат. Порівняльна характеристика прагматики оподаткування доходів фізичних осіб в частині зменшення бази оподаткування на суму понесених витрат в Україні та країнах ЄС (наведена у додатку Д4) та свідчить про наявність певних спільних рис. В таких країнах як Чехія, Німеччина, Австрія, Естонія, Люксембург застосовуються вирахування за наслідками понесених витрат, які мають найбільше спільних рис з витратами, що передбачені податковою знижкою з ПДФО в Україні. Переважно це такі витрати як: відсотки по іпотеці, пожертви, членські внески до спілок, витрати на освіту, внески до фондів страхування життя, внески на додаткову пенсію, витрати по догляду за дитиною. Варто також серед переліку витрат, передбачених ПКУ в Україні відмітити такі, що не мають аналогів у вирахуваннях з податкової бази ЄС, а саме: «сума витрат на оплату допоміжних репродуктивних технологій; сума коштів, сплачених у зв'язку з переобладнанням транспортного засобу; видатки на придбання доступного житла, визначеного законом; сума коштів у вигляді орендної плати, фактично сплаченої платником податку, який має статус внутрішньо переміщеної особи» [61]. Натомість, з точки зору перспектив імплементації у вітчизняну практику, варто врахувати досвід країн ЄС щодо таких витрат як інвестиції в ІТ-технології, в екологічно чисті та енергоефективні товари.

Отже, окреслені пропозиції щодо удосконалення ПДФО в рамках стратегічного сценарію забезпечують зміцнення фіскального і посилення регулюючого ефектів ПДФО.

3.2 Науково-практичні рекомендації щодо зміцнення фіскального та посилення регулюючого ефектів податку на доходи фізичних осіб

Попри складні воєнні часи та низку соціально-економічних викликів, на українську економіку очікує період повоєнного відновлення. З урахуванням актуальності, вагомості та багатоаспектності даного питання, постає необхідність формування стратегічних напрямків повоєнного економічного розвитку України та тактичних заходів щодо їхньої реалізації. В цьому контексті не остання роль відведена саме податку на доходи фізичних осіб як одному з провідних джерел формування доходів бюджетів різних рівнів, з його здатністю виконувати фіскальну функцію та формувати фіскальний ефект, а також здатністю бути одним з інструментів державного регулювання економічних процесів при виконанні своєї регулюючої функції й формувати регулюючий ефект. З огляду на це та враховуючи проведений в дисертації аналіз і отримані результати, вбачаємо за доцільне акцентувати увагу на необхідності розробки конкретних заходів щодо зміцнення фіскального та посилення регулюючого ефектів, що дозволить впливати на рівень чистого доходу платника податку і здійснювати диференціацію навантаження на персоналізовані доходи фізичних осіб як в умовах воєнного стану, так і повоєнного відновлення.

Здійснювати удосконалення в частині оподаткування податком на доходи фізичних осіб з метою посилення регулюючого та зміцнення фіскального ефектів слід із застосуванням підходу, який передбачає низку заходів в частині ендогенних та екзогенних детермінантів. Їхнє теоретичне розмежування та обґрунтування було проведене у попередніх розділах, де досліджувався вплив на бажані ефекти ПДФО.

Розглядаючи розбудову ефективної фіскальної політики держави крізь призму об'єкта цього дослідження, варто приділити увагу детермінантам, які можуть сприяти зміцненню фіскального і посиленню регулюючого ефектів ПДФО. На підставі отриманих вище результатів вважаємо за доцільне

здійснювати обґрунтування науково-практичних рекомендацій щодо таких ефектів ПДФО в частині окреслених детермінантів з виокремленням конкретних кроків у цьому питанні (рис.3.3).

Рис. 3.3 Напрями зміцнення фіскального та посилення регулюючого ефектів ПДФО за окремими групами детермінантів

Джерело: розроблено автором.

А саме, серед практичних рекомендацій, що стосуються змін в частині окремих вбудованих детермінантів ПДФО, в рамках тактичного сценарію,

передбачити заходи, направлені на диференціацію рівня податкового навантаження на доходи фізичних осіб:

- встановлення диференційованого рівня граничного розміру доходу для застосування базової податкової соціальної пільги та для податкової соціальної пільги «на дітей»;
- застосування бінарного підходу при розрахунку розміру податкової соціальної пільги для осіб, що працюють на умовах повного і неповного робочого часу;
- застосування підвищеної ставки ПДФО до частини доходу, яка перевищує розмір 4 мінімальних заробітних плат;
- модернізація критеріїв застосування податкової соціальної пільги за окремими категоріями платників.

В рамках стратегічного сценарію пропонуємо, в частині практичних рекомендацій щодо вбудованих детермінантів ПДФО, передбачити наступні заходи направлені на диференціацію рівня податкового навантаження на доходи фізичних осіб:

- розмежування доходів, для цілей оподаткування, на активні та неактивні, в межах активних виокремлювати трудові, базуючись на найбільшому джерелі такого доходу – заробітній платі;
- перехід з пропорційної на прогресивну шкалу оподаткування ПДФО;
- застосування диференційованого податкового навантаження на персоналізовані доходи фізичних осіб у вигляді заробітної плати зі скасуванням податкової соціальної пільги.

Водночас, комплексного дослідження потребує питання щодо впливу екзогенних детермінантів. Характерною ознакою екзогенних детермінантів є їхній вплив на ефекти ПДФО: посилення чи зменшення впливу екзогенних детермінантів на ПДФО дозволяє регулювати досягнення бажаних ефектів цього податку.

Дослідження щодо перспектив зміцнення фіскальних та підвищення регулюючих ефектів ПДФО в частині впливу екзогенних детермінантів варто

проводити на основі запропонованої класифікації, а саме з виокремленням економічних, демографічних, соціокультурних, політико-правових, а також інформаційно-технологічних та організаційних складових. Однак дослідження та розкриття цих складових пропонується здійснювати у діалектичній єдності.

Досліджуючи економічні детермінанти в аспекті перспектив впливу на фіскальний та регулюючий ефекти ПДФО, слід зацентувати на такій проблемі як перманентність високого рівня тіньової економіки, яка знаходить відповідне відображення в конфліктогенності суспільства в економічній площині. В даному контексті варто відзначити складну соціально-економічну природу тіньової економіки – в економічному аспекті вона представляє собою економічні відносини, спрямовані на отримання доходу шляхом порушення чинного законодавства в частині оподаткування, а в соціальному, – проявляється як девіантна форма суспільної свідомості.

Успішне проведення детінізації економіки можливе лише з застосуванням двоєдиного підходу на засадах паритетності відносин між державою і платниками податків щодо оподаткування ПДФО з дотриманням принципів фіскальної достатності та соціальної справедливості, а також на засадах формування реальної зацікавленості платників виступати повноцінними учасниками офіційної економіки. І останнє є найскладнішим із завдань поставленої мети.

Враховуючи, що у цих взаємовідносинах є своєрідний конфлікт інтересів між державою та платниками податку щодо відчуження частини вартості на користь держави, де платник намагається її зменшити, а держава збільшити, перед регулятором постає питання сформулювати такий набір заходів у фіскальній сфері, який дозволить нівелювати негативну конотацію податку і сформулювати колективне бачення платників щодо необхідності повної своєчасної сплати податку та достовірного декларування доходів в межах офіційної економіки.

У контексті пошуку шляхів детінізації економіки варто застосувати комплексний підхід, пріоритетною складовою якого виступає імплементація у податкову практику всеохоплюючого декларування доходів фізичних осіб, а,

зважаючи на виклики сучасності, мова йде про необхідність проведення електронного декларування із застосуванням відповідних сервісів. Це позитивно відзначиться на результативності податкового контролю держави за повнотою сплати ПДФО, адже дозволить своєчасно визначати достовірну інформацію щодо об'єкту оподаткування та інших вбудованих детермінантів ПДФО.

Імплементацию всеохоплюючого електронного декларування доходів як пріоритетного чинника розвитку податкової культури необхідно реалізовувати із застосуванням бінарного підходу. Так, для платників податку з невисоким рівнем доходу, мотиваційним чинником детінізації може слугувати масово-роз'яснювальна робота щодо переваг оподаткування, наприклад, у вигляді можливості повноцінно користуватися податковою знижкою та мати доступ до державних соціальних послуг (у сфері освіти, медицини тощо), а деяким категоріям – і соціальними пільгами, що стимулюватиме їх до участі у формальному ринку праці та матиме позитивний перспективний вплив на формування їхньої подальшої фінансової захищеності. В свою чергу, до осіб, які не скористалися можливістю у відведений термін задекларувати свої неофіційні доходи, застосовувати штрафні санкції відповідно до законодавства. В частині тінізації заробітної плати доцільно застосовувати двосторонні штрафні санкції як для роботодавця, так і для найманого працівника з огляду на їхню взаємну долученість до неофіційного сектору економіки.

Варто врахувати і потенційні загрози нововведень, зокрема в аспекті ускладнення процесу адміністрування ПДФО в частині збору і обробки інформації, наведеної в деклараціях [159]. Запорукою ефективного адміністрування ПДФО на засадах всеохоплюючого електронного декларування виступає необхідність запровадження сучасних цифрових технологій. Зокрема, мова йде про застосування автоматизованої онлайн-форми адміністрування ПДФО з вбудованим механізмом перевірки декларацій з орієнтацією на ризики щодо повноти та достовірності об'єкта оподаткування та автоматичного розрахунку суми податку, який підлягає сплаті з урахуванням специфіки оподаткування.

Мотиваційним чинником формування реальної зацікавленості платників податку виступати повноцінними учасниками офіційної економіки, окрім податкових преференцій, може виступати усвідомлення особистої приналежності платника до формування фінансових ресурсів для покриття суспільних благ і таку систему мислення має бути сформовано та закладено в стратегії соціально-економічного розвитку держави. Таким чином, питання щодо формування такої зацікавленості переходить у площину діючої моделі сплати та зарахування ПДФО в частині дивергенції локації сплаченого податку і локації споживання суспільних благ платником податку, особливо актуальне зазначене питання для громад сіл, селищ та невеликих міст. Це дозволить збільшити на їхньому рівні обсяги фінансових ресурсів.

Аргументація недосконалості системи сплати та зарахування ПДФО полягає у тому, що по факту даний податок зараховується до місцевого бюджету за податковою адресою, а споживання більшості місцевих суспільних послуг платниками податку відбувається за місцем їхнього проживання. Тобто, в певних умовах (великої обмеженості робочих місць, коли мешканці однієї територіальної громади їздять на роботу до іншої територіальної громади; при реєстрації на юридичну адресу підприємства філій в різних регіонах; при виконанні фірмою довгострокових тендерних договорів з наймом працівників на території певних громад; при виплаті орендаром за місцем реєстрації фізичної особи-підприємця орендної плати за землю фізичній особі-орендодавцю; виплата дивідендів та інше) платники податку вимушені фінансувати територіальну громаду за податковою адресою особи, яка виплачує оподатковані доходи. Так, бюджети великих міст, особливо столиці, фінансуються в частині ПДФО від платників податку, які працюють і не проживають на їх територіях, або фактично не працюють, а лише юридично оформлені на фірмах з місцем реєстрації на даній території та не споживають соціальних послуг. Натомість, бюджети, здебільшого, приміських невеликих адміністративно-територіальних одиниць, де такі платники податку фактично працюють і проживають, а відповідно і отримують соціальні послуги, позбавлені фінансування в частині

ПДФО від таких платників. Це свідчить про те, що при формуванні колективної свідомості щодо виведення доходів з тіні, до цих заходів мають бути долучені представники місцевого самоврядування, які найкраще володіють інформацією щодо контингенту населення конкретної території.

З одного боку справедливим і фінансово логічним є зарахування ПДФО саме до тієї територіальної громади, яка забезпечує громадян соціальними послугами, адже в таких умовах узгоджуються економічні інтереси платників податків. З іншого боку, зарахування ПДФО саме до тієї територіальної громади, яка забезпечила працівників робочими місцями, може слугувати стимулом до розвитку підприємництва на місцях.

Варіантом компромісної моделі зарахування сум утриманого ПДФО може виступати його пропорційне зарахування у розмірі 50% за місцем фактичного походження доходів та 50% за місцем отримання суспільних послуг, однак такий підхід суттєво ускладнить процес адміністрування даного податку. Отже імплементація у практику пропонованої моделі сплати та зарахування ПДФО має передбачати впровадження нових централізованих систем обліку та обробки даних з автоматичним узгодженням особистих даних щодо юридичних і фактичних місць проживання та працевлаштування фізичних осіб-платників податку, що дозволить координувати надходження від ПДФО між відповідними територіальними громадами.

Зважаючи на тісні взаємозв'язки між податковою і бюджетною системами необхідно врахувати вплив пропонованої моделі на алокацію фінансових ресурсів місцевих бюджетів. Прагматика виконання місцевих бюджетів свідчить, що доходи столичного бюджету в перерахунку на одного мешканця в декілька разів перевищують доходи інших муніципалітетів, адже саме столиця є місцем концентрації національної економіки, до того ж рівень заробітних плат у м. Києві майже в півтора рази перманентно перевищує рівень заробітних плат у регіонах (таблиця 3.8, додатки E1, E2).

Таблиця 3.8

Динаміка середньомісячної заробітної плати по регіонах України у період 2011–2022 рр.

Показники	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	01.2022
Вінницька	2074	2432	2651	2810	3396	4189	6121	7801	9299	10297	15472	12555
Волинська	1994	2339	2580	2721	3291	4047	5849	7324	8663	9256	14568	11735
Дніпропетровська	2790	3138	3336	3641	4366	5075	6939	8862	10751	11681	15791	14479
Донецька	3063	3496	3755	3858	4980	5989	7764	9686	11716	12647	17191	15480
Житомирська	2071	2369	2561	2763	3271	4000	5836	7372	8528	9571	14621	12123
Закарпатська	2069	2351	2553	2744	3381	4298	6355	8070	9202	10193	15776	12115
Запорізька	2607	2927	3142	3432	4200	5080	6863	8726	10480	11556	16867	14510
Івано-Франківська	2213	2539	2679	2875	3402	4202	6074	7551	8817	9980	13988	11827
Київська	2761	3157	3351	3489	4153	5229	7188	9097	11003	11887	17409	15152
Кіровоградська	2114	2428	2608	2789	3282	3974	5792	7191	8360	9603	13331	11658
Луганська	2742	3090	3337	3377	3427	4637	5862	7365	8731	10182	15783	12266
Львівська	2244	2578	2789	2961	3646	4559	6391	8001	9271	10299	15262	12936
Миколаївська	2448	2822	3094	3344	3984	4887	6709	8160	9976	11414	18414	14382
Одеська	2387	2700	2947	3129	3897	4809	6542	8011	9246	10336	15379	12960
Полтавська	2481	2850	2988	3179	3783	4621	6551	8375	9846	10819	15990	13412
Рівненська	2211	2575	2844	3033	3573	4364	6013	7469	8967	10254	17202	13358
Сумська	2177	2503	2702	2877	3449	4131	5946	7324	8579	9785	14602	12119
Тернопільська	1871	2185	2359	2527	2994	3695	5554	6969	8275	9384	14384	11455
Харківська	2407	2753	2975	3143	3697	4448	6244	7657	9081	9968	14843	12510
Херсонська	1970	2269	2464	2617	3123	4046	5842	7058	8187	9354	14253	11778
Хмельницька	2075	2425	2641	2878	3371	4043	5938	7346	8672	9872	16194	12352
Черкаська	2155	2508	2682	2829	3360	4148	6042	7478	8838	9797	14421	12311
Чернівецька	1985	2329	2484	2578	3050	3828	5621	6991	8066	9166	14323	11326
Чернігівська	1974	2308	2504	2690	3295	4002	5636	6995	8206	9328	13537	11853
м.Київ	4012	4607	5007	5376	6732	8648	11135	13542	15776	17086	26759	21347
Середній розмір заробітної плати в Україні	2648	3041	3282	3480	4195	5183	7104	8865	10497	11591	17453	14577
Коефіцієнт співвідношення розміру з/п у столиці до середнього розміру з/п в Україні	1,52	1,51	1,53	1,54	1,60	1,67	1,57	1,53	1,50	1,47	1,53	1,46

Усвідомлення причино-наслідкових зв'язків та масштабів таких змін дає підстави стверджувати, що невідворотнім наслідком пропонованої моделі сплати та зарахування ПДФО стане алокація фінансових ресурсів місцевих бюджетів. Так, при спрямуванні сум ПДФО до громад, які забезпечують населення соціальними послугами, утворюватимуться додаткові розконцентровані фінансові потоки сум ПДФО, які вимиватимуть з бюджетів великих міст, а зокрема зі столичного бюджету, значні обсяги фінансових ресурсів, що спричинить появу так званих фінансових ям, що в свою чергу, стане викликом щодо збалансування бюджетів таких адміністративно- територіальних одиниць.

Натомість, потреба у міжбюджетному вирівнюванні шляхом дотаційності, потенційно, досягне об'єктивного рівню.

Все більшої актуальності набуває питання щодо локації ПДФО у вигляді виплат військовослужбовцям. Так, в аспекті узгодження економічних інтересів та формування усвідомлення особистої приналежності платників-військовослужбовців до формування ресурсної бази фінансування суспільних послуг на місцях, доречним є зарахування ПДФО від виплат військовослужбовцям саме до місцевих бюджетів. Однак, враховуючи чинний механізм повної компенсації військовослужбовцям сум утриманого ПДФО за рахунок коштів з Державного бюджету України та цільове використання утриманого ПДФО від виплат військовослужбовцям на потреби оборонно-промислового комплексу, створюється необхідність пошуку компромісних варіантів щодо моделі зарахування ПДФО від виплат військовослужбовцям, одним з яких виступає пропорційне зарахування у розмірі 50% ПДФО до Державного бюджету України та 50% до місцевих бюджетів.

Детінізацію економіки варто розглядати як потужний стимул для покращення інвестиційного клімату держави, що, в свою чергу, є запорукою стимулювання розвитку економіки загалом та її окремих складових зокрема. Реалізація інвестиційного потенціалу України, безперечно, позитивно вплине на рівень добробуту населення, зокрема і на його доходну складову, яка виступає

вбудованим детермінантом ефектів ПДФО, однак варто врахувати тісний двосторонній взаємозв'язок між інвестиційним кліматом і добробутом населення. Як зазначає Н.В. Рагуліна, визначальним чинником для оцінювання іноземним інвестором умов реалізації інвестиційного проекту щодо внутрішнього ринку, індикаторами купівельної спроможності населення виступає добробут населення і ступінь зростання заробітної плати [160].

В контексті дослідження дохідної складової добробуту населення варто приділити увагу таким детермінантам, як: прожитковий мінімум і мінімальна заробітна плата. Збереження у перспективі позитивної тенденції щодо перегляду розміру мінімальної заробітної плати, як державної соціальної гарантії в оплаті праці, та перегляд прожиткового мінімуму, як базового державного соціального стандарту, в рамках реформування соціальної сфери – слід розглядати як основу підвищення рівня добробуту населення у відповідності до реалій сьогодення. Методика визначення розміру прожиткового мінімуму потребує докорінних змін на основі імплементації зарубіжного досвіду в частині визначення продовольчої та непродовольчої складових цього показника з обов'язковим періодичним його коригуванням на рівень інфляції.

Аналіз методичних засад визначення розміру прожиткового мінімуму в країнах ЄС свідчить про використання більш високих соціальних стандартів, які орієнтуються на задоволення реальних потреб різних груп населення. В частині імплементації зарубіжного досвіду в українську практику варто врахувати переваги польського законодавства в частині визначення «споживчого кошику», яким передбачається чотири категорії мінімального споживання для різних груп населення. Як зазначає О. М. Леванда, «відміною рисою польської практики вимірювання рівня споживання населення є застосування бінарного підходу за національною методологією і методологією ЄС, що надає достовірні результати оцінки соціально-економічного стану населення та поглиблену інформацію щодо вартості життя в країні» [161]. Використання зазначеного підходу варто розглядати як дієвий інструмент впливу прожиткового мінімуму на добробут населення, а отже і на ефекти ПДФО.

В частині перспектив трансформації заощаджень населення в інвестиції, слід виокремити банківські депозити як один з найпростіших механізмів розвитку інвестиційної складової доходів населення, однак невід'ємною складовою розвитку таких перспектив є комплекс державних заходів щодо підвищення рівня довіри населення до банківської системи, зокрема і шляхом застосування економічних та соціокультурних детермінантів. Однак, застосовуючи досвід країн ЄС в українську практику, необхідно імплементувати активне використання облігацій внутрішніх державних позик України як альтернативного інструменту вкладення заощаджень населення, перевагами якого є високий ступінь надійності та дохідності [162]. Встановлений у попередньому розділі взаємозв'язок між чистим доходом та кількістю кошів населення на депозитах, дає підстави стверджувати, що при посиленні регулюючого ефекту податку на доходи фізичних осіб та зростанні чистого доходу населення одним із напрямків прирощення своїх доходів вбачає саме розміщення їх на депозитних рахунках, таким чином, виступаючи одним з ключових кроків для підвищення інвестиційної активності та, загалом, фінансової безпеки в країні.

Реалізація запропонованих заходів в частині економічних детермінантів потенційно виступає підґрунтям для забезпечення фіскальної безпеки держави, що є одним з ключових питань в умовах воєнного стану та повоєнного відновлення.

Продовжуючи наше дослідження в аспекті впливу екзогенних детермінантів на ефекти ПДФО, демографічні детермінанти мають виключне значення в умовах повоєнного відновлення економіки України.

Проблема відновлення демографічної структури населення України набуває все більшої актуальності з огляду на деструктивний вплив воєнних дій. За даними Українського інституту майбутнього, на початок травня 2023 р. на території України проживають 29 млн осіб порівняно з даними на початок 2022 р. у кількості – 37,6 млн осіб. З цих 29 млн осіб: 17 млн – це економічно неактивне населення (8 млн пенсіонери + 2,7 млн пенсіонери, що продовжують працювати;

4,8 млн – діти у віці до 15 рр.) та 12 млн – економічно активне населення (9,1-9,5 млн – зайняті, 2,5-2,9 – не мають роботи) [163].

Пріоритетними заходами держави в аспекті демографічних детермінантів виступає виважена політика щодо всебічної підтримки осіб, постраждалих від воєнних дій та політика, направлена на продукування стимулів повернення вимушених мігрантів на територію України.

Комплекс державних заходів щодо всебічної підтримки осіб, постраждалих від воєнних дій має передбачати:

- державні програми фізичної та психологічної реабілітації для осіб, що постраждали від воєнних дій;
- державні програми забезпечення житлом осіб, які втратили його через воєнні дії;
- розвиток додаткової соціальної інфраструктури територіальних громад, що викликано додатковим соціальним навантаженням внутрішньо переміщених осіб (дитячих садків, шкіл, лікарень, магазинів), яка, в свою чергу, виступатиме й додатковими робочими місцями;
- освітньо-кваліфікаційні програми для внутрішньо переміщених осіб з метою стимулювання подальшого працевлаштування;
- державне стимулювання підприємств та організацій щодо працевлаштування внутрішньо переміщених осіб та осіб, постраждалих від воєнних дій в частині надання податкових преференцій, наприклад, у вигляді зниженої ставки податку на прибуток підприємств.

Політика, направлена на продукування стимулів повернення вимушених мігрантів на територію України, має передбачати створення інформаційно-комунікаційних ресурсів для осіб, що перебувають закордоном, про наявні вакансії для працевлаштування в Україні, а також проведення заходів з боку підприємств для стимулювання робітників, що виїхали закордон, повертатися назад.

Таким чином, держава, на основі проведення виваженої політики повоєнного відновлення, може впливати на демографічні детермінанти ПДФО

шляхом відновлення демографічної структури населення, а як наслідок, – збільшення кількості економічно активного населення, що у свою чергу приведе до збільшення податкових надходжень загалом та надходжень податку на доходи фізичних осіб зокрема.

Поглиблюючи дослідження соціокультурних детермінантів, варто зацентувати на глобальній недооцінці морально-етичної проекції колективної податкової свідомості платників податку на імперативи оподаткування та формування загалом податкової культури населення. Дослідження податкових ефектів крізь призму податкової етики і моралі набуває все більшої актуальності в мейнстрімній економіці, однак такі дослідження характерні переважно представникам західної наукової думки.

Серед українських науковців варто відзначити здобутки в цій проблематиці В.Л. Андрущенко, зокрема наукова новизна його досліджень полягає в площині фіскальної соціології. Як зазначає автор, «фіскальна соціологія представляє собою метод дослідження оподаткування при врахуванні зовнішніх, по відношенню до власне податків, умов і мотивацій їх функціонування, а також сукупність знань відповідного змісту»[164, с. 138].

Окрім вже вище запропонованої нами сукупності заходів мотиваційного впливу на формування позитивної конотації ПДФО в колективній податковій свідомості платників податку, варто приділити увагу шляхам імплементації комплексу заходів, направлених на підвищення рівня обізнаності населення в питаннях прагматики оподаткування та щодо природи податку, його функції та ефектів. В якості пропорованих заходів можна розглядати розвиток податкового консультування, проведення освітніх проєктів з податкової тематики для різних соціальних груп. Для платників податку варто проводити тренінги, а у школах було б доцільно вводити уроки з фінансової грамотності у середніх та старших класах, де дітям пояснювали би базові навички поводження з грошима, способи їх зберігання, вкладання, накопичення; розповідали б про важливість та необхідність сплати податків, наслідки ухиляння та приблизний механізм оподаткування, а також про актуальність офіційного працевлаштування. Таким

чином можна виховати свідомих громадян, що прихильніше ставитимуться до податків та розумітимуть які наслідки з точки зору економіки тягне за собою те чи інше рішення. Таку практику у своїй політиці проводили Велика Британія, Чехія, США, Японія тощо.

В рамках політико-правових детермінантів ПДФО - законодавче закріплення змін в податковому законодавстві в частині цього податку. А саме, щодо запропонованих заходів в частині системи сплати та зарахування ПДФО (до відповідних бюджетів залежно від категорії платника та місця отримання суспільних благ), а також рекомендацій щодо удосконалення методики розрахунку прожиткового мінімуму на засадах європейського досвіду. Варто приділити увагу шляхам подолання корупції як тригера соціально-економічних деструктивів, а також своєчасності та раціональності запровадження податкових заходів і прийняття рішень.

Не менш важливою є необхідність удосконалення податкового законодавства та системи адміністрування податків. На необхідності такого покращення акцентує увагу, наприклад, М. І. Крупка [165], стверджуючи про доцільність створення ефективніших механізмів адміністрування податків та формуванні партнерських взаємовідносин між податковими органами і платниками податків, покращенні добровільності сплати податків. Це потенційно забезпечить мобілізацію достатніх фінансових ресурсів у бюджетах різних рівнів.

Щодо інформаційно-технологічних та організаційних детермінантів, варто наголосити на стрімкому нарощенні актуальності їхнього дослідження в сучасних умовах цифрових трансформацій. Як зазначає Л.І. Марченко, «...імплементация цифрових технологій фіскального адміністрування в діяльність податкових органів і платників податків виступає основою новітньої парадигми фіскальної політики в умовах цифрової трансформації суспільства...» [166].

Варто відмітити, що застосування цифрових технологій в умовах сьогодення прискорює усі податкові та фінансові процеси і слугує умовою для подальшої реалізації програм повоєнного відновлення. Це доводить необхідність

їхнього застосування, адже дозволяє податковим та фінансовим органам своєчасно реагувати на виклики й застосовувати відповідні прямі та непрямі методи контролю щодо формування бази; контролю за правильністю й достовірністю розрахунку податку; ідентифікації платника; накопичення та обробки податкової звітності й інформації про операції та доходи платників; своєчасного перерахування коштів тощо.

В процесі реалізації непрямих методів увагу необхідно приділяти таким з них як: аналізу банківських депозитів і касових витрат, підтвердження джерела походження для застосування коштів.

Серед податкових і фінансових заходів слід застосувати оновлення системи контролю за підприємствами й організаціями задля зменшення їх тінізації шляхом залучення банків та інших організацій до нагляду. Банки мають контролювати сумнівні транзакції, а комунальні підприємства відслідковувати швидке зростання витрат на електропостачання або водопостачання, без відповідного збільшення прибутків компанії у її звітах та надавати цю інформацію до відповідних органів контролю. Таке співробітництво повинно бути законодавчо закріплене, аби відповідні організації розуміли покладені на них функції та могли ефективно виконувати свою роботу.

Наприклад, звертаючись до досвіду іноземних країн можна побачити тісне співробітництво держави та інших інституцій: в Японії існує обов'язковий фінансовий моніторинг, що передбачає повідомлення фінансовими установами державних органів влади про здійснення великих фінансових операцій, у Німеччині до попередження державних органів про сумнівні фінансові операції залучені не тільки фінансові установи та банки, а й аудитори та адвокати [4]. Така практика має бути запроваджена і в наших умовах з розбудовою співпраці між зазначеними установами.

Для контролю за правдивістю податкових зобов'язань також мають бути застосовані різні методи, в тому числі і непрямі. Так, наприклад, у Греції аби перевірити достовірність обсягу доходів платника перевіряється пасивний дохід такий як плата за житло, яке надається в оренду, витрати на купівлю акцій,

облігацій, так як вони теж приносять пасивний дохід. До того ж перевіряються і витрати на транспорт та інші послуги [167] тощо.

Зазначене створить умови для успішної імплементації загальнодержавних рішень в сфері оподаткування податком на доходи фізичних осіб і сформує потенційний синергетичний ефект для подальшої інтеграції нашої держави до Європейського Союзу.

Саме на необхідності гармонізації податкової системи країн, які прагнуть до євроінтеграції, роблять акцент провідні українські науковці [168; 169] при формуванні пропозицій щодо першочергових завдань для відновлення темпів соціально-економічного розвитку в повоєнному періоді та зазначають на необхідності проведення модифікацій податкової системи згідно з політикою гармонізації ЄС.

Окрім вже запропонованих заходів щодо імплементації всеохоплюючого електронного декларування доходів фізичних осіб із застосуванням автоматизованої онлайн-форми адміністрування ПДФО з вбудованим механізмом перевірки декларацій і орієнтацією на ризики щодо повноти та достовірності об'єкта оподаткування, податкового онлайн консультування, автоматичного розрахунку суми податку, яка підлягає сплаті з урахуванням специфіки оподаткування, варто застосовувати онлайн ресурси щодо розміщення актуальної податкової інформації, звітів щодо акумуляції та цільового використання податків на різних рівнях бюджетної системи у розрізі структури таких надходжень, що забезпечить прозорість і доступність публічної інформації.

Система декларування має бути максимально автоматизована, аби туди підв'язувалися усі необхідні надходження, нерухомість та витрати. В умовах посилення цифровізації це має бути програмне забезпечення для комп'ютера або додаток для телефону в якому було б зручно відслідковувати свої доходи, витрати, вносити зміни за необхідності та де б була можливість сформувати декларацію у вигляді документа для подачі його у необхідні органи.

Прикладом такого програмного забезпечення може бути ELSTER – це веб-сайт, що доступний для усіх користувачів та створений урядом Німеччини, який

дозволяє у режимі реального часу передавати декларації про доходи, а також різні податкові повідомлення [170]. Його перевагою є те, що будь-які неточності або відхилення миттєво виявляються завдяки тому, що показники, зазначені у поданих деклараціях, автоматично порівнюються з тими даними, які наявні в електронній базі даних податкової інспекції. Застосування подібного програмного забезпечення значно спростить податкове адміністрування податку на доходи фізичних осіб в Україні та має розглядатися як крок для подальшого нарощення ефектів податку.

При цьому однією з важливих умов удосконалення податкового адміністрування ПДФО залишається формування інформаційно-технологічного та організаційного середовища, якому притаманний посилений захист особистої інформації та забезпечення кібербезпеки. Також створення сервісів та чат-ботів, які б допомагали громадянам зрозуміти чи є в них необхідність сплачувати ті чи інші види податків, як саме визначати суми податкових платежів та який процес подачі податкових декларацій та сплати. Це може бути окремий сервіс або можливість прив'язки його до платформи Дія, де б кожна людина могла бачити обсяг нарахованих податкових платежів до сплати, переглянути чи немає в неї заборгованостей та штрафів, а також завантажити в застосунок необхідні документи без необхідності безпосереднього звернення до органів податкової служби.

Запровадження окреслених рекомендацій дозволить зміцнити фіскальний та посилити регулюючий ефекти ПДФО в Україні.

Висновки до розділу 3

Основні результати дослідження отримані у третьому розділі дисертації включають:

1. На базі проведеного дослідження доведено наявність функціональної асиметрії податку на доходи фізичних осіб та, як наслідок, структурного

дисбалансу досягнутих ефектів, що в свою чергу розглядається як негативний чинник впливу на добробут населення за дохідною складовою. Обґрунтовано, що чинна модель пропорційного оподаткування не враховує диспропорції у стратифікації доходів фізичних осіб, а тенденції звуження заощаджень домогосподарств, підвищують ризики опинитися за межею бідності у випадку настання непередбачуваних обставин, що особливо актуально під час воєнного стану.

З огляду на пріоритетність питання підвищення добробуту населення запропоновано здійснювати удосконалення податку на доходи фізичних осіб в частині його вбудованих детермінантів з позиції тактичного і стратегічного сценарію. У результаті дослідження зарубіжного досвіду та української практики щодо моделей оподаткування доходів доведено, що потенційно потужними драйверами збалансування ефектів податку на доходи фізичних осіб в рамках тактичного підходу виступає удосконалена модель пропорційного оподаткування з адаптивною системою податкової соціальної пільги, а в рамках стратегічного сценарію – модель прогресивного оподаткування.

У межах тактичного підходу, для згладжування піків стратифікації населення за рівнем доходів, запропоновано вирішення проблеми нівелювання регулюючих ефектів ПДФО в діапазоні доходів до однієї мінімальної заробітної плати, шляхом модернізації законодавчої норми щодо порядку розрахунку граничного розміру доходу для застосування податкової соціальної пільги та норми щодо порядку розрахунку розміру податкової соціальної пільги. Доведено, що запропонований підхід посилить диференціацію навантаження ПДФО на доходи у вигляді заробітної плати для економічно вразливих категорій платників податку (які працюють на умовах неповного робочого часу).

Запропоновано в рамках стратегічного сценарію удосконалення ПДФО провести імплементацію виваженої багатоступеневої прогресії ПДФО з урахуванням рівня стратифікації фізичних осіб за рівнем доходу на умовах відмови від ПСП. Конкретизовано, що визначення діапазонів такої стратифікації варто проводити на основі аналізу розподілу населення за рівнем доходу у

вигляді заробітної плати, а страти встановлювати на базі розміру мінімальної заробітної плати як державної мінімальної соціальної гарантії в оплаті праці, що дозволяє акцентувати увагу на доходах як на об'єкті оподаткування податком і на заробітній платі, як на основній компоненті оподатковуваного доходу. Вбачаючи ПДФО інструментом соціального вирівнювання добробуту населення, такий підхід дозволить виявляти тенденції нівелювання регулюючого впливу ПДФО на рівень добробуту населення за дохідною складовою.

2. Здійснена апробація запропонованого підходу, що базується на засадах економіко-математичного моделювання та прогнозування і розробці прогресивної шкали оподаткування доходів фізичних осіб у вигляді заробітної плати залежно від рівня стратифікації та застосування основної і підвищеної ставок для інших доходів ніж заробітна плата. Це дозволило довести, що застосування багатоступеневої прогресії в оподаткуванні заробітної плати забезпечує перекладання податкового навантаження ПДФО з менш фінансово захищених верств населення на більш захищені (з 1 і 2 страти на 3 і 4 страту) та забезпечує надходження ПДФО до бюджету, що перевищують прогнозний рівень (розрахований з використанням регресійного аналізу). Обґрунтовано, що запропонована в рамках стратегічного підходу модель прогресивного оподаткування, на умовах детінізації економіки, здатна продукувати посилені регулюючі ефекти ПДФО зі зміцненням його фіскального ефекту.

3. Зосереджено увагу на необхідності розробки конкретних заходів щодо зміцнення фіскального та посилення регулюючого ефектів податку на доходи фізичних осіб, що дозволить впливати на рівень чистого доходу платника податку і здійснювати диференціацію навантаження на персоналізовані доходи фізичних осіб як в умовах воєнного стану, так і в період повоєнного відновлення.

Розроблені та запропоновані у межах тактичного сценарію практичні рекомендації, що стосуються змін у частині окремих вбудованих детермінант ПДФО, а саме диференціації рівня податкового навантаження на доходи фізичних осіб серед яких: встановлення диференційованого рівня граничного розміру доходу для застосування базової податкової соціальної пільги та для

податкової соціальної пільги «на дітей»; застосування бінарного підходу при розрахунку розміру податкової соціальної пільги для осіб, що працюють на умовах повного і неповного робочого часу; застосування підвищеної ставки ПДФО до частини доходу, яка перевищує розмір 4 мінімальних заробітних плат; модернізація критеріїв застосування податкової соціальної пільги за окремими категоріями платників.

У межах стратегічного сценарію запропоновано, в частині практичних рекомендацій щодо вбудованих детермінант ПДФО, передбачити наступні заходи направлені на диференціацію рівня податкового навантаження на доходи фізичних осіб: розмежування доходів, для цілей оподаткування, на активні та неактивні і в межах активних виокремлювати трудові, базуючись на найбільшому джерелі такого доходу - заробітній платі; перехід з пропорційної на прогресивну шкалу оподаткування ПДФО; застосування диференційованого податкового навантаження на персоналізовані доходи фізичних осіб у вигляді заробітної плати зі скасуванням податкової соціальної пільги.

Обґрунтовано, що формування перспектив зміцнення фіскальних та підвищення регулюючих ефектів ПДФО в частині впливу екзогенних детермінантів, варто проводити на основі запропонованої класифікації з виокремленням окремих складових у їх діалектичній єдності, а саме:

- економічних (детінізація; зміна прожиткового мінімуму та мінімальної з/п; трансформація заощаджень в інвестиції);
- демографічних (програма повернення мігрантів та підтримки постраждалих від воєнних дій);
- соціокультурних (формування податкової культури та податкової свідомості населення; податкове консультування; посилення відповідальності);
- політико-правових (законодавче закріплення змін в податковому законодавстві в частині ПДФО, в частині системи його сплати та зарахування);
- інформаційно-технологічних та організаційних складових (імплементація всеохоплюючого податкового декларування; застосування автоматизованої онлайн-форми адміністрування ПДФО; подальша цифровізація

відносин держава/платник; створення сервісів та чат-ботів; захист особистої інформації та забезпечення кібербезпеки).

Аргументовано, що реалізація окреслених заходів створить підґрунтя для зміцнення фіскального та посилення регулюючого ефектів шляхом своєчасного усунення виявлених проблем у сфері оподаткування податком на доходи фізичних осіб.

Основні положення, що містить цей розділ дисертації відображені у наступних наукових публікаціях автора [108; 109; 111; 119; 139; 155; 171; 172; 173].

ВИСНОВКИ

У дисертаційній роботі запропоновано вирішення важливих наукових завдань з поглиблення теоретико-методичних положень та практичних аспектів щодо функціонування податку на доходи фізичних осіб, із подальшою розробкою науково практичних рекомендацій зі зміцнення його фіскального та посилення регулюючого ефектів.

Результати проведеного дослідження дозволили сформулювати такі висновки теоретичного, методичного, аналітичного і практичного характеру, спрямовані на досягнення мети дисертаційної роботи:

1. Теоретичне узагальнення наукових поглядів українських і зарубіжних вчених, систематизація підходів щодо з'ясування соціально-економічної природи податку на доходи фізичних осіб, змістовного наповнення ключових понять дослідження, таких як «податок на доходи фізичних осіб», «ефект», «податковий ефект», «фіскальний ефект податку на доходи фізичних осіб», «регулюючий ефект податку на доходи фізичних осіб» дозволили розвинути теоретичні засади функціонування цього податку і розкрити його соціально-економічну природу та ефекти. Запропоновано авторське бачення змістовного наповнення цих понять, а саме: «податок на доходи фізичних осіб» - законодавчо визначений обов'язковий платіж фізичної особи до бюджету держави, обов'язок сплати якого виникає у платника податку, при отриманні доходу, що є об'єктом оподаткування у відповідності до чинного законодавства і, на відміну від існуючого, базується на багатомірності даного поняття та врахуванні комплексу його іманентних характеристик, як загальнодержавного прямого податку, який виступає формою індивідуального оподаткування доходів фізичних осіб; «ефект» - наслідок дій чи заходів; «фіскальний ефект податку на доходи фізичних осіб» - ефект від надходжень даного податку до бюджетів різних рівнів в залежності від впливу детермінант, у тому числі безпосередньо закладених в механізм оподаткування доходів фізичних осіб та сукупності податкових заходів; «регулюючий ефект податку на доходи фізичних

осіб» – ефект від впливу податкового навантаження ПДФО на чистий дохід фізичної особи-платника податку та застосування відповідних податкових заходів; «податковий ефект» - комплекс отриманих економічних та соціальних наслідків, що виникають в результаті виконання податком його функцій та впливу податкових заходів. При цьому під податковими заходами пропонується розуміти систему заходів, які застосовуються в податковій сфері з метою впливу на ключові складові податків, їх розмір, величину, достовірність, своєчасність (податкове консультування, рівень цифровізації податкової сфери, наявність е-сервісів, тощо). Розкрито соціально-економічну природу податку на доходи фізичних осіб та виокремлено дві його фундаментальні функції - фіскальну і регулюючу з властивими їм формами прояву. Обґрунтовано, що реалізація податку на доходи фізичних осіб в частині виконання фіскальної функції однозначна, тоді як регулююча функція є багатогранною та проявляється в стимулюючій, стримуючій і компенсаційній формах. Аргументовано, що соціально-економічна природа податку на доходи фізичних осіб в частині функціональних властивостей і притаманних йому ефектів наділена внутрішньою протилежністю конкуруючих цілей, з огляду на обернено пропорційні ефекти результатів реалізації фіскальної та регулюючої функцій.

2. Поглиблено наукові підходи до визначення економічної сутності доходів фізичних осіб та проведено класифікацію доходів, що здійснена із застосуванням комплексного підходу і базується на двох фундаментальних компонентах, а саме: класифікації доходів у відповідності до загальноекономічного підходу та класифікації доходів фізичних осіб з метою оподаткування. Обґрунтовано, що доходи це грошові та негрошові надходження в матеріальній та нематеріальній формі, одержані платником податку протягом податкового періоду з різних джерел як на території України, так і за її межами. Запропоновано в межах класифікації доходів фізичних осіб з метою оподаткування здійснювати розмежування за такими критеріями як: етапом формування, належністю до оподаткування, резидентським статусом, джерелом походження, критерієм прикладених зусиль. Доведено, що розмежування за

критерієм прикладених зусиль на активні (трудові, комерційні) та неактивні (інвестиційні, пасивні) поглиблює розкриття економічної сутності доходів фізичних осіб та дозволяє виокремити групи доходів фізичних осіб з метою їх подальшого оподаткування та розробити пропозиції щодо ревіталізації податку на доходи фізичних осіб й посилення його ефектів.

3. У дисертації обґрунтовано і висвітлено конвергенцію вбудованих детермінантів та ефектів податку на доходи фізичних осіб, які виявлені в результаті проведення періодизації становлення та розвитку цього податку відповідно до законодавчо-нормативних змін. Акцентовано на взаємозв'язках між детермінантами і ефектами, виявлено значні трансформації цих детермінантів ПДФО з домінуванням фіскальних пріоритетів таких перетворень та відповідних їм ефектів протягом усіх чотирьох періодів. Констатовано, що викликом в умовах сьогодення в частині ефектів податку на доходи фізичних осіб є необхідність збалансування фіскальних пріоритетів з регулюючим потенціалом даного податку, адже нівелювання регулюючого потенціалу податку призводить до втрати його функціонального призначення, як одного з інструментів регулювання соціально-економічних процесів.

4. На основі проведеного аналізу та узагальнення науково-методичних підходів щодо оцінювання фіскального та регулюючого ефектів податку на доходи фізичних осіб з'ясовано, що в науковій площині мають місце заміщення та взаємозамінність понять, а також подібний набір складових для визначення різних результуючих ознак. Сформовано власну систему показників для оцінювання ефектів податку на доходи фізичних осіб, яка базується на комплексному підході та застосуванні низки показників. Обґрунтовано, що для оцінювання фіскального ефекту податку на доходи фізичних осіб доцільно застосовувати систему показників таких як: частка ПДФО у загальній сумі доходів Зведеного бюджету (основний показник фіскального ефекту ПДФО), частки ПДФО у Державному та місцевих бюджетах (доповнюючі). Акцентовано, що з метою деталізації дослідження фіскального ефекту ПДФО на різних рівнях бюджетної системи слід здійснювати аналіз частки ПДФО, зокрема, і у структурі

податкових джерел формування доходів відповідних бюджетів. Для оцінювання регулюючого ефекту податку на доходи фізичних осіб запропоновано застосовувати систему показників в аспекті податкового навантаження та продуктивності податку, а також в аспекті податкової соціальної пільги, що налічують низку розрахункових показників і дозволяють комплексно оцінити цей ефект. Конкретизовано, що аналіз деталізованої структури податку на доходи фізичних осіб в бюджетах різних слід здійснювати для з'ясування внутрішніх домінант цього податку в розрізі окремих періодів. Доведено, що розроблена система показників для оцінювання ефектів податку на доходи фізичних осіб дозволить провести їх комплексне оцінювання.

5. За результатами застосування запропонованого теоретико-методичного підходу та проведення емпіричного аналізу, здійснено оцінювання фіскального ефекту податку на доходи фізичних осіб і виявлено тенденції щодо нарощення фіскального ефекту ПДФО в доходах зведеного бюджету України протягом усього досліджуваного періоду. Обґрунтовано виокремлення трьох основних етапів становлення та розвитку цього податку в бюджетах різних рівнів відповідно до трансформації міжбюджетних відносин в Україні та доведено, що ПДФО використовується як потужне джерело фінансування цих бюджетів. Аргументовано, що у період 2015-2022 рр. сформувалась усталена тенденція до нарощення фіскального ефекту ПДФО в податкових надходженнях державного бюджету України, незважаючи на диспропорції приросту таких надходжень. Доведено, що це свідчить про значний фіскальний ефект податку на доходи фізичних осіб в умовах перманентних соціальних, економічних та політичних викликів, що в свою чергу, свідчить про наявність фіскального потенціалу цього податку. Завдяки застосуванню кореляційно-регресійного аналізу, виявлено детермінанти впливу серед яких: оподатковувані доходи фізичних осіб; базове номінальне навантаження податку на доходи фізичних осіб; кількість платників податку на доходи фізичних осіб; втрати бюджету від надання пільг; ВВП; тіньова економіка; мінімальна заробітна плата. Це сприяло визначенню

проблемних аспектів функціонування податку на доходи фізичних осіб в частині його фіскального ефекту.

6. У дисертаційній роботі за результатами застосування розробленої системи показників та використання інструментарію економіко-математичного моделювання, зокрема, методу найменших квадратів, здійснено діагностику регулюючого ефекту податку на доходи фізичних осіб. Обґрунтовано, що у період 2011-2022 рр. відбулося перевищення показника чистої продуктивності ПДФО в частині оподаткування доходів, отриманих у вигляді заробітної плати, над аналогічним показником загальних оподатковуваних доходів. Доведено, що це є свідченням втраченої продуктивності ПДФО внаслідок застосування знижених ставок оподаткування та наявності податкової соціальної пільги й податкової знижки. Акцентовано, що показник втраченої продуктивності, не слід розглядати виключно з негативною конотацією, адже в ньому завуальований регулюючий ефект податку. Встановлено скорочення рівня розриву між показниками номінального та реального навантаження ПДФО, що свідчить про скорочення регулюючого ефекту ПДФО. Виявлено вплив на регулюючий ефект ПДФО таких детермінантів як: реальне навантаження ПДФО; оподатковувані доходи фізичних осіб; показник доступності ПСП; ВВП; тіньова економіка; мінімальна заробітна плата. Констатовано, що це сприяло визначенню проблемних аспектів функціонування податку в частині його регулюючого ефекту та заклало основи для розробки напрямів його посилення в перспективі.

7. Розроблено науково-методичний підхід щодо удосконалення податку на доходи фізичних осіб в Україні, який базується на засадах економіко-математичного моделювання та прогнозування, урахування міжнародного досвіду й формування прогресивної шкали оподаткування доходів фізичних осіб у вигляді заробітної плати залежно від рівня стратифікації та застосування основної й підвищеної ставок для інших доходів ніж заробітна плата (таких доходів як дивіденди, подарунки, спадщина, продаж рухомого і нерухомого майна). Акцентовано, що з огляду на пріоритетність питання підвищення добробуту населення, доцільно здійснювати удосконалення податку на доходи

фізичних осіб в частині його вбудованих детермінантів з позиції тактичного і стратегічного сценарію та в межах останнього провести імплементацію виваженої багатоступеневої прогресії цього податку з урахуванням рівня стратифікації фізичних осіб за рівнем доходу на умовах відмови від ПСП. Доведено, що застосування багатоступеневої прогресії в оподаткуванні заробітної плати забезпечує перекладання податкового навантаження ПДФО з менш фінансово захищених верств населення на більш захищені (з 1 і 2 страти на 3 і 4 страту) та забезпечує надходження ПДФО до бюджету, які перевищують прогнозний рівень (розрахований з використанням регресійного аналізу). Аргументовано, що удосконалення ПДФО із застосуванням такого підходу дозволить забезпечити продукування регулюючого та фіскального ефектів і створить умови для соціального вирівнювання добробуту населення.

8. Сформовано науково-методичні рекомендації щодо напрямів зміцнення фіскального і посилення регулюючого ефектів ПДФО, які розроблені в межах тактичного та стратегічного сценаріїв з урахуванням екзогенних і ендогенних детермінантів. Обґрунтовано в межах тактичних заходів необхідність встановлення диференційованого рівня граничного розміру доходу для застосування базової податкової соціальної пільги та для податкової соціальної пільги «на дітей»; застосування бінарного підходу при розрахунку розміру податкової соціальної пільги для осіб, що працюють на умовах повного і неповного робочого часу; застосування підвищеної ставки ПДФО до частини доходу, яка перевищує розмір 4 мінімальних заробітних плат; модернізація критеріїв застосування податкової соціальної пільги за окремими категоріями платників. Акцентовано, в межах стратегічних заходів, на необхідності розмежування доходів, для цілей оподаткування, на активні (трудові, базуючись на найбільшому джерелі такого доходу - заробітній платі) та неактивні; переходу з пропорційної на прогресивну шкалу оподаткування ПДФО; застосуванні диференційованого податкового навантаження на персоналізовані доходи фізичних осіб у вигляді заробітної плати зі скасуванням податкової соціальної пільги. Аргументовано, що формування перспектив зміцнення фіскальних та

підвищення регулюючих ефектів ПДФО в частині впливу екзогенних детермінантів, варто проводити на основі запропонованої класифікації з виокремленням окремих складових у їх діалектичній єдності, а саме: економічних (детінізація; зміна прожиткового мінімуму та мінімальної з/п; трансформація заощаджень в інвестиції); демографічних (програма повернення мігрантів та підтримки постраждалих від воєнних дій); соціокультурних (формування податкової культури та податкової свідомості населення; податкове консультування; посилення відповідальності); політико-правових (законодавче закріплення змін в податковому законодавстві в частині ПДФО, в частині системи його сплати та зарахування); інформаційно-технологічних та організаційних складових (імплементация всеохоплюючого податкового декларування; застосування автоматизованої онлайн-форми адміністрування ПДФО; подальша цифровізація відносин держава/платник; створення сервісів та чат-ботів; захист особистої інформації та забезпечення кібербезпеки). Доведено, що реалізація окреслених заходів створить підґрунтя для зміцнення фіскального та посилення регулюючого ефектів шляхом своєчасного усунення виявлених проблем у сфері оподаткування податком на доходи фізичних осіб.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Гайдай В.І. Механізм державного регулювання ПДФО в умовах децентралізації влади в Україні. *Інвестиції: практика та досвід*. 2019. № 17. С. 69–74.
2. Безверхий К.В. Облік і звітність розрахунків за податком на доходи фізичних осіб. *Бухгалтерський облік і аудит*. 2015. № 5. С. 27–37. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/boau_2015_5_5
3. Масленніков Є.І. Гусев А.О. Податок на доходи фізичних осіб в Україні: поточний стан та шляхи реформування. *Економіка та управління національним господарством*. 2020. Вип. 57. С.47–50. URL: http://bses.in.ua/journals/2020/57_2020/10.pdf
4. Дутова Н. В. Лесік Є.С. Оподаткування доходів фізичних осіб в Україні: проблеми та вдосконалення на базі досвіду зарубіжних країн. *Економіка і організація управління*. 2019. Вип. 1. С. 43–52. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/eiou_2019_1_7
5. Податкова система : навч. посіб. / Волохова І. С., Дубовик О. Ю., Слатвінська М. О. та ін. ; за заг. ред. Волохової І. С., Дубовик О. Ю. Харків : «Діса плюс», 2019. 402 с.
6. Лободіна З. М. Податок на доходи фізичних осіб як інструмент впливу на соціальноекономічний розвиток держави. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Сер. «Економіка»*. 2017. № 6(34). С. 52–57.
7. Кміть В. М., Руденко В.О. Оцінка ефективності ПДФО та його роль у бюджеті Львівщини. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Сер. Міжнародні економічні відносини та світове господарство*. 2019. № 28. С. 147–153.
8. Чижевська Л.В., Лозинський Д.Л. Словник економічних термінів : економічна теорія, бухгалтерський облік. / за ред. проф. Ф.Ф. Бутинця. Житомир : ЖДТУ, 2011. 160 с.

9. Дулік Т.О., Александрюк Т. Ю. Сучасна система управління оподаткуванням в Україні та її роль у процесі формування доходів бюджетів держави. *Вісник ДДФА*. 2015. № 1. С. 144–153.
10. Сомова В.В. Удосконалення оподаткування в контексті розподілу доходів фізичних осіб : автореф. дис ... канд. екон. наук : 08.00.08. Харків, 2015. 20 с.
11. Задорожня Л. А. Регулятивна ефективність персонального прибуткового податку: приклад України : дис. ... канд. екон. наук : 08.00.08. Ірпінь, 2017. 266 с.
12. Лободіна З. М. Шляхи посилення фіскальної та регулюючої функцій податку на доходи фізичних осіб. *Галицький економічний вісник*. 2020. Том 62. № 1. С. 142–151.
13. Баранник Л. Б., Соломка Я.А. Аналіз фіскальної ефективності стягнення податку на доходи фізичних осіб в Україні. *Економічний вісник Національного гірничого університету*. 2017. № 4. С. 113–123. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/evngu_2017_4_16.
14. Податкова система : навч. посіб. / Лютий І. О., Демиденко Л. М., Романюк М. В. та ін. ; за ред. Лютого І. О.. Київ : Центр учбової літератури, 2009. 456 с.
15. Лайко П. А. Механізм оподаткування доходів фізичних осіб в ринкових умовах : автореф. дис. ... канд. екон. наук : 08.00.08. Київ, 2008. 20 с.
16. Ткачик, Ф.П., Валігура, В.А., Дмитрів, В.І. Фіскально-регулюючий потенціал податку на доходи фізичних осіб. *Економіка та суспільство*. 2021. URL: <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/602/576>
17. Мельник В. М. Оподаткування : наукове обґрунтування та організація процесу : монографія. Київ : «Комп'ютерпрес», 2006. 66 с.
18. Духновська Л. М., Понамаренко Р.А. Вплив ставки податку на доходи фізичних осіб на доходи громадян України. *Проблеми та перспективи регулювання міжнародних економічних відноси*. 2014. С. 266–270. URL: <http://dspace.nuft.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/17326/1/2.pdf>.

19. Овчинніков А.В. Державне податкове регулювання як фактор соціального розвитку України: теоретичний аспект. *Економічний вісник Національного гірничого університету*. 2018. № 3. С. 88–99. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/evngu_2018_3_11.

20. Юрчишена Л. В. Податок на доходи фізичних осіб: механізм стягнення та джерело доходу бюджету України. *Фінанси, облік, банки*. 2016. № 1.(21) С. 215–224.

21. Дадашев А.З. Курс лекцій по блоку навчальних дисциплін з податків та оподаткування. URL: <http://epi.cc.ua/kurs-lektsiy-blokuuचेbnyih-distiplin.html>

22. Рекова, Н. Ю., Тельнова Г.В., Кислюк А.П. Система інструментів механізму регулювання волатильності податкових надходжень України до 2020 р. *Науковий вісник Полісся*. 2018. № 3 (15). С. 96–103.

23. Соколовська А. М. Податкова система України: теорія та практика становлення: монографія. Київ : Знання, 2004. 454 с.

24. Демиденко Л. М., М.М. Тюріна Оподаткування доходів громадян в Україні: фіскальні новації. *Інвестиції: практика та досвід*. 2017. №16, С. 45–48.

25. Податкова система : навч. посіб. / Ю. Б. Іванов, В. Ф. Тищенко, О. Є. Найденко та ін. Харків : ХНЕУ ім. С. Кузнеця, 2018. – 408 с. URL: <http://repository.hneu.edu.ua/bitstream/123456789/24503/1/2018-%D0%86%D0%B2%D0%B0%D0%BD%D0%BE%D0%B2%20%D0%AE.%D0%91.%2C%20%D0%A2%D0%B8%D1%89%D0%B5%D0%BD%D0%BA%D0%BE%20%D0%92.%D0%A4.%2C%20%D0%9D%D0%B0%D0%B9%D0%B4%D0%B5%D0%BD%D0%BA%D0%BE%20%D0%9E.%D0%84.%20%D1%82%D0%B0%20%D1%96%D0%BD%D1%88%D1%96.pdf>

26. Словник української мови ; редкол.: І. К. Білодід. Київ : Наук. думка, 1971. 550 с. URL: <https://sum.in.ua/s/EFEKT>

27. Загородній А.Г., Вознюк Г.Л., Смовженко Т.С. Фінансовий словник. Київ : «Знання», 2002. 567 с.

28. Куценко А. В. Організаційно-економічний механізм управління ефективністю діяльності підприємства споживчої кооперації України : монографія. Полтава : РВВ ПУСКУ, 2008. 205 с.
29. Морщенок Т.С. Огляд підходів до визначення економічної сутності поняття «ефективність». *Економічний вісник Запорізької державної інженерної академії*. 2016. № 1. С. 7–13. URL: https://old-zdia.znu.edu.ua/gazeta/evzdia_2016_1_7.pdf
30. Косянчук Т.Ф., Галкіна Ю.Г. Результативність діяльності підприємства та її діагностика. *Вісник Хмельницького національного університету*. 2009. № 3. Т. 1. С. 121–124.
31. Череп А. В., Стрілець Є.М. Ефективність як економічна категорія *Ефективна економіка*. 2013. № 1. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/efek_2013_1_26.
32. Ячменьова В.М., Височина М.В., Сулима О.Й. (2010). Ефективність управління діяльністю промислового підприємства та діагностика загроз : монографія. Сімферополь : ВД АРІАЛ, 2012. 472 с.
33. Позднякова Л.О., Бандурко І.С. Удосконалення понятійного апарату "ефект" та "ефективність" на залізничному транспорті. *Вісник Національного технічного університету*. 2010. № 59. С. 18–24.
34. Великий тлумачний словник сучасної української мови / за заг. ред. В.Т. Бусела. Київ : Ірпінь, 2009. 1736 с.
35. Багрій П.І. Економічний словник / за ред. П.І. Багрій, С.І. Дорогунцов. Київ. 1973. 624 с.
36. Карачун В.Я., Кремень Т.В. Економіко-математичний словник. Київ : Грамота, 2006. 440 с.
37. Туренко А.М., Дмитрієв І.А., Іванілов О.С. Словник економіста та підприємця. Харків : ХНАДУ, 2018. 340 с.
38. Drucker P. Management practice. New York: Harper Collins Publishers, 2010. 590 p.
39. Heine P. The economic way of thinking. Prychitko-Washington. 2013, 13th Edition. 430 p.

40. Жнякін Б.О., Краснова В.В. Економіка підприємства : навч. посіб. Донецьк : Альфа-Прес, 2005. 159 с.
41. Пислиця А. В. Теоретичні підходи до трактування ефективності податків. *Економіка та держава*. 2008. № 10. С. 30–33. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ecde_2008_10_11
42. Авдющенко А. С. Визначення результативності діяльності підприємств: роль та підходи. *Держава та регіони*. 2010. № 2. С. 10–17.
43. Андрійчук В.Г. Економіка аграрних підприємств : підручник. Київ : КНЕУ, 2002. 624с.
44. Бланк І. А. Словник-довідник фінансового менеджера. Київ : Ніка-Центр, 1998. 481 с.
45. Маркіна І.А. Методологічні питання ефективності управління. *Фінанси України*. 2000. № 6. С. 24–32.
46. Хлебнікова І.І. Фіскальні та регулятивні ефекти акцизного оподаткування в Україні : автореф. дис. ... канд. екон. наук : 08.00.08. Ірпінь, 2018. 20 с
47. Лукова Н. Г. Ефективність податкових пільг, які надаються суб'єктам господарювання. *Вісник ІЕПД НАН України*. 2001. № 2. С. 67–73.
48. Діброва О.Л. Податок на доходи фізичних осіб в аспекті іманентних функцій. *Економічний розвиток держави, регіонів та підприємств: проблеми та перспективи* : матеріали IV міжнар. наук.-практ. інтернет-конф. молодих вчених, 28-29 квітня 2021 р. Львів : НУ «ЛП», 2021. С.44–45.
49. Законодавство України. Верховна Рада України : веб-сайт. URL: <https://zakon.rada.gov.ua>
50. Campbell R. McConnell, Stanley L. Brue Economics: principles, problems, and policies. 2009. URL: https://library.nlu.edu.ua/POLN_TEXT/SENMK/economics_mcconnell.pdf
51. Sir John Richard Hicks. Value and Capital. Oxford University Press, 1939. 343 p.

52. Кізима Т.О. Фінанси домогосподарств: концептуальні засади теорії і практики : дис. ... д-ра екон. наук : 08.00.08. Тернопіль, 2011. 467 с.
53. Швабій К.І. Оподаткування доходів населення: проблеми науки і практики : монографія. Ірпінь : Національний університет ДПС України, 2009. 296 с.
54. Політична економія : навч. посіб. / Г.А. Оганян, В.О. Паламарчук, А.П. Румянцев та ін. ; за заг. ред. Г.А. Оганяна. Київ : МАУП, 2003. 520 с.
55. Опарін В.М. Фінансова система України: теоретико- методологічні аспекти : монографія. Київ : КНЕУ, 2005. 239 с.
56. Доходи та заощадження в перехідній економіці України : монографія / за ред. С.М. Панчишина та М.І. Савлука. Львів : ЛНУ ім. І. Франка, 2003. 406 с.
57. Заглинська Л.В., Заглинський. А. О. Доход як сенс зайнятості населення. *Вісник Черкаського університету*. 2016. № 4. С. 3–12.
58. Економіка праці та соціально-трудові відносини : навч.-метод. посібник / за заг. ред. проф. Качана Є.П. Тернопіль : ТДЕУ, 2006. 373 с.
59. Гордієнко К. Д. Економічний тлумачний словник. Понятійна база законодавства України у сфері економіки. Київ : КНТ, 2007. 360 с.
60. Про податок з доходів фізичних осіб : Закон України від 22.05.03 № 889-IV. Державна фіскальна служба України : веб-сайт. URL: <http://sfs.gov.ua/zakonodavstvo/podatkove-zakonodavstvo/zakoni-ukraini/arhiv-zakoniv-ukraini/zakoni-ukraini-za-2003-rik/print-42255.html>
61. Податковий кодекс України : редакція від 02.12.2010 № 2755-VI. Верховна Рада України : веб-сайт. URL: http://kodeksy.com.ua/podatkovij_kodeks_ukraini/statja-14.htm
62. Про внесення змін Податкового кодексу України та деяких законодавчих актів України щодо податкової реформи : Закон України від 28.12.2014р. № 71-VIII. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/71-19>.
63. Лютий І.О. Доходи населення та їх роль у формуванні фінансових ресурсів держави. *Світ фінансів*. 2011. № 2. URL:

<http://dspace.wunu.edu.ua/bitstream/316497/18952/1/%D0%9B%D1%8E%D1%82%D0%B8%D0%B9%20%D0%86..pdf>

64. Пітюлич М.І., Кушнір Ю.Б. Теоретичні аспекти доходів домогосподарства в ринковій економіці. *Науковий вісник Ужгородського університету*. 2011. Спецв. 33. ч. 1. С. 6–10 URL: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib/4523/1/%D0%A2%D0%95%D0%9E%D0%A0%D0%95%D0%A2%D0%98%D0%A7%D0%9D%D0%86%20%D0%90%D0%A1%D0%9F%D0%95%D0%9A%D0%A2%D0%98%20%D0%94%D0%9E%D0%A5%D0%9E%D0%94%D0%86%D0%92%20%D0%94%D0%9E%D0%9C%D0%9E%D0%93%D0%9E%D0%A1%D0%9F%D0%9E%D0%94%D0%90%D0%A0%D0%A1%D0%A2%D0%92%D0%90%20%D0%92%20%D0%A0%D0%98%D0%9D%D0%9A%D0%9E%D0%92%D0%86%D0%99.pdf>

65. Юрчик Г.М. Доходи населення: теоретичний аспект, структурно динамічні особливості формування в Україні. *Вісник Національного університету водного господарства та природокористування. Сер. «Економічні науки»*. 2022. Вип. 4 (100). С. 222–240.

66. Історія економічних вчень : навч. посіб / за ред. В. В. Кириленка. Тернопіль : «Економічна думка», 2007. 233 с. URL: http://library.wunu.edu.ua/files/EVD/istoriya_econ_vthen_kyrylenko.pdf

67. Keynes J.M. The General Theory of Employment, Interest, and Money. URL: https://www.files.ethz.ch/isn/125515/1366_keynestheoryofemployment.pdf

68. Кощенко К.В. Особливості формування та класифікація доходів домогосподарств в сучасних умовах. *Сучасні питання економіки і права*. 2013. Вип. 1. С. 80–85.

69. Коцан Н. М. Визначення сутності, класифікація та диференціація доходів населення. *Проблеми раціонального використання соціально-економічного та природно-ресурсного потенціалу регіону: фінансова політика та інвестиції*. 2014. Вип. XX. № 1 (Ювілейний). С. 133–143.

70. Сидорович О. Ю. Діалектика оподаткування: інституціональні консенсуси і конфлікти : монографія. Тернопіль : Економічна думка ТНЕУ, 2015.

432

с.

URL:

http://dspace.wunu.edu.ua/bitstream/316497/26351/1/Sudorovuch_Dialektyka.pdf

71. Воробйов Ю.М. Фінанси домашніх господарств у фінансовій системі держави : монографія. Сімферополь : ВД «АРІАЛ», 2013. 232 с. URL:

<http://elcat.pnpu.edu.ua/docs/%D0%A4%D1%96%D0%BD%D0%B0%D0%BD%D1%81%D0%B8.pdf>

72. Управління трудовим потенціалом. Управління трудовим потенціалом : навч. посіб. / І. М. Кравець. Хмельницький : Цюпак, 2015. 421 с.

URL:https://pidru4niki.com/91645/menedzhment/dohodi_naselennya_riven_zhittya_sistemi_upravlinnya_trudovim_potentsialom

73. Das Statistische Bundesamt. URL:

https://www.destatis.de/DE/Themen/Gesellschaft-Umwelt/Einkommen-Konsum-Lebensbedingungen/Einkommen-Einnahmen-Ausgaben/_inhalt.html#250336.

74. Офіційний сайт державної служби статистики України. URL:

<http://www.ukrstat.gov.ua/>

75. Шмир І.П. Інтерпретація доходів населення у контексті податку на доходи фізичних осіб. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. 2014 Вип. 8. ч. 6. С. 193–197.

76. Славкова А. А. Нейтральні доходи в особистому прибутковому оподаткуванні: практичні аспекти методології. *Ринок цінних паперів України. Вісник Державної комісії з цінних паперів та фондового ринку*. 2009. № 3–4. С. 45–51.

77. Dodds C Understanding the three types of income: Earned, investment, and passive. The three ways you make money. Britannica Money/ URL:

<https://www.britannica.com/money/types-of-income>

78. The 4 Major Types of Income: Definitions and Examples. Indeed Career Guide. Australia. 2022 URL:

<https://au.indeed.com/career-advice/career-development/types-of-income>

79. Michelle P. Scott. Income Definition: Types, Examples, and Taxes. Investopedia. New York 2023. URL: <https://www.investopedia.com/terms/i/income.asp>
80. Про податки на доходи фізичних осіб : Закон Іспанії від 29 листопада 2006 № 35/2006. URL: <https://www.boe.es/buscar/act.php?id=BOE-A-2006-20764&p=20131226&tn=0>
81. Райнова Л. Б. Оподаткування доходів фізичних осіб в контексті соціальної справедливості та ефективності : дис. ... канд. екон. наук : 08.00.08. Київ, 2019. 298 с.
82. Про оподаткування доходів фізичних осіб : Закон Болгарії URL: <http://lex.bg/laws/ldoc/2135538631>
83. Податковий Кодекс Канади від 1985 року з подальшими змінами. URL : <http://lawslois.justice.gc.ca/eng/acts/i-3.3/>
84. Податковий кодекс Швеції від 1999 року з подальшими змінами URL: <http://lawslois.justice.gc.ca/eng/acts/i-3.3/>
85. Шапошнікова Н.Н. Визначення категорії пасивного доходу у податковому праві. *Наукові записки інституту законодавства Верховної Ради України*. 2020. Випуск 2. URL: http://www.nbu.gov.ua/portal/Soc_Gum/Nzizvru/2010_2/p2_8.html.
86. Швагер О. А. До питання механізму включення податку на пасивні доходи до складу податкових надходжень державного бюджету. *Правовий вісник Української академії банківської справи*. 2012 № 2(7). С. 5–52. URL: http://lib.uabs.edu.ua/library/P_Visnik/Numbers/2_7_2012/07_02_10.pdf
87. Про внесення змін до Податкового кодексу України та деяких законодавчих актів України щодо податкової реформи : Закон України від 28 грудня 2014 року № 71-VIII URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/71-19#Text>
88. Рядінська В.О. Становлення та розвиток системи оподаткування доходів фізичних осіб в Україні: фінансово-правові проблеми : монографія. Київ : «МП Леся», 2014. 464 с.

89. Коврига С. Детермінанти політичного простору. *Соціогуманітарні проблеми людини*. 2010. № 4. С. 164–171 URL: <http://dspace.nbu.gov.ua/bitstream/handle/123456789/27420/16-Kovryha.pdf?sequence=1>
90. Детермінанти соціально-економічного розвитку підприємств : монографія. Вип. 2 / за ред. Є.В. Мішеніна. Харків : Діса Плюс, 2013. 444 с.
91. Лопатинський Ю.М., Тодорюк С.І. Детермінанти сталого розвитку аграрних підприємств : монографія. Чернівці : Чернівецький національний університет, 2015. 219 с.
92. Дробот С.А. Сутність детермінантів розвитку та їх класифікація. Науковий вісник Ужгородського національного університету: *Міжнародні економічні відносини та світове господарство*. 2018. Вип.1 (1). С. 97–100. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvuumevcg_2018_22%281%29_22
93. Ступень Н. Теоретичні аспекти та сутність збалансованого розвитку рекреаційних територій. *Ефективна економіка*. 2017. № 4. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=5833> (дата звернення: 20.06.2023)
94. Котіна Г.М. Оцінка впливу факторів ризику в прогнозуванні податкових надходжень. *Економіка та держава*. 2011. Вип. 3. С. 84–88.: URL: http://www.economy.in.ua/pdf/3_2011/24.pdf
95. Богуславська А.О., Набатова Ю.О. Фактори впливу на обсяги податкових надходжень місцевих бюджетів. *Ефективна економіка*. 2017. Вип. 9. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=5773>
96. Зварич О.В. Податкові надходження: методологія прогнозування : монографія. Київ : Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2013. 444 с. URL: <https://core.ac.uk/download/pdf/149246802.pdf>
97. Славкова А.А. Орел В.С. Податок на доходи фізичних осіб у структурі публічних доходів. С. 133–136. URL: <https://core.ac.uk/download/pdf/197272277.pdf>
98. Довгалюк В.В, Левик О.С. Результати дослідження справляння ПДФО в Україні. *Науковий вісник Державного університету «Житомирська*

політехніка». 2022. Вип. 12. URL: <https://conf.ztu.edu.ua/wp-content/uploads/2022/12/216.pdf>

99. Юрчишена Л. В. Податок на доходи фізичних осіб: механізм стягнення та джерело доходу бюджету. *Фінанси, облік, банки*. 2016. Вип. 1. С. 215–224. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Fub_2016_1_25

100. Ткачик Ф.П., Валігура В.А., Дмитрів В.І. Фіскально-регулюючий потенціал податку на доходи фізичних осіб. *Економіка та суспільство*: 2021. Вип. 29. С. 29–58 URL: <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/602/576>

101. Laffer A. The Laffer curve: Past, Present, and Future. URL: <http://www.heritage.org/research/Taxes/bg1765.cfm>.

102. Сідельникова Л.П. Фіскальний потенціал податкової системи у механізмі регулювання економічного розвитку. *Приазовський економічний вісник*. 2019. № 5 (16). С. 317–323. URL: http://pev.kpu.zp.ua/journals/2019/5_16_uk/56.pdf

103. Сідельникова Л.П., Малюжець О.І. Прогнозування потенційних можливостей бюджету щодо мобілізації податкових надходжень. *Економіка та суспільство*. 2019. №20. С. 667–674. URL: <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/58>

104. Slatvinska1 M., Chyzhova T., Grytsay O., Makarovych V., Kholodna J., Dibrova H. Analysis and Justification of the Choice of a Simplified Taxation System for Sustainable Development of Small and Medium-Sized *Businesses*. *Economic Affairs*. 2022. Vol. 67. No. 04. P. 589–600. DOI: 10.46852/0424-2513.4.2022.25

105. Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законодавчих актів України щодо дії норм на період дії воєнного стану : Закон України №2120-IX від 15.03.2021р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2120-20#Text>

106. Мартинюк І. В., Богатирьова Є. М. Оподаткування праці в Україні: генезис та перспективи розвитку. *Наукові записки Національного університету*

«Острозька академія». Серія «Економіка». 2019. № 13 (41).С. 48– 54.

[URL:https://journals.oa.edu.ua/Economy/article/view/2432](https://journals.oa.edu.ua/Economy/article/view/2432)

107. Мартинюк І. Податок на доходи фізичних осіб: фіскальні та соціальні аспекти. *Економіка та суспільство*. 2023. № 56 URL: <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/3006>

108. Діброва О. Л. Оподаткування дивідендів податком на доходи фізичних осіб: проблемні аспекти та вектори оптимізації. *Регіональна економіка та управління*. 2015. № 4 (07). С. 90–92.

109. Діброва О. Проблемні питання оподаткування заробітної плати в умовах євроінтеграції. *Науковий вісник Одеського національного економічного університету*. 2016. № 2. С. 35–48.

110. Діброва О. Л. Фіскальна роль податку на доходи фізичних осіб. *Економіка та суспільство*. 2016. № 5. С.733–736.

111. Діброва О. Л. Вбудовані детермінанти податку на доходи фізичних осіб. *Східна Європа: економіка, бізнес та управління*. 2016. № 5. С. 289–292.

112. Слатвінська М. О., Діброва О. Л. Наукові підходи до класифікації доходів фізичних осіб. *Науковий вісник Одеського національного економічного університету*. 2017. № 4 (246). С. 132–144.

113. Dibrova E. L. Income individuals: theoretical aspects. *Economics, management, law: challenges and prospects* : materials of the international scientific and practical conference (New Delhi, May 27). New Delhi: Discovery Publishing House Pvt. Ltd., 2016. P. 104–106

114. Діброва О. Л. Оподаткування доходів фізичних осіб в контексті внесених змін до Податкового кодексу України. *Економічний і соціальний розвиток України в XXI столітті : національна візія та виклики глобалізації*: матеріали XII міжн. наук.-практ. конф. молодих вчених 26–27 бер. 2015 р. Тернопіль: Астон, 2015. С. 144–145

115. Діброва О. Л. Функціональна характеристика податку на доходи фізичних осіб. *Сучасні економічні системи : стан та перспективи* : матеріали

VI міжн. наук.-практ. інтернет-конф. 14-15 трав. 2015 р. Хмельницький : ХКТЕІ, 2015. С. 171–172

116. Діброва О. Л. Колізії визначення резидентського статусу фізичної особи – платника податку. *Modern Transformation of Economics and Management in the Era of Globalization* : International scien. conf. 29 Jan. 2016 . Klaipeda: Baltija Publishing, 2016. P. 260–263

117. Діброва О. Л. Вбудовані детермінанти податку на доходи фізичних осіб. *Світові тенденції та перспективи розвитку фінансової системи України* : матеріали XIII міжн. наук.-практ. конф. 27–28 жов. 2016 р. Київ. КНУ ім. Тараса Шевченка, 2016. С. 248–250.

118. Діброва О. Л. Інтерпритація доходів фізичних осіб. *Актуальні процеси економічного розвитку в сучасних умовах* : матеріали Всеукр. наук.-практ. інтернет-конф. 22 квіт. 2017 р. Херсон, 2017. С. 175–176.

119. Діброва О. Л. Податок на доходи фізичних осіб: фіскальний та регулюючий потенціал : матеріали міжн. наук.-практ. конф. 28 жов. 2020 р. Київ, 2020. С. 89-91.

120. Діброва О. Л. Оподаткування доходів фізичних осіб: теоретичний аспект. *Управління публічними фінансами та проблеми забезпечення національної економічної безпеки* : матеріали міжн. податкового конгресу. 3 груд. 2020 р. Ірпінь, 2020. С. 619–622.

121. Діброва О. Л. Податок на доходи фізичних осіб в аспекті іманентних функцій. *Економічний розвиток держави, регіонів та підприємств : проблеми та перспективи* : матеріали IV міжн. наук.-практ. інтернет-конф. молодих вчених, 28–29 квіт. 2021р. Львів : НУ «ЛП», 2021. С. 44–45

122. Dibrova H. Effects of personal income tax: theoretical aspect. *European Socio-Legal and Humanitarian Studies*. 2022. № 1. P. 50–58. URL: http://ehs-journal.ro/wp-content/uploads/2022/10/ESLHS_1_22.pdf

123. Ткачик Ф.П., Валігура В.А., Дмитрів В.І. Фіскально-регулюючий потенціал податку на доходи фізичних осіб. *Економіка та суспільство*. 2021.

Вип. 29. С. 29–58. URL:

<https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/602/576>

124. Іванюк В. Е. Модернізація системи оподаткування доходів фізичних осіб в Україні : дис. ... канд. екон. наук : 08.00.08. Київ, 2019. 282 с.

URL:https://shron1.chtyvo.org.ua/Ivaniuk_Viktoriiia/Modernizatsiia_systemy_opodat_kuvannia_dokhodiv_fizychnykh_osib_v_Ukraini.pdf?PHPSESSID=rbihrqcd4fbqq24s9b9u2plpg7

125. Дахнова О.Є., Каплата Н.В. Фіскальна ефективність податку на доходи фізичних осіб в Україні. *Інфраструктура ринку*. 2019. Вип. 30. С. 407–

410. URL: http://www.market-infr.od.ua/journals/2019/30_2019_ukr/63.pdf

126. Гнидюк І. В., Уманець Л. В., Гончаренко Т. В. Оцінка податку на доходи фізичних осіб як фіскального показника. *Бізнес Інформ*. 2021. № 2. С.

279–285. URL: <https://doi.org/10.32983/2222-4459-2021-2-279-285>

127. Бак Н.А. Фіскальна результативність адміністрування ПДФО в Україні та напрями її поліпшення. *Приазовський економічний вісник*. Вип. 3(20).

2020. С. 211–219 http://pev.kpu.zp.ua/journals/2020/3_20_ukr/38.pdf

128. Слатвінська М. О. Фіскальна політика: теорія, методологія, практика: монографія. Одеса : Атлант, 2018. 462 с.

129. Волохова І.С. Результативність податкового регулювання доходів фізичних осіб . *Український економічний часопис*, 2023 №1 С. 5–10. URL:

<https://journals.dpu.kyiv.ua/index.php/economy/article/view/241/228>

130. Динаміка податкового навантаження в Україні в контексті реалізації податкової реформи : монографія / за ред. Т. І. Єфименко, А. М. Соколовської. Київ : ДННУ "Акад. фін. управління", 2013. 492 с.

131. Славкова А. А. Оптимізація податкового навантаження та пільгове оподаткування в контексті зміцнення фіскального значення податку на доходи фізичних осіб. *Фінанси, облік і аудит*. 2012. Вип. 20. С. 156–174. URL:

http://nbuv.gov.ua/UJRN/Foa_2012_20_21

132. Десятнюк О.М., Марченко Л.І. Науково-методичні детермінанти податкової політики в умовах трансформації національної економіки. *Світ*

фінансів. 2021. №4. С. 8–19. URL: <http://sf.wunu.edu.ua/index.php/sf/article/view/1473/1479>

133. Сідельникова Л. Поведінкові чинники реалізації парадигми прямого оподаткування в умовах воєнного стану. *Економіка та суспільство*. 2023. № 54. URL: <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/2806>

134. Волохова І. Формування доходів бюджетів за рахунок податку на доходи фізичних осіб в Україні. *Трансформаційна економіка*. 2023. №3 (03). С 10–15. URL: <https://doi.org/10.32782/2786-8141/2023-3-2>

135. Волохова І. Оподаткування фізичних осіб в Україні: сучасний стан та перспективи розвитку. *Transformation of Ukraine's economy: formation of an inclusive economy system and functionality of financial inclusion: Scientific monograph*. Riga, Latvia: "Baltija Publishing", 2023. 428 p. P.234–263. URL: <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-321-7-11>

136. Pareto V. On the Economic Phenomenon. *International Economic Papers*. 1953. No. 3. 184 p.

137. Про внесення змін до Податкового кодексу і державного бюджету : Закон України від 31 липня 2014 року № 1621. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1621-18#Text>

138. Мартинюк І.В., Коцюрубенко Г.М. Доходи населення та їх роль у формуванні податкової складової доходів бюджетів в Україні. *Ефективна економіка*. 2023. № 6 URL: <https://www.nayka.com.ua/index.php/ee/article/view/1695>

139. Діброва О. Л. Оподаткування доходів фізичних осіб в умовах воєнного стану в Україні. *Наукові проблеми господарювання на макро-, мезо- та мікроекономічному рівнях* : матеріали XX міжнар. наук.-практ. конф. 14-15 квіт. 2022 р. Одеса: ОНЕУ, 2022. С.92–93.

140. Логвіновська С.І. Фіскальне значення податку на доходи фізичних осіб на формування доходів бюджетів України. *Цифрова економіка та економічна безпека*. 2023. Вип. 8(08). URL: <http://dees.iei.od.ua/index.php/journal/article/view/256>

141. Логвіновська С.І. Механізм справляння податку на доходи фізичних осіб в умовах воєнного стану. *Економіка та суспільство*. 2023. № 56. URL: <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/3101>
142. Логвіновська С.І., Кир'язова Т.І. Вплив податку на доходи фізичних осіб на формування доходів бюджету України. *Економіка. Фінанси. Право*. 2023. №12. URL: <http://efp.in.ua/uk/journal-article/1218>
143. Тенденції тіньової економіки. Міністерство економіки України : веб-сайт. URL: <https://www.me.gov.ua/Documents/List?lang=uk-UA&id=e384c5a7-6533-4ab6-b56f-50e5243eb15a&tag=TendentsiiTinovoiEkonomiki>
144. Про Державний бюджет України на 2022 рік : Закон України. *Відомості Верховної Ради (ВВР)*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1928-20#Text>
145. Про Державний бюджет України на 2023 рік : Закон України : веб-сайт. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2710-20#Text>
146. Десятнюк О., Шаповалов Є. Актуальні питання формування дохідної частини місцевих бюджетів у контексті адміністративно-територіальної реформи в Україні. *Світ фінансів*. 2020. №. 3. С. 76–86. URL: <http://dspace.wunu.edu.ua/bitstream/316497/40898/1/%D0%94%D0%95%D0%A1%D0%AF%D0%A2%D0%9D%D0%AE%D0%9A.pdf>
147. Десятнюк О.М., Ткачик Ф.П. Роль податкового потенціалу в розвитку місцевого самоврядування в Україні. *Світ фінансів*. 2021. № 1. С.77–88. URL: <http://sf.wunu.edu.ua/index.php/sf/article/view/1418/1424>
148. Про внесення змін до Бюджетного кодексу України щодо реформи міжбюджетних відносин : Закон від 28.12.2014 № 79-VIII: URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/79-19/paran2#n2>
149. Бюджетний кодекс України. Редакція від 06.10.2016, підстава 1509-19. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2456-17>
150. Офіційний сайт Міністерства фінансів України. URL: <https://www.mof.gov.ua/uk>

151. Про підвищення престижності шахтарської праці : Закон України.
URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/345-17#Text>
152. Діброва О. Л. Проблемні аспекти функціонування податку на доходи фізичних осіб. *Сучасна економічна теорія в умовах глобалізаційних викликів* : матеріали I Всеукр. наук.-практ. конф. 16 груд. 2015 р. Київ: Вид-во НПУ імені М.П. Драгоманова, 2016. С. 18–20.
153. Діброва О. Л. Компенсаційні інструменти податку на доходи фізичних осіб: сучасні виклики. *Наукові проблеми господарювання на макро-, мезо- та мікроекономічному рівнях* : матеріали XIX міжн. наук.-практ. конф., присвяченої 100-річчю ОНЕУ, 17–18 трав. 2021 р. Одеса: ОНЕУ, 2021. С. 143–145.
154. Діброва О. Л. ПДФО у забезпеченні самодостатності місцевих бюджетів. *Фінансові інструменти регіонального розвитку* : матеріали VIII Всеукр. наук.-практ. інтернет-конф. 3 лист. 2022 р. Житомир: Поліський національний університет, 2022. С. 178–182.
155. Діброва О.Л. Вектори модернізації податку на доходи фізичних осіб. *Глокалізаційні аспекти інноваційного розвитку економіки* : матеріали міжн. наук.-практ. конф. молодих вч., 21 жов. 2021 р. Одеса: ОНЕУ, 2021. С. 110–111.
156. Слатвінська М. О. Ключові проблеми податкової системи та напрями їх усунення. *Глобальні та національні проблеми економіки*. 2018. № 21. С. 621–625. URL : <http://global-national.in.ua/archive/21-2018/118.pdf>
157. Крисоватий А., Луцик А. Податкові аспекти соціального добробуту в Україні. *Світ фінансів*. 2016. Вип. 2. С. 7–17.
158. Зверяков М. І. Про зміну моделі економічного розвитку. *Економіка України*. 2015. № 6. С. 41–49. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/EkUk_2015_6_5
159. Актуальні проблеми реформування оподаткування доходів фізичних осіб в Україні. Національний інститут стратегічних досліджень. 2019. URL: <https://niss.gov.ua/doslidzhennya/socialna-politika/aktualni-problemi-reformuvannya-opodatкування-dokhodiv-fizichnikh>

160. Рагуліна Н.В. Інвестиційний клімат та методи покращення інвестиційного потенціалу на пост-конфліктних територіях України. *Ефективна економіка*. 2017. № 12 URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=6005>
161. Леванда О. М. Порівняльний аналіз підходів до стандартів життя: Україна і Польща *Проблеми економіки*. 2019 № 2 (40). URL: https://www.problecon.com/export_pdf/problems-of-economy-2019-2_0-pages-15_24.pdf
162. Матвійчук Н.М. Банківські депозити та оВДП як альтернативні об'єкти вкладення коштів. *Економіка та суспільство*. 2021. Вип. 25. URL: <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/294/282>
163. New Economic Policy of Ukraine. *Український інститут майбутнього* : веб-сайт. URL: <https://uifuture.org/reports/new-economic-policy-of-ukraine/>
164. Андрущенко В.Л., Тучак Т.В. Морально-етичні імперативи податків та оподаткування (західна традиція) : монографія. Київ : Алерта, 2013. 384 с. URL: https://shron1.chtyvo.org.ua/Andruschenko_Volodymyr/Moralno-etychni_imperatyvy_podatkiv_ta_opodatkuvannia_zakhidna_tradytsiia.pdf?PHPSESSID=77cjaqspjknh9natbm15vb5fe1
165. Крупка М.І., Кміть В.М., Паславська Система адміністрування податків в Україні: стан, проблеми та перспективи. *Науковий вісник НЛТУ України*. 2016. Вип. 26.2 с. 216–225. URL: https://nv.nltu.edu.ua/Archive/2016/26_2/34.pdf
166. Марченко Л.І. Новітня парадигма фіскальної політики в умовах цифрової трансформації суспільства : автореф. ... канд. екон. наук : 08.00.08. Тернопіль, 2023. 21 с. URL: https://www.wunu.edu.ua/svr/svr_D/marchenko/Aref_Marchenko.pdf
167. Зінкевич А. В. Світові тенденції здійснення податкового контролю: досвід для України. *Бухгалтерський облік, аналіз та аудит*. 2020. Вип. 47. С. 180–185.

168. Десятнюк О.М., Ткачик Ф.П., Марченко Л.І. Особливості податкової гармонізації в Європейському Союзі в умовах турбулентності. *Наукові праці НДФІ*. 2022. Вип. 1. С. 24–33. URL: https://npndfi.org.ua/docs/NP_22_01_024_uk.pdf
169. Податкові трансформації в ЄС та податкова політика України в контексті євроінтеграції : монографія / за ред. д.е.н., проф. А. І. Крисоватого. Тернопіль : ТНЕУ, 2014. 236 с. URL: http://dspace.wunu.edu.ua/bitstream/316497/23006/1/Podatkovi_transformatsii.pdf
170. Андрущенко В. Л. Податкові системи зарубіжних країн: навч. посіб. Ірпінь : Університет ДФС України, 2021. 210 с.
171. Діброва О. Л., Слатвінська М. О. Всеохоплююче декларування доходів як тригер модернізації ПДФО. *II міжнародний податковий конгрес* : матеріали міжн. податкового конгресу, 26 лист. 2021 р. Ірпінь: Університет ДФС України, 2021. С. 84– 87.
172. Діброва О. Л., Садчикова О. О. Перспективи модернізації податку на доходи фізичних осіб в Україні з урахуванням зарубіжного досвіду. *Фінансові інструменти сталого розвитку* : матеріали V міжн. наук.-практ. конф. 27 квіт. 2023 р. Чернівці: Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича, 2023. С. 255–259
173. Діброва О. Л., Погорелова М. Ю. SWOT-аналіз програми поведінкової економіки в контексті податкової системи України. *Актуальні проблеми розвитку фінансів в умовах цифровізації економіки України* : матеріали I Всеукр. наук.-практ. конф., присвяченій 55-річчю кафедри фінансів і банківської справи ДонНУ, 27 квітня 2023 р. Вінниця: Донецький національний університет імені Василя Стуса, 2023 С. 158–160.
174. Лютий І. Моташко Т. Доходи населення та їх роль у формуванні фінансових ресурсів держави. *Світ фінансів*. № 2. 2011. URL: <http://dspace.wunu.edu.ua/bitstream/316497/18952/1/%D0%9B%D1%8E%D1%82%D0%B8%D0%B9%20%D0%86..pdf>

175. Коцан Н. М. Визначення сутності, класифікація та диференціація доходів населення. *Проблеми раціонального використання соціально-економічного та природно-ресурсного потенціалу регіону: фінансова політика та інвестиції* : зб. наук. праць. Київ : СЕУ , 2014. Вип. XX, № 1 (Ювілейний). С. 133–143.
176. Гуріна Н.В. Економічна сутність доходів та їх класифікація: проблеми і шляхи вирішення. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. Вип. 12. Ч. 1. 2015. С.203–205. URL: http://www.ej.kherson.ua/journal/economic_12/51.pdf
177. Державний веб-портал бюджету для громадян. URL: <https://openbudget.gov.ua/>
178. Офіційний сайт Державної Казначейської служби України URL: <https://www.treasury.gov.ua/>
179. Офіційний сайт Європейського Союзу. URL: https://ec.europa.eu/taxation_customs/tedb/splSearchForm.html
180. Про затвердження Змін до бюджетної класифікації з 2012 р. : Наказ Міністерства фінансів України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0011201-11#Text>

ДОДАТКИ

Додаток А

Підходи до класифікацій доходів

	Автор	Критерії класифікації	Види доходів
1	І.О. Лютий [174, с. 61].	за факторами виробництва	факторні та нефакторні
		за матеріальноречовою формою	грошові та натуральні
		за джерелами надходжень	оплата праці найманого персоналу, соціальні трансферти, доходи від власності, безкоштовних та пільгових послуг, від індивідуальної трудової діяльності (самозайнятості)
		за здатністю розпоряджатися	мобільні та іммобільні
		за купівельною спроможністю	номінальні та реальні
		за правовою ознакою	легальні та нелегальні
		за участю у суспільному виробництві	факторні доходи та трансфертні платежі
2	Н. М. Коцан [69, с. 138-139].	за економічним походженням	доходи, зароблені власного працею; доходи від реалізації активів, що перебувають у власності; доходи від фінансових активів; трансфертні платежі з державного бюджету та позабюджетних фондів; інші доходи.
		за економічним надходженням	оплата праці найманих працівників; змішаний дохід (прибуток); доходи від власності та трансферти
		за суспільним визначенням	тіньові і кримінальні доходи
		за рівномірністю надходжень	регулярні, періодичні, випадкові, або разові доходи
		за можливістю розпорядження.	мобільні та іммобільні
3	Пітюлич М.І. Кушнір Ю.Б. [64, с.7].	за об'єктом власності	доходи від цінних паперів, грошового капіталу, інтелектуальної власності, природних ресурсів, бізнесу, майна в оренді
		за участю у суспільному виробництві	факторні доходи, трансфертні платежі

Продовження додатку А

		за впливом оподаткування	доходи до оподаткування, доходи після сплати податків
		за необхідністю повернення	позики, кредити та інші
		за купівельною спроможністю	номінальні та реальні
		за використанням в аналізованому періоді	витрати та заощадження
		за формою одержання	грошові та натуральні
		за співвідношенням «зусилля: доход»	активні (зарплата тощо), пасивні (відсотки тощо)
		за відповідністю законодавству	легальні, нелегальні
4	І.М. Кравець [72]	за формою отримання	грошові та натуральні
		за джерелами формування	трудові, нетрудові, приховані
		за способом обчислення	номінальні та реальні
		за циклом життєдіяльності	до участі в праці; від участі у трудовій, підприємницькій, громадській діяльності; тимчасово непрацюючими; після завершення трудової діяльності.
		за системою оподаткування	загальні та наявні
		за ймовірністю отримання	постійні та випадкові
		за рівнем законності	законні та незаконні
		за періодом накопичення	поточні та сукупні
		за напрямом використання	споживання та зберігання
5	К.В. Кощенко [68, с. 81]	за джерелами формування	доходи, створенні за рахунок внутрішніх та зовнішніх джерел
6	І.П. Шмир [75, с. 195].	за критерієм прикладених зусиль	основні, пасивні, інші
7	А.А. Славкова [76, с. 48]		активні, пасивні і нейтральні
8	О.Ю. Сидорович, А.Ю. Чернов [70, с. 39]	за економічним надходженням	доходи від виробничої діяльності, від власності, поточні трансферти оплата праці членів сім'ї; доходи від підприємницької діяльності; державні пенсії, допомога, стипендії і інші соціальні трансферти; доходи від операцій з особистим майном і грошові накопичення у фінансово-кредитній сфері

Продовження додатку А

9	Г.М. Юрчик [65]	за участю у суспільному виробництві	факторні доходи і трансферти
		за способом формування	первинні і вторинні доходи
10	Н.В. Гуріна [176]	за формою отримання	матеріальні, нематеріальні
		за визнанням	планові, фактичні
		за періодичністю	поточні і майбутніх періодів
11	Colin Dodds [77]	за видом отримання	зароблені, інвестиційні, пасивні
12	Команда експертів Indeed Career Guide [78]	за видом отримання	активні, пасивні, портфельні, доходи у вигляді державної допомоги
13	Michelle P. Scott [79]	з метою оподаткування	звичайний дохід, приріст капіталу та неоподатковуваний дохід.

Джерело: складено та систематизовано автором.

Підходи науковців щодо класифікації детермінантів

№	Автор	Критерії класифікації	Види детермінантів
1	С. Коврига [89].	Загальна класифікація	Суб'єктивні
			Об'єктивні
		За сферою відносин	Економічні
			Соціальні
Духовні (культурницькі)			
		Правові	
2	Є.В. Мішенін та ін. [90]	Теоретико-емпірична основа	Абстрактні
			Конкретні
		Загальна класифікація	Об'єктивні
		Суб'єктивні	
3	Ю.Лопатинський, С. Тодорюк [91]	Базисні детермінанти	Економічні
			Соціальні
			Екологічні
			Інституційні
		Доповнюючі детермінанти	Інформаційні
			Техніко-технологічні
		Організаційні	
4	С.А. Дробот [92, С. 99]	Керованість	Керовані
			Некеровані
		Середовище функціонування	Внутрішні
			Зовнішні
		Характер впливу	Стимулюючі
			Дестимулюючі
		Пріоритетність	Пріоритетні для інвесторів
			Пріоритетні для підприємств в галузі
			Пріоритетні для держави
			Пріоритетні для недержавних утворень
		Спосіб впливу	На рівні окремих підприємств
			На рівні кластера
			На рівні органу управління
Спосіб вимірювання	Вимірюванні об'єктивно		
	Вимірюванні суб'єктивно		
За підпорядкованістю певним типам управління	Поточні		
	Стратегічні		
5	Н. Ступень [93]	Характер впливу	Прямого впливу
			Опосередкованого впливу
		Етап економічної діяльності	Спрямовані на прискорення економічних процесів
			Спрямовані на стабілізацію економічних процесів
			Спрямовані на уповільнення економічних процесів

Продовження додатку Б1

		Напрямок впливу	Спрямовані на протидію економічним процесам
			Спрямовані на стимулювання економічних процесів
		Джерело виникнення	Економічна спрямованість
			Політична спрямованість
			Соціальна спрямованість
			Екологічна спрямованість
			Інституційна спрямованість
			Інша спрямованість
		Рівень зумовленості	Об'єктивні
			Суб'єктивні
		Тривалість впливу	Короткостроковий характер
			Середньостроковий характер
			Довгостроковий характер
		Новизна	Інноваційні
			Традиційні
		Рівень впливу	Основні
			Допоміжні
		Рівень регулювання	Формуються на основі стратегічних принципів
			Формуються на основі функціональних принципів

Джерело: складено та систематизовано автором.

Погляди науковців щодо чинників впливу на ПДФО

Науковці	Чинник впливу
Котіна Г.М. [94]	<ul style="list-style-type: none"> - Фонд оплати праці; - Наявні доходи населення; - Заборгованість по заробітній платі; - Рівень безробіття населення (обернений вплив); - Ставка податку; - Кількість змін у законодавстві; - Номінальний рівень середньомісячної заробітної плати; - Прожитковий мінімум на місяць; - Мінімальна заробітна плата; - Внески на соціальне страхування; - Податкова заборгованість; - Кількість платників податку.
Набатова Ю.О. Богуславська А.О. [95]	<p><i>Економічні:</i></p> <ul style="list-style-type: none"> - Рівень економічного розвитку країни в цілому та окремих адміністративних одиниць; - Рівень платоспроможності населення; - Рівень перерозподілу ВВП; - Рівень інфляції; - Рівень середньої заробітної плати; - Ставка банківського відсотка за депозитами та кредитами; - Кон'юнктура грошового ринку та динаміка валютного курсу. <p><i>Політико-правові:</i></p> <ul style="list-style-type: none"> - Розподіл податкових надходжень між рівнями бюджетної системи; - Наявність фінансових санкцій та податкових пільг; - Рівень автономії місцевих бюджетів; - Стабільність податкової системи. <p><i>Демографічні:</i></p> <ul style="list-style-type: none"> - Частка зайнятого населення та рівень безробіття; - Чисельність населення; - Міграційний рух населення. <p><i>Соціально-культурні:</i></p> <ul style="list-style-type: none"> - Податкова культура населення та платіжна дисципліна; - Ставлення людей до праці та якості життя.
Зварич О.В. [96]	<ul style="list-style-type: none"> - Фонд оплати праці; - Рівень ВВП; - Рівень ефективної ставки податку; - Рівень номінальної ставки податку.

Продовження додатку Б2

Славкова А.А. [97]	<ul style="list-style-type: none"> - Економічний розвиток певних міст, так і України в цілому; - Рівень доходів населення.
Довгалюк В.В. Левик О.С. [98]	<ul style="list-style-type: none"> - Рівень доходів фізичних осіб; - Можливість нарощування фізичними особами власного капіталу; - Інвестиційний клімат в економіці загалом та у галузевому розрізі; - Рівень доходів і витрат населення; - Рівень інфляції; - Стабільність та передбачуваність змін податкового законодавства.
Юрчишена Л.В. [99]	<ul style="list-style-type: none"> - Збільшення кількості платників податку; - Легалізація доходів платників; - Рівень заробітної плати в країні; - Рівень мінімальної заробітної плати в країні та можливість застосування податкової соціальної пільги; - Рівень зайнятості та зростання загального добробуту населення в країні; - Налагодження податкової культури серед платників та інші фактори.
Десятнюк О.М. Ткачик Ф.П. [100]	<ul style="list-style-type: none"> - Економічні (розмір мінімальної заробітної плати; рівень інфляції і безробіття; якість контролю податкових органів; розміщення об'єктів різних форм власності; ставки банківського відсотка за депозитами та кредитами); - Демографічні (чисельність та щільність населення; міграційний рух населення, рівень урбанізації і частка сільського населення в громаді); - Політико-правові (бюджетне та податкове законодавство; фінансові санкції та податкові пільги); - Природно-кліматичні і соціально-культурні (податкова культура та платіжна дисципліна; рівень фінансової грамотності мешканців громади; ставлення до праці); - Податкоспроможність платників податків об'єднаних територіальних громад.

Джерело: складено та систематизовано автором.

Становлення та розвиток оподаткування доходів фізичних осіб в Україні

Етап	Періодизація	Нормативно-правове забезпечення	Характеристика	Податкові пріоритети
I	1991р. – 1992 р.	Закон України «Про прибутковий податок з громадян України, іноземних громадян та осіб без громадянства» №1309-ХІІ від 05.09.1991 р.	Започаткування власної системи прибуткового оподаткування населення, визначення її базових орієнтирів	Пріоритети фіскальної достатності.
II	1993 р. – 2003 р.	Декрет Кабінету Міністрів «Про прибутковий податок з громадян» № 13-92 від 26.12.1992 р.	Становлення методики прибуткового оподаткування населення	Започаткування та широке застосування податкових важелів прибуткового оподаткування з метою стимулювання фіскальної достатності бюджету.
III	2004 р. – 2010р.	Закон України «Про податок з доходів фізичних осіб» №889-IV від 22.05.2003 р.	Кардинальні зміни механізму оподаткування доходів фізичних осіб, коригування норм податкового законодавства, назрівання необхідності реформування податкової системи	Зменшення ролі податкового регулювання та скорочення важелів його впливу
IV	2011 р. по теперішній час	Податковий кодекс України	Налаштування системи оподаткування доходів фізичних осіб у відповідності до вимог економічних реалій	Превілювання фіскальних ефектів з нівелюванням регулюючого потенціалу ПДФО

Джерело: складено та систематизовано автором на основі [49].

Трансформація кола платників ПДФО

Періодизація	Нормативно-правове забезпечення	Виклад
1991р. – 1992 р.	Закон України «Про прибутковий податок з громадян України, іноземних громадян та осіб без громадянства» №1309-ХІІ від 05.09.1991 р.	Платниками прибуткового податку в Україні є громадяни України, СРСР, іноземні громадяни та особи без громадянства (надалі іменуються "громадяни") як ті, що мають, так і ті, що не мають постійного місця проживання в Україні. До громадян, які з метою оподаткування розглядаються як такі, що мають постійне місце проживання в Україні, належать громадяни, які перебувають в Україні більше 183 днів у календарному р..
1993 р. – 2003 р.	Декрет Кабінету Міністрів «Про прибутковий податок з громадян» № 13-92 від 26.12.1992 р.	Платниками прибуткового податку (суб'єктами оподаткування) в Україні є громадяни України, іноземні громадяни та особи без громадянства (надалі - громадяни) як ті, що мають, так і ті, що не мають постійного місця проживання в Україні. До громадян, що мають постійне місце проживання в Україні, належать громадяни України, іноземні громадяни та особи без громадянства, які проживають в Україні у цілому не менше 183 днів у календарному р..
2004 р. – 2010р.	Закон України «Про податок з доходів фізичних осіб» №889-IV від 22.05.2003 р.	Платниками податку є: - резидент, який отримує як доходи з джерелом їх походження з території України, так і іноземні доходи; - нерезидент, який отримує доходи з джерелом їх походження з території України. Не є платником податку нерезидент, який отримує доходи з джерелом їх походження з території України і має дипломатичні привілеї та імунітет, встановлені на умовах взаємності міжнародним договором, згода на обов'язковість якого надана Верховною Радою України, щодо доходів, одержуваних ним безпосередньо від здійснення такої дипломатичної чи прирівняної до неї таким міжнародним договором іншої діяльності.

Продовження додатку Б4

2011 р. по теперішній час	Податковий кодекс України	<p>Платниками податку є:</p> <ul style="list-style-type: none"> - <u>фізична особа - резидент</u>, яка отримує доходи як з джерела їх походження в Україні, так і іноземні доходи; - фізична особа - нерезидент, яка отримує доходи з джерела їх походження в Україні; - <u>податковий агент</u>. <p>Не є платником податку <u>нерезидент</u>, який отримує доходи з джерела їх походження в Україні і має дипломатичні привілеї та імунітет, встановлені чинним <u>міжнародним договором</u> України, щодо доходів, які він отримує безпосередньо від провадження дипломатичної чи прирівняної до неї таким міжнародним договором діяльності.</p>
---------------------------	---------------------------	---

Джерело: складено та систематизовано автором на основі [49].

Трансформація об'єкту оподаткування ПДФО

Періодизація	Нормативно-правове забезпечення	
1991р. – 1992 р.	Закон України «Про прибутковий податок з громадян України, іноземних громадян та осіб без громадянства» №1309-ХІІ від 05.09.1991 р.	<p>Об'єктом оподаткування у громадян, які мають постійне місце проживання в <u>Україні</u>, є доходи в грошовій або натуральній формі, одержані як на території <u>України</u>, її континентальному шельфі та у виключній (морській) економічній зоні, так і за межами <u>України</u>.</p> <p>Доходи громадян, які не мають постійного місця проживання в <u>Україні</u>, підлягають оподаткуванню, якщо ці доходи одержано з джерел в <u>Україні</u>.</p> <p>Сплата податку з доходів, одержаних в іноземній валюті, провадиться за бажанням платника в грошовій одиниці, що діє в <u>Україні</u>, або в іноземній валюті, яка купується Національним банком України. Доходи в іноземній валюті при цьому перераховуються в грошову одиницю за комерційним курсом Національного банку України на дату обчислення податку.</p>
1993 р. – 2003 р.	Декрет Кабінету Міністрів «Про прибутковий податок з громадян» № 13-92 від 26.12.1992 р.	<p>Об'єктом оподаткування у громадян, які мають постійне місце проживання в <u>Україні</u>, є сукупний оподатковуваний дохід за календарний рік (що складається з місячних сукупних оподатковуваних доходів), одержаний з різних джерел, як на території <u>України</u>, так і за її межами.</p> <p>Об'єктом оподаткування у громадян, які не мають постійного місця проживання в <u>Україні</u>, є дохід, одержаний з джерел в <u>Україні</u>.</p> <p>При визначенні сукупного оподаткованого доходу враховуються доходи, одержані як в натуральній формі, так і в грошовій (національній або іноземній валюті).</p> <p><u>Доходи, одержані в натуральній формі, зараховуються до сукупного оподаткованого доходу за календарний рік за вільними (ринковими) цінами, якщо інше не передбачено цим Декретом.</u></p>
2004 р. – 2010р.	Закон України «Про податок з доходів фізичних осіб» №889-IV від 22.05.2003 р.	<p>Об'єктом оподаткування резидента є:</p> <ul style="list-style-type: none"> -загальний місячний оподатковуваний дохід; -чистий річний оподатковуваний дохід, який визначається шляхом зменшення загального річного оподаткованого доходу на суму податкового кредиту такого звітного р.; -доходи з джерелом їх походження з <u>України</u>, які підлягають кінцевому оподаткуванню при їх виплаті; -іноземні доходи.

Продовження додатку Б5

		<p>Об'єктом оподаткування нерезидента є:</p> <p>загальний місячний оподатковуваний дохід з джерелом його походження з України;</p> <p>загальний річний оподатковуваний дохід з джерелом його походження з України;</p> <p>доходи з джерелом їх походження з України, які підлягають кінцевому оподаткуванню при їх виплаті.</p> <p>При нарахуванні доходів у вигляді валютних цінностей або інших активів, чия вартість є вираженою в іноземній валюті або міжнародних розрахункових одиницях, така вартість перераховується у гривні за валютним (обмінним) курсом Національного банку України, діючим на момент одержання таких доходів.</p> <p>При нарахуванні доходів у будь-яких негрошових формах об'єкт оподаткування визначається як вартість такого нарахування, визначена за звичайними цінами, помножена на коефіцієнт, який розраховується за такою формулою:</p> $K = 100 : (100 - Sp), \text{ де}$ <p>K - коефіцієнт;</p> <p>Sp - ставка податку, встановлена для таких доходів на момент такого нарахування.</p> <p>Вартість такого нарахування визначається виходячи із звичайної ціни, збільшеної на суму:</p> <p>податку на додану вартість, якщо особа, яка здійснює таке нарахування, є платником податку на додану вартість;</p> <p>акцизного збору, якщо надається підакцизний товар.</p> <p>У такому ж порядку визначається об'єкт оподаткування для сум надміру витрачених коштів, отриманих платником податку на відрядження або під звіт та не повернутих у встановлений строк.</p> <p>Якщо особа, яка нараховує доходи у формах, відмінних від грошової, є платником податку на прибуток підприємств за ставкою, встановленою <u>пунктом 10.1 статті 10 Закону України "Про оподаткування прибутку підприємств"</u>, то до її валових витрат включається сума, розрахована згідно з цим пунктом. Така сама сума є базою для нарахування збору до Пенсійного фонду України та внесків до фондів загальнообов'язкового державного соціального страхування.</p> <p>При нарахуванні доходів у вигляді заробітної плати об'єкт оподаткування визначається як нарахована сума такої заробітної плати, зменшена на суму збору до Пенсійного фонду України чи внесків до фондів загальнообов'язкового державного соціального страхування, які відповідно до закону справляються за рахунок доходу найманої особи.</p>
--	--	--

Продовження додатку Б5

2011 р. по теперішній час	Податковий кодекс України	<p>Об'єктом оподаткування <u>резидента</u> є: загальний місячний (річний) оподатковуваний дохід; доходи з джерела їх походження в Україні, які остаточно оподатковуються під час їх нарахування (виплати, надання); іноземні доходи - доходи (прибуток), отримані з джерел за межами України.</p> <p>Об'єктом оподаткування <u>нерезидента</u> є: загальний місячний (річний) оподатковуваний дохід з джерела його походження в Україні; доходи з джерела їх походження в Україні, які остаточно оподатковуються під час їх нарахування (виплати, надання).</p>
---------------------------	---------------------------	---

Джерело: складено та систематизовано автором на основі [49].

Трансформація шкали оподаткування ПДФО

Періодизація	Нормативно-правове забезпечення	Шкала
1991р. – 1992 р.	Закон України «Про прибутковий податок з громадян України, іноземних громадян та осіб без громадянства» №1309-XII від 05.09.1991 р.	прогресивна шкала, основні ставки 12,15,20,30%
1993 р. – 2003 р.	Декрет Кабінету Міністрів «Про прибутковий податок з громадян» № 13-92 від 26.12.1992 р.	прогресивна шкала, ставки 10,20, 35,50%
2004 р. – 2010р.	Закон України «Про податок з доходів фізичних осіб» №889-IV від 22.05.2003 р.	2004-2006 рр. пропорційна шкала ставка13%
		2007-2010 рр пропорційна шкала ставка 15%
2011 р. по теперішній час	Податковий кодекс України	2011-2014 рр. малопрогресивна шкала, ставки 15% і 17%
		2015 р. малопрогресивна шкала, ставки 15% і 20%
		З 2016р. пропорційна шкала з базовою ставкою 18%

Джерело: складено та систематизовано автором на основі [49].

Трансформація пільг ПДФО

Періодизація	Нормативно-правове забезпечення	Виклад
1991р. – 1992 р.	Закон України «Про прибутковий податок з громадян України, іноземних громадян та осіб без громадянства» №1309-ХІІ від 05.09.1991 р.	<p>Від сплати податку звільняються повністю:</p> <p>а) студенти вищих навчальних закладів, учні середніх загальноосвітніх навчально-виховних закладів, які направляються у складі студентських загонів, сформованих на основі доручень республіканських, обласних, міських штабів студентських загонів і трудових об'єднань молоді, на роботи на підприємства, в установи і організації, а також викладачі та інші працівники, аспіранти, ординатори цих навчальних закладів, якщо вони призначені в установленому порядку керівниками студентських загонів, - щодо заробітної плати та інших виплат, одержуваних у вказаних організаціях за виконані роботи;</p> <p>б) робітники, службовці, студенти, учні та інші громадяни, направлені підприємствами, установами і організаціями на сільськогосподарські роботи в колгоспи, радгоспи та інші сільськогосподарські підприємства, - щодо заробітної плати та інших виплат, одержуваних за виконання цих робіт;</p> <p>в) громадяни, які виконують у сільській місцевості сільськогосподарські та будівельні роботи тимчасово або сезонно, - щодо заробітної плати та інших виплат, одержуваних за виконання цих робіт;</p> <p>г) члени колгоспів - щодо доходів, одержуваних ними від роботи в колгоспах, членами яких вони є;</p> <p><u>д) члени селянських (фермерських) господарств звільняються від сплати прибуткового податку з доходів, одержуваних ними від роботи в цих господарствах;</u></p> <p>е) військовослужбовці дійсної строкової військової служби і призвані на навчальні або перевірочні збори військовозобов'язані - щодо грошового забезпечення, добових та інших сум, одержуваних за місцем служби або за місцем перебування на навчальних або перевірочних зборах;</p> <p>є) Герої Радянського Союзу, особи, нагороджені орденом Слави трьох ступенів, інваліди Великої Вітчизняної війни чи інші інваліди з числа військовослужбовців, які стали інвалідами внаслідок поранення, контузії чи каліцтва, одержаних при захисті СРСР або при виконанні інших обов'язків військової служби, або внаслідок захворювання, пов'язаного з перебуванням на фронті, інваліди з числа колишніх партизанів, а також інші інваліди,</p>

Продовження додатку Б7

		<p>прирівняні за пенсійним забезпеченням до вказаних категорій військовослужбовців, - щодо всіх одержуваних ними доходів;</p> <p>ж) учасники громадянської і Великої Вітчизняної воєн, інших бойових операцій по захисту СРСР з числа військовослужбовців, які проходили службу у військових частинах, штабах і установах, що входили до складу діючої армії, та колишні партизани, військовослужбовці і призвані на навчальні, перевірені збори військовозобов'язані, які проходили службу в складі обмеженого контингенту радянських військ та тимчасово перебували в Республіці Афганістан та в інших країнах, у яких в цей період велись бойові дії, громадяни, яких реабілітовано, - щодо всіх одержуваних ними доходів;</p> <p>з) інваліди з числа осіб начальницького і рядового складу органів внутрішніх справ, які стали інвалідами внаслідок поранення, контузії чи каліцтва, одержаних при виконанні службових обов'язків, - щодо всіх одержуваних ними доходів;</p> <p>и) інваліди з дитинства, а також інваліди I і II груп по зору - щодо всіх одержуваних ними доходів;</p> <p>і) матері-героїні та їх чоловіки - щодо всіх одержуваних ними доходів;</p> <p>ї) громадяни, які працювали в місті Ленінграді у період його блокади в роки Великої Вітчизняної війни з 8 вересня 1941 р. по 27 січня 1944 р., - щодо всіх одержуваних ними доходів;</p> <p>й) батьки і дружини військовослужбовців, які загинули внаслідок поранення, контузії чи каліцтва, одержаних при захисті СРСР або при виконанні інших обов'язків військової служби, або внаслідок захворювання, пов'язаного з перебуванням на фронті, - щодо всіх одержуваних ними доходів;</p> <p>к) громадяни, потерпілі від Чорнобильської катастрофи, які віднесені до категорій 1, 2, - щодо всіх одержуваних ними доходів; громадяни, віднесені до категорій 3 та 4, - до відселення їх з території зон безумовного (обов'язкового) і гарантованого добровільного відселення - щодо всіх одержуваних ними доходів;</p> <p>л) проживаючі в сільській місцевості чоловіки, які досягли 60 рр., і жінки, які досягли 55 рр., інваліди I та II груп - щодо доходів від підприємницької діяльності як індивідуально, так і в складі колективів</p>
--	--	--

Продовження додатку Б7

		<p>підприємців, якщо господарства цих громадян звільнено від сплати сільськогосподарського податку або плати за землю;</p> <p>м) одинокі матері або батьки, які мають двох і більше дітей до 16 рр., - щодо всіх одержуваних ними доходів;</p> <p>н) вдови або вдівці, які мають двох і більше дітей до 16 рр. і не одержують пенсію у зв'язку з втратою годувальника, - щодо всіх одержуваних ними доходів;</p> <p>о) один з батьків, який виховує інваліда з дитинства, і батьки, які виховують двох і більше інвалідів з дитинства, що проживають разом з ними і потребують постійного догляду, - щодо всіх одержуваних ними доходів;</p> <p>п) особи рядового і начальницького складу органів внутрішніх справ - щодо грошового забезпечення, грошових винагород та інших виплат, одержуваних ними у зв'язку з виконанням обов'язків несення служби.</p> <p>Сума податку знижується для:</p> <p>а) інвалідів I і II груп, крім зазначених у пункті 1 цієї статті, - на 50 процентів щодо всіх одержуваних ними доходів;</p> <p>б) підпункт "б" пункту 2 статті 4 виключено;</p> <p>в) робітників, службовців і прирівняних до них по оподаткуванню громадян, які мають на утриманні трьох і більше осіб, - на 50 процентів щодо доходів, одержуваних за основним місцем роботи;</p> <p>г) платників, зазначених у статті 16 цього Закону (крім правонаступників і спадкоємців), які мають на утриманні трьох і більше осіб, - на 50 процентів щодо сум винагород за створення, видання, виконання чи інше використання творів науки, літератури і мистецтва, відкриттів, винаходів і промислових зразків, при відсутності у авторів основної роботи;</p> <p>д) громадян, які займаються підприємницькою діяльністю як індивідуально, так і у складі підприємства, у тому числі членів трудових колективів, селянських (фермерських) господарств, які мають на утриманні трьох і більше осіб, - на 50 процентів щодо доходів від цієї діяльності, при відсутності основної роботи.</p> <p>При наявності у громадянина права на пільги щодо податку з кількох підстав йому надається одна з них, найбільша за розміром. Місцеві Ради народних депутатів мають право, з урахуванням матеріального становища, звільняти окремих платників від оподаткування прибутковим податком, а також знижувати для окремих платників або груп платників розміри податку,</p>
--	--	---

Продовження додатку Б7

<p>1993 р. – 2003 р.</p>	<p>Декрет Кабінету Міністрів «Про прибутковий податок з громадян» № 13-92 від 26.12.1992 р.</p>	<p>Сукупний оподатковуваний дохід зменшується на суму, що не перевищує за кожний повний місяць, протягом якого одержано дохід, встановленого чинним законодавством розміру мінімальної місячної заробітної плати (неоподатковуваний мінімум). Неоподатковуваний мінімум введено в шкалу ставок оподаткування (пункт 1 статті 7 цього Декрету).</p> <p>Сукупний оподатковуваний дохід додатково зменшується на суму, що не перевищує за кожний повний місяць, протягом якого одержаний дохід, встановленого чинним законодавством розміру мінімальної місячної заробітної плати (неоподатковуваний мінімум) одному з батьків (опікунів, піклувальників) на кожну дитину віком до 16 років, якщо місячний сукупний оподатковуваний дохід не перевищує розміру десяти мінімальних місячних заробітних плат, встановленого чинним законодавством.</p> <p>Зазначена пільга зберігається до кінця р., в якому діти досягли 16-річного віку, а в разі смерті дітей - протягом наступних дванадцяти місяців. Зменшення оподаткованого доходу починає провадитися з місяця народження дитини.</p> <p>Довідки про наявність дітей подаються громадянами за місцем їх основної роботи (служби, навчання) до виплати їм заробітної плати за першу половину січня, а в разі зміни кількості утриманців - не пізніше 15 числа наступного після такої зміни місяця. При обчисленні податку податковими органами такі довідки подаються їм одночасно з декларацією про одержані доходи.</p> <p>Громадянам, які перебувають у трудових відносинах з підприємствами, установами, організаціями і фізичними особами - суб'єктами підприємницької діяльності (за місцем основної роботи), зменшення оподаткованого сукупного доходу в розмірі мінімальної місячної заробітної плати на кожну дитину віком до 16 років провадиться щомісячно. В інших громадян зменшення оподаткованого сукупного доходу на зазначену суму провадиться податковими органами при нарахуванні авансових і остаточних сум податку відповідно до кількості місяців, за які одержано дохід.</p> <p>Сукупний оподатковуваний дохід зменшується до десяти неоподатковуваних мінімумів, включаючи розмір вирахувань, встановлених пунктами 1 та 2 цієї статті, у:</p> <p>а) громадян, які постраждали від Чорнобильської катастрофи і віднесені до I та II категорій;</p> <p>б) інвалідів війни I групи.</p>
------------------------------	---	---

Продовження додатку Б7

	<p>Сукупний оподатковуваний дохід зменшується на суму, що не перевищує за кожний повний місяць, протягом якого одержано дохід, встановленого чинним законодавством розміру мінімальної місячної заробітної плати (неоподатковуваний мінімум). Неоподатковуваний мінімум введено в шкалу ставок оподаткування (пункт 1 статті 7 цього Декрету).</p> <p>Сукупний оподатковуваний дохід додатково зменшується на суму, що не перевищує за кожний повний місяць, протягом якого одержаний дохід, встановленого чинним законодавством розміру мінімальної місячної заробітної плати (неоподатковуваний мінімум) одному з батьків (опікунів, піклувальників) на кожну дитину віком до 16 років, якщо місячний сукупний оподатковуваний дохід не перевищує розміру десяти мінімальних місячних заробітних плат, встановленого чинним законодавством.</p> <p>Зазначена пільга зберігається до кінця р., в якому діти досягли 16-річного віку, а в разі смерті дітей - протягом наступних дванадцяти місяців. Зменшення оподаткованого доходу починає провадитися з місяця народження дитини.</p> <p>Довідки про наявність дітей подаються громадянами за місцем їх основної роботи (служби, навчання) до виплати їм заробітної плати за першу половину січня, а в разі зміни кількості утриманців - не пізніше 15 числа наступного після такої зміни місяця. При обчисленні податку податковими органами такі довідки подаються їм одночасно з декларацією про одержані доходи.</p> <p>Громадянам, які перебувають у трудових відносинах з підприємствами, установами, організаціями і фізичними особами - суб'єктами підприємницької діяльності (за місцем основної роботи), зменшення оподаткованого сукупного доходу в розмірі мінімальної місячної заробітної плати на кожну дитину віком до 16 років провадиться щомісячно. В інших громадян зменшення оподаткованого сукупного доходу на зазначену суму провадиться податковими органами при нарахуванні авансових і остаточних сум податку відповідно до кількості місяців, за які одержано дохід.</p> <p>Сукупний оподатковуваний дохід зменшується до десяти неоподатковуваних мінімумів, включаючи розмір вирахувань, встановлених пунктами 1 та 2 цієї статті, у:</p> <p>а) громадян, які постраждали від Чорнобильської катастрофи і віднесені до I та II категорій;</p> <p>б) інвалідів війни I групи.</p>
--	---

Продовження додатку Б7

		<p>Сукупний оподатковуваний дохід зменшується до п'яти неоподатковуваних мінімумів, включаючи розмір вирахувань, встановлених пунктами 1 та 2 цієї статті, у:</p> <p>а) учасників Великої Вітчизняної війни, інших бойових операцій по захисту колишнього СРСР з числа військовослужбовців, які проходили службу у військових частинах, штабах і установах, що входили до складу діючої армії, та партизанів;</p> <p>б) військовослужбовців і призваних на навчальні, перевірені збори військовозобов'язаних, які проходили службу в складі обмеженого контингенту радянських військ у Республіці Афганістан та в інших країнах, де в цей період велись бойові дії;</p> <p>в) інвалідів з дитинства, інвалідів 1 і 2 групи, крім зазначених у підпункті "б" пункту 3 цієї статті;</p> <p>г) громадян, які постраждали від Чорнобильської катастрофи і віднесені до III та IV категорії;</p> <p><u>д) батьків і одного з подружжя військовослужбовців, які загинули чи померли або пропали безвісти при виконанні службових обов'язків;</u></p> <p><u>е) одного з батьків, який виховує інваліда з дитинства, і батьків, які виховують двох і більше інвалідів з дитинства, що проживають разом з ними і потребують постійного догляду;</u></p> <p><u>є) громадян, реабілітованих відповідно до Закону України "Про реабілітацію жертв політичних репресій на Україні".</u></p> <p>Дія пунктів 1, 2, 3 і 4 цієї статті Декрету протягом календарного р. поширюється на доходи, одержувані громадянами за місцем основної роботи.</p> <p>Органи місцевого самоврядування базового рівня, враховуючи матеріальний стан, мають право додатково зменшувати сукупний оподатковуваний дохід окремих громадян або звільняти їх від сплати податку в календарному р..</p> <p>7. Забороняється встановлення іншими законодавчими актами додаткових пільг щодо прибуткового податку з громадян, не передбачених цим Декретом. Інші пільги можуть бути встановлені тільки шляхом доповнення цього Декрету.</p> <p>Окремими постановами КМУ додатково надавалися пільги окремим категоріям громадян</p>
--	--	--

Продовження додатку Б7

<p>2004 р. – 2010р.</p>	<p>Закон України «Про податок з доходів фізичних осіб» №889-IV від 22.05.2003 р.</p>	<p>Перелік податкових соціальних пільг З урахуванням норм пункту 6.5 цієї статті платник податку має право на зменшення суми загального місячного оподатковуваного доходу, отримуваного з джерел на території України від одного працедавця у вигляді заробітної плати, на суму податкової соціальної пільги у таких розмірах:</p> <p><u>у розмірі, що дорівнює 50 відсоткам однієї мінімальної заробітної плати (у розрахунку на місяць), встановленої законом на 1 січня звітного податкового р., - для будь-якого платника податку;</u></p> <p>у розмірі, що дорівнює 150 відсоткам суми пільги, визначеної за правилами підпункту 6.1.1 цього пункту, - для платника податку, який:</p> <p>а) є самотньою матір'ю або самотнім батьком (опікуном, піклувальником) - у розрахунку на кожну дитину віком до 18 рр.;</p> <p><u>б) утримує дитину-інваліда - у розрахунку на кожну дитину віком до 18 рр.;</u></p> <p><u>в) підпункт "в" підпункту 6.1.2 пункту 6.1 статті 6 виключено</u></p> <p>г) є вдовцем або вдовою;</p> <p>д) є особою, віднесеною законом до 1 або 2 категорії осіб, постраждалих внаслідок Чорнобильської катастрофи, включаючи осіб, нагороджених грамотами Президії Верховної Ради УРСР у зв'язку з їх участю в ліквідації наслідків Чорнобильської катастрофи;</p> <p><u>е) є учнем, студентом, аспірантом, ординатором, ад'юнктом;</u></p> <p>є) є інвалідом I або II групи, у тому числі з дитинства;</p> <p>ж) є особою, якій присуджено довічну стипендію як громадянину, що зазнав переслідувань за правозахисну діяльність, включаючи журналістів;</p> <p>6.1.3. у розмірі, що дорівнює 200 відсоткам суми пільги, визначеної за правилами підпункту 6.1.1 цього пункту, - для платника податку, який є:</p> <p><u>а) особою, що є Героєм України, Героєм Радянського Союзу, Героєм Соціалістичної Праці або повним кавалером ордена Слави чи ордена Трудової Слави;</u></p> <p><u>б) учасником бойових дій під час Другої світової війни або особою, яка у той час працювала в тилу, на яких поширюється дія Закону України "Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту";</u></p> <p>в) колишнім в'язнем концтаборів, гетто та інших місць примусового утримання під час Другої світової війни або особою, визнаною репресованою чи реабілітованою;</p> <p>г) особою, яка була насильно вивезена з території колишнього СРСР під час Другої світової війни на</p>
-----------------------------	--	---

Продовження додатку Б7

	<p>територію держав, що перебували у стані війни з колишнім СРСР або були окуповані фашистською Німеччиною та її союзниками;</p> <p>д) особою, яка перебувала на блокадній території колишнього Ленінграда (Санкт-Петербург, Російська Федерація) у період з 8 вересня 1941 р. по 27 січня 1944 р.;</p> <p>е) особою, яка має та виховує трьох чи більше дітей віком до 18 рр., - у розрахунку на кожну таку дитину.</p> <p>Перерахунок та обмеження</p> <p>Податкова соціальна пільга застосовується до доходу, нарахованого на користь платника податку протягом звітного податкового місяця як заробітна плата (інші прирівняні до неї відповідно до законодавства виплати, компенсації та відшкодування), якщо його розмір не перевищує суми, яка дорівнює сумі місячного прожиткового мінімуму, діючого для працездатної особи на 1 січня звітного податкового р., помноженої на 1,4 та округленої до найближчих 10 гривень.</p> <p>При цьому граничний розмір доходу, який дає право на отримання податкової соціальної пільги одному з батьків у випадках та розмірах, передбачених підпунктами "а", "б" підпункту 6.1.2 та підпунктом "е" підпункту 6.1.3 пункту 6.1 цієї статті, визначається як добуток суми, визначеної в абзаці першому цього підпункту, та відповідної кількості дітей.</p> <p>Якщо платник податку отримує доходи у вигляді заробітної плати за час відпустки, то з метою визначення граничної суми доходу, що дає право на отримання податкової соціальної пільги, такі доходи (їх частина) відносяться до відповідних податкових періодів їх нарахування.</p> <p>Працедавець платника податку за місцем застосування податкової соціальної пільги здійснює перерахунок сум доходів, нарахованих такому платнику податку у вигляді заробітної плати, а також сум наданих податкових соціальних пільг:</p> <p>а) за наслідками кожного звітного податкового р.;</p> <p>б) під час проведення розрахунку за останній місяць застосування податкової соціальної пільги при зміні місця її застосування за самостійним рішенням платника податку або у випадках, визначених у підпункті 6.3.3 пункту 6.3 цієї статті;</p> <p>в) під час проведення остаточного розрахунку з платником податку, який припиняє трудові відносини з таким працедавцем.</p>
--	---

Продовження додатку Б7

		<p>Якщо внаслідок здійсненого перерахунку виникає недоплата цього податку, то така сума стягується працедавцем за рахунок суми будь-якого оподаткованого доходу (після його оподаткування) за відповідний місяць, а при недостатності суми такого доходу - за рахунок оподатковуваних доходів наступних місяців, до повного погашення суми такої недоплати.</p> <p>Якщо внаслідок проведення остаточного розрахунку з платником податку, який припиняє трудові відносини з працедавцем, виникає сума недоплати, що перевищує суму оподаткованого доходу платника податку за останній звітний період, то непогашена частина такої недоплати включається до складу податкового зобов'язання платника податку за наслідками звітного податкового р..</p> <p>Якщо працедавець з будь-яких причин не здійснює перерахунки, зазначені у підпункті 6.5.2 пункту цієї статті, та/або не утримує суму недоплати чи її частину (крім випадку, зазначеного в абзаці другому підпункту 6.5.3 пункту 6.5.4.) у встановлені цим пунктом строки, то така сума стягується податковим органом за рахунок такого працедавця і не включається до складу його валових витрат.</p> <p>6.5.5. Якщо внаслідок здійсненого перерахунку виникає переплата цього податку, то на її суму зменшується сума нарахованого податкового зобов'язання платника податку за відповідний місяць, а при недостатності такої суми - сума податкових зобов'язань наступних податкових періодів, до повного повернення суми такої переплати.</p> <p>Якщо внаслідок проведення остаточного розрахунку з платником податку, який припиняє трудові відносини з працедавцем, виникає сума переплати, що перевищує суму податкового зобов'язання, нарахованого за останній звітний період, то така сума підлягає відшкодуванню з бюджету у встановленому порядку.</p>
2011 р. по теперішній час	Податковий кодекс України	<p>Перелік податкових соціальних пільг.</p> <p>З урахуванням норм абзацу першого <u>підпункту 169.4.1 пункту 169.4 цієї статті</u> платник податку має право на зменшення суми загального місячного оподаткованого доходу, отримуваного від одного <u>роботодавця</u> у вигляді <u>заробітної плати</u>, на суму податкової соціальної пільги:</p> <p>у розмірі, що дорівнює 50 відсоткам розміру <u>прожиткового мінімуму</u> для працездатної</p>

Продовження додатку Б7

		<p>особи (у розрахунку на місяць), встановленому законом на 1 січня звітного податкового р., - для будь-якого платника податку;</p> <p>у розмірі, що дорівнює 100 відсоткам суми пільги, визначеної <u>підпунктом 169.1.1 цього пункту</u>, - для платника податку, який утримує двох чи більше дітей віком до 18 рр., - у розрахунку на кожну таку дитину;</p> <p>у розмірі, що дорівнює 150 відсоткам суми пільги, визначеної <u>підпунктом 169.1.1 цього пункту</u>, - для такого платника податку, який:</p> <p>а) є одинокою матір'ю (батьком), вдовою (вдівцем) або опікуном, піклувальником - у розрахунку на кожну дитину віком до 18 рр.;</p> <p>б) утримує <u>дитину з інвалідністю</u> - у розрахунку на кожну таку дитину віком до 18 рр.;</p> <p>в) є особою, віднесеною законом до першої або другої <u>категорій осіб, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи</u>, включаючи осіб, нагороджених грамотами Президії Верховної Ради УРСР у зв'язку з їх участю в ліквідації наслідків Чорнобильської катастрофи;</p> <p>г) є учнем, студентом, аспірантом, ординатором, ад'юнктом;</p> <p>г) є <u>особою з інвалідністю I або II групи</u>, у тому числі з дитинства, крім <u>осіб з інвалідністю</u>, пільга яким визначена <u>підпунктом "б" підпункту 169.1.4 цього пункту</u>;</p> <p>д) є особою, якій присуджено <u>довічну стипендію як громадянину, що зазнав переслідувань за правозахисну діяльність</u>, включаючи журналістів;</p> <p>е) є учасником бойових дій на території інших країн у період після Другої світової війни, на якого поширюється дія <u>Закону України "Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту"</u>, крім осіб, визначених у <u>підпункті "б" підпункту 169.1.4 цього пункту</u>;</p> <p>у розмірі, що дорівнює 200 відсоткам суми пільги, визначеної <u>підпунктом 169.1.1 цього пункту</u>, - для такого платника податку, який є:</p> <p>а) Героєм України, Героєм Радянського Союзу, Героєм Соціалістичної Праці або повним кавалером ордена Слави чи ордена Трудової Слави, особою, нагородженою чотирма і більше медалями "За відвагу";</p> <p>б) учасником бойових дій під час Другої світової війни або особою, яка у той час працювала в тилу, та <u>особою з інвалідністю I і II групи</u>, з числа учасників бойових дій на території інших країн у</p>
--	--	---

Продовження додатку Б7

		<p>період після Другої світової війни, на яких поширюється дія <u>Закону України "Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту"</u>;</p> <p>в) колишнім в'язнем концтаборів, гетто та інших місць примусового утримання під час Другої світової війни або особою, визнаною репресованою чи реабілітованою;</p> <p>г) особою, яка була насильно вивезена з території колишнього СРСР під час Другої світової війни на територію держав, що перебували у стані війни з колишнім СРСР або були окуповані фашистською Німеччиною та її союзниками;</p> <p>г) особою, яка перебувала на блокадній території колишнього Ленінграда (Санкт-Петербург, Російська Федерація) у період з 8 вересня 1941 р. по 27 січня 1944 р..</p> <p>Податкова соціальна пільга застосовується до доходу, нарахованого на користь платника податку протягом звітного податкового місяця як <u>заробітна плата</u> (інші прирівняні до неї відповідно до законодавства виплати, компенсації та винагороди), якщо його розмір не перевищує суми, що дорівнює розміру місячного <u>прожиткового мінімуму</u>, діючого для працездатної особи на 1 січня звітного податкового р., помноженого на 1,4 та округленого до найближчих 10 гривень.</p>
--	--	--

Джерело: складено та систематизовано автором на основі [49].

Динаміка показників фіскальної значущості ПДФО у ВВП у період 2004–2010 рр.

Роки	Надходження ПДФО до Зведеного бюджету України, млн грн	Темп приросту надходжень ПДФО до Зведеного бюджету, %	Номинальний ВВП, млн грн	Темп приросту ВВП, %	Базове номінальне навантаження ПДФО, %	Частка оплати праці в структурі ВВП, %	Навантаження ПДФО на офіційну економіку, %	Коефіцієнт ефективності ПДФО у ВВП	Коефіцієнт еластичності ПДФО
2004	13213,3	х	345113	х	13	45,6	3,83	0,29	х
2005	17325,2	31,12	441452	27,92	13	49,1	3,92	0,30	1,11
2006	22791,1	31,55	544153	23,26	13	49,4	4,19	0,32	1,36
2007	34782,1	52,61	720731	32,45	15	48,8	4,83	0,32	1,62
2008	45895,8	31,95	948056	31,54	15	49,6	4,84	0,32	1,01
2009	44485,3	-3,07	913345	-3,66	15	49,4	4,87	0,32	0,84
2010	51029,3	14,71	1082569	18,53	15	49,9	4,71	0,31	0,79

Джерело: складено та розраховано автором за даними [74, 150].

Додаток В2

Динаміка номінального та реального ВВП України у період 2011-2022 рр.

Роки	ВВП номінальний, млн грн	Темп приросту номінального ВВП, %	ВВП реальний, млн грн	Різниця між обсягами реального і номінального ВВП	
				млн грн	%
2011	1316600	21,62	1278494	-38106	-2,89
2012	1408889	7,01	1304064	-104825	-7,44
2013	1454931	3,27	1410609	-44322	-3,05
2014	1566728	7,68	1365123	-201605	-12,87
2015	1979458	26,34	1430290	-549168	-27,74
2016	2383182	20,40	2034430	-348752	-14,63
2017	2982920	25,17	2445587	-537333	-18,01
2018	3558706	19,30	3083409	-475297	-13,36
2019	3974564	11,69	3675728	-298836	-7,52
2020	4194102	5,52	3818456	-375646	-8,96
2021	5459574	30,17	4363582	-1095992	-20,07
2022	5191028	-4,92	3865780	-1325248	-25,53

Джерело: складено та розраховано автором за даними [74, 150].

Динаміка показників фіскальної значущості ПДФО у ВВП у період 2011–2022 рр.

Роки	Надходження ПДФО до Зведеного бюджету України, млн грн	Темп приросту надходжень ПДФО до Зведеного бюджету, %	Номінальний ВВП, млн грн	Темп приросту ВВП, %	Базове номінальне навантаження ПДФО, %	Частка оплати праці в структурі ВВП, %	Навантаження ПДФО на офіційну економіку, %		Коефіцієнт ефективності ПДФО у ВВП	Коефіцієнт еластичності ПДФО
							Частка ПДФО у ВВП ном., %	Частка ПДФО у ВВП реальному, %		
2011	60580,1	18,72	1316600	21,62	15	4,60	4,60	5,01	0,31	0,87
2012	68165,4	12,52	1408889	7,01	15	4,84	4,84	5,23	0,32	1,79
2013	67746,7	-0,61	1454931	3,27	15	4,66	4,66	4,8	0,31	-0,19
2014	75202,9	11,01	1566728	7,68	16,5	4,80	4,80	5,51	0,29	1,43
2015	99983,2	32,95	1979458	26,34	16,5	5,05	5,05	6,99	0,31	1,25
2016	138781,8	38,81	2383182	20,40	19,5	5,82	5,82	6,82	0,30	1,90
2017	185686,1	33,80	2982920	25,17	19,5	6,22	6,22	7,59	0,32	1,34
2018	229900,6	23,81	3558706	19,30	19,5	6,46	6,46	7,46	0,33	1,23
2019	275458,5	19,82	3974564	11,69	19,5	6,93	6,93	7,49	0,36	1,70
2020	295107,3	7,13	4194102	5,52	19,5	7,04	7,04	7,73	0,36	1,29
2021	349785,5	18,53	5459574	30,17	19,5	6,41	6,41	8,02	0,33	0,61
2022	420672,6	20,27	5191028	-4,92	19,5	8,10	8,10	10,88	0,42	-4,12

Джерело: складено та розраховано автором за даними [74, 150].

Додаток В4

Динаміка частки податкових надходжень в структурі доходів Зведеного бюджету України у період 2004-2010 рр.

Роки	Доходи Зведеного бюджету, млн грн	Темп приросту доходів Зведеного бюджету, %	Податкові надходження Зведеного бюджету, млн грн	Темп приросту податкових надходжень, %	Частка податкових надходжень в структурі Зведеного бюджету, %
2004	91 529,40	х	63161,7	14,00	69,01
2005	134183,2	46,6	98065,2	35,59	73,08
2006	171811,5	28,04	125743,1	22,01	73,19
2007	219936,5	28,01	161264,2	22,03	73,32
2008	297893	35,45	227164,8	29,01	76,26
2009	272967	-8,37	208073,2	- 9,18	76,23
2010	314506,3	15,22	234447,7	11,25	74,54

Джерело: складено та розраховано автором за даними [74, 150].

Додаток В5

Динаміка частки ПДФО в структурі доходів Зведеного бюджету України у період 2004-2010 рр.

Роки	Находження ПДФО до Зведеного бюджету України, млн грн	Темп приросту надходжень ПДФО до Зведеного бюджету, %	Частка ПДФО у податкових надходженнях Зведеного бюджету, %	Частка ПДФО в структурі доходів Зведеного Бюджету України, %	Приріст частки ПДФО у доходів Зведеного Бюджету України, в.п.
2004	13213,3	х	20,92	14,44	х
2005	17325,2	31,12	17,67	12,91	-1,53
2006	22791,1	31,55	18,13	13,27	0,36
2007	34782,1	52,61	21,57	15,81	2,54
2008	45895,8	31,95	20,2	15,41	-0,4
2009	44485,3	-3,07	21,38	16,3	0,89
2010	51029,3	14,71	21,77	16,23	-0,07

Джерело: складено та розраховано автором за даними [74, 150].

Додаток В6

Динаміка частки ПДФО в структурі податкових надходжень Зведеного бюджету України у період 2011-2022 рр.

Роки	Доходи Зведеного бюджету, млн грн	Темп приросту доходів Зведеного бюджету, %	Податкові надходження Зведеного бюджету, млн грн	Темп приросту податкових надходжень, %	Частка податкових надходжень в структурі Зведеного бюджету, %
2011	398553,6	26,72	334691,9	29,95	83,98
2012	445525,3	11,79	360567,2	7,18	80,93
2013	442788,7	-0,61	353968,1	-1,86	79,94
2014	456067,3	3,00	367511,9	3,69	80,58
2015	652031,0	42,97	507635,9	27,60	77,85
2016	782748,5	20,05	650781,7	22,00	83,14
2017	1016788,3	29,90	828158,8	21,42	81,45
2018	1184278,1	16,47	986348,5	16,04	83,29
2019	1289779,8	8,91	1070321,8	7,85	82,98
2020	1376673,8	6,74	1136687,2	5,84	82,57
2021	1662242,7	20,74	1453804,1	21,81	87,46
2022	2196273,3	32,13	1343225,0	-8,23	61,16

Джерело: складено та розраховано автором за даними [74, 150].

Додаток В7

Динаміка частки ПДФО в структурі доходів Зведеного бюджету України у період 2011-2022 рр.

Роки	Надходження ПДФО до Зведеного бюджету України, млн грн	Темп приросту надходжень ПДФО до Зведеного бюджету, %	Частка ПДФО у податкових надходженнях Зведеного бюджету, %	Частка ПДФО в структурі доходів Зведеного Бюджету України, %	Приріст частки ПДФО у доходів Зведеного Бюджету України, в.п.
2011	60580,1	15,77	18,10	15,20	-1,03
2012	68165,4	11,13	18,91	15,30	0,1
2013	67746,7	-0,62	19,14	15,30	0
2014	75202,9	9,91	20,46	16,49	1,19
2015	99983,2	24,78	19,70	15,33	-1,16
2016	138781,8	27,96	21,33	17,73	2,4
2017	185686,1	25,26	22,42	18,26	0,53
2018	229900,6	19,23	23,31	19,41	1,15
2019	275458,5	16,54	25,74	21,36	1,95
2020	295107,3	6,66	25,96	21,44	0,08
2021	349785,5	15,63	24,06	21,04	-0,4
2022	420672,6	16,85	31,32	19,15	-1,89

Джерело: складено та розраховано автором за даними [74, 150].

Динаміка доходів населення України у період 2011-2022 рр.

Роки	Доходи населення, млн грн	Темп приросту доходів населення, %	Мінімальна заробітна плата (на 01 січня), грн	Темп приросту мінімальної заробітної плати, %	Середньомісячна номінальна заробітна плата, грн	Темп приросту середньомісячної номінальної заробітної плати, %	Рівень безробіття, %
2011	1266753	15,04	941	8,29	2633	17,60	8,6
2012	1457864	15,09	1073	14,03	3026	14,93	8,1
2013	1548733	6,23	1147	6,90	3265	7,90	7,7
2014	1516768	- 2,06	1218	6,19	3480	6,58	9,7
2015	1772016	16,83	1218	-	4195	20,55	9,5
2016	2051331	15,76	1378	13,14	5183	23,55	9,7
2017	2652082	29,29	3200	132,22	7104	37,06	9,9
2018	3248730	22,50	3723	16,34	8865	24,79	9,1
2019	3744060	15,25	4173	12,09	10497	18,41	8,6
2020	4045191	8,04	4723	13,18	11591	10,42	9,9
2021	4698611	16,15	6000	27,04	14014	20,90	10,3
2022	3946833	-16,01	6500	8,33	14847	5,94	21,1

Джерело: складено та розраховано автором за даними [74, 150].

Структура доходів Зведеного бюджету України у період 2011–2022 рр.

Показник	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022
Податкові надходження, % з них:	84,0	80,9	79,9	80,58	77,85	83,14	81,45	83,29	82,98	82,57	87,46	61,16
- податок на доходи фізичних осіб,%	15,2	16,2	16,3	16,49	15,33	17,73	18,26	19,41	21,36	21,44	21,04	19,15
- податок на прибуток підприємств,%	13,8	12,5	12,4	8,81	5,99	7,69	7,22	8,97	9,10	8,61	9,86	5,94
- податок на додану вартість,%	32,7	31,2	29,0	30,48	27,37	30,09	30,88	31,62	29,36	29,10	32,27	21,26
- акцизний податок,%	8,5	8,6	8,3	9,89	9,68	11,51	11,36	10,71	10,14	10,66	10,36	4,79
- місцеві податки та збори,%	0,63	1,22	1,65	1,77	4,15	5,40	5,24	5,15	5,70	5,50	5,41	3,84
- рентна плата та плата за використання природних ресурсів,%	3,72	3,94	6,52	7,37	6,43	5,95	5,03	4,23	4,03	4,15	5,37	4,28
Неподаткові надходження,%	15,0	18,2	19,2	17,68	21,50	16,02	15,18	16,27	16,50	17,03	12,18	16,77
Доходи від операцій з капіталом,%	0,6	0,7	0,4	0,44	0,28	0,20	0,21	0,24	0,24	0,26	0,23	0,13
Цільові фонди,%	0,3	0,2	0,2	0,12	0,09	0,10	3,00	0,07	0,18	0,06	0,05	0,02

Джерело: складено та розраховано автором за даними [74, 150].

Додаток В10

Динаміка домінуючих складових у структурі доходів місцевих бюджетів України у період 2011–2022 рр.

Показник	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022
Податок на доходи фізичних осіб (%)	62,5	60,6	61,4	61,9	45,6	46,3	48,2	52,4	55,1	57,1	56,14	68,37
Місцеві податки і збори (%)	3,36	6,3	7,92	9,05	22,44	24,77	22,91	22,46	24,51	23,61	27,19	21,9
Акцизний податок (%)	1,2	1,43	1,47	0,18	6,38	6,81	5,73	5,19	4,57	4,49	4,72	3,29
Податок на прибуток підприємств (%)	0,47	0,51	0,73	0,29	3,55	3,45	2,83	3,35	3,41	3,16	4,26	3,06
Неподаткові надходження (%)	14,37	14,58	13,13	13,77	16,72	12,75	11,32	11,11	8,7	6,85	7,2	2,21
Інші надходження (%)	18,1	16,58	15,35	14,82	5,3	5,92	9,01	5,49	3,72	4,79	0,48	1,16

Джерело: складено та розраховано автором за даними [74, 150].

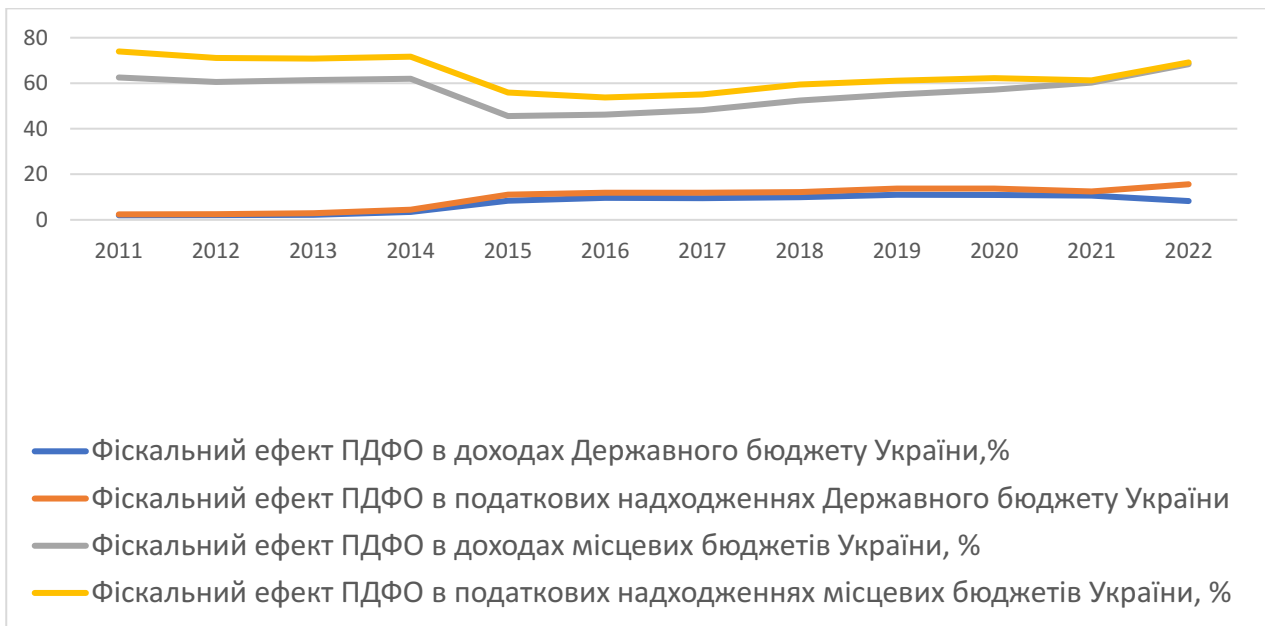
Додаток В11

Трансформація розподілу ПДФО між бюджетами різних рівнів в Україні в у період 2004–2022 рр.

Бюджети	Регламентация Бюджетного кодексу України станом на:			
	2004 р.	2011 р.	2015 р.	2022 р.
Державний бюджет України	X	50% ПДФО, що сплачується (перераховується) на території міста Києва	25% ПДФО на відповідній території України (крім території міст Києва та Севастополя) та у розмірі 60% - на території міста Києва	
міст районного значення, сіл, селищ чи їх об'єднань		25% ПДФО, що сплачується на відповідній території	X	X
об'єднаних територіальних громад, що утворюються згідно із законом та перспективним планом утворення територій громад	X	X	60% ПДФО, що сплачується на відповідній території	X
сільських, селищних, міських територіальних громад належать	X	X	X	60% ПДФО, що сплачується на відповідній території
міст республіканського (АРК) та обласного значення		75% ПДФО, що сплачується на відповідній території	60% ПДФО, що сплачується на відповідній території	X
Районні		50% ПДФО, що сплачується на відповідній території	60% ПДФО, що сплачується на відповідній території	X
Автономної Республіки Крим та обласні		25% ПДФО, що сплачується на відповідній території	15% ПДФО, що сплачується на відповідній території	
міст Києва та Севастополя	100% ПДФО, що сплачується на відповідній території	50% ПДФО, що сплачується на території м. Києва; 100% ПДФО, що сплачується на території м. Севастополя	40% ПДФО, що сплачується на території м. Києва; 100% ПДФО, що сплачується на території м. Севастополя	

Джерело: складено та систематизовано автором за даними [49, 148, 149].

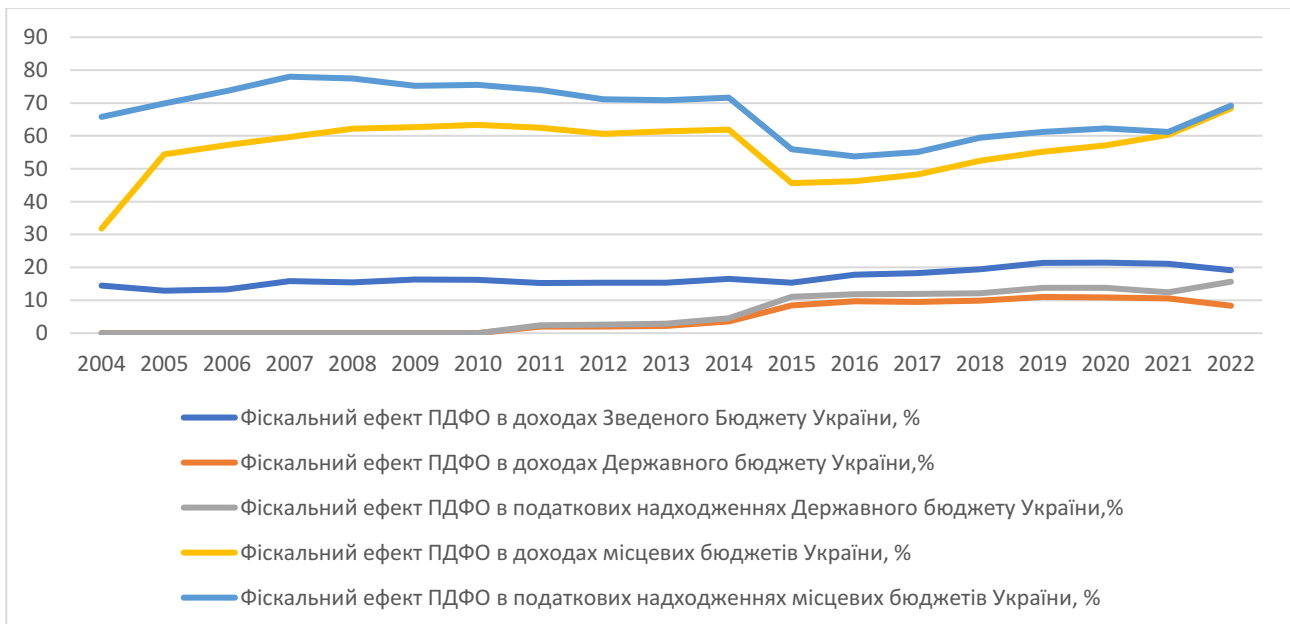
Додаток В12

Співвідношення динаміки показників фіскальних ефектів ПДФО в державному та місцевих бюджетах України у період 2011–2022 рр.

Джерело: складено та розраховано автором за даними [74, 150].

Додаток В13

Динаміка показників фіскального ефекту ПДФО у період 2004-2022 рр.
Джерело: побудовано та розраховано автором за даними [74, 150].

Динаміка показників навантаження та продуктивності ПДФО у період 2004–2010 рр.

Показники	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
Номінальне навантаження ПДФО,%	13	13	13	15	15	15	15
Надходження ПДФО до ЗБУ,млн грн	13213,3	17325,2	22791,1	34782,1	45895,8	44485,3	51029,3
Доходи населення без врахування соціальних трансфертів, млн грн	191969	266983	330443	442535	525958	533097	677274
Реальне навантаження ПДФО (середня ефективна ставка),%	6,88	6,49	6,90	7,86	8,73	8,34	7,53
Сукупна продуктивність ПДФО,%	52,95	49,92	53,05	52,40	58,17	55,63	50,23
Чиста продуктивність ПДФО,%	52,95	49,92	53,05	52,40	58,17	55,63	50,23
Подуктивність військового збору,%	x	x	x	x	x	x	x

Джерело: складено та розраховано автором за даними [74, 150, 178].

Динаміка показників навантаження та продуктивності ПДФО у період 2011–2022 рр.

Показники	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022
Номінальне навантаження ПДФО,%	15	15	15	16,5	16,5	19,5	19,5	19,5	19,5	19,5	19,5	19,5
Надходження ПДФО до ЗБУ, млн грн	60580,1	68165,4	67746,7	75202,9	99983,2	138782	185686	229901	275459	295107	349785,5	420673
Доходи населення без врахування соціальних трансфертів, млн грн	797367	915083	962354	954443	1113131	1351991	1765624	2192596	2553808	2677614	3148069,4	3260516
Показник реального навантаження ПДФО,%	7,60	7,45	7,04	7,88	8,98	10,26	10,52	10,49	10,79	11,02	11,11	12,90
Сукупна продуктивність ПДФО,%				47,76	54,44	52,64	53,93	53,77	55,31	56,52	56,98	66,16
Чиста продуктивність ПДФО,%	50,65	49,66	46,93	46,17	49,43	48,27	49,56	49,42	50,83	51,94	52,31	60,87
Подуктивність військового збору,%				1,62	5,01	4,37	4,37	4,36	4,48	4,58	4,67	5,29
Частка військового збору в структурі ПДФО	x	x	x	3,4	9,2	8,3	8,1	8,1	8,1	8,1	8,2	8

Джерело: складено та розраховано автором за даними [74, 150, 178].

Динаміка показників навантаження та продуктивності ПДФО в частині оподаткування доходів, отриманих у вигляді заробітної плати у період 2004–2010 рр.

Показники	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
Номінальне навантаження ПДФО на заробітну плату,%	13	13	13	15	15	15	15
Надходження до ЗБУ ПДФО від доходів у вигляді заробітної плати, млн грн	12103,38	15731,28	20945,02	31303,89	41994,66	41059,93	46538,72
Доходи населення у вигляді заробітної плати, млн грн	113377	148232	205224	267442	366387	365300	449553
Показник реального навантаження ПДФО на доходи у вигляді заробітної плати,%	10,68	10,61	10,21	11,70	11,46	11,24	10,35
Продуктивність ПДФО в частині оподаткування доходів у вигляді заробітної плати,%	82,12	81,64	78,51	78,03	76,41	74,93	69,01
Чиста продуктивність ПДФО в частині оподаткування доходів у вигляді заробітної плати,%							
Подуктивність військового збору в частині оподаткування доходів у вигляді заробітної плати,%	x	x	x	x	x	x	x

Джерело: складено та розраховано автором за даними [74, 150, 178].

Додаток Г4

Динаміка показників навантаження та продуктивності ПДФО в частині оподаткування доходів, отриманих у вигляді заробітної плати у період 2011–2022 рр.

Показники	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022
Номінальне навантаження ПДФО на заробітну плату,%	15	15	15	16,5	16,5	19,5	19,5	19,5	19,5	19,5	19,5	19,5
Находження до ЗБУ ПДФО від доходів у вигляді заробітної плати, млн грн	53552,8	59372,1	60633,3	59861,5	68288,5	97841,2	139822	175184	209073	223986,4	267236,1	246514,1
Доходи населення у вигляді заробітної плати, млн грн	529133	609394	630734	615022	709590	898326	1209097	1529367	1758588	1832294	2133647	1776075
Показник реального навантаження ПДФО на доходи у вигляді заробітної плати,%	10,12	9,74	9,61	9,73	9,62	10,89	11,56	11,45	11,89	12,22	12,52	13,88
Продуктивність ПДФО в частині оподаткування доходів у вигляді заробітної плати,%	67,47	64,95	64,09	58,99	58,33	55,85	59,30	58,74	60,97	62,69	64,23	71,18
Чиста продуктивність ПДФО в частині оподаткування доходів у вигляді заробітної плати,%				53,63	53,02	51,56	54,74	54,22	56,28	57,87	59,29	65,70
Подуктивність військового збору в частині оподаткування доходів у вигляді заробітної плати,%	x	x	x	5,36	5,30	4,30	4,56	4,52	4,69	4,82	4,94	5,48

Джерело: складено та розраховано автором за даними [74, 150, 178].

Щорічний розрахунок показників компенсаційного впливу податкової
соціальної пільги у період 2004–2022 рр.

2004

0	Прожитковий мінімум, грн	387		
1	Мінімальна заробітна плата, грн	205		
2	Граничний розмір доходу для отримання ПСП, грн	540		
3	ПДФО без ПСП = $p.2 \times 13\%$, грн	70,2000		
4	ПДФО з ПСП = $(p.2 - \text{ПСП}) \times 13\%$, грн	100%	150%	200%
		56,8750	50,2125	43,5500
5	Вигода від ПСП = $p.3 - p.4$, грн	13,3250	19,9875	26,6500
6	Порогове значення ефекту від ПСП = $(p.5/p.2) \times 100\%$	2,4676	3,7014	4,9352
7	Показник порогової значущості ПСП у забезпеченні базового соціального стандарту = $(p.5/p.0) \times 100\%$	3,4432	5,1647	6,8863

Джерело: складено та розраховано автором за даними [74, 150].

2005

0	Прожитковий мінімум, грн	453		
1	Мінімальна заробітна плата, грн	262		
2	Граничний розмір доходу для отримання ПСП, грн	630		
3	ПДФО без ПСП = $p.2 \times 13\%$, грн	81,9000		
4	ПДФО з ПСП = $(p.2 - \text{ПСП}) \times 13\%$, грн	100%	150%	200%
		64,8700	56,3550	47,8400
5	Вигода від ПСП = $p.3 - p.4$, грн	17,0300	25,5450	34,0600
6	Порогове значення ефекту від ПСП = $(p.5/p.2) \times 100\%$	2,7032	4,0548	5,4063
7	Показник порогової значущості ПСП у забезпеченні базового соціального стандарту = $(p.5/p.0) \times 100\%$	3,7594	5,6391	7,5188

Джерело: складено та розраховано автором за даними [74, 150].

Продовження додатку Г5

2006

0	Прожитковий мінімум, грн	483		
1	Мінімальна заробітна плата, грн	350		
2	Граничний розмір доходу для отримання ПСП, грн	680		
3	ПДФО без ПСП = $p.2 \times 13\%$, грн	88,4000		
4	ПДФО з ПСП = $(p.2 - \text{ПСП}) \times 13\%$, грн	100%	150%	200%
		65,6500	54,2750	42,9000
5	Вигода від ПСП = $p.3 - p.4$, грн	22,7500	34,1250	45,5000
6	Порогове значення ефекту від ПСП = $(p.5/p.2) \times 100\%$	3,3456	5,0184	6,6912
7	Показник порогової значущості ПСП у забезпеченні базового соціального стандарту = $(p.5/p.0) \times 100\%$	4,7101	7,0652	9,4203

Джерело: складено та розраховано автором за даними [74, 150].

2007

0	Прожитковий мінімум, грн	525		
1	Мінімальна заробітна плата, грн	400		
2	Граничний розмір доходу для отримання ПСП, грн	740		
3	ПДФО без ПСП = $p.2 \times 15\%$, грн	111,0000		
4	ПДФО з ПСП = $(p.2 - \text{ПСП}) \times 15\%$, грн	100%	150%	200%
		81,0000	66,0000	51,0000
5	Вигода від ПСП = $p.3 - p.4$, грн	30,0000	45,0000	60,0000
6	Порогове значення ефекту від ПСП = $(p.5/p.2) \times 100\%$	4,0540	6,0810	8,1080
7	Показник порогової значущості ПСП у забезпеченні базового соціального стандарту = $(p.5/p.0) \times 100\%$	5,7143	8,5714	11,4286

Джерело: складено та розраховано автором за даними [74, 150].

Продовження додатку Г5

2008

0	Прожитковий мінімум, грн	633		
1	Мінімальна заробітна плата, грн	515		
2	Граничний розмір доходу для отримання ПСП, грн	890		
3	ПДФО без ПСП = $p.2 \times 15\%$, грн	133,5000		
4	ПДФО з ПСП = $(p.2 - \text{ПСП}) \times 15\%$, грн	100%	150%	200%
		94,8750	75,5625	56,2500
5	Вигода від ПСП = $p.3 - p.4$, грн	38,6250	57,9375	77,2500
6	Порогове значення ефекту від ПСП = $(p.5/p.2) \times 100\%$	4,3399	6,5098	8,6798
7	Показник порогової значущості ПСП у забезпеченні базового соціального стандарту = $(p.5/p.0) \times 100\%$	6,1019	9,1528	12,2038

Джерело: складено та розраховано автором за даними [74, 150].

2009

0	Прожитковий мінімум, грн	669		
1	Мінімальна заробітна плата, грн	605		
2	Граничний розмір доходу для отримання ПСП, грн	940		
3	ПДФО без ПСП = $p.2 \times 15\%$, грн	141,0000		
4	ПДФО з ПСП = $(p.2 - \text{ПСП}) \times 15\%$, грн	100%	150%	200%
		95,6250	72,9375	50,2500
5	Вигода від ПСП = $p.3 - p.4$, грн	45,3750	68,0625	90,7500
6	Порогове значення ефекту від ПСП = $(p.5/p.2) \times 100\%$	4,8271	7,2407	9,6543
7	Показник порогової значущості ПСП у забезпеченні базового соціального стандарту = $(p.5/p.0) \times 100\%$	6,7825	10,1738	13,5650

Джерело: складено та розраховано автором за даними [74, 150].

Продовження додатку Г5

2010

0	Прожитковий мінімум, грн	869		
1	Мінімальна заробітна плата, грн	869		
2	Граничний розмір доходу для отримання ПСП, грн	1220		
3	ПДФО без ПСП = $p.2 \times 15\%$, грн	183,0000		
4	ПДФО з ПСП = $(p.2 - \text{ПСП}) \times 15\%$, грн	100%	150%	200%
		117,8250	85,2375	52,65
5	Вигода від ПСП = $p.3 - p.4$, грн	65,1750	97,7625	130,3500
6	Порогове значення ефекту від ПСП = $(p.5/p.2) \times 100\%$	5,3422	8,0133	10,6844
7	Показник порогової значущості ПСП у забезпеченні базового соціального стандарту = $(p.5/p.0) \times 100\%$	7,5000	11,2500	15,0000

Джерело: складено та розраховано автором за даними [74, 150].

2011

0	Прожитковий мінімум, грн	941		
1	Граничний розмір доходу для отримання ПСП, грн	1320		
2	ПДФО без ПСП = $p.1 \times 15\%$, грн	198,0000		
3	ПДФО з ПСП = $(p.1 - \text{ПСП}) \times 15\%$, грн	100%	150%	200%
		127,4250	92,1375	56,8500
4	Вигода від ПСП = $p.2 - p.3$, грн	70,5750	105,8625	141,1500
5	Порогове значення ефекту від ПСП = $(p.4/p.1) \times 100\%$	5,3466	8,0199	10,6932
6	Показник порогової значущості ПСП у забезпеченні базового соціального стандарту = $(p.4/p.0) \times 100\%$	7,5000	11,2500	15,0000

Джерело: складено та розраховано автором за даними [74, 150].

Продовження додатку Г5

2012

0	Прожитковий мінімум, грн	1073		
1	Граничний розмір доходу для отримання ПСП, грн	1500		
2	ПДФО без ПСП = $p.1 \times 15\%$, грн	225,0000		
3	ПДФО з ПСП = $(p.1 - \text{ПСП}) \times 15\%$, грн	100%	150%	200%
		144,5250	104,2880	64,0500
4	Вигода від ПСП = $p.2 - p.3$, грн	80,4750	120,7130	160,9500
5	Порогове значення ефекту від ПСП = $(p.4/p.1) \times 100\%$	5,3650	8,0475	10,7300
6	Показник порогової значущості ПСП у забезпеченні базового соціального стандарту = $(p.4/p.0) \times 100\%$	7,5000	11,2500	15,0000

Джерело: складено та розраховано автором за даними [74, 150].

2013

0	Прожитковий мінімум, грн	1147		
1	Граничний розмір доходу для отримання ПСП, грн	1610		
2	ПДФО без ПСП = $p.1 \times 15\%$, грн	241,5000		
3	ПДФО з ПСП = $(p.1 - \text{ПСП}) \times 15\%$, грн	100%	150%	200%
		155,4750	112,4630	69,4500
4	Вигода від ПСП = $p.2 - p.3$, грн	86,0250	129,0380	172,0500
5	Порогове значення ефекту від ПСП = $(p.4/p.1) \times 100\%$	5,3432	8,0148	10,6863
6	Показник порогової значущості ПСП у забезпеченні базового соціального стандарту = $(p.4/p.0) \times 100\%$	7,5000	11,2500	15,0000

Джерело: складено та розраховано автором за даними [74, 150].

Продовження додатку Г5

2014

0	Прожитковий мінімум, грн	1218		
1	Граничний розмір доходу для отримання ПСП, грн	1710		
2	ПДФО без ПСП = $p.1 \times 15\%$, грн	256,5000		
3	ПДФО з ПСП = $(p.1 - \text{ПСП}) \times 15\%$, грн	100%	150%	200%
		165,1500	119,4750	73,8000
4	Вигода від ПСП = $p.2 - p.3$, грн	91,3500	137,0250	182,7000
5	Порогове значення ефекту від ПСП = $(p.4/p.1) \times 100\%$	5,3421	8,0132	10,6842
6	Показник порогової значущості ПСП у забезпеченні базового соціального стандарту = $(p.4/p.0) \times 100\%$	7,5000	11,2500	15,0000

Джерело: складено та розраховано автором за даними [74, 150].

2015

0	Прожитковий мінімум, грн	1218		
1	Граничний розмір доходу для отримання ПСП, грн	1710		
2	ПДФО без ПСП = $p.1 \times 15\%$, грн	256,5000		
3	ПДФО з ПСП = $(p.1 - \text{ПСП}) \times 15\%$, грн	100%	150%	200%
		165,1500	119,4750	73,8000
4	Вигода від ПСП = $p.2 - p.3$, грн	91,3500	137,0250	182,7000
5	Порогове значення ефекту від ПСП = $(p.4/p.1) \times 100\%$	5,3421	8,0132	10,6842
6	Показник порогової значущості ПСП у забезпеченні базового соціального стандарту = $(p.4/p.0) \times 100\%$	7,5000	11,2500	15,0000

Джерело: складено та розраховано автором за даними [74, 150].

Продовження додатку Г5

2016

0	Прожитковий мінімум, грн	1378		
1	Граничний розмір доходу для отримання ПСП, грн	1930		
2	ПДФО без ПСП = $p.1 \times 18\%$, грн	347,4000		
3	ПДФО з ПСП = $(p.1 - \text{ПСП}) \times 18\%$, грн	100%	150%	200%
		223,3800	161,3700	99,3600
4	Вигода від ПСП = $p.2 - p.3$, грн	124,0200	186,0300	248,0400
5	Порогове значення ефекту від ПСП = $(p.4/p.1) \times 100\%$	6,4259	9,6389	12,8518
6	Показник порогової значущості ПСП у забезпеченні базового соціального стандарту = $(p.4/p.0) \times 100\%$	9,0000	13,5000	18,0000

Джерело: складено та розраховано автором за даними [74, 150].

2017

0	Прожитковий мінімум, грн	1600		
1	Граничний розмір доходу для отримання ПСП, грн	2240		
2	ПДФО без ПСП = $p.1 \times 18\%$, грн	403,2000		
3	ПДФО з ПСП = $(p.1 - \text{ПСП}) \times 18\%$, грн	100%	150%	200%
		259,2000	187,2000	115,2000
4	Вигода від ПСП = $p.2 - p.3$, грн	144,0000	216,0000	288,0000
5	Порогове значення ефекту від ПСП = $(p.4/p.1) \times 100\%$	6,4286	9,6429	12,8571
6	Показник порогової значущості ПСП у забезпеченні базового соціального стандарту = $(p.4/p.0) \times 100\%$	9,0000	13,5000	18,0000

Джерело: складено та розраховано автором за даними [74, 150].

Продовження додатку Г5

2018

0	Прожитковий мінімум, грн	1762		
1	Граничний розмір доходу для отримання ПСП, грн	2470		
2	ПДФО без ПСП = $p.1 \times 18\%$, грн	444,6000		
3	ПДФО з ПСП = $(p.1 - \text{ПСП}) \times 18\%$, грн	100%	150%	200%
		286,0200	206,7300	127,4400
4	Вигода від ПСП = $p.2 - p.3$, грн	158,5800	237,8700	317,1600
5	Порогове значення ефекту від ПСП = $(p.4/p.1) \times 100\%$	6,4202	9,6304	12,8405
6	Показник порогової значущості ПСП у забезпеченні базового соціального стандарту = $(p.4/p.0) \times 100\%$	9,0000	13,5000	18,0000

Джерело: складено та розраховано автором за даними [74, 150].

2019

0	Прожитковий мінімум, грн	1921		
1	Граничний розмір доходу для отримання ПСП, грн	2690		
2	ПДФО без ПСП = $p.1 \times 18\%$, грн	484,2000		
3	ПДФО з ПСП = $(p.1 - \text{ПСП}) \times 18\%$, грн	100%	150%	200%
		311,3100	224,8650	138,4200
4	Вигода від ПСП = $p.2 - p.3$, грн	172,8900	259,3350	345,7800
5	Порогове значення ефекту від ПСП = $(p.4/p.1) \times 100\%$	6,4271	9,6407	12,8543
6	Показник порогової значущості ПСП у забезпеченні базового соціального стандарту = $(p.4/p.0) \times 100\%$	9,0000	13,5000	18,0000

Джерело: складено та розраховано автором за даними [74, 150].

Продовження додатку Г5

2020

0	Прожитковий мінімум, грн	2102		
1	Граничний розмір доходу для отримання ПСП, грн	2940		
2	ПДФО без ПСП = $p.1 \times 18\%$, грн	529,2000		
3	ПДФО з ПСП = $(p.1 - \text{ПСП}) \times 18\%$, грн	100%	150%	200%
		340,0200	245,4300	150,8400
4	Вигода від ПСП = $p.2 - p.3$, грн	189,1800	283,7700	378,3600
5	Порогове значення ефекту від ПСП = $(p.4/p.1) \times 100\%$	6,4347	9,6520	12,8694
6	Показник порогової значущості ПСП у забезпеченні базового соціального стандарту = $(p.4/p.0) \times 100\%$	9,0000	13,5000	18,0000

Джерело: складено та розраховано автором за даними [74, 150].

2021

0	Прожитковий мінімум, грн	2270		
1	Граничний розмір доходу для отримання ПСП, грн	3180		
2	ПДФО без ПСП = $p.1 \times 18\%$, грн	572,4000		
3	ПДФО з ПСП = $(p.1 - \text{ПСП}) \times 18\%$, грн	100%	150%	200%
		368,1000	265,9500	163,8000
4	Вигода від ПСП = $p.2 - p.3$, грн	204,3000	306,4500	408,6000
5	Порогове значення ефекту від ПСП = $(p.4/p.1) \times 100\%$	6,4245	9,6368	12,8491
6	Показник порогової значущості ПСП у забезпеченні базового соціального стандарту = $(p.4/p.0) \times 100\%$	9,0000	13,5000	18,0000

Джерело: складено та розраховано автором за даними [74, 150].

Продовження додатку Г5

2022

0	Прожитковий мінімум, грн	2481		
1	Граничний розмір доходу для отримання ПСП, грн	3470		
2	ПДФО без ПСП = $p.1 \times 18\%$, грн	624,6		
3	ПДФО з ПСП = $(p.1 - \text{ПСП}) \times 18\%$, грн	100%	150%	200%
		401,3100	289,6650	178,0200
4	Вигода від ПСП = $p.2 - p.3$, грн	223,2900	334,9350	446,5800
5	Порогове значення ефекту від ПСП = $(p.4/p.1) \times 100\%$	6,4349	9,6523	12,8697
6	Показник порогової значущості ПСП у забезпеченні базового соціального стандарту = $(p.4/p.0) \times 100\%$	9,0000	13,5000	18,0000

Джерело: складено та розраховано автором за даними [74, 150].

Динаміка показників доступності податкової соціальної пільги у період 2004–2010 рр.

Роки	Мінімальна заробітна плата		Прожитковий мінімум		Коефіцієнт відношення МЗП до ПМ	Середньомісячна заробітна плата, грн	Граничний розмір доходу для отримання ПСП		Показник доступності ПСП	
	на 1 січня, грн	Темп приросту, %	на 1 січня, грн	Темп приросту, %			Всі види ПСП, крім ПСП на дітей, грн	ПСП на дітей, грн	Всі види ПСП, крім ПСП на дітей, %	ПСП на дітей, %
2004	205	9,76	387	6,03	0,53	590	540	1620	2,63	7,90
2005	262	21,76	453	14,57	0,58	806	630	1890	2,40	7,21
2006	350	25,14	483	6,21	0,72	1041	680	2040	1,94	5,83
2007	400	12,50	525	8,00	0,76	1351	740	2220	1,85	5,55
2008	515	22,33	633	17,06	0,81	1806	890	2670	1,73	5,18
2009	605	14,88	669	5,38	0,90	1906	940	2820	1,55	4,66
2010	869	30,38	869	23,01	1,00	2250	1220	3660	1,40	4,21

Джерело: складено та розраховано автором за даними [74, 150].

Динаміка показників доступності податкової соціальної пільги у період 2011–2022 рр.

Роки	Мінімальна заробітна плата		Прожитковий мінімум		Коефіцієнт відношення МЗП до ПМ	Середньомісячна заробітна плата, грн	Граничний розмір доходу для отримання ПСП			Показник доступності ПСП		
	на 1 січня, грн	Темп приросту, %	на 1 січня, грн	Темп приросту, %			Всі види ПСП, крім ПСП «на дітей», грн	ПСП «на дітей», грн		Всі види ПСП, крім ПСП «на дітей», %	ПСП «на дітей», %	
								2 дітей	3 дітей		2 дітей	3 дітей
2011	941	7,65	941	7,65	1,00	2633	1320	2640	3960	1,40	2,81	4,21
2012	1073	12,30	1073	12,30	1,00	3026	1500	3000	4500	1,40	2,80	4,19
2013	1147	6,45	1147	6,45	1,00	3265	1610	3220	4830	1,40	2,81	4,21
2014	1218	5,83	1218	5,83	1,00	3480	1710	3420	5130	1,40	2,81	4,21
2015	1218	-	1218	-	1,00	4195	1710	3420	5130	1,40	2,81	4,21
2016	1378	11,61	1378	11,61	1,00	5183	1930	3860	5790	1,40	2,80	4,20
2017	3200	56,94	1600	13,88	2,00	7104	2240	4480	6720	0,70	1,40	2,10
2018	3723	14,05	1762	9,19	2,11	8865	2470	4940	7410	0,66	1,33	1,99
2019	4173	10,78	1921	8,28	2,17	10497	2690	5380	8070	0,64	1,29	1,93
2020	4723	11,65	2102	8,61	2,25	11591	2940	5880	8820	0,62	1,24	1,87
2021	6000	21,28	2270	7,40	2,64	14014	3180	6360	9540	0,53	1,06	1,59
2022	6500	7,69	2481	8,50	2,62	14847	3470	6940	10410	0,53	1,07	1,60

Джерело: складено та розраховано автором за даними [74, 150].

Вихідні дані для розрахунку динаміки показників навантаження на диференційований рівень персоналізованих доходів фізичних осіб у формі заробітної плати у період 2011–2022 рр.

Показники	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022
Основна ставка ПДФО, %	15	15	15	15	15							
Ставка ПДФО для доходу у вигляді заробітної плати, що перевищують розмір 10 мінімальних з/п, %	17	17	17	17	20	18	18	18	18	18	18	18
ЄСВ, який утримується із заробітної плати, %	3,60	3,60	3,60	3,60	3,60	скасовано						
Військовий збір, %	-	-	-	з серпня – 1,5	1,50	1,50	1,50	1,50	1,50	1,50	1,50	1,50
ПСП базова, грн	470,50	536,50	573,50	609	609	689	800	881	960,50	1051	1135	1240,5
Граничний розмір доходу у вигляді заробітної плати для отримання ПСП, грн	1320	1500	1610	1710	1710	1930	2240	2470	2690	2940	3180	3470
МЗП на 01.01, грн	941	1073	1147	1218	1218	1378	3200	3723	4173	4723	6000	6500
Середньомісячна заробітна плата (на кінець року), грн	3054	3377	3619	4012	5230	6475	8777	10573	12264	14179	17453	14859

Джерело: складено та розраховано автором за даними [74, 150].

Додаток Д2

Динаміка показників навантаження на диференційований рівень персоналізованих доходів фізичних осіб у формі заробітної плати у період 2011–2022 рр.

Показники		2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022
1 МЗП	Нарахована з/п, грн	941	1073	1147	1218	1218	1378	3200	3723	4173	4723	6000	6500
	Сума утриманого ПДФО, грн	65,5	74,7	79,8	84,8	84,8	124,0	576,0	670,1	751,1	850,1	1080	1170
	Сума утриманого ЄСВ, грн	33,9	36,6	41,3	43,8	43,8	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
	Сума нарахованого військового збору, грн	0,0	0,0	0,0	18,3	18,3	20,7	48,0	55,8	62,6	70,8	90	97,5
	Податкове навантаження по ПДФО та ВЗ, %	7,0	7,0	7,0	8,5	8,5	10,5	19,5	19,5	19,5	19,5	19,5	19,5
	Сукупне податкове навантаження (ПДФО+ЄСВ+ВЗ), %	10,6	10,6	10,6	12,1	12,1	10,5	19,5	19,5	19,5	19,5	19,5	19,5
2 МЗП	Нарахована з/п, грн	1882	2146	2294	2436	2436	2756	6400	7446	8346	9446	12000	13000
	Сума утриманого ПДФО, грн	272,1372	310,312	331,7	352,2	352,2	496,1	1152	1340,3	1502,3	1700,3	2160	2340
	Сума утриманого ЄСВ, грн	67,752	77,256	82,6	87,7	87,7	0	0	0	0	0	0	0

Продовження додатку Д2

	Сума нарахованого військового збору, грн	0	0	0	36,5	36,5	41,3	96	111,7	125,2	141,7	180	195
	Податкове навантаження по ПДФО та ВЗ, %	14,5	14,5	14,5	16	16	19,5	19,5	19,5	19,5	19,5	19,5	19,5
	Сукупне податкове навантаження (ПДФО+ЄСВ+ВЗ), %	18,1	18,1	18,1	19,6	19,6	19,5	19,5	19,5	19,5	19,5	19,5	19,5
3 МЗП	Нарахована з/п, грн	2823	3219	3441	3654	3654	4134	9600	11169	12519	14169	18000	19500
	Сума утриманого ПДФО, грн	408,2	465,5	497,6	528,4	528,4	744,1	1728	2010,4	2253,4	2550,4	3240	3510
	Сума утриманого ЄСВ, грн	101,6	115,9	123,9	131,5	131,5	0	0	0	0	0	0	0
	Сума нарахованого військового збору, грн	0	0	0	54,8	54,8	62	144	167,5	187,8	212,5	270	292,5
	Податкове навантаження по ПДФО та ВЗ, %	14,5	14,5	14,5	16	16	19,5	19,5	19,5	19,5	19,5	19,5	19,5
	Сукупне податкове навантаження (ПДФО+ЄСВ+ВЗ), %	18,1	18,1	18,1	19,6	19,6	19,5	19,5	19,5	19,5	19,5	19,5	19,5
5 МЗП	Нарахована з/п, грн	4705	5365	5735	6090	6090	6890	16000	18615	20865	23615	30000	32500
	Сума утриманого ПДФО, грн	680,3	775,8	829,3	880,6	880,6	1240,2	2880	3350,7	3755,7	4250,7	5400	5850

Продовження додатку Д2

	Сума утриманого ЄСВ, грн	169,4	193,1	206,5	219,2	219,2	0	0	0	0	0	0	0
	Сума нарахованого військового збору, грн	0	0	0	91,4	91,4	103,4	240	279,2	312,0	354,2	450	487,5
	Податкове навантаження по ПДФО та ВЗ, %	14,5	14,5	14,5	16	16	19,5	19,5	19,5	19,5	19,5	19,5	19,5
	Сукупне податкове навантаження (ПДФО+ЄСВ+ВЗ), %	18,1	18,1	18,1	19,6	19,6	19,5	19,5	19,5	19,5	19,5	19,5	19,5
10 МЗП	Нарахована з/п, грн	9410	10730	11470	12180	12180	13780	32000	37230	41730	47230	60000	65000
	Сума утриманого ПДФО, грн	1360,7	1551,6	1658,6	1761,2	1761,2	2480,4	5760	6701,4	7511,4	8501,4	10800	11700
	Сума утриманого ЄСВ, грн	338,8	386,3	412,9	438,5	438,5	0	0	0	0	0	0	0
	Сума нарахованого військового збору, грн	0	0	0	182,7	182,7	206,7	480	558,5	625,0	708,5	900	975
	Податкове навантаження по ПДФО та ВЗ, %	14,5	14,5	14,5	16	16	19,5	19,5	19,5	19,5	19,5	19,5	19,5
	Сукупне податкове навантаження (ПДФО+ЄСВ+ВЗ), %	18,1	18,1	18,1	19,6	19,6	19,5	19,5	19,5	19,5	19,5	19,5	19,5
15	Нарахована з/п, грн	14115	16095	17205	18270	18270	20670	48000	55845	62595	70845	90000	97500
	Сума утриманого ПДФО, грн	2131,4	2430,8	2590,2	2750,5	2913,5	3720,6	8640	10052,1	11267,1	12752,1	16200	17550

Продовження додатку Д2

Сума утриманого ЄСВ, грн	508,1	579,4	619,4	657,7	657,7	0	0	0	0	0	0	0
Сума нарахованого військового збору, грн	0	0	0	274,1	274,1	310,1	720	837,7	938,9	1062,7	1350	1462,5
Податкове навантаження по ПДФО та ВЗ, %	15,1	15,1	15,1	16,6	17,5	19,5	19,5	19,5	19,5	19,5	19,5	19,5
Сукупне податкове навантаження (ПДФО+ЄСВ+ВЗ), %	18,7	18,7	18,7	20,2	21	19,5	19,5	19,5	19,5	19,5	19,5	19,5

Джерело: складено та розраховано автором за даними [74, 150].

Специфіка оподаткування ПДФО окремих видів доходів

Види доходів		Ставка податку
Інвестиційні (дивіденди)	Дивіденди, нараховані у вигляді акцій, емітованих юридичною особою-резидентом, за умови, що таке нарахування не змінює часток участі всіх акціонерів у статутному фонді емітента, та в результаті якого збільшується статутний фонд емітента на сукупну номінальну вартість нарахованих дивідендів	не оподатковується
	Дивіденди по акціях та корпоративних правах, нарахованих резидентами – платниками податку на прибуток підприємств (крім доходів по акціях та/або інвестиційних сертифікатах, які виплачуються інститутами спільного інвестування)	5%
	Дивіденди по акціях та/або інвестиційних сертифікатах, корпоративних правах, нарахованих нерезидентами, інститутами спільного інвестування, а також суб'єктами господарювання, які не є платниками податку на прибуток	9%
Пасивні (подарунки, спадщина)	Кошти, майно, майнові чи немайнові права, вартість робіт, послуг, подаровані платнику податку, оподатковуються за правилами для оподаткування спадщини	0%, 5%, 18 (20) %
	Вартість власності, що успадковується членами сім'ї спадкодавця першого та другого ступенів споріднення	0%
	Вартість власності, що успадковується особою, яка є інвалідом I групи або має статус дитини-сироти або дитини, позбавленої батьківського піклування а також вартість власності, що успадковується дитиною-інвалідом	0%
	Вартість будь-якого об'єкта спадщини, отриманого у спадщину спадкоємцями, що не є членами сім'ї спадкодавця першого ступеня споріднення	5%
	Спадщина, отримана будь-яким спадкоємцем від спадкодавця – нерезидента, та будь-який об'єкт спадщини, що успадковується спадкоємцем – нерезидентом	18 (20) %
Комерційні (продаж рухомого і нерухомого майна)	Дохід від продажу об'єкта рухомого майна	5%
	Дохід від продажу протягом звітного року одного з об'єктів рухомого майна (легкового автомобіля, мотоцикла, мопеда,)	не оподатковується
	Дохід від продажу протягом звітного року другого об'єкту рухомого майна (легкового автомобіля, мотоцикла, мопеда)	5%
	Дохід від продажу протягом звітного року третього (та наступних) об'єкту рухомого майна (легкового автомобіля, мотоцикла, мопеда)	18 (20)%
	Дохід від продажу не частіше одного разу протягом звітного року житлового будинку, квартири або їх частини, кімнати, садового (дачного) будинку, а також земельної ділянки або об'єкта незавершеного будівництва, та за умови перебування такого майна у власності платника податку понад 3 роки	не оподатковується
	Дохід від продажу протягом звітного податкового року більш як одного з об'єктів нерухомості	5%

Джерело: складено та систематизовано автором за даними [61,150]

Додаток Д4

Порівняльна характеристика прагматики оподаткування доходів фізичних осіб в частині зменшення бази оподаткування на суму понесених витрат в Україні та країнах ЄС

Країна ЄС/ Вирати включені до податкової знижки в Україні	частина суми процентів, сплачених за користування іпотечним кредитом	сума коштів або вартість майна, перераховані (передані) у вигляді пожертвувань або благодійних внесків неприбутковим організаціям	сума коштів, сплачених на користь закладів освіти для компенсації вартості навчання	сума страхових платежів за договорами довгострокового страхування життя та пенсійні внески в рамках недержавного пенсійного забезпечення	сума витрат на оплату допоміжних репродуктивних технологій	оплата державних послуг, пов'язаних з усиновленням дитини	сума коштів, сплачених у зв'язку з переобладнанням транспортного засобу	сплата видатків на будівництво (придбання) доступного житла, визначеного законом	сума коштів у вигляді орендної плати, фактично сплаченої платником податку, який має статус внутрішньо переміщеної особи
Хорватія	x	Пожертви	x	Внески на додаткову пенсію	x	x	x	x	x
Фінляндія	x	Членські внески до спілок; Пожертви	x	x	x	x	x	x	x
Італія	x	Пожертви	x	Внески на додаткову пенсію	x	x	x	x	x
Іспанія	x	Членські внески до спілок	x	Внески на додаткову пенсію; Внески до фондів страхування життя	x	Витрати по догляду за дитиною	x	x	x
Нідерланди	Відсотки по іпотеці	x	x	Внески на додаткову пенсію	x	x	x	x	x
Мальта	x	Пожертви	Витрати на освіту		x	Витрати по догляду за дитиною	x	x	x
Литва	x	Пожертви	Витрати на освіту	Внески до фондів страхування життя ; Внески на додаткову пенсію	x	x	x	x	x
Португалія	x	Членські внески до спілок	x	x	x	x	x	x	x
Латвія	x	x	Витрати на освіту	Внески до фондів страхування життя; Внески на додаткову пенсію	x	x	x	x	x

Продовження додатку Д4

Словенія	x	Пожертви		Внески на додаткову пенсію	x	x	x	x	x
Греція	x	x	x	Внески до фондів страхування життя; Внески на додаткову пенсію	x	x	x	x	x
Польща	Відсотки по іпотеці	Членські внески до спілок Пожертви		Внески на додаткову пенсію	x	x	x	x	x
Ірландія	x	x	Витрати на освіту	Внески на додаткову пенсію	x	x	x	x	x
Венгрія	x	Членські внески до спілок	x	x	x	x	x	x	x
Чехія	Відсотки по іпотеці	Пожертви; Членські внески до спілок	Витрати на освіту	Внески до фондів страхування життя; Внески на додаткову пенсію	x	x	x	x	x
Франція	x	x	x	x	x	x	x	x	x
Болгарія	Відсотки по іпотеці	Пожертви	x	Внески до фондів страхування життя; Внески на додаткову пенсію	x	x	x	x	x
Кіпр	Відсотки по іпотеці	Пожертви; Членські внески до спілок	x	Внески до фондів страхування життя; Внески на додаткову пенсію	x	x	x	x	x
Румунія	x	x	x	Внески на додаткову пенсію	x	x	x	x	x
Німеччина	Відсотки по іпотеці	Пожертви; Членські внески до спілок	Витрати на освіту	Внески до фондів страхування життя; Внески на додаткову пенсію	x	Витрати по догляду за дитиною	x	x	x
Австрія	Відсотки по іпотеці	Пожертви; Членські внески до спілок	Витрати на освіту	Внески до фондів страхування життя; Внески на додаткову пенсію	x	x	x	x	x
Данія					x	x	x	x	x

Продовження додатку Д4

Естонія	Відсотки по іпотеці	Пожертви	Витрати на освіту	Внески на додаткову пенсію	x	x	x	x	x
Словаччина	x	x	x	Внески на додаткову пенсію	x	x	x	x	x
Швеція	x	x	x	x	x	x	x	x	x
Бельгія	x	x	x	x	x	x	x	x	x
Люксембург	Відсотки по іпотеці	Пожертви	x	Внески до фондів страхування життя; Внески на додаткову пенсію	x	x	Витрати по догляду за дитиною	x	x

Джерело: складено та розраховано автором за даними [179].

Додаток Е1

Динаміка чистого доходу населення України по регіонах у розрахунку на одну особу у період 2004–2010 рр., грн

Показники	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
Україна	4468	6332	7771	10126	13716	14373	18486
Автономна Республіка Крим	3839	5433	6567	8590	11516	12036	15480
Області:							
Вінницька	4060	5791	6981	8963	11676	12192	16018
Волинська	3730	5254	6388	8023	10597	10967	14312
Дніпропетровська	4907	7016	8632	11439	15460	16387	20739
Донецька	4984	7089	8856	11626	16220	17014	21317
Житомирська	3985	5569	6754	8865	12023	12180	15776
Закарпатська	3445	4821	5758	7324	9665	9765	12700
Запорізька	4994	7075	8694	11276	15265	15653	20221
Івано-Франківська	3780	5322	6463	8336	11263	11692	15009
Київська	4427	6305	7954	10249	14292	15025	19514
Кіровоградська	3886	5569	6672	8565	11489	11727	15418
Луганська	4139	5901	7343	9620	13411	14072	17850
Львівська	4396	6203	7395	9524	12718	13211	16514
Миколаївська	4355	6138	7318	9377	12627	13154	16993
Одеська	4221	5883	7006	8781	11754	12404	16275
Полтавська	4684	6654	8064	10382	13922	14743	17991
Рівненська	3788	5344	6541	8286	11125	11317	14630
Сумська	4141	5972	7459	9876	13187	13426	16876
Тернопільська	3524	5033	6283	8064	10583	10634	13824
Харківська	4490	6356	7820	10329	14066	14633	18451
Херсонська	3792	5401	6492	8375	11248	11440	14882
Хмельницька	4024	5733	6943	8965	11939	12238	15781
Черкаська	3883	5534	6796	8783	11987	12518	15769
Чернівецька	3608	5078	6078	7738	9793	10013	13503
Чернігівська	4229	5979	7201	9337	12353	13156	16625
м.Київ	7624	10683	13567	18233	24960	27475	37013
м.Севастополь	4177	5723	6791	9093	12112	12566	17078

Джерело: сформовано автором за даними [74].

Додаток Е2

Динаміка чистого доходу населення України по регіонах у розрахунку на одну особу у період 20011–2021 рр., грн

Показники	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021
Україна	21638	25206	26719	26782	31803	37080	47270	58442	67528	74688	86016
Автономна Республіка Крим	18231	20751	22793	х	х	х	х	х	х	х	х
Області:											
Вінницька	19091	21735	23001	23422	29637	34931	45436	55734	64729	70939	142289
Волинська	16658	18807	19805	20137	24980	30013	38514	46120	52879	57973	93105
Дніпропетровська	24302	28772	30301	32036	39142	44366	57333	74755	87130	94804	453573
Донецька	24890	29337	31049	26234	21346	20927	25278	33840	39141	42219	170217
Житомирська	18716	21288	21652	22102	27801	32979	42684	52715	61961	66651	115293
Закарпатська	15002	17191	17929	17358	22457	26856	33891	41418	47495	52379	100895
Запорізька	23685	27108	28388	30182	36277	43462	54261	65065	75407	83309	208670
Івано-Франківська	17733	20148	20988	20357	26540	31719	40580	48724	55537	61088	117300
Київська	22520	26542	27391	28443	33956	40127	50664	65623	75146	80274	328874
Кіровоградська	18039	20554	21671	21954	27383	32745	42227	50373	58290	64510	92481
Луганська	20880	24024	25590	19788	15634	13793	16416	21252	24477	27274	55870
Львівська	19204	21992	23138	23595	29542	35325	44981	56592	65691	73092	289292
Миколаївська	20041	22878	23869	23459	29342	34971	45356	55469	63685	69884	111807
Одеська	19135	22224	25572	24242	32385	39132	50111	63153	72805	82007	326947
Полтавська	20917	24027	25371	26196	31997	37938	48663	61649	71627	78813	155201
Рівненська	17326	19860	21165	21781	26708	31295	40325	48184	54183	59350	95148
Сумська	19593	22582	23559	23938	30572	36084	45852	55829	65310	71955	98285
Тернопільська	16351	18561	18994	18401	24040	28195	36204	43577	49843	55776	80017
Харківська	21788	24870	26098	26274	32198	38197	48370	56421	65534	75923	351660
Херсонська	17654	19940	21724	20728	27880	32968	41695	50195	57110	63853	101359
Хмельницька	18738	21591	22789	22686	29292	34395	43638	50640	58008	65411	115465
Черкаська	18246	20718	21633	21761	26970	32327	41854	50600	58808	64852	118245
Чернівецька	15993	18108	19438	18476	23929	28361	36215	42762	48255	54178	76136
Чернігівська	19465	22770	23600	23093	28440	33231	42501	51213	58904	65815	100214
м.Київ	42577	52709	55842	62715	76514	92254	118208	143676	165054	182547	977627
м.Севастополь	19919	23186	26584	х	х	х	х	х	х	х	х

Джерело: сформовано автором за даними [74].

Список публікацій здобувача за темою дисертації та відомості про апробацію результатів дисертації

1. Наукові праці, в яких опубліковано основні наукові результати дисертації

1.1. Публікації у наукових фахових виданнях України

6. Діброва О. Л. Оподаткування дивідендів податком на доходи фізичних осіб: проблемні аспекти та вектори оптимізації. *Регіональна економіка та управління*. 2015. № 4 (07). С. 90–92. (0,36 д. а.)
7. Діброва О. Проблемні питання оподаткування заробітної плати в умовах євроінтеграції. *Науковий вісник Одеського національного економічного університету*. 2016. № 2. С. 35-48. (0,6 д.а.)
8. Діброва О. Л. Фіскальна роль податку на доходи фізичних осіб. *Економіка та суспільство*. 2016. № 5. (0,38 д. а.)
9. Діброва О. Л. Вбудовані детермінанти податку на доходи фізичних осіб. *Східна Європа: економіка, бізнес та управління*. 2016. № 5. С. 289-292. (0,33 д.а.)
10. Слатвінська М. О., Діброва О. Л. Наукові підходи до класифікації доходів фізичних осіб. *Науковий вісник Одеського національного економічного університету*. 2017. № 4 (246). С. 132–144. (0,6 д.а.) *Особистий внесок здобувача: запропоновано авторський підхід до класифікації доходів фізичних осіб та обґрунтовано наукові підходи до їх класифікації* (0,3 д.а.)

1.2. Публікації в періодичних наукових виданнях інших держав проіндексованих у базах даних Scopus та Web of Science

3. Maryna Slatvinska¹, Tamila Chyzhova, Olga Grytsay, Viktoriia Makarovych, Julia Kholodna and Helen Dibrova. Analysis and Justification of the Choice of a Simplified Taxation System for Sustainable Development of Small and

Medium-Sized Businesses. *Economic Affairs*. 2022. Vol. 67. No. 04. P. 589-600. (1,03 д.а.) **DOI:** 10.46852/0424-2513.4.2022.25 (Web of Science). *Особистий внесок: обґрунтовано напрямки оптимізації податкового навантаження в залежності від того, яку з систем обирає суб'єкт господарювання та алгоритм переходу* (0,2 д.а.).

4. Наукові праці апробаційного характеру

19. Dibrova E. L. Income individuals: theoretical aspects. *Economics, management, law: challenges and prospects* : Materials of the international scientific and practical conference (New Delhi, May 27). New Delhi: Discovery Publishing House Pvt. Ltd., 2016. P. 104-106 (0,24 д.а.)

20. Діброва О. Л. Оподаткування доходів фізичних осіб в контексті внесених змін до Податкового кодексу України. *Економічний і соціальний розвиток України в XXI столітті : національна візія та виклики глобалізації: матеріали XII міжн. наук.-практ. конф. молодих вчених* (м. Тернопіль, 26 – 27 березня 2015 р.). Тернопіль: Астон, 2015. С. 144-145 (0,11 д.а.)

21. Діброва О. Л. Функціональна характеристика податку на доходи фізичних осіб. *Сучасні економічні системи : стан та перспективи* : матеріали VI міжн. наук.-практ. інтернет-конф. (м. Хмельницький, 14-15 травня 2015 р.). Хмельницький: ХКТЕІ, 2015. С. 171–172 (0,1 д.а.)

22. Діброва О. Л. Проблемні аспекти функціонування податку на доходи фізичних осіб. *Сучасна економічна теорія в умовах глобалізаційних викликів* : матеріали I Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Київ, 16 грудня 2015 р.). Київ: Вид-во НПУ імені М.П. Драгоманова, 2016. С. 18–20 (0,1 д.а.)

23. Діброва О. Л. Колізії визначення резидентського статусу фізичної особи – платника податку. *Modern Transformation of Economics and Management in the Era of Globalization* : International scientific conference (Klaipeda, January 29, 2016). Klaipeda: Baltija Publishing, 2016. P.260–263 (0,2 д.а.)

24. Діброва О. Л. Оподаткування доходів фізичних осіб у розрізі податкових змін 2016. *Економічний і соціальний розвиток України в XXI столітті : національна візія та виклики глобалізації* : матеріали XIII міжн. наук.- практ. конф. (м. Тернопіль, 24–25 березня 2016 р.). Тернопіль: ТНЕУ, 2016. С. 114–115 (0,11 д.а.)

25. Діброва О. Л. Вбудовані детермінанти податку на доходи фізичних осіб. *Світові тенденції та перспективи розвитку фінансової системи України* : матеріали XIII міжн. наук.-практ. конф. (м. Київ, 27–28 жовтня 2016 р.). Київ: КНУ ім. Тараса Шевченка, 2016. С. 248–250 (0,15 д.а.)

26. Діброва О. Л. Інтерпритація доходів фізичних осіб. *Актуальні процеси економічного розвитку в сучасних умовах* : матеріали Всеукр. наук.-практ. інтернет-конф. (м. Херсон, 22 квітня 2017 р.). Херсон: 2017. С. 175–176 (0,1 д.а.)

27. Діброва О. Л. Податок на доходи фізичних осіб: фіскальний та регулюючий потенціал. *Сучасні проблеми економіки та фінансів* : матеріали міжн. наук.-практ. конф. (м. Київ, 28 жовтня 2020 р.). Київ: 2020. С. 89-91 (0,14 д.а.)

28. Діброва О. Л. Оподаткування доходів фізичних осіб: теоретичний аспект. *Управління публічними фінансами та проблеми забезпечення національної економічної безпеки* : матеріали міжн. податкового конгресу (м. Ірпінь, 3 грудня 2020 р.). Ірпінь: 2020. С. 619–622 (0,20 д.а.)

29. Діброва О. Л. Податок на доходи фізичних осіб в аспекті іманентних функцій. *Економічний розвиток держави, регіонів та підприємств : проблеми та перспективи*: матеріали IV міжн. наук.-практ. інтернет-конф. молодих вчених (м. Львів, 28–29 квітня 2021р.). Львів: НУ «ЛП», 2021. С.44–45 (0,11 д.а.)

30. Діброва О. Л. Компенсаційні інструменти податку на доходи фізичних осіб: сучасні виклики. *Наукові проблеми господарювання на макро-, мезо- та мікроекономічному рівнях* : матеріали XIX міжн. наук.-практ. конф.,

присвяченої 100-річчю ОНЕУ (м. Одеса, 17–18 травня 2021 р.). Одеса: ОНЕУ, 2021. С. 143–145 (0,14 д.а.)

31. Діброва О.Л. Вектори модернізації податку на доходи фізичних осіб. *Глокалізаційні аспекти інноваційного розвитку економіки* : матеріали міжн. наук.-практ. конф. молодих вчених (м. Одеса, 21 жовтня 2021 р.). Одеса: ОНЕУ, 2021. С. 110–111 (0,25 д.а.)

32. Діброва О. Л., Слатвінська М. О. Всеохоплююче декларування доходів як тригер модернізації ПДФО. II міжнародний податковий конгрес : матеріали міжн. податкового конгресу (м. Ірпінь, 26 листопада 2021 р.). Ірпінь: Університет ДФС України, 2021. С. 84–87 (0,17 д.а.) *Особистий внесок: виявлено об'єктивні перепони запровадження всеохоплюючого декларування фізичних осіб в Україні, та шляхи їхнього подолання* (0,16 д.а.)

33. Діброва О. Л. Оподаткування доходів фізичних осіб в умовах воєнного стану в Україні. *Наукові проблеми господарювання на макро-, мезо- та мікроекономічному рівнях* : матеріали XX міжн. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 14–15 квітня 2022 р.). Одеса: ОНЕУ, 2022. С.92–93. (0,13 д.а.)

34. Діброва О. Л. ПДФО у забезпеченні самодостатності місцевих бюджетів. *Фінансові інструменти регіонального розвитку* : матеріали VIII Всеукр. наук.-практ. інтернет-конф. (м. Житомир, 3 листопада 2022 р.). Житомир: Поліський національний університет, 2022. С. 178–182 (0,12 д.а.)

35. Діброва О. Л., Садчикова О. О. Перспективи модернізації податку на доходи фізичних осіб в Україні з урахуванням зарубіжного досвіду. *Фінансові інструменти сталого розвитку* : матеріали V міжн. наук.-практ. конф. (м. Чернівці, 27 квітня 2023 р.). Чернівці: Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича, 2023. С. 255–259 (0,15 д.а.) *Особистий внесок: запропоновано шляхи модернізації податку на доходи фізичних осіб в Україні з урахуванням зарубіжного досвіду* (0,14 д.а.)

36. Діброва О. Л., Погорелова М. Ю. SWOT-аналіз програми поведінкової економіки в контексті податкової системи України. *Актуальні проблеми розвитку фінансів в умовах цифровізації економіки України* :

матеріали I Всеукраїнської наук.-практ. конф., присвяченій 55-річчю кафедри фінансів і банківської справи ДонНУ, 27 квітня 2023 р. Вінниця: Донецький національний університет імені Василя Стуса, 2023 С. 158–160 (0,14 д.а.)
Особистий внесок: запропоновано використання біхевіористичного інструментарію для дослідження потенційного ефекту від нововведень в частині збалансування ефектів ПДФО (0,13 д.а.)

3. Наукові праці, які додатково відображають наукові результати дисертації

1. Helen Dibrova. Effects of personal income tax: theoretical aspect. European Socio-Legal and Humanitarian Studies. 2022. № 1. Romania. P. 50-58. (0,49 д.а.)

4. Відомості про апробацію результатів дисертації

1. International scientific and practical conference «Economics, management, law: challenges and prospects» (New Delhi, May 27, 2016) – *заочна участь з публікацією тез доповідей.*

2. XII міжнародна науково-практична конференція молодих вчених «Економічний і соціальний розвиток України в XXI столітті : національна візія та виклики глобалізації» (м. Тернопіль, 26 – 27 березня 2015 р.) – *заочна участь з публікацією тез доповідей.*

3. VI міжнародна науково-практична інтернет-конференція «Сучасні економічні системи: стан та перспективи» (м. Хмельницький, 14-15 травня 2015 р.) – *заочна участь з публікацією тез доповідей.*

4. I Всеукраїнська науково-практична конференція «Сучасна економічна теорія в умовах глобалізаційних викликів» (м. Київ, 16 грудня 2015 р.) – *заочна участь з публікацією тез доповідей.*

5. International scientific conference «Modern Transformation of Economics and Management in the Era of Globalization» (Klaipeda, January 29, 2016) – *заочна участь з публікацією тез доповідей.*

6. XIII міжнародна науково-практична конференція «Економічний і соціальний розвиток України в XXI столітті: національна візія та виклики глобалізації» (м. Тернопіль, 24–25 березня 2016 р.) – очна участь, виступ з доповіддю та публікація тез доповідей.

7. XIII міжнародна науково-практична конференція «Світові тенденції та перспективи розвитку фінансової системи України» (м. Київ, 27–28 жовтня 2016 р.) – заочна участь з публікацією тез доповідей.

8. Всеукраїнська науково-практична інтернет-конференція «Актуальні процеси економічного розвитку в сучасних умовах» – заочна участь з публікацією тез доповідей.

9. Міжнародна науково-практична конференція «Сучасні проблеми економіки та фінансів» (м. Київ, 28 жовтня 2020 р.) – дистанційна участь, виступ з доповіддю та публікація тез доповідей.

10. Міжнародний податковий конгрес «Управління публічними фінансами та проблеми забезпечення національної економічної безпеки» (м. Ірпінь, 3 грудня 2020 р.) – дистанційна участь, виступ з доповіддю та публікація тез доповідей.

11. IV міжнародна науково-практична інтернет-конференція молодих вчених «Економічний розвиток держави, регіонів та підприємств: проблеми та перспективи» (м. Львів, 28–29 квітня 2021р.) – дистанційна участь, виступ з доповіддю та публікація тез доповідей.

12. XIX міжнародна науково-практична конференція, присвячена 100-річчю ОНЕУ «Наукові проблеми господарювання на макро-, мезо- та мікроекономічному рівнях» (м. Одеса, 17–18 травня 2021 р.) – очна участь, виступ з доповіддю та публікація тез доповідей.

13. Міжнародна науково-практична конференція молодих вчених «Глокалізаційні аспекти інноваційного розвитку економіки» – очна участь, виступ з доповіддю та публікація тез доповідей.

14. Міжнародний податковий конгрес «II міжнародний податковий конгрес» (м. Ірпінь, 26 листопада 2021 р.) – *дистанційна участь, виступ з доповіддю та публікація тез доповідей.*

15. XX міжнародна науково-практична конференція «Наукові проблеми господарювання на макро-, мезо- та мікроекономічному рівнях» (м. Одеса, 14–15 квітня 2022 р.) – *очна участь, виступ з доповіддю та публікація тез доповідей.*

16. VIII Всеукраїнська науково-практична інтернет-конференція «Фінансові інструменти регіонального розвитку» (м. Житомир, 3 листопада 2022 р.) – *дистанційна участь, виступ з доповіддю та публікація тез доповідей.*

17. V міжнародна науково-практична конференція «Фінансові інструменти сталого розвитку» (м. Чернівці, 27 квітня 2023 р.) – *заочна участь з публікацією тез доповідей.*

18. I Всеукраїнська науково-практична конференція присвячена 55-річчю кафедри фінансів і банківської справи ДонНУ «Актуальні проблеми розвитку фінансів в умовах цифровізації економіки України» (м. Вінниця, 27 квітня 2023 р.) – *дистанційна участь, виступ з доповіддю та публікація тез доповідей.*

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ОДЕСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ЕКОНОМІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ**

65082, Одеса, Преображенська, 8
тел: 723-61-58, 723-23-60
Факс: 32-04-46
E-mail: mail @ ONEU.EDU.UA

Державна казначейська служба України
м. Київ
р/р № UA988201720343131001200001375
код ЄДРПОУ 02071079

2.10.2023р. № 02-208

ДОВІДКА

дана Дібровій Олені Леонідівні в тому, що її дисертаційна робота «*Фіскальний та регулюючий ефекти податку на доходи фізичних осіб*» є складовою:

комплексних тем кафедри:

- «*Трансформаційні процеси у податковій системі України*» (ДР №0112U007707). Термін виконання 2013 – 2017 рр.
- «*Сучасний стан, проблеми та перспективи розвитку фінансової системи України*» (ДР № 0116U000217). Термін виконання 2016 – 2020 рр.
- «*Управління публічними фінансами в умовах децентралізаційних змін*» (ДР № 0121U100158). Термін виконання 2021 – 2025 рр.

Начальник
науково-дослідної частини

В.А. Карпов

Проректор з наукової роботи

О.С. Літвінов

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ОДЕСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ЕКОНОМІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ**

65082, Одеса, Преображенська, 8
тел: 723-61-58, 723-23-60
Факс: 32-04-46
E-mail: mail @ ONEU.EDU.UA

Державна казначейська служба України
м. Київ
р/р № UA988201720343131001200001375
код ЄДРПОУ 02071079

2.10.2021 № 02-807

ДОВІДКА

дана Дібровій Олені Леонідівні в тому, що її дисертаційна робота «Фіскальний та регулюючий ефекти податку на доходи фізичних осіб» є складовою госпдогвірної теми кафедри:

– «Фінансові важелі детінізації економіки України», № 290-2021 (ДР №0121U111515). Термін виконання 05.2021-09.2021рр.

Начальник
науково-дослідної частини

В.А. Карпов

Проректор з наукової роботи

О.С. Літвінов

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ОДЕСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ЕКОНОМІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

65082, Одеса, Преображенська, 8
 тел: 723-61-58, 723-23-60
 Факс: 32-04-46
 E-mail: mail @ ONEU.EDU.UA

Державна казначейська служба України
 м. Київ
 р/р № UA988201720343131001200001375
 код ЄДРПОУ 02071079

од. 10.2023 № 01-18/809

Д О В І Д К А

Видана Дібровій Олені Леонідівні про те, що результати її дисертаційної роботи на тему «*Фіскальний та регулюючий ефекти податку на доходи фізичних осіб*» використано у навчальному процесі Одеського національного економічного університету під час викладання дисциплін: «Податкова система», «Фіскальна політика», «Міжнародне оподаткування», «Оподаткування суб'єктів господарювання», «Податкове та митне декларування».

Проректор з науково-педагогічної роботи,
 к.ф.-м.н., доцент

В.М. Шинкаренко